

નિવેદન

આપણી દેશી ભાષાના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવાના સહુદેશથી પ્રતિનિધાવન છે. શ્રીમન્ત સરકાર મદારાજન સાહેબ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ ત્રીજા, સેનાપ્તાસખેવ સમશેર બહાદુર, જી. મી. એસ. આર્ટ., જી. મી. આર્ટ. ઈ., એલએલ. ડી., એએસીએ કૃપાવંત મર્ષને જે લાખ રૂપિયાની જે રકમ અનામત મૂકેલી છે તેના વ્યાજમાંથી “શ્રીસયાજી સાહિત્યમાળા” રૂપે વિવિધ પિપચેને લગતાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવામાં આવે છે.

તત્તુસાર આ માળાના ૩૦૮મા પુષ્પકપે પ્રસિદ્ધ થયેલું “ઉત્તરાપથ” નામનું પુસ્તક શ્રી રમેશનાથ રં. ગૌતમ (સ્વામી પ્રણવતીર્થજી) પાસે તૈયાર કરાવવામાં આવેલું, તેની સને ૧૯૫૧માં પ્રકટ થયેલી પ્રથમાવૃત્તિ ખાસ મર્ષ જવાદી મહારાજ સયાજીરાવ વિશ્વવિદ્યાલય, વડોદરા તરફથી આ દ્વિતીય આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ભાષાન્તર શાખા, પ્રાચ્ય વિદ્યામન્દિર, વડોદરા. તા. ૧-૭-૧૯૫૮	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ચો. જ. ત્રિપાઠી} \\ \text{ભાષાન્તર મંદલનીશ} \end{array} \right\}$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{જયો. મા. મહેતાજી} \\ \text{ઉપકુલપતિ} \end{array} \right\}$
--	---	--

બે બોલ

“ઉત્તરાપથ”ના લેખક શ્રી રમેશનાથ ગૌતમ દમણી વિધિમર મન્યુન જર્ન આગી શ્રી પ્રણવતીર્થ તરીકે જોળખાના ચયા તે પહેલા એક સગસ લેખક તરીકે જાણીના ચર્ચ ચૂક્યા છે. એનસં ટ્રેલ્યુએટ તરીકે તેમનો અગ્રેજ બારા ઉપગ્નો ડાજૂ વિદ્યાર્થી અવધાર્થી જ ઊંચા પ્રનારનો દનો અને પછી તે જાનના અને પગથિયા ઉપર ચડતા જીવતા, તેમજે પોતાનો લેખન-અવસાય તે સતત માનુ માખ્યો છે, અને મોટે ભાગે એક પનાર-પત્રક તરીકે તેમજે ગુજગતી તથા અગ્રેજ ભાષાને સગસ રીતે ગ્રાહી છે તે વિવપનુ તેમજુ છેલ્લુ પુસ્તક “વૃત્તનિવેચન” ગુજગતી ભાષામા પત્રકારનાની ઐતિહાસિક માહિતી મપૂર્ણ રીતે આપતો મ્હાય પ્રથમ જ પ્રમાણ્યૂત અથ છે એમ દહી શકાય. રસમય લેખનશક્તિ અને ચીનદાર્ઝ બરેલી નિરીક્ષણશક્તિનો પગ્થિય આપતા, પૂર્નાશ્રમના શ્રી ગમેશ ગૌતમ આગ્રમદેગ કરી આગી શ્રી પ્રણવતીર્થ તરીકે ઉપરિચિત થાય તેમા આપણે એક ઇચ્છા તે જડગ રાખીએ, કે શ્રી ગૌતમની સાલિત્યશક્તિ અને સેના આગી શ્રી પ્રણવતીર્થમા ચાલુ રહે

એ વિધાનને માટે મને લીડ લીડ આગ્યા પણુ મહે છે અને રીતે બેદરનાર શ્રી રમેશનાથ ગૌતમ, આગી શ્રી પ્રણવતીર્થ બનીને કોચુ જાણે કેટલા ચ વધારે બેદરનાર બની જાય એ દહી મનાય નહિ. સાસારિક માદનાને હિનાગી મૂનતા કમીરને બગવા ધાગણુ દર્ખા પછી કીર્તિનો પણુ મોહ ન રહે એ સમજી શકાય એમ છે. હતા આપણે ત્યા તે સન્યાસીઓ બુદ્ધ મુદર સાલિત્ય આપતા રહ્યા છે એટલે આગી શ્રી પ્રણવતીર્થજી પૂર્નાશ્રમનો નિદાન સાલિત્યદોર પમ્ડી રાખમે, એલી માગી આગ્યા તે આ જે બોનમા દુ પ્રગટ કરી લઉં “ઉત્તરાપથ”નો અંથ આરી આગ્યામા આધાગ્મૂત બન્યો છે

મન્યગતની પૂર્વ તૈયારીરૂપ તમના વિસ્તૃત પર્યટનોની અમૃતિ
 ‘ ઉત્તરાપથ ’ મા સચોટ રીતે જળનાર્ત રહી છે. શ્રી ગૌતમ પૂર્વાશ્રમમાં
 પણ એ- જળપરદસ્ત પ્રવાસી હતા, અને તેના પૂરાના તરીકે તેમણે
 ‘ ભ્રમણ ’ નામનું પુસ્તક મોખૂદ છે. મન્યગતની તૈયારીમાં આ
 ‘ ઉત્તરાપથ ’ આપણા હાથમાં આવે છે. મન્યગતમાં પણ એ સાન્ન
 કેમ જળનાર્ત ન રહે? પરંટનની નોંધ, એ પણ સન્યસ્તનો એ- બાલ્ય
 ધર્મ તો ખરો ને?

‘ ઉત્તરાપથ ’ એ માત્ર લુપ્ત, સુકડે પ્રવાસનર્થન નથી, સડ
 જેમાં રસ ન હોઈ શકે એવી એ માત્ર પ્રવાસનોંધ, પ્રવાસની દિનચર્યા જ
 નથી. મુસાફરોને તીર્થાટનમાં ઉપયોગી થઈ પડે એ હિંદુશાસ્ત્રી લખાવની
 એ માર્ગદર્શક પુસ્તિકા-*Itinerary*-માત્ર નથી. પ્રવાસનર્થનના પ્રથમે
 ઉપયોગના એના કેટલાક તત્ત્વો એમાં છે ખરા, હતા ‘ ઉત્તરાપથ ’ મને
 તો એક નિદાન, અનુભવી, ગસિષ્ઠ, અને રમૂજ હૃદયની મુમુક્ષુ દશામાં
 થતા પરંટનની એ- વેગબરી છાપ હોત એમ લાગ્યા હશે એ આપણે
 ત્યાં પ્રવાસનર્થનો થોડા થોડા પણ છે, - ખાસ કરીને પાતંગી લેખકોના,
 જેમાં તેઓ માહિતી અને રમૂજ દેખાડે છે. શ્રી કાતેનકળના પ્રવાસો તો
 લગભગ ગદ્ય-વિના જની ગયા છે. ‘ ઉત્તરાપથ ’ ના પ્રવાસનર્થનમાં
 આપણે પોતે જ જાણે પ્રવાસવર્ણન કરતા હોઈએ તેવી નાદશતા
 સમાયતી છે. જાણે આપણે આખા ‘ ઉત્તરાપથ ’ નું વિસ્તૃત અન્યથા
 જોતા હોઈએ એમ આપણને લાગે છે. પરંતુ એ માત્ર ચિત્ર જ નથી,
 નિર્જીવ ચિત્ર નથી. એક સરકારી વ્યક્તિએ પૂરેના અજગ રંગ એ
 ચિત્રને જીવંત બનાવે છે. પ્રવાસની મુસ્કેલીઓ, પ્રવાસની સગળતાઓ,
 પ્રવાસની રમૂજ, પ્રવાસની વિચિત્રતાઓ, દશ્યોની ગભીરતા અને એ
 દશ્યો પાછળ પથરાયેલા આખી આર્થસંસ્કૃતિના પટની સજીવતા
 આપણને ઘડીમાં દસાની જાય છે, ઘડીમાં પ્રિયાર પ્રેરી જાય છે, ઘડીમાં
 દર્શનાને ખૂંદે રિંચોળી જાય છે. ‘ ઉત્તરાપથ ’ ના ચઢાણ અને ઉતારાણ

આપણને વાચતે વાચતે અનુભવી ગૂંઝીએ છીએ અને સૃષ્ટિનું સૌંદર્ય તેમ જ એ સૌંદર્યને સચ્ચાન ગતિ આપણા એક મહાન આર્પ ગય ની ખૂશમો પણ અનુભવીએ છીએ

બાપાની દૃષ્ટિએ તો આ અથ ૧૦ સળ શૈનીમા લખાયો ટહેનાય પરતુ એ સરળ શૈની એક સરસ ધાર્વૈયાની લેખનશૈની છે, જેમા સાહિત્યના ધમડને વાધો નેરાતુ બાગ્યે કાર્ડ મળી શકે ખૂમ માહિતી પૂર્ણ આ " ઉત્તગપથ "નો અથ આપણા પ્રનાસસાહિત્યમા મને તો એક સરસ ઉમેરો નાગે છે ગુર્ગતીઓ સારા પ્રનામી છે અને સારા યાત્રાળુઓ પણ છે એ તેજસ્વી ગુર્ગ પ્રનામી અો એક મૌછ છના મુમુક્ષુ ગુર્ગ યાત્રાળુના પ્રનાસમ્મનનો આ સમ્રદ સામાન્ય તમ જ વિશિષ્ટ વાચકો ઉપયોગી થઈ પડવા ઉપરાંત સમ્રાગ નહાણી મરતો જાય છે એવી મારી વાચનછાપ અન્ય વાચકોનો પડધો જ છે, એમ આ પુસ્તકને દાયમા લેનાર સકુને લાગ્યા વગર ગેરે નહિ

વળા એ પ્રદેશના અગિયાર ચિત્રો અને વિગત બરેતો નન્શો પુસ્તકની સ્પષ્ટતામા ખૂમ વધારો ને છ જમનોત્રી, ગગોત્રી, બહરીનાગયણ અને ઠેદાગનાથના સ્થાન ન શે પણ જોના કોને ન ગમે ? તેમા જે કૈનાસ અને માનસરોવરના સ્થાન મ્થૂન મુસાફરને પણ ઊભો થવા પ્રેરે એમ છે

પ્રખાણની રચનાઈને જગ નથી, અને પુસ્ત ની ખામીઓ હશે તો વિવેચકો શોધ્યા વગર ગેરે જ નહિ દાય ન હોય તેની ખામીઓ પણ વિવેચકો શોધી શકે એટલ ગુણદોષની તુલના નેવાને બદલ આ સરસ પ્રનાસપર્ણનના વાચનથી પુસ્ત અને પુસ્ત ના લખક વિશે માગ હૃદયમા પડેલી ગપ અહીં જિતારી ડુ લખક અને વાચ વચ્ચેથી ખસી જાય એ જ ચોગ્ય ગણાય મો પોતાને એ પુસ્ત સારુ લાગ્યુ છે એટલુ જ મહેવુ જસ થશે

બીજી આવૃત્તિ પરત્વે

ઈ સ ૧૯૪૮ના પ્રવાસપરિચયનો આ અન્ય પ્રસિદ્ધ થયા પછી પણ, એ પુસ્તકમાં જ થયેના નિર્દેશ પ્રમાણે, તેમાં રહી ગયેલી કેટલીક ન્યૂનતાઓ નખનોનખન ચિત્રમાં ડોઢિયા કરતી હતી ઈશ્વર અતિ દનાશુ છે, અને સત્યસત્ પને એ સિદ્ધ કરી આપે છે જ, તદ્દનુસાર ઈ સ ૧૯૫૩માં પુનઃ શ્રી ચંદુનાન પોતના નિમત્રણથી તેમના પ્રવાસસદ્ધ સાથે કેદાર-ગદરીનો પ્રવાસ મને પ્રાપ્ત થયો, અને તેમાં ગંગોત્તરીથી નીચે જિતગતા પગે જ કેદાર-ચમોલી-ગદરી-ચમોલી ગતા નહિ, પરંતુ બસમાં પીપ-કોટિ સુધી જઈને પગપાળા ગદરી-પીપ-કોટિ-ચમોલી-ગોપેશ્વર-તુમ-કેમ્પી-ત્રિયુગી-કેદાર કરીને, પાછા (પહેલા રહી ગયેના) શુભકાશી-રુદ્રપ્રયાગ તથા મસમા દેવપ્રયાગ-હૃદી કેશના નના માર્ગ ખેડના મળ્યા આણે ઉત્તરાખંડના આ ભાગના પ્રવાસ પરત્વે દૃષ્ટિકોણમાં સુન્દર પરિવર્તન તેમ જ સંવર્ધન કર્યા, અને માહિતીભાગ પણ વધારે અદ્યતન કરી આપ્યો છે.

વળી વસુધાગને અતિ મહત્ત્વનો પ્રવાસ પણ આ નખતે થઈ શક્યો. તે ઉપરાંત ગંગોત્તરીને પથે રજુરેકુ જે હાલ્ય પ્રથમ મુદ્દણમાં સગનચૂંટી મુદ્રિત થતા ગહી ગયેલું, તે પણ યથાર્થને મૂકી શકાય છે.

પુસ્તકની નવી આવૃત્તિનો પ્રસંગ આનંદા, ન્યૂનતાઓની પૂર્તિ તથા નિશ્ચિંતાઓની પ્રાપ્તિને તેમાં સમાવી લેવાની તક, પ્રશાસકોના સૌજન્યથી મે લીધી છે. પુસ્તક જે હારણથી જે જનસમુદાય માટે પુનર્મુદ્રિત થાય છે, તે હારણની સપુષ્ટિ તથા તે સમુદાય અર્થે તેની ઉપયોગિતાના સંવર્ધનને લક્ષમાં રાખીને પુરવણી આપ્યા ઉમેરી છે, ને એક દર સમગ્ર અન્યને તપાસી-સુધારી જવામાં આપ્યો છે.

અનુક્રમણિકા

અકરણ	મથાણું	પૃષ્ઠાંક
૧	અસ્યુત્તરસ્યાં વિશિ ...	૧
૨	પ્રવાસના શ્રીગણેશ ...	૨૦
૩	બ્રહ્મ, ભોગિયા અને ભાગીરથી ...	૪૦
૪	ધમુનોત્તરીને પંથે-પહાડનું પરાક્રમ ...	૫૮
૫	ગૌતમ ઋષિ સંસ્કૃત થોપે છે!...	૭૭
૬	એક સાદસ, એક ચમત્કાર, એક ભૂકંપ ...	૯૦
૭	ઉત્તરકાશીનાં આકર્ષણ ...	૧૦૪
૮	ભાગીરથીને બન્ધ તટે તટે ...	૧૧૨
૯	ભીપણ સૌન્દર્ય ને મુંઢર ભૈરવ ...	૧૨૦
૧૦	જય ગંગોત્તરી! ...	૧૨૮
૧૧	ગંગોત્તરીનું માહાત્મ્ય ...	૧૩૬
૧૨	કેદારને પંથે અને પહાડોને પડખે ...	૧૫૩
૧૩	બેલકથી પંવાલી-કેટલાકે બોધપાઠ ...	૧૬૫
૧૪	નિસર્ગનાટકનો રીત-ટ્રાન્સફર...	૧૮૨
૧૫	કેદારથી તુંમ ...	૧૯૮
૧૬	જય બદરીવિસાલકી! ...	૨૧૮
૧૭	બદરીમાહાત્મ્ય-અને રામ રામ! ...	૨૩૩
૧૮	અચ્યુત કેશવમ્ । ...	૨૪૫
૧૯	ધાત્રાનું સંક્ષેપન ...	૨૫૮
૨૦	પુરવણી ...	૨૭૭

જરૂરી સૂચના, માર્ગમાહિતી

મદ્રી કેદારની યાત્રામાં સાથે થુ ગળવુ ખાસ જરૂરી છે, એટલું લક્ષમાં રાખીને અહીં સૂચના દરેલી છે તે ઉપરાંત પોતપોતાની પ્રકૃતિ સાધન, સરડ તથા વૃત્તિ પ્રમાણે તેમાં દરેક પ્રવાસી યથેચ્છ ઉમેરણ કરી લે.

પહેરના એકનામાં, જેનાથી ઠંડી સહન થતી ન હોય તે બે સ્વેટર, ગરમ કોટ, મફતર, માથે બાંધવા મફતર કે રાદગટોપી, મોઝા આખા, ગજીફગાંઠ, અને બાંધી; પાથરનામાં ગોદડી અને ધાગળો તથા એકવામાં રમ્મઈ તથા બે ધાગળા ગળે તો બસ થશે. સામાન્ય રીતે આટલું ધણુ થઈ પડે.

બંનનાના ટપડાની બે જોડ. તેથી વધારેની જરૂર પડતી નથી. યાદ રાખવું જરૂરી છે કે જો અર્ચમાં ટગડસર જરૂરી હોય તો હરદ્વાર છોડ્યા પછી સાથે કૃપ સામાનનો બાર ૩૦ રૂપિયા વધારે તેટલો જઈદાથી થઈ પડે છે. એક મજર પાકો એક મણુ માડ ઉપાડે એના બાન ધણા આદરા થઈ ગયા છે. વધારેમાં વધારે બે જાણુ વચ્ચે એક બોણ હોય તો પોસાય નાણાની છૂટ જેને હોય તેની વાન જીવડી જે પ્રવાસસઘમાં સઘના નિયમ પ્રમાણે સામાન રાખવો જોઈએ કેમ કે પ્રત્યેક વધારાના વતે સારી જેવી વધારે મજૂરી આપવી પડે છે.

સઘમાં તો નાગ્તાના બાથા ધણા જોઈએ નહિ. પણ માર્ગમાં ચાનતા ઝગસાના પાણી ન પીરા, અને પીતુ જ પડે, તો બે આગ મરી ગળીને ઉપર પીતુ કોઈને કોઈ ૩૫મા લીંબું સારું, કેમ કે વધારે લીંબાઈએ આગી દનામાં ફેર નેરે જણાય ત્યારે એ તરત ટામ આપે છે. સૂઈ-ગોળ-ત્રીનું એવન 'ત્રી શકે તો રોજ કરવું. ગોળ-ત્રી રત્નામાં મનવખ મજે છે.

ગસમા ૬૨ આનતા હોય તેને માટે પણ લીંણુ સારુ દામ આપે છે. મોડામિન્ટની ટીકડીઓ પણ સદાયદે છે, અને લર્મિંગ પણ ખરા.

દરાઓમા કરીતીન અથવા પેનુડીનની મીઠીઓ, એનાગીનના પડીંગા, થોડુ થોડુ આયોડિન તથા બેનઝોઈન, મગડા તેમ જ જાડા માટેના ઉપાયો, અમૃતધાગ અને પેર્નિનિનર, જખમ ઉપર બાવરાનુ થોડુ કે અને પાટા દરમિયે એનુ ફાનનુ પડુ, આયોડેક્સ, મામ, હુડે કે લીમિગનો થોડો જુદો વગેરે રખુઓ થોડી થોડી ગખરી બેઈએ બાફી આ જમાનામા દરાઓનુ જોર એટલુ વધી પડ્યુ છે કે સામાન્ય રીતે અમલ્યુ અને ગામડા મા ગણાય.એરા સ્ત્રીપુરુષો પણ અને દરાઓનું મેનન ગ્તા બની ગયા છે એટલે કોઈ દરાઓ સાથે રાખરામા કયાશ નહિ જ ગએ. આ અનુભવી દાકતર કે રીઘની સનાદ અનુસાર શઘી, મરડો, જાડા, દગમિયાત, ફેર, નાચુ, તાન, ખાગી, ન્યુમેરિયા ઇના ઇનાજો સાથે ગખરા બેઈએ અને વૂઝરા પૂછરા માટે થોડા ગામ્મા.

શરીરની, ખાસ કરીને પેગની કોઈ પણ નડાગની અવગચ્છતાની ઉપેક્ષા ન કરવી કોઈ પણ દાખલવી, “ખારા નાદિ દે” એરા બનથી, કે “એમા થુ” એવી બેદગરીયા પણ પેટની રજ બેટલી ય કગિયા. થાય તો આખ આડા નાન ન ગ્તા તગ્ન ઇનાજ ગ્તા, ને છબ ઉપર સખત વગામ મૂકી દેની બદગીની યાત્રાના જે કોઈ ધક્કા યાત્રીને લાગે કે તે બધાની જડ ગ્રગ્લાના પાણી અને ખારાના અસવમમા છે જીગ્ન કોઈ નારણે કોઈ રધારે માફુ પડ્યુ નથી ગ્તાની મીઠાઈએને તો નચડમા ફરના પણ ન દેરી જૂખ લાગે તો ચલ્યા મમગ સાગ, પણ માર્ગના મીઠાઈ બચ્યા કોઈ દિસામે નહિ ગ્તાની તિનિદ્ધા વગર આ યાત્રા છવણેનુ નીનડરાની દહેશત પૂરી રહે છે.

દરે- યાત્રીએ સામાનની ચાકીતર રખતે પોનાના સામાનની ચોડસાઈ જાતે કરી લેવી, કે જેથી તે અગે કચરાવાનો પ્રસંગ ન આવે.

दिमाक्षयना प्रयोग

એના ગુપ્ત મતી ગયેલા સગ્ગરો એ ધગતી ઉપર પગ ધરતાની સાથે તરત જ સળગીને ચિત્તની સપાટી ઉપર તરી આવીને પ્રગટ થાય કે, એવો મારો અનુભવ છે ત્યાં મેં જેનો અનુભવ ક્યોં તેટલા બધા સદૃશ આનંદ, એટલી બધી ધરનટની ભાનના, એટલું મધુ નિનાત છવાપણુ મને ખીજા કોઈ પણ મધ્યે લાખ્યા નથી એ સમગ્ર પ્રવસ દરમિયાન મને નિરતર એવી જ ભાનના રજા કરતી હતી, કે આટલાં આટલાં બધા પગભૂમિઓમા ભટખી ભટકીને હવે ચાક્યોપાક્યો પાડો અતે છેવટની નિશ્ચાંતિ માટે મારે ઘેર જાઉં છું, ને હવે પછી મારે ખીજો ભટકનાપણુ હિન્દો એ નિસ્તૃત તથા કંઈવારી પર્યટનમા પણ માગ ચિત્તને સાથે જ અપૂર્વભૂત શાંતિ, મન્યતા અને વિશ્વાસિનો અનુભવ થવા કરતાં હતા વળી એ પ્રવાસ વિચારપૂર્વક અને પ્રયત્ન વડે થોળાયેનો નહોતો પરંતુ સપ્તસા, ચદ્મઝાથી ઉપરિચિત થયેનો હતો, એ એનું વિશેષ આનંદદાયક તત્ત્વ હતું

કેવી રીતે, -ના મજ્જેઓમા, શા માટે એ ધગના બની હતી ?

x

x

x

“ઓ મૂ” હૃષીકેશ મદાશુભરથાને, દેવકીમાર્ગની ગુજરાતી ધર્મશાસ્ત્રમા મારી ઓરડીમા મેકો મેકો હુ કોઈ ઉપનિવદનચનને યથાર્થ સમજવાની મઠમથનમા મગ્ન હતો, ત્યાં બનરથી લનનારો મબળાયો

તરત પ્રત્યુત્તર આપીને હુ હાંથી બિલો થયો, કમ કે એ આનંદ મસ્ત લનનાગને મેં ઓળખ્યો-રનામી આત્માનંદ સગ્ગરતી । મેં બાળુ ઉવાડ્યું, તો ત્રામી આત્માનંદજી સામે સમ્મિત ચાલના આનંદતા હતા એમતી નાનમ્ડી પણ મૂર્ચ્નિનાગી કાયા હમેશ્વા જેવી સગળ આનંદથી ભરેલી હતી એમણે મને જોષને મોટેથી સૂચના કરમારી, “યનો, રમેશભાઈ, બધો મિતર, ઔર ની નો બનાવ ।”

“આમીજી, મારો બિખત તો સત્તેન બાધેલો તૈયાર જ રહે છે, ને બહાર પડરાવુ હવે મારે શુ માગી છે? માત્ર આપની આનાની જ રાદ બોલો હતો પણ એક નાનડો પ્રશ્ન પૂછુ? નજીવી બાગત છે તો પે કહે તો પૂછી લઉં, કે મારે જા માટે બિખત બાધેલો, ને મદાર કયા નીચા પડ્યુ?”

હસીને આમીજીએ કહ્યું, “એ “શુ” અને “કયા” વળી શુ? તમારે ચાગ ધામ જવું છે, ને સાથી જોઈએ છે, ‘યો, હુ તમારે માટે બે સાથી લાવ્યો છુ, એ ચાર ધામ જવય છે, ને વળી આપની દાને જ ચાના થાય છે માટે થાઓ તૈયાર.”

‘રાહ રાજી રાજી’ આમીજી આપે તો હમાન મરી’ ગઈ રે રાઈ, માગી લે તારો બાઈ’ બયે, જેવી આજા.”

આમીજીની પાળી લિભેરી બે વ્યક્તિઓ મે જોઈ એમાના એક હતો મનામી, સદ્ગુણ દાનથી એ માગ તરફ જોઈ નહા હતો બીજા હતો એવડી ઘાનાના ને જિંચાઈમા રી-રી એવા યુવાન બને દક્ષિણ બાગતીન હતો એ કહેવું પડે તેમ નહોતું.

મે એમને મારી જોરડીમા નિમત્રીને આસા આપના એ સમજાવેલોએ પણ ચાગ ધામની ચાનાનો નિર્ણય કર્યો હતો અને આત્માનદા મગી જતા, એમણે મારી નાત નાદી પતી, આરી રીતે માગ ચાનાસાથીએનો મને સન્સા મેગાપ થઈ ગયો હતો.

લગભગ મે મહિનાથી હુ હપીકેશમા રહેનો હતો રડોદગની નોન્રીએ મને જે મોટામા મોટો લાભ આપ્યો, તે નિર્વંદને વધાનાનો હતો પરીક્ષ્ય લોકાન્કર્મચિતાન એવું શ્રુતિમા કહેતું છે. એ પરીક્ષા બ્રાહ્મણને નિર્વંદ પમાડે છે, મારે માટે એ નર્મ રડો ગની નોન્રીએ કર્યું હતું, ત્યાથી રાજ્યામુ આપી રેજીઆરીમા હુ મીધો હપીકેશ જઈને ગયો હતો ત્યાં રહેતા રહેતા એપ્રિન મહિનો થાસે આપ્યો,

એટલે ઉત્તરાપથ ડની યાત્રાના બહુનાગ વાગવા માડયા. બહરીનાગયણનો પટ અમુક તિથિએ ખૂને છે, ને કેદારનાથનો અમુક તિથિએ, ગ ગોતરી તથા ચમુનોતરીના પટ વળી અમુક દિનસે ખૂંધે છે, ને યાત્રા વીસમી એપ્રિલની આસપાસ શરૂ થશે...એવી ચર્ચાઓ હાપીકેશમાં ચાલના માડી

હાપીકેશ ઉત્તરાપથ ડની યાત્રાનું હેતુ છે. મધી મુખ્ય યાત્રાઓ ત્યાથી જ શરૂ થાય છે, અથવા તે ત્યાથી જ એનો માર્ગ ખડે છે. બામા ઠાપી કમળીવાલાનું ક્ષેત્ર એ બધી ઉત્તરાપથ ડની યાત્રાઓનું જાણે કે કેન્દ્ર છે યાત્રીઓના આગમન માટે ધર્મશાળાઓ, દુકાનદારો, હાટડીનાળાઓ, હવનાઈઓ વગેરેની તૈયારીઓ ચલાવેલી.

મને વિચાર આવ્યો, કે હું એ બેગાબેગી બહરી-કેદારની સફર કરી આવું એ પ્રવાસોની વિનંતી નિરે મેં ધણું ધણું સાબળ્યું હતું, ને વાત્સ્ય પણ હતું. મારા કુટુંબમાંથી પણ કેટલાકો એ યાત્રા કરી આવેલા હતા ધણી વચ્ચેથી મારી ચઢતા હતી કે હિમાચલને જોનાય તેટલો જોઈ લેવો છે ખરો, અને હવે છેલ્લે હાપીકેશ મુખી આરીને જોડો છું, તો આરી સાથે આવી નદ શા માટે જના દેરી ?

જો બની શકે તો કોઈ સાથસ ગાય જોડી લેવો, ને નહિ તો ઝાળી ઉપાડીને એકના નીડળી પડવું, એના વિચાર હું કરતો હતો. છેવટે માત્ર બહરીનાગયણ જ જઈ આવવાનું મનમાં નક્કી રહ્યું. ત્યાં ગયા પછી આગળનો વિચાર ઠરી લેનારો એવું ધારું ને પછી થુ સામાન લેવો, ને તે કેમ આપવો, એની બાજગડમાં હું પળ્યો.

એ તૈયારીઓ ચાલતી હતી, ત્યાં જ્ઞાનસાધન આશ્રમ (આન્નેય, ઉત્તર ગુરુગલ)થી આમી શ્રી અચર્યોનિ તીર્થસ્થનો પત્ર આવ્યો. એમાં એમણે સૂચના કરી હતી, કે જે ઉત્તરાપથ ડની યાત્રા કરવી ધારી જ છે, તો પડી ચારે ધામની જા માટે ન કરવી ?

આ સનાદની ધડ મારા મ.મા એકદમ જોગી ગઈ. ખરી વાત એ છે શા માટે નહિ ?

એના મદરીનાથ ની યાનાએ સુ. કોઈ જાણ છે આયારે એ લગભગ કેગન જેવી થઈ પડી કે અને તેમાના ધણા પ્રવાગીઓ. દેહાગ્નાય સુધી પણ જઈ આવે છે, પરંતુ યમુનોત્તરી અને ગંગોત્તરીના બેરવરૂપ ખારા ની જનાન માનસીઓ મુ. જૂજ દોષ છે દુન્યાની ખરી મગ એ અત્પગન પ વમા જ ગંદેની છે, એ હુ જાણુતો હતો.

ત્યારે જાતે થઈ જાય, હવે છે, ને પરી સકાયપૂર્વ- ગા માટે કરવું ?

એ પ. આ યો, એટલે તરત મરાગી આત્માનદજીને સાથે લઈને નીચે ધર્મજાગાઓ તરફ કોઈ આર ધામનો માફ-સગો સથવારો મળી જાય તો ની- પડે યાનાની મોસમ શરૂ થઈ ગઈ હતી એટલે હીકેશ ગરા પ્રાતોમાથી આવેના અને- સવોની ભી.થી કીમરાઈ ગંદેલુ હતું પરંતુ કોઈ સાથનો પત્તો લાગ્યો નહિ એટલે ને મારી એરડીએ ગયો, ને મરામીજી પોતાની ઝૂપડીએ પાછા ફરી.

સાજે હુ નાચતમા પજો હતો, ત્યાં એકાએક ઉપર કૃત્યા પ્રમાણે આત્માનદજી ત્યાં પ્રગટ થઈ ગયા.

આ ગંધી જોતપજોનો ઘાટ, તાન આ યો ને ટપ મૂએ જોવા, તત્તના થઈ ગયો. આ ધામ જનાનો નિર્જુય મે-યો, ને તે પરી માડ આ-ના-મા અને સાથી પણ મળી ગરા, તેજ વળી મારા જોના જ બેકિકર, એળીએ દુન્યાની ઇચ્છાનાગા ને તે પણ પાંજ સુચિક્ષિત, એમાના એ- નિજાન સન્ધારી હતા, ને ખીજા હતા છાપામા લેખો લખનાતા વ્યાસાનાગા યુવાન અને તે પગ ખીજે જ દિશમે સવારે રહે પનાની તૈયારીનાગા.

હું તૈનાર તો થા' ગયો પરતુ મને વિચાર આ-યો, કે એવીસ
નાની મહેનત ની જરૂર આવી મદાનિય યાનાની તૈયાગી માટે ન હોય ?
તે ખરીદ્યું હોય કે મેળવ્યું હોય દુનાઓ બેગી ગયી હોય થા'
વિચાર્યું હોય એ- દિનસમા ગ ખાટું મોણું થઈ જનારું હોય ?

અમારા તનામી (-જે પછી આગ સન્યાસી સાથીનો નિર્દેશ
' તનામી ' ની અને જીવન સાથીનો ' જાન " ની સહાથી -રીફ-)
બોલ્યા, ' બધા આરુ આપની ઢાને બુધના છે મારે બુધના અને
શનિનારનું માહાત્મ્ય છે બુધનારને મને ભત આપણે શનિનારે
નીમ્નાએ તમા સુધીમા ગદ્દાએ તૈનાર થઈ જ જરાનું છે હું તો ધૂની
માણસ છું મને ધૂં ગિપડી એમને પછી જીવનું નશુ જોનાની મને યેન
નથી "

એવી રીતે શનિનાર નહી થયો, ને એવી રીતે એના મજરી-
નાગરણુની મુનાનતને મ ને ચમુનોનરી, મગોતરી, અને કેદારનાથને
પણ આગીમા નેનાનો સ હપ જોબો થયો.

વગી એમ પણ અમે દુગા યુ હતુ કે પોતપોતાનો સામાન મનતા
મુવી જાને ઉપાડીને જ કર્યુ જે સાદસ અને ઉપાડ્યુ હતુ તેની
વિનંતીનો અમે વગી વણી નિગને વિચાર થોઈ હતો તેમ છતાં દે-
વધારે પડતા આત્મવિશ્વાસ અને જોબા પડતા અનુભવે અમારી
દૃષ્ટિ પાને જગ- નધારે પડેના શુનામી રંગ ચઢાવી દીરો હશે, તેને લીધે
જ અમે અતિઆજારાદી ગીને જાતે સામાન ઉપાડીને ચાનનાના
મનોગ્ય વડી બેસા હતા.

અમે મમે થેનીઓ તૈનાર ની હતી, ખમે લટકારાય એવી મારી
ખાગી મોગી અને મજબૂત થેનીઓ હતી તેમાની એ મા મે ગિતર
સમારી દીધો ને જીવનમા રડા નાઓ તથા પગચૂરણુ જરૂરિયાતની
વસ્તુગો ભરી સીધી સાથે એ- તોડો પણ લીધો.

આ વાન ચર્ચિ દત્તી તા ૨૦મી એપ્રિલે, માગ નિવે નીમવા
૬૫૫ના દના શુભરાત્ર તા ૨૧ મીએ, અને છેવટે નક્કી થયું નીમવાનું
શનિવાર તા ૨૪મીએ

નવેલી આ વખેગરી પિ વડેમીની કુદ તથા મેવકો ગામીએ પિ
ઓમયી નવામી મનેલી, મોઝ અને મળની પાસા, ડામ જગવાઓમા
ગેનગના ગેનગના, દાય દવાવના, જે નેર્નએ તે તન પામના, ખમમા
ખમમા થના, નાખા વેગના, ડોળા પાતળીને મેવના મેવિ- ગીતે
દેવેનરાનો અમારો આ પ્રનાસ નવેનો અમારે તો જે પગ અને એ-
મનના મેરે, વગર સાધને, રમર મદદે આ પર્યટન કરવાનું હતું
જ્યા મેરે ત્યા રોટલા ખીચડી ખાઈને, જાને તેટના ઓઠા ખ-એ અમારે
તિતિક્ષાપૂર્વક આ જવામ એકવાનો દનો મારી પાસે મ્પનામા ગાન
મદનવા પિ એ-જ જોડ દત્તી ઓદવામા જે નામમા દના મનમ
મ્પડામા એ- મગમ જામીટ અને એ- મગમ પુન ઓરવ જ દના અને
એ- જોડ જોડા

ખાવા પિ ચીઝમા ચપગી સવેનો (મેરેનો થકે-જવનો કોરા
આગે) તે થોડી ખાડ, એટલું જ દત્તુ અડીબીડીએ નામ બાગે એરો
નાનમ્ડી નીગીએમા થોડી દરાઓ દત્તી, એપ્રો, પેત્સુની, આયોડિન,
ગી ાઓય (મયમ તેમજ નીમ્ડી), મેપાકિન માન-માર્ગ નર્ગ,
ખાફિગાફિ વગી, મ્પટમ્ડી, અમૂત મગ તથા અમરનામ્ડગી લામ્ડી, ડ,
પાટા, આયોડેક્સ ઈ ઈ

આ તો મે શુ સ્ત્રી તેની વાન ચર્ચિ પન્નુ મુ તેનું ગાર્દે, એ
“ જોડી સરાના, માર્ગમાદિતી ”મા ની ચૂકયો છ

રોન્ટ ગમમા મારી પાસે ડા ૨૦૦ અકે ગમે પૂગ દના એય
મ્પાય પૂગ ગમે નદિ રોય, એમા થોડુ પગચૂમ્પ ખૂટલુ દશે ! એ
ગમ ઉપર મારે આ આ મદાવામની થાના મન્થાન તાગ ધિન્ના
કરવાના હતા

આ મર્યાદા મેં નિચાગપૂર્વક બાધી હતી લહેરીલાલા જેની મુસાફરી મારે અહીં નહોતી કરી હિમાનયનું પર્યટન મારે અને તટલી વધારે સાર્વાર્થ અને સકલ તેટલા ઓછા સાધનોથી કરવું હતું, કેમ કે એમ કરનાથી હિમાનયના બ્રમણનો યથાર્થ લાભ મળી નકે છે. એની ખરી મજા પ્રાપ્ત થાય છે, એના નારતરિક રહસ્યની જગત મણુ ઝાળી સાપડે છે, એવું તે રખતે મારું માનવું હતું, અને હજીયે છે.

ધનની ગરમીમા માણસ ગમે ત્યાં જઈ શકે ન, યથેચ્છ નિહાગ કરી શકે છે પણ તેમ કરનામા એ નિહાગનું નાત્યર્થ એ ચૂકી જાય છે—he misses the point હિમાનયની ખોળો ખૂદતા જે સામાન્ય તન્વીદો પડે, અમુક હદે જે અડચણો નડે, તેને પડોથી નળનામા, એને પાગ નરવામા જ આવી આત્મલક્ષી સફરનો ખરો આનંદ સમાયેલો હોય છે એની ઠસોટીઓના મુદ્ગાવના ત્રેયગર છે તેનાથી અતર્ગત શક્તિઓ દસાય છે, અને નિહાસે છે. પ્રનાસ જેટલો વધારે રનાશ્રયી અને જેટલો ઓહો પગાવનાથી, તેટલો એ નિશ્ચય ફળપ્રદ અને છે

આ બધું મનથી નક્કી કરીને જ મેં મારે માટે જે તે બાગતની સીમાઓ બાધી લીધી હતી

કેમકે એ બ્રમણનો મુખ્ય હેતુ હતો એના આધ્યાત્મિક મૂલ્યોનો દસ લાંઠાનો, અને કેટલે- અશે, તિતિક્ષાની દૃષ્ટિથી એનો આનંદ લૂંટનાનો, ખરેખરા આનંદસ્થ લેખાય તે હગ્ના રધારે મુખસરડના સાધનોથી મુસજ્જ બનીને ફરનાનો નહિ

જે આ મહામૂલ્યવાન યાત્રાને સાચે જ લોહગ્રિથ તથા આમબોગ્ય બનાવવી હોય, એનો ફાયદો બરતબડના સામાન્ય જનસમાજને હિપનબ્ધ અને તેનું વાતાવરણ પ્રકટાવવું હોય, તો આ પ્રકારની દૃષ્ટિએ એની મજાનો સાર્વત્રિક પ્રચાર થવો જોઈએ, નહિ લખેશરીની ધનમત્ત દૃષ્ટિએ, તેમ નહિ બીજે છોડે નાગા ફકીગની સાન નાપનો દૃષ્ટિએ.

પ્રવાસ દન્ધ્યાન, જ્યાં અને ત્યારે જની શક્યુ ત્યાં અને ત્યારે, લખવાનું જે કે સાધન ઉપનંધ હતું તેનો ઉપયોગ કરીને અનુભવો તથા નિચારોનું ટાચણુ હું નિત્યનોધ ઉપે કર્યા પ્રતો હતા એ નિત્ય-નોધના થોડા પાના, તે જ આ નાનડું પુસ્તક

હિમાનય અતિ નિગાળ રિસ્તાગમા પથરાયેલો છે દોઢેડ લાખ ચોરસ માઈલ જેટલી જૂમિને તે આનગી ગડેલો છે તેમા ગઢવાનને નામે ઓગખાનો પ્રદેશ પુસ્તકમ છે એ જૂમિ તે આર્ય સરકૃતિ ॥ જન્મ તથા નિનાસનું મૂળ ક્ષેત્ર, એ ઉત્તરખંડ તથા કેદારખંડને નામે પણ પ્રસિદ્ધ છે પણ તથા ૨-૬ પુરાણોએ એ જ તપોજૂમિના માહાત્મ્ય ગાયા છે સપિંધુનિ દષ્ટા, નિ, શાસ્ત્રગર, રમૃતિગર, દર્શનગર આંત્રે પ્રિય એવો એજ પવિત્ર પ્રદેશ હો, અને એનું જ પરંટન પ્રત્યે- ભારતીયના ઇનની ઇતિ-તર્તવ્યતા માત્ર આવેલું છે એ ॥ પ્રવાસને પ્રદાય “હિમાનયનો પ્રવાસ” શબ્દાર્થની દષ્ટિએ પ્રહેવો સધારે પડતો ગણાય આપણે એવો દાવો કરવો પણ નથી માત્ર એટલું જ કહેવું છે, કે જેને સાચો અને પુગણો ઉત્તરખંડ શ્રીને વર્ણવે છે, તેની જે શ્રેષ્ઠ યાત્રા ગણાય છે, તેના થોડા અનુભવો આ ટૂંકીશી નોંધમા સમાવવાનો આ પ્રયત્ન છે અને તે માત્ર એટલી જ આસ્થાથી, કે ગુજરાતના નરનારીઓના ચિત્તમા એ પરંટન પડેલે અભિમુખતા પ્રપ્તે અને તેના મેનથી ગુજગાતીઓ હાન છે તેના કરતા વધારે પ્રાણુના, વધારે વીર્યનાન, સધારે સાદસપ્રિય, વધારે સહનશીન અને વધારે તેજસ્વી બને

આ નોંધ નખાતી હતી તે સખતે તેની પ્રસિદ્ધિનો ખ્યાન મો બિનકુન નડોળો બિનટ, એ કેવળ ગ્રાધ્યાય માટે જ હતી, અને તેમા આધ્યાત્મિક ચિંતન, માન તથા અનુભવોનો ઉદ્દેશ જ ગ્યોળો મારો ધરાદો હતો મથુન પ્રવાસનર્થન તેમા મોણુ ગ્યાને હતું મોર્ધનાય વાચન માટે એનું પ્રયોગ્ય હતું જ નહિ પરંતુ જે થોડા નિમ્નવર્તી

સજ્જનોના જોનામા એ નોધ આવી, તેમના આગ્રહને માન આપીને જેવું તવું પણ પ્રનાસવર્ણનનું રૂપ એને મેં અર્ધી આપ્યું છે તેમાથી અધ્યાત્મનો ભાગ હળવો ની નાખ્યો છે, તો પણ મૂળ સ્તુતિ એનાથી જ વ્યાપ્ત હોવાનું નાગણું દર્શાવે એમા એ દૃષ્ટિના ઓકવાળા વિચારોનું બાહ્ય નાચન્ને જણાય એ મંભવિત છે

આ મ્મ થ નર્થો ભોમિયામ્મ થ જેવો નથી જ, જુનરક્તિ, ભોમિયાપણુ દરનાનો એનો દાવો જગા પણ નથી તેમ જતા, છે- ૧૯૪૮ની સાનનો એ પ્રનાસ છે, અને તેમા પ્રસ્તુત માહિતી અને તેટલી થયાગ્રિયત રીતે ગ્જૂ નરનાનો સંજેતુ પ્રયત્ન છે એટલે એ માહિતી ગુજરાતી યાત્રીને ઉપયોગી અને આધારપાત્ર બની ગેરેશે એ નિર્નિરાદ છે

ઉત્તરાપથના અભ્યાગના પ્રનાસ માટે આવાગમ્યૂત લેખી શકાય એવો કોઈ ભોમિયો કોઈ ભારામા દાન વિદ્યમાન નથી અભ્યાગારી ચક્રધર નામના એ- મહેનતુ સજ્જને ઈ સ ૧૯૩૬ના અગસામ્મ “બહરી-નાથની યાત્રા” નામની ભોમિયાઓપડી નખી હતી તે સમય માટે એ પુસ્તક અણુમોન હતું એનો અગ્રેજીમા તરજૂમો પ્રસિદ્ધ થયેલો છે- બીજી કેની- ભારાઓમા પણ તેના અનુવર્તણું થયેના છે, પરંતુ એ બધા તેના ઈ સ ૧૯૩૬ના લખાણના જ ભારાતરે છે તે પછી એની અને આદિતિઓ ની-ગી છે મારી પાસે છે, તે છે- ઈ સ ૧૯૪૭ની છે, પરંતુ તે અગ્રેજીમા એ ઈ સ ૧૯૩૬ના પ્રયત્નને કરી તપાસનાની અગર તે પછી યાત્રાના સંજોગોમા થયેના અને ફેરફારોને તેમા દાખલ દરનાની એટલા સગ્જી કરાઈ નથી અને લીધે ઘણું સ્થગે એ ઓપડી અગ્રણ્યતા પણ ખોતી તથા આડે ગતે દોગ્ધનારી માહિતી દર્શ પણ આપ્યા ને છે. એને જો અઘનન મનાવવામા આવે, તો અભ્યાગારીજનો ભોમિયો ખરેખર મદાન પરાપ્રમારી બની જાય પરંતુ એવી તકલીફ ઉદારનાની કોષને પડી લાગતી નથી.

ઉત્તરાખંડનાં ચારેય ધામની યાત્રાનાં વર્ણનનાં હિન્દુ કક્ષાનાં પુસ્તકો ગુજરાતી ભાષામાં જૂજ છે; છે જ નહિ એમ કહીએ તોયે ખોટું નથી. શ્રી. દ. મા. કાવેલકરની “દિમાલયની યાત્રા”ની નવજીવન પ્રેસે સં. ૧૯૭૬માં પ્રસિદ્ધ કરેલી આવૃત્તિ મારા જ્ઞેવામાં આવી અને લાગ્યું કે કાકાસાહેબે જો એ યાત્રાને વર્ણવી દસે, તો પણ તેના આત્મ-લક્ષી પાસા વિષે તો ખાસ કહેવાનું મારે નહિ રહે; કેમકે એમના કરનાં વધારે સારમાફી, મુંદર અને મર્મસ્પર્શી રીતે પ્રવાસવર્ણન કરનારા લેખકો ગુજરાતીમાં કેટલા અને કોણ છે? પરંતુ મેં દિલ્લગીરી સાથે જોયું કે આ મુંદર પુસ્તકમાં, એ ચાર ધામના પર્યટનની ધમ્મણ વારંવાર પ્રદર્શિત કરેલી હોવા છતાં, તેના પ્રવાસનું વર્ણન આપેલું નથી. ખીજા અનેક તીર્થોનો તેમાં નિર્દેશ છે, પરંતુ “ઉત્તરાખંડનો પ્રવાસ”વાળા ખંડમાંયે યમુનોત્તરી, ગંગોત્તરી, કેદારેશ્વર કે બદરીનાથની મુસાફરીની નોંધ મારા જ્ઞેવામાં આવી નહિ. કદાચ અન્યત્ર દસે તો તે મારી જાણમાં નથી. વળી એ પ્રવાસને ૫ પચીસ હિપર વરસ થઈ ગયાં હોઈ દલે સંજોગો બહુ બદલાયા છે.

શ્રી. નાનજી કાલીદામનું “તપોભૂમિ બદરીકેદાર” માત્ર કેદારનાથ અને બદરીનારાયણની, પ્રમાણમાં સરળ એવી તીર્થયાત્રાની જ માહિતી આપે છે. અને તે પણ એક ભુદ્ધિમાન અને કદરદાન છતાં ધનસંપન્ન યાત્રીના દષ્ટિગિંદુથી. એવું દષ્ટિગિંદુ રાખવાનો એમનો આશય તો ન જ હોય, પરંતુ એ વસ્તુ એવી સદ્મ છે, કે ન સમગ્રય તેરી રીતે પણ એ દક્ષમાં શાહીની સાથે જોતરી આવે છે, ને લખાણમાં જીવરખે બ્યાપે છે. તો યે, માત્ર બદરીકેદારની યાત્રાની માહિતી તરીકે એ પુસ્તક એટલું બધું સીનદ્રપણ અને આધારભૂત છે, કે આ નોંધોમાં એ પંચનો લગતી વિગતો ઝીણવટથી આપવાનો પ્રયત્ન કરનાની અને જરૂર પણ બાધાઈ નથી.

પરંતુ શ્રી હુગરશી સપટની સર્વગ્રાહી -નગે આ ક્ષેત્રમાં પણ લાક્ષણિક ગ્રીણપટથી પેલાનો પ્રગો આપેનો છે આ વિસ્મરનાગ્ડ વૈનિધ્યનાળા નિપુન સાલિતના ઉત્પાદ- સજ્જનને ૧૯૩૨ની સાનમાં છપાવેના અથ તિમાનયના પ્રુદાપ્રદેશમાં” આનદસહિત આધાર્ય ઉત્પત્તિ ને છે હુશૂનનો ન હોઈ તે એમની વારાઈ સ ૧૯૨૮માં થઈ હતી તેમણે ગજોત્તરી તથા યમુનોત્તરીના પ્રવાસ પણ નેવા છે એમનું યાત્રાનશ્ચન વાનાના બાજુ તેમજ આતરિ-, બન્ને પાસાને સ્પર્શે છે કેટલા- મ્યથોનું તેમણે ચો-સાર્વકર્ષક વર્ણન આપેનું છે ૫૨૭ થી સ ૧૯૨૮ એ ઈ સ ૧૯૪૮ નથી તે પછી તો એ વાનાના પ્રવાગમાં ધણી મોટા ફેરફાર થઈ ગયા છે તે નખતની મિથિતિમાં ભવે ઘણીખરી બામતોમાં ન ઓળખાય તેના પરિવર્તન થઈ ગયા છે વળી તેમણે, મે હરી તે નખતે આ યાત્રાની મહિનાઈઓમાં સર્વિશ્લેષ લિમેરો થયેનો હતો સ ૫૨૭ યમુનોત્તરીને માર્ગે દૂધ અને મારામિત્ત મળરાની વાત કરે છે અમને એ પથમાં દૂધ કોઈકેઈ મ્યથે સોગન ખાના પૂગતું મળતું હતું પણ તે ગાયનું અને વળી પાણી જેવું તેમજ ઘણું મોઢું મળતું હતું મજોત્તરીના પથે કોઈકેઈ સ્થળે સગસ દૂધ હી- રીક સગતું મળ્યું હતું, પણ મોઢે બાગે એ દુર્લભ અને અતિમોઢું હતું, પણ તેમાં ચે, મારા- મિત્તાર્ક છે જ દયાનું ચક્રીમાં અમે પહેલેનું કેનો આવો દીકો હતો હુગરશી બાઈએ ભરદ્વારથી ચાર ધામનો મજૂર માત્ર ૩૧ ૬૦માં કર્યો, પણ આજે ૭૯ મસુગીથી પણ ૩૧ ૩૦૦થી ઓછે મજૂર નથી મળેનો ! પણ એમ તો પાનેપાને ફેર પડેયો દેખાય છે સપટજી અમાગ દરતા વધારે નસીયતાર હતા, એ નિ સશય છે વળી, સાધનસ પગનાનો ચે ફગ પજા નિના નરહે મારો પ્રવાસ આગના નિન્ટ જમાનામાં મારા જેવા અપ સાધન ૫૨૭ મત્ત્વ છઠ્ઠાનાળા કૃષ્ટ માનનીઓને ઉપયોગી થઈ પડે તે પ્રમગ્નો હોવાથી, એ જાગતમાં ચે હુગરશી નાઈના શ્રીમતાઈથી સૌમ્ય અનેના અનુભવ કરતા તેમાં પ્રુદ્ધળ ગુદાપણુ આવ્યા વિના નથી નહી.

દેકાગા, ૬ વા. ૩ ૬" ત્યાં મુધી, ગમુનોત્તરી, ગગોત્તરી, કેદારનાથ અને ગદરીનાથ, એ ચાર ધામોના પ્રવાસન વગની નિચતરા અવનન માહિતી તથા તેમાં પ્રાપ્ત થતા આધ્યાત્મિક વગેરે આત્મિક વાળોનો જનસમાજને દિનાવદ પ્રદારે ખ્યાન આપે એવો કાર્ક મય ગુજરાતી બાપામાં પ્રસિદ્ધ થયેલો નથી. આ મથક મોઘ એ ખોટું થોડા સગ્ગા પ્રમાણમાં પણ પૂરી પાડશે એવો મને વિશ્વાસ છે, પરંતુ મને તેથી પણ વધારે મોની આશા તો એ 'કે, કે એનાથી બીજાનું રધારે સમર્થ લેખન-ગકિતવાળા ગુજરાતી નગનાગીઓ એ પ્રવાસ ખેડવા તથા આના કળના રધારે વિશાળ પાયા હિપ્ત પોનાના અનુભવોને મથક મરના પ્રેગમે. ઉત્તમ કોટિનું પ્રવાસસાહિત્ય આપણે ત્યાં વગબગ છે જ નહિ, આપણી સાદસપ્રિયતાની એ પાગરાની છે, એ ગ્થિતિ ક્યા મુધી આપણે નિનારીયું ?

મીઝ એક વાનઃ ઉત્તગખડની યાત્રાનો શાસ્ત્રીય લેખાયેનો અમુક નિર્બીન ક્રમ છે. એ મથકગ્થિન સચરાલ એ જલ્દ મંડુરાયોગ્ય છે વર્તમાન દેગકાગની ગ્થિતિ જોતા એનું સામોપાગ પાનન માગથી થઈ શકેલું નથી, પરંતુ તેને માટે મને ખાસ અફમોસ પણ થનો નથી. અફમોમ થવો પણ થોડા નથી કેમકે આ પ્રવાસ મે લેહિયા નગરે નથી જ નથી મારે મન, આ પનિત બૂમિગા પ્રત્યે પદાર્પણ યાત્રાપ દત્ત. આ મદાપ્રવાસના દાર્દને, તેની મુદાઓમાં હુપાયેના ગદરથને જ મે લક્ષ્ય ન્યું દત્ત જોને શાસ્ત્રીયતાની મીરદતા હોય, એ બને ગામે, પ-તુ એનું અનુસગ્ગ શમ્ય ન હોય, તો એની ગ્થિના કાર્ક એ કળી ન થો

દાખના તરીકે, ટિલ્હીના ગગ્ગ પોનાને જલ્દીવિગાના જનતા મનાવના આખ્યા છે એમની પ્રેગ્લા નીચે એરી માન્યતાને " ગાસ્ત્રીય પખા "ની મંડોર મગી નહી દત્તી, કે આ યાત્રા હપીકેજથી પ્રથમ ટિલ્હી જઈ, તા જાગીનિશાનના અવતાગ ટિલ્હી દગમાગના દર્શન કરીને, પછી

જ શરૂ કરી શકાય! આજે અતિ પરિશ્રમપૂર્વક પ્રવર્તાવાયેલા આ વહેમને ક્યાં રથાન છે? આજે ટિલરીનું રાજ્ય દિલ્લ સરકારમાં યુક્ત થવાની તૈયારીમાં છે. ટિલરીમાં પ્રગ્મમંડળ સત્તા ઉપર છે. ત્યાંના રાગ્નઓના અંધેર ગેરવલિવટો, અંધારામાંથી બહાર નીકળીને પ્રકાશમાં આવ્યા છે. કદાચ ટૂંક સમયમાં રાગ્નપણના કહેવાતા ધૃશ્વરપણાનો વહેમ ટિલરી જેવા પછાત અને જુનવાણી માનસવાળા પ્રદેશમાંથી પણ નષ્ટ થઈ જશે. વાસ્તવમાં, જમાનો એ રાહે જ જઈ રહેલો છે.

અને એવા સમયમાં યાત્રાની શાસ્ત્રીયતામાં ધુસારીદે વાયેલું ટિલરીનું રથાન ક્યાં, કેવી રીતે, અને કેટલો સમય રહેવાનું? સંપટજીએ પણ હરદારથી મસુરી જઈને ત્યાંથી જ યાત્રા માંડી હતી.

વળી બસ-સર્વિસોએ પણ એ “શાસ્ત્રીય” પંથોની રેવડી દાણા-દાણુ કરી મૂકી છે. એની સવડ, તે જ યાત્રાની શાસ્ત્રીયતા, એમાં કોઈનું કશું ડહાપણ ચાલતું નથી. એ મારો અનુભવ છે. દેશકાળને અનુસરીને, જે કેં થાય છે તે યોગ્ય જ થાય છે એમ કહેવા સિવાય બીજો કોઈ વ્યવહારુ માર્ગ આપણી પાસે છે ખરો?

ઉત્તરાખંડનું બ્રમણ અને હિમાલયનું સેવન, તેના આંતરિક હાલની હરરપૂર્વક થાય, એ જ મોટી અને મુખ્ય વાત છે. બાકી વ્યક્તિગત વૃક્ષો-જોતમાં-વન-જોવું-રહી જાય, તેમજ સમગ્રપણે વન જોવામાં વૃક્ષોને નીરખવાનું બની શકે નહિ, એવી પરિસ્થિતિથી બચવું, અને શક્ય તેટલા પ્રમાણમાં ઉભયનું નિરીક્ષણ કરી લેવું એ જ પ્રત્યેક પ્રવાસનો મુખ્ય આશય હોવો ઘટે; એ દષ્ટિએ આ નોંધ સાદર થાય છે, અને મેં જે મોજની છૂંટ મેળવી છે, તે પ્રસન્નતાને તમને...તમને... તમને, સર્વને વહેચીને ખાવામાં મને વળી ઔર આનંદ આવશે.

કુંગરશીભાઈનું પુસ્તક આ ગ્રંથ લખાઈ રહ્યા પછી મારા જોવામાં આવ્યું. કાકા કાલેલકરનું “હિમાલયની યાત્રા”નું કાવ્યમય પુસ્તક,

જોડાવાન દેવેનું “હિંદુત્તાનની તીર્થયાત્રા,” ૪ ચોપડીઓ એ જ પ્રમાણે આ લખાણ લખાઈ ન્હા પડી ગે જોવા છે બહારથી ચક્રધર્મની જરીપુગણી શોમિયાપોથી મારી સાથે પ્રવાસમા હતી તપોવનનામીનું મનવાનમમા લખાયેનું “ભિમગિરિનિકા” હું વાચી ન જ શકું, પણ મારા સાથી જ્ઞાન એ નાચતા, અને એની બાપા એટલી મધી સરકતમય છે કે હું એ જગત સમગ્ર ગન્તો હતો એ જ મદાતમાનું ‘મગોત્તરી માહાત્મ્યમ્’ સરકત દાખ્ય છે એની નકલ મને ઉત્તરદાશીમા મળી હતી

આ યાત્રાનો પ્રા. બ. માયાપુરી-ઉદે-મગાદા, જેને આપણે હરદાર પડીએ છીએ, ત્યાંથી જ થાય છે, અને તે પછી હુપીકેશ આવે જે મોટાગમસ હુપીકેશથી જ મગે કે, એટલે ખરું પ્રયાણ એ તીર્થથી જ શરૂ થાય છે તેથી પ્રથમ એ જે તીર્થરાજેના પુરાણોક્ત “મલાનમ”નું અરણ્ય કરીને તે પછી જ આગળ નધનું યોગ દેખાર કમની દૃષ્ટિએ, પહેલી નાત લન્દારની પુગણના અનુસાર, બગીરથ રાજાએ પોતાના અનગતિ પામેના પુરોના ઉદ્ધાર અર્થે મગાને અર્ગમાથી ઉતારીને ધગતી ઉપર લાવના માટે લાય જેને મગોત્તરી કહે છે તે સ્થળે તપશ્વર્ગની જરી કેરટે મગા અર્ગથી જિતર્થી એમનો વેગ એવો પ્રગળ હતો કે તે ધરતીને તોડીફોડી નામે એવો ભય ઉપગ્રિયત થયો તેથી ભગવાન શંદે મગાને પોતાની જટામા ઝીની લીધી એ નિશાળ જટામા મગા અટવાઈ ગઈ દેવ, મુનિ આદિની મૃતિ તથા પ્રાર્થનાને વશ થઈને છેવટે ભગવાન શંદે જટાની એક લટ મોકળા કરી, અને ત્યાંથી મગા ધરતી ઉપર જિત્તી

હિમાનયની ગિરિ-ફરાઓ તથા મહા પ્રગાદ નનારલિઓને શંદરેનો જટામૃથ સમગ્ર લઈએ, તો એ મુષટિત બને છે

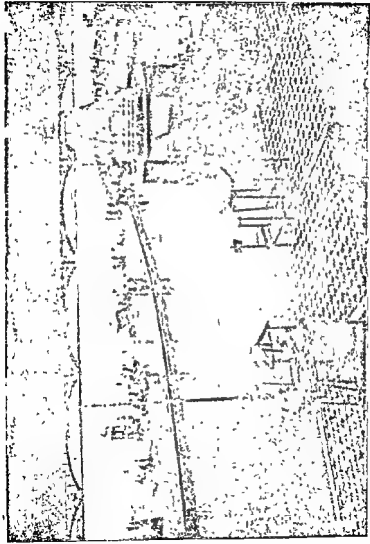
કેમકે ખરેખર બાગીચીને એવી દુર્ગમ અને ગૂંચળાવનારી

ખીણમાંથી માર્ગ કરવો પડે છે, કે એ જાણે એ બુનબુનામણી તથા અનગપોની અનંત હાટમાળામાંથી બહાર નીસરના અડળાઈ મૂકાઈને પછાડ મારતી હોય એવું આપણને લાગે છે.

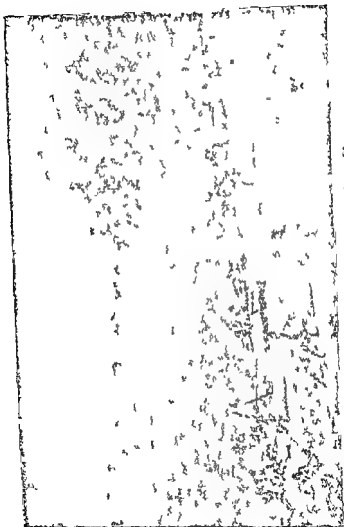
એ પરંતો અને નનગડાની ઘોર જટામાંથી છૂટીને મગા બગત-અડના મેદાન ઉપર હજાર નજીર સચરના માડે છે, તેથી આ પંતી ઉપર મગાનો પ્રથમ સચાર ત્યાં ગણનાથી, હજારની ગુગામાં ગાનન માનદમ્ય અતદ્વં મનાય કે હાનનુ હજાર હુમરા તોડીને તથા પનાસલિઓ કાળને નિસ્તર્યું છે થોડા જ વર્ષો પહેલાં એ ગ્રથળ હુમરાથી ઘેરાએનું હતું, એટલે હજારમાં મગા પ્રથમ પ્રદ્દ થયેલી હોવાનું આજે માનનામાં આવતું સરેલું નથી, પરંતુ જ્યારે એ નગર આજનું આધુનિક, પ્રપચપૂર્ણ શહેર નહેતું હતી મધુ, તે સમયે એ માન્યતા યથાર્થ લાગતી હતી એમ તો, મગા હુમરાકેશમાં કે તેવી મુદ્દર અને મનોહર હજારમાં પણ નથી, એવો મારો અભિપ્રાય છે, પરંતુ ત્યાં પણ એ હુમરાઓમાં જ ધૂમતી જાય છે અને એનો ભોયને સમૃદ્ધ કરાવે છે. જ્યાંથી નર-કમ નાનનના હજારથી જ નહેરડેપે શરૂ થાય છે; એટલે બચારડાં ની દૃષ્ટિએ હજારને તોડીપથોગી મગાનું મળ કહેવામાં અવધાર્યતા નથી.

હજારને હજાર કહેવાનો જિન્નો પ્રચલિત થઈ ગયો છે, એને ઉપર કહેના વારણે મગાદાર પણ કહે છે ત્યાં જગત નરસે કુલ, અને ઉપગત યથાસમન અર્ધકુલના મેળા બગાય છે પર્વો, અદલ્ત ને પ્રસંગે જ્યાં જાગ જોવાનું મદાતમ અપાર છે ત્યાં મદિરો અમખ્ય છે આજે તો એ શસ્ત્રાથી પંખળીઓથી છનનાતુ નગર મની મધુ છે. હાગડીનું પ્રખ્યાત ગુરુકુલ હજારના પડખામાં જ છે.

નિહરને શ્રીમદ્ ભાગવતનું શ્રવણ મંત્રેય સુધિએ આજે કરાવ્યું હતું. મંડરી હાટમાં નૃનાયિ અપસગથી અટી જે પુન થયો હતો, તે જ શ્રીજીવાર્થ હતા.

पृष्ठ १३ में प्रोत्तम २००० वरु

અર્જુનને આ રથજે ઉઘૂપી ઉપાડી મર્ધી દતી, અને તેમનો જે પુત્ર થયો તે મહુવાદન, જે મણિપુત્રનો ગમ થયો હતો, પાડવોના અશ્વમેધ યજ્ઞ રખને એણે ચમના ઘોડાને આનયો દતો અને અર્જુન માથે યુદ્ધ કરી તેને દરાવ્યો હતો.

ગંગા ત્યાથી હિત્તર દિશામાં પહાડ બેટીને નીસરે છે, તેથી ને ગંગા દ્વાર કહેવાય છે. આ અશ્વમેધ યજ્ઞ નામ માયાપુરી હતુ હતુ પણ ત્યાથી એક માઈન ઉપર માયાપુર ગામ વિઘ્નગાન છે

દશે આ ગંગાદ્વારમાં થઈ ર્યો હતો, જે યજ્ઞ અંગે સતિએ મદાદેવતા થયેલા અપમાનથી ખિન્ન થઈને પ્રાણત્યાગ કર્યો તથા તે પત્ની મદાદેવતાએ પીરમદને મોકલી વચનો નાશ કરાવ્યાની વથા પ્રસિદ્ધ છે.

પદ્મપુગણમાં એનું નખેલુ છે કે માયાપુરી પાસે હાદ્વાર છે ગંગાજતા ગંગાદ્વાર, પ્રયાગ અને ગંગાસાગરમાં સ્નાન વધારેમાં વધારે પુણ્યનારી વેળાય છે. સનયુગમાં નેમિવાન્સય, દ્વાપરમાં કુરુક્ષેત્ર, તથા ત્રેતામાં અને કલિમાં ગંગા મુખ્ય તીર્થ મનાય છે

વામ્નીદિ રામાયણમાં તથા મહાભારતમાં કહેવાયુ છે કે હિમાવપને ગંગા અને ઉમા નામની બે ન્ધાઓ હતી. ઉમાનો વિરાદ શિવજી સાથે થયો અને તે પાર્વતી કહેવાયા, બધારે ગંગા અર્ગમાં જઈને રહ્યા. ગધુનની ગમ્મ બગીરથે પોતાના વડા સગરના પુત્રોના જીવોની મુક્તિ ત્રાળે પોત તપ કરીને ગંગાને અર્ગથી નીચે ઉતાર્યા, જેને શિવજીએ મત્તકે ગ્રીવા. એ જટામાં અટનાઈ ગયેના ગંગાને છોડનાર બગીરથે તપ કરતા હેરો ગિરજાએ મિંદુ સરોવર આગળ તેમને મુક્ત કર્યા. તેમાંથી સાન ધાગજો નીકળી, તેમાંની અપ્નાદિત્રી, પાનની અને નલિની પૂર્વ તરફ ગઈ. સુચ્યુ, મીના અને સિંધુ પશ્ચિમ તરફ નહીં અને સાનગી બાગીચીને બગીરથ ગમ્મ વર્ત આપ્યા બગીરથ તેને ઉ ૨

સગરના પુત્રો ન્યા કપિન ઋષિના શાપથી બળી ગયા હતા ત્યાં લઈ ગયા, અને પિતૃઓનો એમણે ઉદ્ધાર કરાવ્યો.

હૃષીકેશ : ગીતાના અધ્યાસીઓ જાણે છે કે અર્જુને શ્રીકૃષ્ણને હૃષીકેશની સત્તાથી ઘણી વાર સંબોધ્યા છે એનો અર્થ થાય છે ઇન્દ્રિયાના ઇશ-આત્મા હૃષીકેશ અને હૃદય, એટલે સમગ્ર હિંદુ ધર્મભાનનાનો સાર એ મંથજો પરત્વે કોઈ પણ પ્રાચીન સાપ્રદાયિનનાં અનુશાસનથી મવાજ પથો, માગો, સંપ્રદાયો અને મતમતાતરણના જૂથોને મન આ બે તીર્થો પરાયણ છે, છતાંનો અતિમ આશ્રય છે.

હૃષીકેશ એટલે એમતસેવી સાધુસતોજી નિનાસન્ધ્યાત પરંતુ આત્મતા વેગથી ધસતા જમાનાએ છેલ્લા વાર મહિનામાં એની સૌમ્ય, અધ્યાત્મભાવિમુખી સૂરતને સાર પનટાવી નાખી છે એ ગામકુ હવે પળખીએથી જિભરાતુ, જળરોથી ખદમદતુ, પ્રપચ અને સસાગ-મસ્તનાથી હનમતુ શહેર મની ગયું છે હવે એનાવવાસી, આત્મચિંતક, કર્મસંન્યાસી સતો માટે ત્યાં સ્થાન નથી.

તો એ હૃષીકેશ તે હૃષીકેશ છે એના વાતાવરણમાં હજી પણ જે વિનશ્ચલતા અનુભવાય છે તે અન્યત્ર અપ્રાપ્ય છે ત્યાંની ગંગાની તોને આવે એની ગંગા પણ બીજી અને તો નથી દેખાતી.

કાળી જમણીઆનાની પ્રખ્યાત સગ્યા અહીં છે એ સસ્થાના મ્યાપક તથા તેમના અનુગામીઓની તપશ્ચર્યાએ જ આ ઉત્તરાપથની યાત્રાને આટલી હદે રોકે જનાવી છે આ તીર્થ, ધર્મસાળાઓ, મંદિરો વગેરેથી જિભરાત છે, અહીં શુષ્ક મંદિર ભગતજી છે એના મદત વાસ્તવમાં આ પ્રદેશના માસિક છે આ મંદિરને દિલ્હીના રાજા તગદથી ગામો દાનમાં અપાયેલા હતા અને મન્ત તેના માસિક જેના ગણાય છે હવે હિંદુ સ્વતંત્ર થયા પછી ગંગા અને જમીનદારીઓનું જે થાય તે ખરું, મદાય થોડા સમયમાં જ ગિચિતિમાં ધરમૂળનું પરિવર્તન થઈ

જશે પરંતુ આ લખાણુ નખાય છે તે સમયે તો, હજી ભરતજીના મંદિરના મ તનુ વર્ચસ્વ અહીં ચાવે છે

પૌરાણિક દષ્ટિએ, મધુ કૈટભ દૈત્યેનો વધ અહીં થયો હતો, આ રથો રૈવ મુનિ આ શાના ઝાડ નીચે તપ ન્વતા હતા તથી તેનુ નામ કુન્દમ્ભન પણુ હતુ ભગતજીએ અહીં તપશ્ચર્યા કરી હતી રૈવ મુનિએ જે રથો મૌન ધારણુ કરીને નિવાસ કર્યો હતો તેને “મૌનીયા રેતી” નહે છે આજે તેને મુન્નીયા રેતીના નામે ઓગખરામા આવે છે ત્રા શત્રુમનુ તપશ્ચાન પણુ કે તેથી આગળ લક્ષ્મણુને નામે ત્રિષ્ચાન લક્ષ્મણુ ઝૂનાનાણુ સ્થાનક આવે છે ઇદજીતના વધ પત્રી શાપને લીધે ક્ષય રોગ થતા લક્ષ્મણે ત્રા તપ કર્યાની ન્યા ચાને છે

આજે ત્યા નવી હાના આશ્રમો પણુ ખીની નીચરા છે નદીને સામે નહે રંગાશ્રમ તથા ગીતાશ્રમ આવેના છે ત્યાં હિનાગામા હજી વરસે થતા ન્યાભજન આદિનો સત્સંગ જણુ ત્રિષ્ચાત અને લોખપ્રિય થઈ પડેયો છે મગાતીરે સેકડો પર્ણકુટિઓ છે અને તેમા સન્યાસી ઓ રહે છે એમનામાના કેના સામે જ ઉત્તમ નાની, નિદાન સાધુઓ છે મગાનો આ બાગ સામે જ તપોભૂમિ છે અહીં એ-ગુજનાતી ધર્મશાળા છે જેનું નામ દેવખીનાર્ષની ધર્મશાળા છે એ-દહ, બાનિષ્ટ ગુજગલણે જીવનભગ માગી બીખીને આ ધર્મશાળા બધાવી હતી એ નાઈની શ્રદ્ધા, નર્મગતિ અને દક્ષતા માટે આપણે સાચે મગશર થના જેવુ છે

ગ્રામી રામતીર્થે આ તીથની નજીમા દી-દી સમય નિવાસ કર્યો હતો એમનો સરકૃતનો અજરાસ અહીં પાકો થયો હતો એમના ઘણા પ્રથો અહીં લખાયા હતા અને એમની જળસમાધિ પણ નજીમા જ થઈ હતી

હવે રાજનીલીનો પ્રાગબ આપણે નિાતે મરીએ

પ્રકરણ ૨

પ્રવાસના શ્રીગણેશ

મસુરી તા. ૨૪-૪-૪૮, ને વાર શનિ : ૐ । શ્રી. સદ્ગુરુનું નામ ગમરીને ૫ આજે હર્ષકિશથી ગ્રામો અને વાત સાથે ઉત્તગમ્પ ડના ચારેય ધામોની યાત્રાએ નીચળી પડ્યો છું. માણસ લાગા રિચારો અને પ્રોગ્રામો નાદકે કરે છે. કરેતા નાગા ગાળાના પ્રોગ્રામો અને સકલ્પો મોટે ભાગે પાટ ન પાડના માટે જ કલ્પાયેના હોય છે. અનતા સુધી વિચાર આવ્યો, નિર્જુય થયો, કે તગત એ અમયમા મુકાવો જોઈએ. જે અમયમા મુકાવો તે સાચો, બાકીના રિચાર રિચારની કક્ષામાં જ રહ્યા સગાવા.

પહેલો વિચાર મેં બદરી અને કેદાર જનાનો કર્યો; થોડા દિવસ એના સેનનમા વીતી ગયા, એટલે ધીમે ધીમે તે પવટાયો, ને માત્ર બાકીનાગાનણુ જ જઈ, જરૂર પડે તો ત્યાં થોડા દિવસ રહીને તેનાથી સંતોષ માનવાની વૃત્તિ તરફ મન વળ્યું. એવી તૈયારીમા એ-પાચ દિવસ કંડાડી નાખ્યા ત્યાં જ્ઞાનસાધન આશ્રમ (બોન્ડિયા મહાદેવ, આજેવ, ઉત્તર ગુજરાત)થી રસમીજનો પત્ર આવ્યો. તેમા એવું મુચન હતું કે ચારે ધામ ફરી આવવું ઇષ્ટ છે. સહસ્ત્ર વિકલ્પની સિથિતિને ટાળીને છેવટના નિર્જુય ઉપર આવના માટે મારે આટલું બસ હતું. ત્યાં જ અને તગત જ મેં નિશ્ચય કર્યો, કે ચારે ધામ ફરી નાખવા, અને એ પ્રવાસે વિના વિવઝે નીકળી પડવું. એ નિશ્ચય થયો, ને તગત આ મિત્રોનો સાથ મળી ગયો. બ્યારે કામ થનાનું હોય છે ત્યારે તેનાં લક્ષ્યો પશુ તગત જ જણાઈ આવે છે, ને પહેલેથી બહુ સીધું પડના માટે છે.

અમુક શાગીઝિ અરુચનાઓ મારા હૃદયકેશના નિનાસ દ્રમ્યાન સાધનમાં નિલેપ નાખ્યા કરતી હતી આ યાત્રા દ્રમ્યાન પણ નાની મોની આધિ, વ્યાધિ તથા ઉપાધિઓ કોઇને કોઇ પ્રમાણે સતાવ્યા વગર નથી ગૂંઘેનાની આ પ્રશ્ન ચર્ચના ગ્રામીણએ તા ૧૯ના પનમાં લખ્યું હતું, " તમાગ શરીરમાં જે પડેનાના (ચહેરી) નિકાગ દર્શે તે વ્યાધિ હાગ પ્રમટ થાય ત્યાંજે ગભગાતુ નહિ, એ પણ એક તપશ્ચર્યા છે, યોગ-દર્શનમાં જે વિદ્ધો ગણ્યાયા છે (૧-૩૦) તેમજ વ્યાધિ, મત્યાન, સયમ, પ્રમાદ, આનન્ધ, અવિગતિ, બાન્તિદર્શન, અનન્ધભૂમિઃ ન, અનરચિત્ત વગેરે અતરાયેનો ઉત્તેજ છે. એ બધા નહેના મોડા કે વત્તાઓના આનનાના જ તેના ઉપાય તરીકે સૂત્ર ૧૩૦ છે, એક તત્ત્વનો અભ્યાસ અથવા લક્ષ્યને મનમાં યોગાડી ગમવું, એ "

ખરી વાત છે. ગમવુંના જગા પણ, આ નમ્તુને યોગ્ય સમયે પાઠ કરતા ગૂંઘેનાનું ન જીવવું દુષ્કર થઈ પડે છે. માટે તેને સદૈવ સ્મરણમાં રાખવાની ટેવ પાડવી આ નિર્જીવની મે પહેલી માહ માધી

આગળ જતાં પનમાં લખ્યું છે " માટે ગભગાતુ નહિ, આત્મ આનના જાગ્રત રાખવી, અને આક્રમાના રિધિમુખ લક્ષણો વાગવાગ ગટયા કરના, એની સાથે દેહાધ્યાસ નિર્મળ કરના નિરોધમુખ બાવે. પણ જ્યાં જ્યાં દેહ અને તેના અસખ્ય પન્નિગના વિદ્ધો આવે ત્યાં, દેહ કરવા . "

આ પ્રનાસ મારે માટે સાવનનો નવો અને અત્યાગ સુધી જે કથું તેનો પુર- પ્રનાગ જ છે તેના આગળ સમયે આ મૂનજીત સત્યોને મનમાં દૃઢ કરી લેવા, એ ઉત્તમ આધ્યાત્મિક બાતુ છે. તેની દેહ ઉપર પણ ઉપનાગ અસગ થાય છે, કેમ કે આખરે દેહ પણ મનોમય છે તેથી એ બાતુ સૂક્ષ્મ ઉપગત મ્યૂન શરીરને પણ લાભકાન્ક થઈ પડે છે. તેથી, જીવ સામનના જ સયમ મને તેટલી કઠકસર કરવી, પણ આનું

તો વિધુન પોટલ જ બાધી લેવું. એ પોટલ પ્રતિસતા બારને વધારનારે ગદન ઘટાડે છે તેથી એમાં અધિકત્વ અધિક ફળ છે

આ દૃષ્ટિએ મનને મે ચકાસી જોવું મોગ્ય મનોવૃત્તિ સાથેન નાચી બમા જ હસ રહે છે અને લાગ્યું કે જુમિયા બરાબર છે, મન મરક્ય છે, આનંદ છે સાધનનો પુખ્તકો પગલેનો ભાગ પૂરો થયો કે, ને હવે ભ્રમણ, યાત્રા (પહેના ઠરતો હતો તેનાથી જુદા જ પ્રકારના છતાં લક્ષ્ય એક જ હોવાથી તત્ત્વે ઢગીને અભિન્ન એવા) ચિંતન, મનન છ. નો પ્રારંભ થાય છે. જગત્ વિચાર મરતા રખડપણે સમગ્રાય, કે જે શારીરિક વિધો મારા કાર્યમાં ઉપદ્રવ કરવા મથતા હતા. તેને જો મોહું મરક્ય ન આપીએ તો એ વાતનમાં મોટા છે જ નહિ એ સનની હાજરી છતાં પણ ધાધું કામ નિરાતે પાર પાડી શકાશે એના નાશનું મગ્ય એની ઉપેક્ષામાં રહેતું છે

અમારે આજે સનારે આઠ નાએ ટિફરીની બસ પકડવી હતી સાથીઓ દસ દિનસ થયા તે માટે પ્રયત્ન કરતા હતા, પરંતુ ટિકિટની બાગીએ બેસતો કારકુન દો વખતે કહેતો કે બસમાં હવે જગા નથી, અથવા તેન નથી મળતું તેથી આજે બસ જવાની નથી છે'નો પ્રયત્ન આજે કરી જોનાનો હતો મે એ જ કપનીના એક ડ્રાઇવરની એળખાણ કરવાની ટિફ્ટો મેળવવાની કોશિશ કરી જોઈ, નમ છતાં, દોઢે-દના-ટિફ્ટ બારીએ તડગમાં તથ્યા પછી, માસ્તરે સુણાની દીધી કે "બસ આજ નહીં જાયગી "

એ કપનીની બસો ગોથળ મેઈન લઈને જાય છે, એટલે બસ જતી જ ન હોય એ કેમ બને? ટપાન રોજ પહોચાણ વગર કેમ ચાલે? પણ ખરી વાત એ લાગી કે એ ડાકની બસમાં મજબૂતાવે ટિફ્ટ સીધી રીતે મળતી નહોતી, "બી એમ"ની ચાન લગાડવાથી જ નેતી પ્રાપ્તિ થતી હતી, અને એ કળા મને પચાસ વરસની નવ સુધી આનંદી નહિ, તે હવે પાકે ઘડે કાઠા કયાથી ચડવાના ?

સ્વામીનો નિર્ણય પાકે હતો; ને હું તેમાં સહમત હતો. દેવકીબાઈ ધર્મશાળાના વ્યવસ્થાપક અને મારા મિત્ર બાઈ વલ્લભદાસે આ આપત્તિમાંથી માર્ગ શોધી આપ્યો. શા માટે અમારે મસુરી ચર્ચ ને ન જવું? દેહરાડૂનની જસો તો હપીકેશથી જોધએ તેટલી અને ઉપરાછાપરી મજે છે. અને દેહરાડૂનથી મસુરીની જસ પણ મળતી જ હોવી જોઈએ.

લાંબા વિચાર કરવાના ગેરફાયદાથી અમે અત્યંત નડોના. તેથી તંત્ર દેહરાડૂનનો ખટારો અમે સવારે ૧૦ વાગે પકડ્યો. અમારો વિચાર હતો કે આ પ્રવાસ અમારે પોતાનો સામાન જતે ઉપાડીને જ કરવો, ને બનના સુધી મજૂર લેવો નહિ. તે માટે અમે શક્ય તેટલો એછો સામાન સાથે રાખ્યો હતો. અમારા થેલા ઉપાડીને અમે ખાંડામાં નાખ્યા.

એપ્રિલનો છેડો, એટલે તાપનું શું કહેવું? ધૂમ તડકો હપીકેશમાં ધકેલો હતો. ખટારાવાળાનાં કઢાચ દુર્ભાગ્યે પણ અમારાં સહભાગ્યે, ઉત્તરઓની બીડ થઇ નહિ, એટલે જેના નામનો આજકાલ મુસાફરોને મેટામાં મેટો ત્રાસ છે એ બીડ નામના દેવથી તો અમે ખચી ગયા હતા; પરંતુ ખટારાવાળાએ અમને હોરાન કરવાના અન્ય પ્રયત્નો રજમાવવામાં કયાશ નહોતી રાખી. વારંવાર એનો પેટ્રોલરથ ખોટકાઈ પડતો હતો; ને ધીકતા તાપમાં ગાડી નિષ્ક્રિય થઇને ઊભી રહેતી હતી. જ્યાં એણે એવા આડા રસ્તા લીધા કે જે ખાડા, ટેકરા, ધૂળના ડોટ મને પથરાયી બરેલા હતા. આવી રીતે બીડની ટાંચથી અમને ઓછું ૧ આવે તે મઠે હાંકેડુ જનતી મહેનત કરી છૂટ્યો હતો.

પણ પ્રત્યેક વસ્તુ અંતવંત હોય છે. જસની મુસાફરી પણ તેમાં અપવાદ નથી. તેથી સાડા બાર વાગે અમને એ વાદને દેહરાડૂન લાવીને નાખ્યા.

દેહરાડૂનમાં મસુરીના ખટારા શોધવા અમે ખાંધે ઝોળા બેરવીને

અર્થથી તાર્જી બપુના છેનટે, જેતણુ માર્છન ગપટ આ તડકામા દરીને પણુ, અમને ખટારો મળ્યો ખરો. કોઈ પગળી હોટેનમા અમે ખાર્જ લીધુ મને દાતનુ દર્દ હતુ એટલે મન એ વિમા માત્ર સૈદ્ધાંતિ ગસ હતો. પગમા જોડા રી- રીડ ડ મેના હતા, એટલે બસ ઉપડનાના સમય સુધી દોલરાતી મોજ પગલે પણુ મને કેન ન દ્રષ્ટાભાન જ હતો.

છેનટે ખટારો ડા નાગે ઉપલ્લો અતિ ચિત્તાર્થક મગન પડી ૭ વાગે એણે અમને મસુરી ભેગા ઢ્યાં આ મુસાફરીમા વચ્ચે બાબે ચઢાણુ છે મોટગની સડક વાળીચૂરી ચતી, મોટા મોટા લકેરીયા શ્વી ઉપર ચડે છે, એના ચક્કરોને લીધે ઘણા મુસાફરોને ફેગ ચડે છે સરે નસીમે નતે એડુ નડતર નથી થતુ, બમો તથા હિંના કેટલા પાણી નગરોમા મોટગદારા જમણુ ઢગનાના ઘણા પ્રસંગો મને પ્રાપ્ત થયા છે, ને હુ તે પ્રત્યે ને ખૂબ માણી શક્યો છુ. આનુ પણુ એવુ જ થયુ ' તો આ એ દયાકની હુ મરસફરને મનબર ભોગની લીધી.

મસુરીની તોગેમા મસ જિબી ગહી, ને મજૂરોએ અમને ઘે લીધા. એમના ઘોનાટ અને એમની એચતાણુમા અમે કેને શુ ઢ્યું તેનુ મને તો બાન જ ન ગહ્યું, મે માત્ર એટનુ જોયુ કે થોડા સમય પડી એ મજૂરો માનનો સામાન ઉપાજો હતો, અને તે તથા અં (અમારો સામાન જાતે ઉપાડીને) તેની પાળળ પાળળ ચાનતા હતા વળી સાથે કોઈ હોટેનનો માણસ પણ હતો.

પૂઠગાઠ દગ્ના જણાયુ કે મસુરીમા આર્થ સમાજ, શુદુદારા અને અન્ય ધર્મશાળા ખાગ્મી હોના જતા બાન આ દોટેનનાજાઓના હાથમા બાન જૂરીને એક હોટેનનાજાનો ગિફત બની ગયો હતો, અને એ જ પ્રમાણે, મજૂરોના હુમનાથી મુજાબને, સામાન જતને ઉપાડનાની વાત વીસરીને એણે કેવળ ગ્રન્થણ ખાતર પોતાનો ગિસ્તર એ મજૂરને હનારે ઢ્યો હતો, ને મારે તો એની નેનાગીગી પહેરેથી જ દબ્બુન હતી.

દોડે માઈની સખ્ત ચઢાઈ ચઢવાની હતી આગળ ઉપર શું અને કેવો અનુભવ થવાનો છે તેનો આ તો પૂર્વપ્રગ્તિય હતો દાક્ષતા દાક્ષતા પણ ટેડાઈમા ને ટેડાઈમા અડધો માર્ગ અમે પધો, પણ પડી જોગ ન થાયું મેં તો મારો જોગ જોગો મળૂંને આપી દીધો જરા આગળ જઈને બીજાને પણ આપી દીધો !

છેતરે અમે, ખાખી જારા જેવા ફરવાના તિર્થયાત્રા યાત્રીઓ, ફેશનેબલ હોટેલમા જઈને પધ્યા અને તરત જ અમારી અંગ અદરની વાતોમા સામાન ઉપાડવા કોઈ પહાડીને લઈ લેવાની ઇચ્છનીયતાની અર્થા પણ શક થઈ ગઈ !

રાત પડી મસૂરીમા આદના દડી હતી તેમ છતાં મને નિના તગત ન આવી મનમા થોડી ગમથન ચારી જે મહિનાથી હું હપીકેશ ગહેના હતો, એ નિવાસન સરવેષુ જોવી ગહેનો હું

આ યાનાનું વર્ણન મહુ નિમને બોમિરાડપે નથી નોંધવું આ નોંધવું પ્રયોજન મુખ્યત્વે “અનુભવ” અને તેમા થતી પ્રગતિનું અનિરીક્ષણ છે ખીન્નું બધું ગોણું છે, હતા સદગતપણે જે આવી જન તે બને આવે, એવો સંપત્તિ અને પ્રવાસનોંધનો પ્રાગ્ભૂ અત્યારે આદર્શ ગહેનો હું.

×

×

×

હપીકેશમા મેં દુદતાન માડયું હતું શેનું ? કેટું ? ચિત્તની જાતઓના સદાગત, માયા તિપત મનોગથમન સ્પષ્ટિઓનાં આંતરે પણ બીપણ મારાની નહીં પણ શેજગમ ગમ્યા વગર મારો એ મારાના અટ યાગા સામે જાગવો છે. જે સરવૈષુ અત્યારે મારે નહાનાનું છે, તે પાછના જે મહિનાના માગ આ તાડની સિદ્ધિનું છે અને એ સદારક્રમને વેગ આપવા માટે જ આ પ્રવાસરૂપી પ્રવળ સાધનનું ગત્ર મેં ધાગણું ન્યું છે, અને તે માટે રુદ્રથાન દિમાનમા મારે નિહ વું છે

માઝ એ તાડન ચાનુ છે ..યોગનાસિદ્ધ મહાગમાન્યમા એ-
આખ્યાનમા ભગવાન શંદે તાડન વડે બ્રહ્માડોનો નાશ કર્યાનુ તથા તે
પછી મારા સામે દષ્ટિ ન્તા તે પણ શ કર ભગવાનમા સમાઈ જતી
હોવાનુ વિનક્ષણ નર્ણન છે હુ પોતે પણ નણે અપ્પથાઓ-બ્રહ્માડોના
સર્જન તેની પુષ્ટિ અને તેના પ્રવચનો પ્રવચનામી અને કર્તા હોવાથી
મે નહી મ્યું છે કે મારા આ બ્રહ્માડોનું સર્જન મે ન્યું છે, ને તેની
સ્થિતિ પણ ધણી નરી છે હવે મારે એનો ધ્વસ નરીને, એ સર્વના
નિમિત્ત રૂપ ધૃષ્ટ માયાને એ દષ્ટિમાત્રથી મારામા સમાવી દઇને કેરળ
ચિદાનંદરૂપે ગહી બોલુ છે એ પછી એક ને દરન વસ્તુ કે સૂક્ષ્મ
દેહના અગમ્યતા સામે દષ્ટિ મ્મ હુ તે, તરત જ મારામા શમીને શાત
શંભુ છે નિવાન, એવો મારો મન્ય છે માઝ એ તાડન ચાનુ છે.
મસુરીમા મિઠાનામા પથ્થા પથ્થા પણ એ જન્તી પ્રવૃત્તિ અમ્બલિત
ગતિમાન છે હુ આ મત્તાર નિગતના કરી રહેવો હુ

x

x

x

તો બધુ દેખ્યા મ્મ હુ “ગમ અરખે વૈદ કે સમના મુજરા
સેત, જૈમી જિનકી ચાકરી વૈસા ઉનકો દેત” એમ આ સમારમા
હુ સાક્ષી નેવો બધાના નિરીક્ષ-મુરખી “ચેટન” નેવો નિચરુ હુ
અને તેથી નરીને મને બસ આનંદ જ આનંદ છે

શુ થયુ શ થાય છે ને શુ થશે, એની ચિંતા શી? એ બધા પ્રશ્નો
કેના અપ્રત્યુત છે! પ્રત્યુત છે એ માત્ર નિગનંદ, અને બેદિકગર્ભની
મજ્જી પણ એ માટે આનંદ બોલે એમા ભૂલ્યો નેના બોગ મળ્યા.

x

x

x

મુરુજનો! આપણી પાસે અમુ ન્દાની સ્થિતિની અરેક્ષા રાખે, તે
સમજના વગર તો ન જ ગણે, અને એ મત્તજનો એમ ને, એ આપણે
માટે ગર્વનો વિન હોવો ધો એનાથી એવા તો આપણે ન જ

ઊતરીએ; ખલકે તેનાથી સવાયા નીનડીએ. ગુરુમાનને સ તોપીએ તેમા જ સાધ-પણાની મોભા હોય. વળી સોભા હોય કે ન હોય, છતાં એમ કંઈક છે, તે કરવું જ છે.

x

x

x

હૃપીકેશનું સરવૈયું ?.. શું અને શૈનું કઢાય ? વાચન, વિચાર, મનન, અનુમન, ધ્યાનધારણા, આત્મભાવ છ ના દિસામ ક્યા આંક વડે નોધાય ?...તા ૨૩-૨-૪૮ થી તા ૨૩-૪-૪૮ સુધીમા મને ઠીક ઠીક મળતર થઈ, એવું કહાય હું કહી શકું; પરંતુ તેય એાછું પડે છે. પ્રાપ્તિ સાથે મોજ વધે છે. વેપારમા રસ પડે છે. ગારે તો મોટા નફા કરના છે.

x

x

x

ભગવાન શકર ગીતાભાષ્યમા મહે છે કે પોતાના ધર્મનું, એટલે કે પોતે જે કરવું, અથવા વ્યું, હોય તેનું (હંકાસ લાકનાકપે) વર્ણન કરી બતાવવું, એનું નામ દબ છે.

x

x

x

ખૂન ખ્યાવમા રાખવાની આ વાત છે. મનના અસુક પ્રકાગ્ના નિર્ણયની તો કાઢને ગધ સરખી ન આવવી જોઈએ.

આ ચિંતન થયું અધ્યાત્મવાનનું; પરંતુ તે આ પ્રવાસ સાથે દૃઢપણે સંજ્ઞાયેલા છે ! કાર્મકશાથી જુદું નથી. નથી, નો તો કશું જ નથી, ને છે, તો જનું સંજ્ઞાયેલું છે દહેરાડનથી મસુગી સુધીના સુદર પ્રવાસમા જે મનોહર વળાંકો આવ્યા, તે જોના એક નિચાર મૂરે છે બસમાથી પાઠગ નગર કરતા શુ દેખાય છે ? જે રમ્નેથી આપણે આવ્યા હોમએ તેની રેખા દેખાય છે, અને એ માર્ગરેખા, તેના જ અનેક વળાંકોને લીધે, એક જ હોવા છતાં અનેક સડકો જેવી દેખાય છે;

તેના ઉપરથી ચાલી આવ્યા છતાં, કુતૂહલથી, અને તે સાવ અગત્યી હોય તેવા અહોભાવથી, પ્રશંસાયુક્ત છતાં તટસ્થ ભાવથી આપણે તેને નીરખીએ છીએ.

એવી જ રીતે, હવેનાં વીનેલાં વર્ષોનું અવલોકન પણ એ પ્રકારના ભાવને પૃષ્ઠ કરે એવી વૃત્તિવાળું માણસનું મન થઈ જવું જોઈએ. એ સંકલના વિયોગથી અથવા તેના ખૂટવાથી પ્રવાસીને જરા પણ દર્પ કે શોક ન થતા, માત્ર સદગત, અર્થરહિત કુતૂહલ કરતાં કેઈ વિશેષ ભાવ ન થવો જોઈએ. અને વર્તમાન પરત્વે સતત એ જ દૃષ્ટિ રહેવી ધટે કેમ કે ખરું જોતા મનુષ્યે મંસારમાં માત્ર જન્મનો ખેલ તમાશો જોવો છે; મનોરંજન પૂરતો જ; તેની સાથે મારા ખરા “હું”ને દર્શી એ અંગત નિરૂપન શા માટે હોય? બધો સમય, જગત પરત્વે, બધા જ દૃષ્ટાદૃષ્ટ પદાર્થો વિષે એવી જ વૃત્તિ નિરંતર રહે, એ સાધક માટે ધ્યેયોત્તો ધ્યેય છે, પરાયણ છે.

આ દસરતની દિગગિરિવિહારમાં મગ્ન પડશે; પડતી જ જોઈએ. હૃદયકેશથી આ સદર શરૂ કરી છે; અર્થખૂટણનું સાધન ઓછામાં ઓછું રાખેલું છે. અર્થનું ખૂટણ થાય, તો નબાળી ક્ષેપું, એવો સંકલ્પ કરેલો છે. આ સાધનનો વેપાર હવે દાઢે લાગ્યો છે. વગર મૂઢીએ નફા ઊઠાવવાનો આ ધંધો આપણને રમી ગયો છે.

કાલે કપારે નીકળવું? બાલ હશે છે કે બીજી રાત રહી પડીએ. આવી હોટેલની સાલગી અને પક્ષા રહેવાની વૃત્તિ, એ પ્રથમધામી પ્રકારના પ્રવાસની ખલ્લુ આસારપદ સરખાવ ન જ કહેવાય! બાર્થ સાહેબ હજી પાછલા જીવનનો દરામયસકો જુલ્યા નથી. હોય; લહેરીલાલો છે, છતાં સાધનની વૃત્તિ પ્રામાણિક છે, એટલું ઓછું નથી.

ધનોદટી તા. ૨૬-૪-૪૮ ને વાર સોમઃ મસુરીમાં તા. ૨૫નું પ્રમાણ ઊગ્યું, ને મારા સાથીઓનો મને વધારે વિગતે પરિચય થવા

માણો આમી વગર પૂછેમાછે રખડના નીન્ગી પડ્યા. અને પડી અમે બે એમને શોધના નીકળના માગ સાથીને ને મને એનામા તો વગરી, ને મીઠાઈ, ને આ ને તેની જરૂર પડી ખરી આ તિતિયા !

તા ૨૪ની રાતે જ, જે પદાડી બાઈ નીચેની અમારી ઝોળીએ બિરાડીને લાન્ચો હતો તેણે પ્રવાસમા સાથે આનવાની ઇચ્છા દેખાડી હતી એની સાથે નડાફટ ડરનામા બેનણુ દના અમે વિતા ના લતા અમે એ નાતચિનમા જાણુ કે મજૂર એક (મગાળા) મસુને બોલે હોમાવે છે, એ ચારે ધામની ગમે અને ત્રણમેની વચમા મજૂરી લે છે જે “ ગિની ” એટને ખોળા સાથેની મજૂરી હોય તો વળા થોડું આધુ દરે, અને “ સૂખી ” મજૂરી હોય તો પણ એ જૂખ્યો બેસી રહે ને આપણે ચાગી ઉપર ત્રાપટ દેતા ગઈએ, એ કેમ બને ! બ્યવહારમા એને થોડુધણુ પણ ખનગનતા ગેવુ જ પડે છે. જે “ ગિની ” મજૂરી હોય તો એ બાઈ રોટના પત્ર ફૂડી આપે, ને વાસણુ પણ માછ નાખે પણ ગોટના ખર્ચ મજૂર દીસ રોજનો સંગેશ એથી સના ઉપિયો તો ગણુવો જ જોઈએ ચાગ ધામના પ્રવાસના ઝોળમા આછા બે મદિના થાન છે આ બુ લક્ષમા ગખીને કામ લેવુ પડે છે

અમારે દડી, દડી કે ઝપા નગરનો તો પ્રશ જ નથી મજૂર પણ નથી હગ્વો પગતુ મસુરીની ચકાઈએ ખાસ દરીને બાનને બુ દનાની મૂક્યો છે, એટને ગમાટામા થાય છે, તો મે અમારે એ શીથી વધારે આપવુ નહોતુ, ને જેટના ઉમેદવારો આવ્યા તેમાથી કોઇને ગિના દોઢમેથી આધુ તેડુ નહોતુ એટને ઘાટ બેઠો નહિ

યાત્રામા હમેશા સવારે વહેના બીગી નીન્ગી જવુ જોઈએ, પણ માગ સાથીઓએ દલ એ નક્કી નહોતુ ન્યુ કે બીછ ગન મસુરીમા ગાગરી કે નહિ બાનને ત્યાની ખુતનુગા દના કાચી ગઈ હતી છેવટે હોટેનાગાએ માથા દીસ દડની ચાગીના નણુ નણુ ઉપિયા અને ચાના

એક મ્પના ■ આના લેજે નાણા પડા-યા, ત્યારે સરામી અકાયા, ને છેક સાજે ત્રણ વાગે અમે બોળા ખત્રે બેગીને હોટેલમાંથી બહાર નીસરી

મસુરી જોગસાલેમો અને નિરૂપા થયેના મોટા અમનદારોનું આરામનગર છે. બીજા કુર્ગરિયા નગરો જેવું જ એ પણ છ ત્યાના દરખાણી વિરે શુ -કેરાનું હોય ?

અમે એ નગર છોડ્યું, ને બહાર નાગે પજા કરને મે નાણુ લીનાઝમ વૃક્ષોની ધગા ભગપૂર હતી ખાસ મરીને પીપડ જેના પાનનાગા ઝાડો કાણા છે અને ત્યાંથી જ ખીસો પડખે લાગી જતા છે એ ઝાડને ખાતર હોય છે

અમે પ્રસાસનો આરભ જ પ્રજ્વાલિકામગથી થયો દનો જેને શાસ્ત્રવિહિત કહીએ તે માત્રારભ દિલ્હીથી થાય છે. કેમ કે ત્યાના રાજાનો દાવો પોતે સ્વયં બહરીપિશાનનો અન્તાગ હોવાનો છે, અને બોળા અમ્મની, ક્યાયેના, જડ પ્રમ્મજનો ગમ્મો દેવ માને છે જ એટલું દિલ્હીમાં બની શકે તો રાજાના, અને નહિ તો ત્યાના રચાનિક મહિરમાં મહીનારાનણના દર્શન કરીને પાત્રીએ ધરામુ જવાનું હોય કે પરત્તુ (૧) રાજાના દિવનપણી આ વાત માગ મનમાં બેગી નહિ તેથી, (૨) પ્રયત્ન કરના પણ ત્યાની મસ મળી નહિ તેથી અને (૩) દિલ્હીના શાસ્ત્રનિદ્રિતપણાના વહેમ ખાતર વધારે વિનબ દગવા અમે તૈયાર નહિ હોનાથી, અમે મસુરી આવા હતા

બીજી મુત્ર એ કે ત્યા ફેશનેમન હોટેલમાં ગયા

ત્રીજી મુત્ર એ, કે સવારે પાચ વાગે બીગીને નહિ આવી નીકળતા કોઈ પણ પાત્રો જે ન કરે તે અમે ક્યું, ને છેક સાજે ૩૧ વાગે ની બ્યા તેને લીધે જના મુનામ દરવાની જગ નહોતી ત્યા કરવો પડ્યો વળી મસુરીથી સીધા ધરામુ જતો દૂ કે માર્ગ પણ અમે ચૂકી ગયા

અમારે ખભે ભોજન હતું. પગપાળી યાત્રાનો આ આરંભ હતો. મનુરીથી સાત માઈલ દૂર આવેલા સુવાખોલી ગામે અમે પહોંચ્યાં; અને હીક હીક થાક્યા. જતે સામાન ઉપાડવાનો શોખ ભારે પડતો હતો ! પહેલાં તો અમે માથે માથે આરામ લેતા હતા, પરંતુ બે-ત્રણ માઈલ પછી અમારી આરામની “ક્રીટવન્ની” વધી પડી ! પંદરનીસ રતનનો ભાર તેટલા મજા જેવો અમને લાગવા માંડ્યો ! દર માથે વજન બમણું થતું જતું હતું, ને સો-ત્રસો ડગલાં ચાલીને થોડું બેસવા સુધી અમારી વાત આવી પહોંચી હતી.

એ સાત માઈલ કાપ્યા તો ખરા, પણ તેમ કરતાં છેક સાંજ પડી ગઈ. ને સુવાખોલીમાં અમને ખુશીખજર મળ્યા, કે ગતવાસો કરવા અમારે હજી પોણો માઈલ ચાલીને ઝાલકી જવું જોઈએ !

ખેર. એમ ક્યાં વગર અમારો છૂટકો જ નહોતો. અમે ત્રણ સ્વામીયા પ્રવાસી વીરોએ એ પોણો માઈલ કેમ કરીને કાપ્યો, તે અમે પણ નથી જાણતા ! અને રસ્તો પણ એવો ખરાબ હતો, કે વાત ન પૂછે.

છેવટે ઝાલકી આવી. પણ છેક અંધારું થઈ ગયું હતું. અમારી રૂતિની ડિઝીનો પારો છેક તળિયે બેઠો હતો. વળી ત્યાંની દુકાનમાં કાચા સીધા સિરાય કે મળતું નહોતું. આ સંજોગમાં, અમારા ત્રણમાંથી કોનો બાપ રસોઈ કરે ?

મારા સાથીઓએ કહી દીધું છે કે એમને તો કશી જ રસોઈ આવડતી નથી. એટલે બોજનની વાત સાવ બૂંસાઈ જ ગઈ. ધર્મશાળાનો ચોકીદાર પણ મુઠા ને પાટા માથે લાગ્યો. છતાં એણે માકણ બરેલી જાળમ આપી, ને અમે ત્યાં રાત વિતાવી.

અનુભવની ખામી, એટલે સવારે ઊઠીને અમારે ધરાસુ જવા માટે ક્યો માર્ગ પકડવો એ પૂછીને પછી સવાનું અમે જૂલો ગયા. એ બધી

જરા દારી માનની હતી એને ધાધન દેખાવ નેતામીગી ને ધમાનને
હજી ગોખ છે એની પામે ચક્રધની અગ્રેજી મોપડી હતી તમા જે
રમતા એ ૧ નજરે ચઢ્યો ન એના ધ્યાનમા બેળી ગયો છે

માગ ૧ને મિત્રો મોડા જાનારા છે નથી સનારે જીવતા માણસાને
જગાડવાનુ પાપ મારે માથે છે મોટે ભાગે સરાજે ૨ અને ૪ની વચમા
૧૧૧ જઈ છે તે પ્રમાણ મે ધ્યાને આજે તથેના જગા થા તે
હજી રમણ સાથે અમે દુખની ખાધ હિપર ઝોડા ચઢાવીને પાગ પથે
પડ્યા

સનાતની ઠડી ગુના ૧૧૩૯ ૨ જા પાન ખૂલ છે ખીશા, કુગરા,
ખાણીમા થતી પગથિયાખેતી ઠ ના દરથો મુઠર છે તેથી સનારને
વખતે આનંદથી ચાલના પગ બાજુ હિપાગીને આનંદાની લક્ષ્મી ને
હીધે ઠડી હોના છતાં પરમેશ્વરી અમે નીચ્છર્ષ મરા ને પગ પશુ
પ્રેમિસ્ટ પ્રરા માડયા સામતા થાદ ખાતા મળ મસ્કરી નડે
આનંદ પ્રતા અમાગ મજૂર નહિ નાના દીના રડતા નિશ્ચયને
બનાવની દહનાથી પાગી મજબૂતી આપનાના તથાનો પ્રતા અમે
આના નાસની પશુ મોજ તા ખૂન હિલી મર્ડ ૧૧ સાજે અમે વશુ
ખાધુ નડેતુ પશુ અમારી સાથે સતનામી પોતની હતી તેો અમે
બે ત્રણ વાર છૂટથી હિપયોગ કરો ને ઝગણાના ઠડા પાણી પીના,
એવત એજીને કોનસા પાગી મગા રના

નાનાન્ધિ વિપયો ચર્ચતા અમે ચાલ્યા જાન્ને મિત્રો સારા નિહાન
છે એમનુ નાય ૧૧૧૧૧ છે એમનુ અગ્રેજી જાગી દાનુ છે વળી
એ નના મન્નાસી છે ને ખીજ સાધ છે વાતના વિરયો અમારે
ખૂટતા નથી પરસેવા લૂઠતા અને હસતા રમતા અમે હેમ તુગતુરા
પડેલા ત્યારે અમો ખમર પડી કે ધરાસુ પડેચના માટે જે રસ્તે
જતુ બોઈએ તે રસ્તે ન જતા અમે લામે પથે નીમળા પડયા છીએ

ખુદ મસુરીથી જ ધગસુ સીધા જવાની સડ છે, જે અમે ચૂપી ગયા, અને બીજો દૂર કે માર્ગ સુનાખોનીથી ફટાતો હતો, તેને અમે છોડ્યો છે, ને આ ચક્કરમાં પડ્યા છીએ. કેવી સુદર સડઆન! અમે જે રસ્તો પસંદ્યો છે તે અમને ટિફરીની હી- રી- નજી- લાઈ જશે જે એમ જ હોય, નો અમારુ મસુરી આનવુ, ને આપણુ બધુ આલવુ, એ સવળુ નિરર્થક થયુ. ' પરંતુ ગમે તે ભાવે અનુભવ મોઢો નથી એ અમારુ આશ્વાસન છે. તુરતુરામાં એ- બાર્ન એ અમને મનાડ આપી કે તમે જે ગતો ડોડી દીધો તે દૂર કે હોના ઝતા બધુ નિન્દ છે, માટે એની લપમાં ન પડતા અમે બનારીએ તે ગતે જાએ. એણે સૂચવેના રાહની અમે ગોધ લીધી, ને આગળ આ રા કેમ કે તુરતુરામાં તો ઘાપરી સગળી થે નથી.

છેલ્લું સુનાખોનીથી રસ્તો બધુ ખગલ થઈ ગયો છે. જાડપાન બીજી ગયા છે, પથપાપજાની નિપુનતાએ જાડપાનનુ સ્થાન લીધુ છે. ચડજિતર પુખ્ત આવે છે, તો થે એક રીતે ચાનવાની મળ પડે છે કેમ કે મુસાફરીના નિયમા પણ જે પ્રવાસી આનંદ નથી લઈ શકે, તે પ્રવાસની ખરી મોજ શુભાવે છે. આ નિયમે પણ ચોગ્ગ દષ્ટિએ નના અનુભવ સરીકે જે ગણનામાં આવે, તો એનુ મિથ્યાત્વ બધુ થઈ જાય છે અને આ અનુભવ નના છે, એની ના પાડી શકાય તેમ નથી.

સૂઝ મડે છે તેમ તેમ એ મગની માત્રા ઘટતી જાય છે ખરી, તો થ અમારા ઉત્સાહ, ઉત્કાંષ અને ચિત્તની પ્રસન્નતાની વિપુલતા આગળ બીજુ બધુ ગૌણ બની જાય છે, કેમ કે અમારે કિંમલયના તોડ કેના કેના લદાના લૂટવા છે.

મને લાગે છે કે હુ મારે વતન જઈ રહ્યો છુ. મોન બહારી વિશાન વાનગી જાય. થોડી આત્મવચનાની માત્રા કોઈ વાગ સારુ દામ ડરી જાય છે.

મારા જગવથેનાનું વજન પાંડા દસ ગેઝથી વધારે નહિ હોય, પણ તે ખભાને ખોદી નાખે છે અને રસ્તો... ગમે તેવો તો યે અને “ગ્ગો” તો હોવો જ પડે, કેમ કે ક્યાંક પણ જવાનો ગમે તેવો તોયે એ માર્ગ છે

પરંતુ જે મહાખયાનક જીવનપથ આટલા વખોમા ગાખો છે, તેના કરતા વધારે રિહ્ટ આ પથ નથી, એ ચોક્કસ છે.

ને, જે જીવરહ્યત ખોજો આટલો દીર્ઘ સમય વલ્લો, તેની આગળ આ કુદ્દ દસ શેઝનો મો દિસાજ ? જેવો આત્માને ખોદી નાખતો હતો, ને આ માન આ કલ્પનાના પૂતળાને ખોદે છે એનીયે ધીરે ધીરે પણ ટેન પડશે મોઢને લીધે જેનાનું બાન નહોતુ; ટેનથી આસલ્ય બનશે

ચાવતે ચાવતે, છેડ મસુરીની નજીથી, એક બોજનધારી પદાડી અમને ભેગો થઈ ગયો હતો. એ ટિહરીનો વતની હતો અમે આગમ કરવા બેઠા હોઈએ, ત્યાં એ હચૂક હચૂક કરતો પસાર થઈ જતો હતો. પછી અમે ઊડીને ચાવવા માડીએ, ત્યાં એ આગમ લેતો રસ્તાને પડખે બેઠો હોય, ને અમે આગળ નીડળી જઈએ; વાગાફરતી એકબીજાને પસાર કરી જવાનો આ રમૂજ ક્રમ છેડ અડી સુંધી ચાલ્યો છે. એની સાથે બાથે દોસ્તી કરી હતી. આ પણ એક ગમ્મત હતી.

આ પદાડીએ અમને સવાલ આપી કે તમે લોકો સડકે સડકે જાઓ છો. પણ જે પડખે કુગરા ઉપર જતી ટૂંકા માર્ગની ઠેડીઓ પકડો, તો ઘણું અંતર જગ્યાવી શકો. હિદાહણુ તરીકે આજે સવારે એણે એક પગથી પડી અમે એની પાછળ પાછળ કુગર ચડ્યા. અહો ! એ “ટૂંકો ગ્ગો” કેમ ડરીને ભુલાશે ? જકરાને પણ જ્યાં પગ માડવામાં મુશ્કેલી પડે, ત્યાં અમે બેપગા શહેરી ગ્રાણીઓ, અને તે પણ બોજ લાદેલા, એમની શી વથે થઈ હશે ? ચડનામાં માત્ર જે પગ નહિ પણ બે હાથની યે મદદ લેતા અમને લાગતુ હતું કે આ ચારની સંખ્યા પણ ઓછી પડે છે. વારે વારે પગ લપસતા હતા; ઝોળાના બોજ એ

નિસગળીને વેગ આપતા હતા, છેડના પડ્ડીને અમે ખાતા મચતા હતા, ને માથે તાપ ધીડનો હતો અમે જરૂર એક બે ફર્ટોંગ મજન આ કેડીના ઉપયોગથી મચાવી દરો, પણ એવી ગન્સર કરાનો બહુ ઉતસાહ અમને એ એ- જ અનુભવ પછી રહ્યો નહોતો.

આ ટેન્કે ચડીને અમે સારી સડક ઉપર પાછા ઉતરતા હતા, ત્યાં ચારપાંચ પહાડીઓ સામા મળ્યા એમને પણ અમારી યાત્રાની પૂજપૂજ માડી, ને તેમનો એ- રા ૧૦૦ મા અમારી સાથે ચારે ધામ બોલો ઉપાડીને ચાનના તૈયાર થઈ ગયો, પણ એના સાવીઓએ એને વાર્યો, ને છેડ દાથમા આવેની બાજુ મગડી મઈ આ કેડીના અનુભવે, અને બોળએ તેમા ભજવેના ભાગે, અમને એ સીધી એડમે. રૂપિયા સુધી સંગ્રહાળ્યા હતા, ને અમારી માણસ લેનાની અનુકૂળ મનેની વૃત્તિને ખૂબ સનેજ મરી હતી, પણ ગાડી પાડે ચડી નહિ, ને અમે પૂર્વ તરફ આગળ ચાલ્યા પરંતુ કેડીઓ પકડનાની અમારી ધગશ તો લગભગ નહિનત થઈ મઈ છે.

ટિફ્ટીવાળો જે મિનાર સાથે હતો તેને અને અમે એડખીજનને આરામ લેતા પસા કરાનો કમ પાછો ચાલુ ની દીધો હતો. પરંતુ ધનોદગી પહોચતા પહેલાં એ અદ્દશ થઈ ગયો હતો. એણે કોઈ કેડી પાડી દરો.

ધનોદગી નજીક આનતુ હતુ અમે ત્રણે જણુ છટા પડીને ચત્ર ચાનતા હતા એ- રથને સ્વામી આવી પહોચવાની રાહ જોતો હુ લામો સમય બેડો બહુ નારે એ બાર્ડ દેખાયા પૂજતા એમણે નવો અનુભવ રહ્યો એક રથને એ બેસા હતા, ત્યાં કોઈ યાત્રી પામે આવી પહોચ્યો એણે મન્યારીને જોઈને નમસ્કાર કર્યો પછી એમના દાથમા એ- રૂપિયો મૂકીને એ ચાનતો થયો સ્વામીએ મને દ્રશ્ય “ આ મારી પહેલી બિશ્વા હતી, મને તેનો મીઠાર ન્હતા અત્યંત મહોય થયો મે” ના પાડી, પણ

અમ્મીકાચી પેના યાત્રીને દુઃખ થતું જોઈને મેં ક્ષિપ્તે લઈ લીધા છે. પણ એના ખજૂખજૂાટી માગ મનમાં ખનખનાટ ખાટુ ચાલે છે.”

મેં તા નેપટ એમને અભિનન્ન આપ્યા. “રનામીજી, તમે મન્યાગી થયા ને બિજાની ગરમ કે સડોય ગળેા, એ તા સ-સ્ત ધર્મથી અયુક્ત કહેવાય સન્ધામનો પડેલા ધર્મ બિજાતમાત્રણ જ તુર્ગમન્ત એવાનો હોય. તમારે માનાપમાન જ ના જવા ખાનને નિર્મૂલ હવાના હોય, અને બિજા તમા નડાયક છે. અદતાના ઉન્મૂતન માટે તો એની થોડાના છે આ અડોય અને ગરમ એ અદતાની દાગડી મૂચવે છે. તમે નિસ્પૃહ છતાં સાગ બિન્નુદ નદિ યાઓ, તો તમારો સન્ધાસ લીધેલા અમેએ છે”

રનામી લગભગ માને વચના છે. માન મારાથી બેગણુ વર્ષ નાના હશે. એમણે દીક્ષા થોડો સમય થયા જ લીધેલી છે. બિજા હેના આ પડેના પ્રસંગે દાવી બેઠ્યા હતા!...ત્યારે એમના ગુરુએ એમને દીક્ષા શુ સમજાવીને, કેના ઉપદેશ સદિન આપી હશે?

મારી વાત એમને ગમે તગત ગતરી, કેમ કે એ વિદ્વાન છે. પરંતુ વિદ્વાન હોયું, અને જાણેલા સિદ્ધાન્તને અમલમાં મૂકેલા, એમાં ખટુ ફેર છે. માગ કહેવાથી રનામીએ કળ્પ્યુ છે કે હવેથી હું બિજાની ટેવ પાડીશ; એને માટે ખામુખા પ્રસંગો ગિતા કરીશ, અને જ્યાં સુધી જતરો ત્યાં સુધી પામે રાખેલા નાણાં નદિ ખરચનાં એ રીતે જ પાતાનું નિર્વહણ કરીશ.

ધનોહટીની ધર્મશાળા છેવટે આવી. અમે લગભગ ૪૮ કલાક સુધી દશું રાધેલુ અન્ન ખાધું નહોતું. કેરા સતુવા ઉપર જ અમે તામડધિના કયાં હતા, અને લાખી મજલો બોલે ઉપાડીને કાપી હતી. હવે અહીં શુ કરવું? ખાવે કોઈ પૂરી કે રોટલા ને ગાઢ કરી આપે એના માણસ માટે તપાસ કરી. એક દુકાનદારે છેવટે દા પાડી, ‘પણ આનું શું કરવું?’

આ મૃદુચોગી ચાનો શોખ અતિ પ્રાણ છે નાં વાં અને પુષ્પ ના ચા
એમને જોઈએ કે પશુ ધોળીમા દૂધ ન મળ્યું સામાન્ય રીતે
આસપાસના કોઈ અંગેથી દૂધ આવે છે પરંતુ અમાગ ખાસ વાભાર્યે
હોત તેમ માત્ર આજે જ દૂધનાળો આ યો નથી

પશુ જે દુનનમા ખા થી ભરના પેડા મળે છે મે દુનન ૧૨
પામે નગદૂધની ચા બનાવગરી ને તેમા પેડો ભાગીને મેળ યો આમી
અને માનને આ નુસખો બુ ગમી ગયો પેનારાળી ચના એ લોકો
મને દુનન અડારી ગયા ખીજો દુનન ૧૦ રોની તથા શા લઈ
આ યો એ 'મા' એને પાળીની નેની તેમા જગ મહેનતપૂર્વ-
શોધ રીએ તો કેઈ કોઈ બગાડના અશો જડી આ યો ખર પ તુ
એ બુ બા યુ અમાગ જમરાના પ્રમાણુન ઇશુ અહી પડેની વાં
પાગ્રુ થયુ રોની એ આને એ-હતી તથી દુનનનાં પાં નગગની
ના તુ લઈ ભગઈ આની હતી એને બામે તાનાના નાન ડા કૃપા
બના ના તા અનગત વીની તા અહી નાત જ નથી માગ સાથીએ
જે જમ્યા તે સાથે મળીને દુનન નસાઈ છત્રીસ દુનન ૧૦ મળ્યો તેમા
માગ છતાં હવે નિસામ સમજી લ્યો

આ નખને આ પડી છ હમણા જ આમીએ મને ખમામા
સગસિધુ માનિશ રી આપ્યું ' પાણીનુ જગજુ અહીથી લઈ લૂકે
લગનગ અડવો માર્લિ હશે એની બે નાં યાના ની આ યો ત્યાથી
ખીણીનુ નિશ્ચયુ છે

મને કેની જઈ અનકૂળનાગો મળતી ગે છે ' ચાનામા આ સાથ
આની મગવો, તે પખ ચારે ધામનો અને તમા એ નગી સન્યાગીનો આ
મનનાગીઓની સાથે જ નિગત નહીને અમુક જ પ્રાગના માણુમેના
સગની પડી ગયેની જૂની ટેનને હોખેડનામા એ સળાસચી થતી સહાય
એમની ખાનાખીનાની ગદી રીતભાતો તથા સ્વભાવની નિચિતતાઓ
સદન રી લરાની તાલીમ માનાપમાનને જૂનવાની ત

જાને જાણુ બહુ સારા માણસો છે, ઉદાર છે, નિષ્ઠાવસ છે. એ મુખ્ય વસ્તુ મારે ધ્યાનમાં રાખવાની છે. બીજું બહુ ગૌણ મણનાનું છે. એ જાને જાણુ ગંધવાની આનંદતો અષ્ટ છંદો કરે છે ત્યારે એ નમ ૫ ઉપાડી લઈને જીવન જાવને ધાધન ધરપચ મમે છે, રોડ મારવો એને રુચે છે. તેથી એ “વ્યવસ્થા” કરીને સાધન બેગુ કરી આપ, હું ગાધુ ને આમી પાણીરાસણુ કરે, આવી કાર્યની નહે ચાલી અમે નક્કી કરી છે.

જીનાનિયો ..એ જીનાનિયો જ છે. જોઈએ છીએ, અમારો સધ કેમ અને કેરી રીતે ચાલે છે. મારે પસે, કોર્ન પચુ બોમે એને નિભાવી લેનાતો નિર્ણય પાડો છે.

ધ્યાન, ધ્યાનમાં વગેરે બહુ અભગઈ ઉપગ ચડી ચયું છે. વગંતુ પદાડોમાં ચાનતા ચાવતા, અને એકદમ બગબગ જાયો જ સમય, વૃત્તિ થોડાં મડે મડે છે. કેટલો સમય થયા મનમાં જે નિર્ણયો કરેલા છે, તેમાંના ધણાને કાર્યમાં મૂકવાની મહેનત જેની તેવી જાણુ નથી. ખરી તિતિક્ષા આ શારીરિક નહિ પણ એ માનસિક થશે, એવું આપારે તો લાગે છે. મોજથી, આસન ઉપગ બેઠા બેઠા બધા સારિનક મનોગથો મહાગળનાન બાસે છે; પણ એની ખરી ટોચાટી સદટ છે. તેમાં જે સદટપો પાગ જીતરે તે સાચા. ખીજા બધાને આ જગતના જેગ જ મિથ્યા સમજવા એ ટોચાટી તક મને મળી ગઈ છે. બહુ પાગ ઉતાગનાગ તો જેને આપણે ઈશ્વરેન્દ્રા દહીએ છીએ તે ગુરુકૃપા છે. અને તેથી પચુ વધારે, જેના ઉપગ જ્ઞાનયોગનો સધગો મદાર છે તે પુરપાર્ય છે.

નિમનદની, સદજ અને નિરંતર જ્ઞાનંદની સ્થિતિથી વધીને છવનમાં બીજી શુ છે? આ પ્રદેશનું નિસર્ગસૌંદર્ય તેમાં સદાયક થાય, એટલું ખસ છે. એનું વર્ણન આમે ય કયું કરાય તેમ નથી. હિમાલયના

સૌંદર્યનું વર્ણન કરનાર કોઈ પણ વર્ણનકારને પોતે કહેવા વર્ણનથી એ સૌંદર્યને યોગ્ય ન્યાય આપવાનો કદી સતોષ થયો છે ખરો ? અને પ્રયત્ન કર્યા છતાં, ગજબો કરી જરીને કેટલું દર્શી શકે છે ? એનામા હોઈ હોઈને કેટલું સામર્થ્ય હોઈ શકે ? મનમાં જે લહેલત હું માણુ છું, તેને વાસ્તવિકપણે પ્રગટ કરનારા શબ્દરૂપી સાધનનું ગમ્તું, મારી સમજ અને મર્યાદા પ્રમાણે તો અદ્ય છે.

ગંગામાં જે ઘટેમાર્ગ્યો મળે છે તેમના પ્રતિ “ જહની વિશાન કી જય ”, “ જય મીનાગમ ” કે એવો કોઈ લનકાં કરતા, તેના તેના જ પ્રાચુર્ય પામતા અમે ચાવીએ છીએ, સામે દિમગિખરો દેખાય છે; ને બસ આનંદ જ આનંદ છે.

ખીજું એક દહીં લઈ, દાય જે ઉપવન્ય છે તેમાની કોઈ પણ બોમિયાઓપડીને તમે કોઈ બરોસો કરશે નહિ અમને એનો કડવો અનુભવ છે. સાગમાં સારો ગંગો ગજૂર જરી યેનાનો છે. ખરો બોમિયો અનુભવી સાથી છે. જો એ ન હોય, તો પત્રી “ પૂછતો નર પડિત થાય, ” એ સૂત્રનું વારંવાર અનુસરણ કરવું એમાં પ્રમાદ ગણવો નહિ, નહિ તો પત્રી...અમારા જેવું જ તો !

અમે દિમાસયમાં પ્રવેશવા માડ્યા છીએ, એવું મને લાગે લાગના માડ્યું છે. ડેમકે ચીક (પાર્શ્વ)ના મને બહુ જ ગમતા વન શરૂ થયા છે, ને જગજગ્યા શિખરો દેખાના લાગ્યા છે. ચીકની અમુક પ્રકાગ્ની પ્રશભો વાતાનરજુમાં પ્રસરી ગઈ છે, ને મને એ બહુ બાવે છે.

પ્રકરણ ૩

ભૂલ, ભોમિયા અને ભાગીરથી

જાણીતાલ, તા. ૨૭-૪-૪૮ને વાગ મંગળ : મજૂર લેનાની અમારી દાનત તો કનાગની થઈ હતી પરંતુ એને માટે ખર્ચવાની રકમની હદ અમે પહેલાં ૩૧ ૮૦ બાધી હતી ધનોદગી સુધીના પ્રવાસે એમા દુગાવાં આખીને ૩૧ ૧૦૦ મુવી એ હદને ખસેડી ૧૦૦૦૦૦ તેમા થે અમને સફળતા મળી નહોતી, એટલે બોલ્લથી છૂટનાની આશાને જ ડોડીને અમે ધનોદગીમા બેસા હતા માનવીની મોગી દુસ્મન આ આગા નામની ડાન્સુ છે જેની આસા ની, તે આડુ ફાટયા નગર બાગે જ રહે છે, અમે જેવી આગાને લાત મારી તેરી એ દુખ્ત લાંડા ઘરતી લાગત થઈ ગય છે ન માગે દોડતું આવે” છે એવો અમલના આ મજૂરના પ્રશ્ન પરત્વે અમે ધનોદગીમા અનુભવે.

મોડી સાજના ચારે પદાડી જીનાનિધાની ટોળા ત્યાં જ્યાંથી આવી પાગેથી ને લાંડા બેગા જનાની તળવીજમા પડી અમારી પારોથી દીનાસગા માગીને એમણે ચૂતો સળમાવ્યો. જે છોડે દીનાસગા લઈ ગયો હતો તે એ પાછી આપવા આવ્યો, ને બુ નિવેદથી વાત કરના પોડા અમારી ચાના નિરે પૂજપગ્ગ નીને એણે જાણી લીધુ કે અમારે મજૂર જોઈએ છે ખરો, પણ સખ્તો જોઈએ છે એ છોકરાયે તગત પોતે અપનાની તૈમારી જતાવી ખાપુપીવુ ને માત્ર ૩૧ ૧૦૦મા ચાગ ધામ કરના એ ખુલી હતો.

અમે જોયુ કે એ શરીરે એકનજીયા હતો બુ તદુગ્ત પણ નહોતો એણે નિખાનસપણે ખુલાસો કર્યો, “મારા ગરીબમા ગરમી ખૂબ થઈ છે અમે ગરીબ લોકો બીજા દના ક્યાથી નીએ? પણ જે

અને ધામોમા વચ્ચે મળે, તો ત્યાંની દૂડી દનામા દુ સાગ્ને થઈ જાઉં. તેથી આટલી જ ગંડમમા દુ આનના ખુલી છુ નથી મે લેવું છે કે આપની પામે જોજો જલુ નથી. અત મે ભૂ નાગ ચારે ધામ ટ્યા છે, તેથી દુ પાકો ભોભિયા છુ ”

છોડો ગીધો લાગ્યો અમે નિચાલું કે ગંગાનામા, એ તાગેમાને ધાપ ત્યા મુખી, એક એ- જોગી અમે જાને ઉપાડીશ અમે લા પાડી એટલે તમ્મ એણે પોનાના સાથીએને ન્હી દીધું કે દુ તો જાઉં છુ ચાગ ધામ, ને તમે તમારે ટિલરી જાગે.

આવી રીતે જે સદજ, સદસા અને ચન્ડા ધાપ નેની જ ખગી મળ છે આ છોડગાનુ નામ કૃતસિદ્ધ છે એની ૫૫ વીસની આસપાસ છે આ યાનાના કાપદા પ્રમાણે દરે- “જોગ”ને સગ-ગી દક્ષિણમાં રહિત્ત કરીને તેની પાસેથી નજીનાન નખારી નેનાની લાવ છે. પગલુ એ મમમ આગ્યે લેવું તનામે. અત્યાગ ને એને અમે ઉપાડી લીધો ૬ ખગ મનની બાનના કૃપા પગલુ નથી મહેતી

આને સનારે નિપામ હૃદિ વિશ્વશ વિધાય ગુરુવન્દનમ્, અમે ધનોગીથી નીચી પડ્યા જે તૂટે ફૂટે એવો સામાન દનો (ના ત દનાની નીશીએ, કોટા, ગ્તામા જેની જગ પડનાનો સબર હોય તેરી વરુએ છ) તે અમે પોતે ઉપાડી લીધો, ને બાકીનાનુ જગલ બાકીને જિતસિંહે ઉઠાવ્યું સનાગના પા વાગે અમે બાગમુખ પ્રાસનુ પડેલુ પગલુ માગ્યું. અદા કેટલો બધો કુચ પડી ગયો. આલુ જ લ મેશા ગેજો.

મુજ્જ ભોગતા મુખી આ ખગલયડો માર્ગ પણ દૂડીમા અમને જગ વસમો ન લાગ્યો, જો કે ગ્તાનો મિજજ ચચળ છે ઘડીમા, દવે પછી આગળ જતા કેના દૃષ્ટ માર્ગ આનનાના છે તેનો ખ્યાલ અમને આપનાની ક્રમ્લા હોય એવી દૃષ્ટ મળ્યો આવે છે, તો વળી ક્યાદ દક્ષો

ફૂંના ગાલીયા પાથરી આપે છે, પાદડાની રોનગ છ ઘણા મથગોએ
ગિઝાવેરી અમારા ચરણોને મગે છે ઘણી વાગ રસ્તાનો મિગ્ગળ
ખરખિનાક ધર્મ જાય છે, ને એ ખીજિયા કરે છે, દાતિયા દેખાડે છે, ને
નહાર જેના નખોરિયા ભરે છે

સરારના સમનમા ખીણોમા તેમ જ રસ્તાની ખીજી તગ્ગના કુ ગગ
ઉપગ્તા વનોમા ચતા પ ખીઓના ડનગ્ગ સાબળરામા ચિત્ત લીન ધર્મ
જતા રસને સભાળીને પગના ભગ્વાનુ જૂની જગાય છે, ને અરમડિયા
ખવાઈ જાય છે એ ડલગ્ગના વૈવિધ્યનુ વર્ણન ટૂંવી ગીતે ધર્મ શકે !

અને તેમા થે એ- પક્ષી ડમાન કરે છે એને હુ ઓમ પક્ષી કહીશ
જાણે મારા અતરનો એ પડધો પાડે છે જડુ જ રપષ્ટપણે એ નિરમિત
અને નિરતર “અ-ઓમ” બોલે છે જડુ મધુગ દહે જોલે છે એક
પખી “ઓમ” બોલે છે, કે તગ્ગ સામેથી ખીજી એને ઝીને છે, અને
ત્યા નીનુ આતમનબગા કરે છે આમ બે, ત્રણ કે ચાર પખીઓ
સામસામી ગિથગ, મધુગ, ગાન્ત છતા ઉચ્ચ દહે ઓમમાજીની રમઝડ
બોલાવે છે

આ ઘટના ખરેખર અતિ વિરમયનારક છે, અને જોટલી એ વિરમય-
દારક છે તેટલી જ આનદદાયક પણ છે એ પખીઓના સૂર ગધાર
અને પચમની વચમા ઘણુખરુ હોય છે, પણ જે સૂર પકડ્યો હોય છે
તે કાયમ રહે છે ઓમના ઉચ્ચારનો પ્રારભ જે સૂરથી કરે છે તેનો
અનરોગ દરીને એ બે કે ત્રણ સૂર જાયે “મ”કાર સાથે વિગ્ગે છે

અને ખીણો ! છેડ નીચે, સેકડો શીટ નીચે સુધી પહાડોના
પડખામા પગથિયા પાડીને ત્યાના ગામડિયાઓએ કરેલી ખેતી, ને
ખીજીમા નીચે દેખાતા ગામડા કેના ચીના ચિત્રો-શા સુદગ લાગે છે !
કેટનાક કુ ગગ વનસ્પતિથી લપ્પી પડે છે, તો કેટલાની દશા માણસના
માથામા “વાદરી” પડી હોય ત્યારે તેના વાળની ટૂંવી દશા હોય

છે ? કોઈકે જોયે થોડા વાગ રહેના, ને વચમાં વચમાંથી સાન નીચળા
ગરા હોય છે, એવી ગિચ્છિતિ ફેટનાક કુમગના માથાની થયેની
દેખાય છે

એ પદાડેના પડખામાં પડેના મોળા મોળા નળા પગાણા જાણે
પ્રચડ ભેરો પડી પડી વાગેજતી હોય તેના બાસે છે

વાળા સાથે સૂઝ સતાદૂડી ગમે છે કોઈ કોઈવાર એ જાણે
શરમાઈને વા જાતી પાડગ બગાડને રજી તેમાંથી બારી હિરાડીને ઠાના
કોનિયા હજી ને છે, ને કોઈવાર જતી નહાડીને એ બદાગ તી જાને
મેદાને પડે છે

પરતુ ગાઠ મુગધ અને સૌ ત્યાંને કેરી ગીતે રહ્યુંવી શનય ?

x

x

x

યાત્રીઓએ પોનાના સાથીઓ પગલે પ્રસાસના પ્રાગબમાં જ
ફેટનાક નિશ્ચયો મરી લેના લોઈએ સાથીઓ પરલે જે પડેનથી
જુ. જોયી જોયી બેજગી આસાઓ માધી મેસે તે ખતા ખાવાને
માર્ગે પડે છે આપણા સાંધાઓ પણ આપણા જેવા જ જૂનો અને
ખોખાપણેથી ભરેના સાત માનરી હોય કે, એ જૂનના જેડુ નથી
ખાસ વધમાં ગળવા જેવી બામનોનો સાગ આ ગીતે તારવી શ ૧૫

૧ સાથીના મિલન સભાગી નેરા અને તે પણ એમની કે
પોતાની આત્મદાનિ મ્યાં રગર, રવમાનને બને તેડો એડો ધક્કા
પહોચાડીને, યુક્તિપુર સર

૨. વાણીસયમનો નિયમ નેવો જેટલુ એણુ જોનવામાં આવે
તેડુ રધારે મુખ મોનનાગને નેમ જ સાંજનાગને આવે છે આ ૧૦
આવસ્થક નિયમ છે

૩. શરૂઆતથી વર્ણવેલા પ્રદાનના દબનો કાળજી ફરતે ત્યાગ કરેલા, તેમ કરનાથી, આપણે પોતે ગડાર્ક દાહના દોષથી મુક્ત રહીએ, અને યજ્ઞી તેના પ્રત્યાઘાતરૂપે, બીજાઓ પણ આપણી સમક્ષ એ પ્રદાનના દબનું પ્રદર્શન કરના અચકાવ

૪. દરેક પ્રવાસી મનમાં બગાડ સમજી ગમે, ને નાગ નાગ યાદ કરે, કે “ મેં એવું નથી પણ દ્યું નથી કે જે અન્ય કોઈએ માગતી વધારે સારું ન ક્યું કોય, હું એવું જીવ્યું અત્યારે કરના નથી કે જે માગતી વધારે સારું અન્ય કોઈ જીવ્યું ન કોય, હું એવું નથી કરું એવો સભન નથી કે જે મીઠા કોઈને કોઈ માગ કરના વધારે સારું નહિ જ કરે. જે એમ જ છે, તો પછી મારે ફિસિયારી મેના ઉપર કરની ? ”

૫. એ પણ અનુભવા રાખવું ઉચિત છે કે પોતે જે દ્યું કોય તેની બગાર્ક કરની એ માત્ર લાકેણી છે, વળાણ કરનારાની ઠાનીઓની પણ એ વાતસા જ છે માટે ખાસ નીચે સાધન માટે એવું ઉન્નતન જરૂરી છે સાધન માટે ૪ અને ૫ નિર્ણય મદદના છે.

આ અનુભવના બોન છે પિતૃઅનુભવી એની દરેક દહાય ન પણ કરે એને એમાં platitudes જેવું જ લાગ્યાય તો નવાઈ નહિ પણ અનુમન થતા એ platitudesમાં વાસ્તવિકતાના નવા સાક્ષાત્કારની કોઈ ઓગ્ર પ્રકારે છે.

આ મદ્રાસી સાથીઓની સાથે અગ્રેજીમાં જ વાતો કરનાની નવી પાછી ટેવ પડી જશે, અને એને લીધે નિયાગ પણ અગ્રેજીમાં કરનાની મદામકેનતે નીચેથી આદત નવી પાછી જોગ કરશે, એવો બધ મને હવે લાગના માડ્યો છે.

x

x

x

માયાએ પ્રેટેસ્ટ કર્યો “ આપ મારી પૂઠે કેમ લાગ્યા છો ? સહાર-તાડન માડીને, મેં મહાકષ્ટે કરીને વિસ્તારેલી લીવાનો નાશ આપે શા

તણે પ્રવેશ થાયો છે? શું કું આપની જ નથી? અને કોની કૃપા તથા મહાત્મા હું આ બધું નીચેની છું-રી શકું છું?"

"મે" ઉત્તર આપ્યો. ખરી વાત પણ તું તારી મર્તી. મૂલી ગર્ભ છે મારી સન્નિધિને નીધ તું આ છું તરુટ ની ગહેની છે મને નરે, પણ એમા મને પણ નપગના રેતગ તું રહે ભગવા ભાગી છે તું વૈષ્ણવી માતા હો. અપરા પ્રકૃતિ કે કે પના, ગમે તે હો, પણ મારી એ જ દષ્ટિ પ તા તારો તાપ નિવિત / એ સત્ય નીકરી નર્મને તું આનંદની રીતે મને પણ પામગ જ ગણી તારી ભદ્રગરીમા ભગવાનનાની એટલા ની રહેની કે મે તારી આગ્રહ સર્જન થના દીલુ-ધું, એને નભાના દીલુ-નમા યુ અને હવે એ મારે સહેની શેલુ છે So, shut up "

આમ જાતજાતના સબદ્ધ અસબદ્ધ, અને અર્ધસબદ્ધ વિચારો પ્રવેશ મહાત્માના પડોડ્યો એટલે કે, અમે ત્રણેય નર્મિયારેય, ત્યાં પડે ચી ગયા ત્યાં અસિંહો ચોખ્ખા ને અન્દની ખીમદી પનારી, તેમા મે થોડા બટાગ નખા ના, એ અમે ભાવે નીને આશાગી ગયા, અને પછી તરત આમળનો પથ પડ્યો

આ મુસાફરીમા બે વસ્તુઓ મને અપ્રદ દેખાયા (૧) ઉત્તમ અનુદૂળનાઓ મળવી અને (૨) મુસાફરી સવિગેન પ્રદર્શી બાને તેવા જોગો આની પડના

આ યાત્રા દરમિયાન બધું લેખાતી આની છે એમને આમાન્ય રીતે તેનો ઉદાપોદ બિનજરૂરી છે પણ અ સાથે નેમા એક અમૂલી બાજી છે દાનમા દિવસી રી કામુ થા ને જે ઉત્તર નીચેની મોટાવાદનો માટે સડ નાધરાનુ મમ ચાલે છે, તેથી ન્યૂન રહેવા ના = અત્યાર મુ રી યાત્રીઓ મારે પદાર્થના પ આપા ભોગીવની પાશ્વર્ય દરી સડ નુ નામ આપી ગેની છે નમ્ર નર્મ દેખાવો માનવ અર્થ

આપણે બીજાઓએ કરેલી હોય તેની માથુલી મુસાફરી કરવી નથી. એન કેન પ્રકારેન વિગેળતા તો જોઈએ જ ન બીજા ગતા વધારે સનડ-નાની સફર ન થઈ ગઈ, તો બીજા કરતા નધારે નજવાળી દુનિયાડપી વિગેળનાનો પણ લક્ષ્યો લેવામાં શું સતોર નથી પ્રાપ્ત થતો? પ્રશ્ન માન દષ્ટિકોણનો છે.

પણ મસ્કરી નાનુએ મૂંઝતા, આ મુશ્કેલીનો પડવી એ પણ એ-અનુમતિ છે. સાધમની દષ્ટિએ એ આનમને પાત્ર છે કેમકે એવી પગિથિતિમાં જ સાવનનું તિનિદા અગ જામી શકે છે તે દારણે એ કીમતી છે વળી અત્યારથી કરિયાદો ગા માડનામાં ડાપણુ નથી દઈ તો આ મદાપ્રનાસનો અમે પ્રાગ્ભમાત્ર નથી છે દઈ શું અનુભવો પ્રાપ્ત થશે તે શી ખબર?

અને ખુદ પૂછી નો, માન મીઠા મીઠા સડકે ચાલ્યા કરનારૂં પી નીગસ ગઈ કરતા આ દુગગની અજાણી કેડીઓના ભ્રમણરૂપી પદ મને વધારે ગસપ્રદ વાગે છે મારી મનિતા નદાય તગત ન સમજાય, એનો મર્મ કંજારામાં જગા દઈ પડે, પરંતુ એ સમજાયા પછી એમાં જો આનંદ આવે, તેનો અનુભવ સામાન્ય નજાના ગણમાં સુવખ ન જ હોય.

એ દાન્યમય કેડીભ્રમણોમાં અમારા શરીરોને ઉઝગડા પડ્યા, અમાગ પગોએ ઠોંડો ખાધી, ને અમારા કપડાઓ પણ થોડા જખમો અનુભવ્યા પરંતુ ખરેખરી કમગમ્પતી અમાગ બોજી ભાર્વ નિતસિંદની હતી વાગવા એના મથો આનંદો દતા કે જ્યાં ત્રણ ચાર શીટનું “પગથિયું” ચડવું અથવા બિતરવું પડે તેવે રથળે એજ સાથે જીતસિંદ શું કરે? અને છાતીસમાં ચડાણુ અથવા તદ્દન સીવી દીનાત જેવા ઉતરાણુ માગી અગર ગમડતા કાઢનાની ભોલમાં હોય, ત્યાં એના કેવા દાન થાય?

ધરાસુ તા. ૨૮-૪-૪૮ને વાર બુધ : ભાગીરથીના પ્રથમ

દર્શન । એ ખરેખર મનને ખૂબ હિતેન્વિત ડગ્ગારી ઘટના છે આખા ઉત્તગપ્થ ડની યાત્રાને ગ ગા જે રીતે અને જે પ્રકારે આપરે છે, તેનો જોટો જગતમા અનન્ય મગે નેમ નથી હિમાનયના આ અનોદિત પ્રદેગની યાત્રા, એટલ ગ ગાજની યાત્રા છે જુજવે રૂપે ગ ગાના જ દર્શન અને રના । તમા ડરનાના ડાય ડે જમુના જોના જવુ હોન, તો તે પશુ પડેના ગ ગાના દર્શન ડરી ન જ જવુ પડે.

ગ ગોતંગી જગો, તા ભાગીગથી અને જાહરીનુ સગજ મહાનુ રહેશે કેદાગનાથના દર્શન માટે મદાગ્નીને ડાહેડાહે, બધુ પુજન અને માત્મર એ પથે પથરાયેનુ જાણાગે. બ રીનાગયણુની આખી યાત્રા એટલે અનન્યદાની પરિમ્મા મદગીથી માડીને, છેડ દેવપ્રયાગમા ભાગીગથીને એ મગે ડે ત્યા મુધીનો, એનો સમમ પ્રવાહ તેમા આરી જાય ॥

આ બધી નદીઓ મગીને જ ગ ગા મ્હેનાય છે, અને ગ ગા એવી હોગ છે, કે એ સર્વ નામો એણે પોને ધારણુ ડરી લીધેના છે ભાગીગથી, મદાગ્નીની જાહરી અનન્યદા મગેરે ગ ગાના જ નામ ગણાય છે સામાન્ય રીતે કેટના દિંદુ જાણુતા હગે, કે એ મધી નદીઓ એડપીગથી સાન જુદી અને નિરનિરાગી છે ? અને તે જાણુના છતા, એડ પછી એડ એ પ્રાયેડનુ બિજ બિજ મેનન કરતા હોના છતા, આપણા ચિત્તમા એ કેદર્નુ પશુ મંગાથી પૃથકપશુ વસતુ નથી એવી રીતે ગ ગા વિવિધ નામે અને વિવિધ દેકે છતા ગ ગાપણુના એક જ તરન રડે કેદારખડ સમયને પોતાની ગોદમા સમારી લે છે ગ ગાનુ જ નામ દર્ધને હિતગની યાત્રા થાય છે.

તેમા એડમાન અપનાવ યમુતાનો છે. એ એડ જ નદીને જુદુ નામ વળગી મ્હેનું ડે ગ ગામા નામ તેમ જ ડપને લીન ન ડરતી હોય એરી કેદાગ્થ ડની એ એક જ નોધયોગ્ય ને મોગી નદી છે એણે

પોતાનું વ્યક્તિત્વ જાળવી રાખ્યું છે, એનો ઉદ્ભવ, જે પર્વતમાથી ગંગા પ્રગટે છે તેની બહુ જ નિકટમાથી થયેનો છે, તો પણ કેદાર-જાડની મીમાંસા, અને તેથી પણ ધણે દૂર સુધી એ પોતાનું વ્યક્તિત્વ મક્કમપણે જાળવી રાખે છે, અને તેમ છતાં, અતે તેનો પણ ઉદ્ભવ એ ગંગાના શરણુમાં જ રહેતો છે। ઉપર એ પણ ગંગામાં સમાધાને જ કૃતકૃત્ય મને છે। એવો આ ગંગાનો અજગ પ્રભાવ છે

એ રત્ન ત્રિભંગજી જમુનાજીના ભિગમચાનના દર્શન કરના હોય તો પણ, પ્રનાસીએ પ્રથમ એ સર્વવ્યાપી ગંગાના દર્શન કરીને પછી જ પોતાનો હેતુ પાર પાડનાનો રહે છે, અને ગંગાના બધા રૂપોમાં મુખ્ય ભાગીરથી છે એક દેવપ્રયાગ સુધી, વાસ્તવિક રીતે જોતાં, એક પણ નદી ગંગા નથી દેવપ્રયાગમાં અવન્નદા અને ભાગીરથીનું મિલન થાય છે, ત્યાંથી એને “ગંગા”ની સજા પ્રાપ્ત થાય છે. ગૌમુખમાથી ભાગીરથી નીસરે છે. ગંગા નહિ ગંગોત્તરી એટલે ગંગાનો ઉત્તર ભાગ, ગંગા પોતે નહિ ત્યાં તો ભાગીરથી જ છે એને અન્ય નદીઓ મળતા મળતા એક દેવપ્રયાગમાં અવન્નદાના મિલન પછી તેને પુષ્ટતા અને ગાભીર્ય પ્રાપ્ત થાય છે, ન જ એને ગંગા બનાવે છે, પરંતુ ગંગાનો મૂળ પ્રવાહ એ ભાગીરથી જ છે પડેના એને નમરદાગ કરીને પછી જ યમુનાના પણ દર્શન મળી શકે છે.

એ ગંગાની અદ્ભુતતાનો પરિચય આ આઠ ધામની સફરમાં ભાગીરથીના દર્શનથી નિષ્ણાતાન પાસે શક થાય છે એને જોતા જ બધો થા- અને મધી ટકણાર્થ વીસગર્થ ગયા આખો ભગી ભગીને કબાકો સુની એને જોયા જ મગીએ, અને તો એ ધગાધએ નહિ, એવું ભાગીરથીનું કપ છે એનો વેગ, ગે ॥ તોફાન, એના મર્જન, એની વિશાલતા અને એનો સતુષ્ટ બિનારી જેવો ધુન્ધુગટ ચિત્તને ભગી દે છે.

વળી બીજી એક ખૂણી પણ મેં અનુભવી નાણાતાનથી એ- પ્રનારની કાટાગી ઝાડી આવે છે એ ખૂબ લીની ઘેરી લીલી છે છાઃ ઉ ૪

ખડુ જિયા નથી હોતા નધારેમા વધારે છાતીપૂર થાય છે પાદડા ઝીણા છે ને નાટાની વિપુલતાનો પાર નથી પણ એના ઉપર ફૂલ થાય છે જૂર્ન જેના એ દેખાય છે એનો ઘેગવો લગભગ નખ જોટવા જ છે પાચ પાચ અને છ છ પાદડીઓ એને છે પણ શુ એની મહે- છે' જૂર્નના જોવી જ એ તા મને લાગી એ ઝીણુ-ના, ચમખ્તા, મહેખ્તા નાના વિપુલ સખામા થાય છે આખા છોડ તેનાથી ઢ નર્ત જાય છે, અને એની મુગવ ચારે તરફ વાનારગણને ભરી દે છે બધો સમય જના જાઓ ત્યા, એની ખુશમોનો દગિયો નિરતરેના છે આજુના પના ઉપર પણ આ ફૂલ થાય છે *

પરંતુ એની ખડુ નિન્ટની દોખ્તી જરનામા માન નથી એના નગ એટના બધા અને એના તીક્ષ્ણ હોય છે કે એનાથી દૂર ગહેનામા જ મળ છે શુ એની સુનાસ છે' અતિ નડ નથી, એટલે માગ જેના વાસનામૂગનાને પણ એ નડતી નથી ગમે તેની મીઠી પરંતુ કડક વાસથી માડુ માથુ દુ ખી આવે છે, અને તે પણ જો લાગ્યા સમય સુધી વેઠરાની હોય તો પુ બિમાર જ પડી જાઉં પરંતુ આ ફૂલની અસર તેની નથી મીઠી અને મદ, એ મગજને તર-મ તર ને છે ઠઠો ઠઠો નશો થાય છે એના ઘેનમા પથની નાજુતા જારી થઈ જાય છે, અને એ પથ છે પણ ઘણો આ-રો

રગ્નાની મે તરફ આ ફૂલની ઝાડીઓ ભરેલી છે નાગ નાગ અમારે દૂન માર્ગે લેના મારે કેડીઓ પાની પડે છે, એને ત્યા ખરી ઢસોગી થાય છે સડખની મરામતને લીધે કમગની પગદડીઓ ખૂદતી નખતે આ લીના ઝોગ ખરી નસોગી નર છે એ નપડાને પડી લે છે શરીરને ઉઠગડા ભરે છે, ને નાસમા નધારો નર છે, છતા પાળા ફૂલપે હમીને, ખુશમોના અત્તર ધમીને, એનું નિરાગ્ન્ય પણ મરે છે' એની એની સનામા ધી અને એની એ ધી ખુશમત છે

હુધીકેશમા હુ મોટા ટાપરના રણના તળિયાનાજા કપડાના રૂનીપગ પહેરતો હતો. આ યાત્રા મટે તે જ જાતના પણ દોનીનાજા જોડાની એક જોડ પણ મેં લીધી છે, પરંતુ રૂનીપગ બહુ મજબૂત છે ને થાણુ કામ આપે તેવી છે, એવી ધાગણા હતી. એ જોડાને આ મુસાફરી ગમી નહિ કે કોણ જાણે, પણ મસૂગી ડોડયા પછી, એ હુ ગમતા પથગણ ગમતા ખુદનાના પ્રયોગ સામે પ્રોટેસ્ટ તરીકે, એડી આગળથી એણે તળિયા સાથે અસદમગ શરૂ કર્યો હતો. તેને લીધે, જ્યારે ચડાણ ઠગવાનું હોય ત્યારે પગ સહેજે એડી તરફ સરકતો ગઈ એ બાગ ઉપર જોર પડે, અને તેથી એ ભાગના જિખડના સાધા વધારે જિખડે પરંતુ ઉતરાણુમા પગ આગળા તરફ સરકતો ગડે, ને ખડાના ભાગને જોર ન આવે. તેથી આ રૂનીપગ મને ચડના ઠગના જિખડામા વધારે કામ લાગતી હતી વળી નવા જોડા પહેરવાનો અખતરો હુધીકેશમા કર્યો હતો. તે વખતે મને ખમગ પડી કે દુકાનદારે મને છેતર્યો હતો. જે નંગનો જોડો મારે જોઈએ છે તેના ઠગતા એનો નંગ એ- જોડો હતો, પરંતુ એ નંગરના જોડાને પડખે લખેના આન્ડા ઉપર એણે તેથી ઉંચા નંગની કાપની ચોટાડી હતી એ કાપની પગીથી જિખડી જતા એનો ખરો નીચો નંગ નીચા આવ્યો હતો. તેમ હોનાથી જોડા કખે જ એની ગીતે, છેલ્લે હુધીકેશથી જ એડીઓ ઉપર એ નવા જોડાના બખ લઈને રૂની જ્યો હતો. તે નગણે પણ ચડાણ ઠગતા ઉતરાણુ મને રીડ પડતુ હતુ, કેમકે ચડતા ખડા તરફ પગ મગકે, ને પેનો કખ જોડાના ખડા સાથે કમાય, જ્યારે ઉતરતે એ મોડજો ગડે.

આ મહુ પારાયણુ ગનામા મુહો છે. પગપાગા પ્રનાસમા નો પગ જ મુખ્ય ભાગ બજાવે અને જગમગ સગળી ગીતે બધમેસના જોડા તેની સફળતાના પાયા સમાન હોય. જો જોડા જગડયા તો યાત્રા મગડી સમજતી તેથી દરેક યાત્રીએ પહેનરડેના જોડા સબળા તેમ.

વાનતા ચાવતા, જોડાની આ મુખીગતને લીધે, ચિત્ત એમા જા.

પ્રે છે એ દુ આમ નાનકડું નાગે પરંતુ એની સત્તામણી સતત અને દુ ખતાયી છે પરંતુ એના હસી નવામાં જ મારો છૂટકારો છે ચાનતા ચાનતા મૂર્ખ જેવો સ્વપ્ન મૂળ્યો એ સ્વપ્નની જીવિમત્તા ગતા તત્તી બાલિશતાએ મને રમૂજ આપી અને ઘણા લાગે પથ એની સાથે મારે હસતા હસતા ખર્ચાઈ ગયો.

માગ બેગ descent—dissent રનારા છે, descenders dissenters છે Ascent—assent ઢરનારા નહિ And that is not very decent—dissent of them '

આની મુક્તિ ગમ્મતો પણ કંઈને કંઈનું ગામા કેટલી ધી સદાયક થઈ પડે છે! આ શબ્દરમતની સદાય વગર અને અત્યાર સુધીનો આ મો પથ કાગ જેવો થઈ પડત ખરેખર, રમૂજવૃત્તિની આથ જીવનમાં મોની અને મહત્તની છે.

ગઈ 12 સાંજે અમે બારિડયાણા પહોંચ્યા હતા ત્યાં ધર્મશાળા છે એ બાગીચીને ડે જ કે સ્થળ અતિ ગમણી છે લાગે અતર ચાનરાની દલ શરૂઆત કેનાર એટલે પગ દુ ખરાનો તરફો દલ અમે નિતાગ્યો નથી ગામીને નવું કંઈ નિશેષ હતું, કેમકે એમને એક પગ ચપગે છે ને એ દરે પગની એમને જગ વિચિત્રતા છે અગૂદા ને આગળ તથા પગના તળિયા એમને જુ દુ ખ દે છે મીઠું નાખેલા ગરમ પાણીથી ઝારવા અને અગસિયુ મસળાનાની સનાહ મે એમને આપી છે નિતિસિંની મદદથી મે જુ મદામહેનત થઈ શક્ય છે બારિડયાણામાં ધર્મશાળામાં એરડી મગી પણ રાતે દીના પત્નીનું શુ સાધન નહોતું અમે સાથે મીણ પત્ની પણ નહોતી ગમી એ અનુભવનો અમાન અને આગાસાની અતિશયતા હતી બારિ યાણા પહોંચ્યા ત્યાં ગત તો પડી જ ગઈ હતી અધાગમાં ગ્લોસ રાત્રી પણ અચકા તુ એવું સહેજ અપનાસનું પુણ્ય અમે પ્રાપ્ત થ્યું પણ ગામીના ચણેણીની શુદ્ધા જેમ તમ રીતે પગ પાગ ઉતાગી

તુરતુરમા એ- બાર્ડએ અમને જે સડકે નગનાનુ સૂચ યુ હતુ .
તે અમને પ્રાણાતાનથી મળી હતી નાણાના હોડયા પછી એ- માઠવે
એ- વસ્તો હામે હાથે નીચે જિતરે છે એ માર્ગ થગ થગને જન છે, ને
ચોડો દેગ બચાવે છે આ બધા પથ ધૂળ જાખગ, ગાતા પથરા
નાના અને આ રી ચડ જિતગથી બરેતા છે ગતામા કરોઝગણુ પણ
નથી જો પોગતા રખત પથે હોડએ તા પાળી પ્રમતખતી થઈ
સમજવી હામે આપે એવુ જાડ પણ તા શોધ્યુ જગતુ નથી

આગળ જતા એ- મથમે ફેડી આની જિતસિંડે ન્યુ કે એ ફેડી
પન્ડનાથી ઘણ ચાનનાન બચી જશે ૫ એ ગામુ હતુ ને ખેતરે
તા તેમા માણસો પણ રજા થ ગાદગતા તા ગેમાથી એ-ને પૂછી
જોતા એથે ન્યુ કે આઈથી, માગ થગ પામેથી જિતગી ફેડી પ- ગા તો
મર્દે- બચી જશે

અમે એ ફેડીઓ જિતગી ને ખેડનનાઈડી મૂપડીએ પડોચા ત્યા
એસાડીને એથે અમને પાગી પાથુ, ૧ જિતમિ કે હો તાળ્યે પછી
જિતગઈ શડ થઈ એવી તા વસમી એ ફેડી તની' આ ના ને મળિયા
પન્ડતા પન્ડતા અમે અનિમ્મે એને પાગ ગી, ત્યારે ભાતિનાગા
ચડોચરા પામ્યા

આમે રગ્તે તાના ડો ના ટોગા ૧ ગી વિગાનની જલ્ય મોતાવે છે
ને " સુર્તનાગા " માટે હન ખાઈ તાળે કે અમને આ સુર્તનાગાની
જીખતી ખપગ જ નહોતી અનુભવની આ જીગ મોગી ખામી આ
પથના દરે- પ્રવાગીએ જોડા અ ૧ મુર્ડવાગા અ એ રગ્તુઓ સભાગી
લેવી એમે પાડો બોધપાર ૨ અત્તાગ સુધીમા લીખ્યે ૬ અને
ત્રીગ્તુ, ગન માટે દીવાગતીનુ સાધન માત્ર દોર્યથી નમ નથી ચાનતુ
થોડી મીથુ તતીઓ સાથે ગખવી જ જોઈ ગે

નાણાનાથી આગળ થગ આ યુ, તે પાગ ગી અમે થાઉ ૨

પહોંચ્યા, જ્યાં ચા દેવી પ્રસન્ન થઈ હતી; અને તે પછી, પેલી ટેડીના લડાવા લૂંટીને અમે બાહિડ્યાણા પહોંચ્યા હતા. રસોઈ કરવાનું અને તેમ નહોતું. તેથી કાકામસ્ટીનો પ્રેમગ્રામ હતો પણ હજી પેલો સતુવો થોડો બાકી હતો. તે કાકી થઈને અમે પાંચ પકવાન આરોગ્યાનો સંતોષ માણ્યો.

બાલ આનંદી છે. ખુશમિજાજી છે. સ્વામી તો ધણું ખરું અલગ ચાલે છે. મનમોજી સાધુજીવા છે. ચાલતી વખતે એમનો સાથ ધણું ખરું હોતો જ નથી; પણ કોઈ વાર બાલનો સંગાથ રહે છે ખરો.

અનેક આધ્યાત્મિક અને બીજી તેનાથી ઘણા જુદા પ્રકારની ચર્ચાઓ કરતા, ગરમન ઉડાવતા, ગરખાં મારતા, સ્તોત્રો લલકારતા, ચીડનાં વનોની કંપર કરતા, ઠોકરો તથા લપસણાંની ઠેકડી ઉરાડતા અમે ચાલીએ છીએ. ત્યારે અમે ભેગા નથી હોતા ત્યારે હું એકથો મસ્ત બનીને કંઈ ને કંઈ લલકારતો હાંથે પગથે ચાલું છું. મારો કંઠ મને તેવો હોય, ને મારા રાગસૂરનો ગમે તેવો જીલ્લમ હોય, પણ આ વનવગડામાં મને રાક-ટોક કરનાર કોણ છે? વરતીમાં એવો અખતરો કદાચ મને બારે પડી જાય; હું ગાવા માંહું, તો ગામનાં ગામ ખાલી થઈ જાય, કે પછી બધા ભેગા થઈને મને મારીને દાંડી કદાડે; પણ આ ચૈતન્યમય છતાં ચેતનહીન પદાડપથરા અને વનસ્પતિ જિવારાં અસહાય હતાં. એમને દુઃખ લાગે, એમનાથી ન સહેવાય, તો ચે એમણે સમસમીને એસી રહેવાનું છે. એટલે દશા ય કષ્ટકારી પ્રત્યાધાતના બધ વગર હું એવા એકલ પ્રવાસ સમયે મારા જેવા-છે-તેવા કંઠને મોકલ્યો મૂકું છું; ને છેવટે ખુદ મારાથી જ મારું સંગીત નથી ખમાતું, ત્યારે હું મને પોતાને ગાતો બંધ કરું છું!

આ પ્રકારે, પ્રવાસની દરેક પળ અને દરેક પગલીમાંથી મળતો કસ, ખેંચનો, આનંદ આનંદના સાગર ઉમેચતો હું ધરાસુ પહોંચું છું; ને

થોડી મિનિટમાં જ ધરાસુથી ધરણ જઈ છું ! આ લખતે લખતે સાંજ પડી ગઈ છે, અંધારું થયું છે તેથી ધરાસુનો એટલો પ્રસારો દરીને જ બંધ થઈ, છું કે અત્યાર સુધી બીજું કશું નહિ તો મેં પાણી જેવી યે ચા ઠેર ઠેર મળતી હતી, પરંતુ ધરાસુમાં એના ય વાખા પ્રાપ્ત થયા છે !

હવે વચમાં પડીને થોડી નિંદા કરી લઉં ? નિંદા તો વાતચીતની ચટણી છે. તેના વગર વાનમાં ચટાકો આવે જ નહિ; અને ખરી નિંદાની મજા નિકટનાં સ્નેહીસંબંધી તથા મિત્રોની નિંદામાં રહેલી છે; કેમ કે એમના પ્રત્યે પ્રેમભાવ પૂર્ણ હોય; એમનું વાંકું બોલવામાં એમનું કશું વાંકું ઇચ્છવાનું નથી હોતું, એમના પ્રત્યેની પ્રીતિમાં ન્યૂનતા આણવાનું નથી હોતું. બિલ્લટ, માનવસદજ ને દોષો (આપણને “દોષો” લાગતા હોય તે)નું રમરણ કરી, એ કચરો મનમાંથી કપાડી નાખી, વધારાની પરાજના એવા ત્યાગથી પ્રીતિને વધારે નિર્મળ અને સુદૃઢ બનાવવાનું જ એ સાધન થાય છે. એ પ્રકારની નિંદા પ્રીતિની ઝાડખૂંડ છે એને સ્વચ્છ રાખવાનો ક્રમ છે. વળી નિંદોષ દોષ જ માનવીને પ્રિય બનાવે છે. કેમ કે આપણે બધા તેવા જ દોષોથી ભરેલા હોઈ, સમાનધર્મી, સમાનશીલ સદુ કેઈ ને ગમી જાય છે.

માટે હાલો થોડી નિંદા કરી લઉં.

અમારા સ્વામીનો સ્વભાવ આડો ઢાંડ છે. એને ને કંઈ કહો તેનો એક વાર તો એ વિરોધ જ કરવાના. કહેવતના મિયાંબાઈ જેવું વિના કારણે વાંકું બોલતાં એમને વાર નથી લાગતી. એ ચાકીને લેથ થઈ ગયા હોય, ઢાંકતા હોય, પગે અતિ કષ્ટ થવું હોય, ને તમે સમ-ભાવથી એમને કહેવા બોલો, કે “સ્વામીજી, જરા આરામ કરો, બહુ ચાક્યા છો.” તો તરત એ બજાણી બિંદે: “કોણે કહ્યું કે હું ચાક્યો છું? એવાં આધાર વગરનાં વિધાન શા માટે કરો છો?” અને બે પગ દુઃખવાની વાત કરી તો એણે સામો તત્કારો કર્યો જ છે: “મેં ક્યારે કહ્યું કે મારા પગ દુઃખે છે? અને નહિ તો મેં, એનું તમારે શું?”

આમી ચપટપગા અને થોડા રાટા છે, અને એમનો અભાવ
પણુ મીઠુ મીઠુ એ જ રીતનો છે

શા માટે આ નોંધ કરવી પડી ? એટલા માટે, કે પ્રથમ તો
આવેલા લાભો સદનાસ કરનાનો હોય ત્યારે આપણે આપણા સાથીને
પૂર્ણપણે જાણીસમજી લેના જોઈએ, કે જેથી તેમના પરત્વે નથી
ભ્રમણા ન ગમે ભ્રમ હોય, ખાતિ હોય, ને એનો નિરાસ થનાનો
પ્રસંગ આવે ત્યારે દુઃખ લાગે છે પરંતુ ભ્રમ હોય જ નહિ ત્યા
આધાતને અનનગ નથી ગહેતો તટસ્થપણે સાથીને સમજી લેનામા તેની
નિંદાગતુતિની દૃષ્ટિ ન હોય માત્ર એમની ખાસિયતો જાણી જાની,
આપણને દુઃખે એવી લાગે છે, ને આપણને ન ગમે એવી પણ લાગે છે, એ
જોઈ જીવા પડી, જોજામા જોજા વર્ણુ વડે એમની સાથે ગામ યેનામા
કાનટ આવે છે. એ માર્દિતીના કળકપ તિરસ્કાર પ્રકટનાનો પ્રશ્ન છે જ
નહિ કેમ કે એ નરતુ અસપરસ છે, એ આપણે ન જુલોએ જિવટ,
માણસની જીવુપો સમજી લીધા પડી એનું આપણે ધણુ દગ્ગુજી દર્ગી
સપોએ છીએ, ને એની ન ગમતી ટેવે પ્રત્યે થોડી અજ્ઞાવૃત્તિ સેવીને
તેનો અણુગમો ખૂબ દગવો કરી સપોએ છીએ

ખીજી, સાધનની દૃષ્ટિએ સરળ માણસની દરેક રીતે અનુકૂળ થતા
સાથીની, સેના કરનામા જીવી મદદતા નથી, સાધના નથી, પરંતુ
મિત્રજી, ટેડા સાનુને ગાજી ગમી ગદાય, ત્યારે કે- જીવ્યા હોનાનો
સતોય થાય છે કેમ કે એ માનસિક સ્વરતમા અધ્યાત્મવાન સમાયેયો
છે, આત્મભાન તરફ એ આપણને પ્રગતિ કરાવે છે આપણા પોતાના
ધણા ખૂબાખચના તરફ એના વડે આપણું ય લક્ષ આકર્ષાય છે.
નિરીક્ષણના અભ્યાસને એ પોતા છે.

તેથી આ આમી જેવા છે તેના જ ઠીક છે એમનો સદનાસ મને
મિત્રજી ઉપર કાળૂ ગાખતા, ઘણું વણુ ખમી ખાતા અને ઘૂંટડા ગળતા

અપાટાગધ શીખતી રહેતો છે વળી મેં જોયું છે કે એ મિત્ર એ- વાગ
આડા જરૂર પડે છે, પણ જો એમની એ આડાર્થ તરફ દુર્નિદા કરીને
જગા ધીંગલથી નામ લઈએ તો એમની મેળે જ એમનો નમાર હળવો
ચર્ચાગ્રય છે, ને એ સીધા બિતરે છે જગ- વીજ, જગ- ખામોશી,
અને ખૂબ જાણી, રમૂજવૃત્તિ હોય તો અમારા આખી નાખ ટપિયાતુ
મનીષ છે, અને વળી એ નિદ્રાન સાગી પેઢે કે નના સાધુ હોનાથી
એમનો વૈરાગ્યનો મવેગ પ્રગળા છે એ નિખાનસ છે ને દેખાઈ લીધે
પગ દુ ખતા હોય કે નહિ તો એ ચાનનામા જગા પાગ પડે તના નથી
સાથીમા એથી વધારે શું જોઈએ?

અને આ જુનાનિયો-એ લહેરીનાનો ડ ચાના- ૧ ચગગ- છ
બોન-જો છે નિદ્રાન છે ચરુછી છે, આમીની જેમ એ પણ જીડી
ખા પીએ છે, પોને સારો સાન- હોવાનું એ દ્રુપમે માને છે

મદ્રાગી હોઈ, એમની ખાનાપીનાની ટેવો ગદી ડ, પણ એ ડી-
ચયુ, કેમ કે એવી બાગનની મારી અતિગતતાની પણ ૧ ને નદાવી જતા
સુગાગનાપણાનો એ જન પ્રતિના છે મમે તવી ટેવોવાગા સાથીઓ
સાથે ગહેતા, ને એ બધું ખમી ખાના મારે ચીખનું જ જોઈએ એ
કેવવાગી મારે આ જો મિત્રો ખરેખરી અસગના- નિગામ ગા
ગહેના છે

માગ પચેવે મારા સાથીઓ પણ આરી જ નુનતા હગતા હશે, ને
આય એ પણ માગ જેવા જ નિર્ભય ઉપર આવેના હશે ' નુ જેવો છ
તેવો મને સહી લેનાનો ઉદાર નિચાગ એમએ પણ ન્યો જ હશે'

એમની ટેવો માગથી જુગી ડ, તેથી અને ગદી લાગે છ મારી
ટેવો એમનાથી જુદી હોનાથી એ એમને ગદી ચાગતી હાય, એ સ-
ન્યાયયુક્ત છે અને એ સ્થિતિમા, કોણે કોના નિગના ન્વો ઉચિત
હોય?

પ્રકરણ ૪

યમુનોત્તરીને પંથે, પહોડનું પરક્રમ

કહ્યાણી, તા. ૨૯-૪-૧૯૮ ને વાર ગુરુ : ગર્ભ ઘરે રાતના નીશી કાપતા અધારુ થઈ ગયું, ને દીનાગતીનું સાવન નહોતું

અમે ધરાસુ પહોડ્યા ને ઝાની ડમથીનાનાની ધર્મશાળા શોધી નહોતી અમારે કેટલીક વસ્તુઓ જોઈતી હતી, તે બધી ધનસુમા મળશે, એમ જિતસિંહનું ઠહેલું હતું માગ કાટેના જોડા ત્યાં સિરાશે માગ એ- ઝોળાના થોડા ટાંકા જીખડી ગયા હતા તે ત્યાં લેનારો ખાના-રનાની ચીમતાર્કિય નૈયાર ચીજો ત્યાં પ્રાપ્ય છે, નરા જોડા ખરીદના હશે તો યે ધનસુમા એ બની શકે, અમે આવી આસાની ધમાગતો ચળીને ઊત્સાહપૂર્વક ધરાસુ પહોડ્યા હતા

ધર્મશાળાની નજીક પહોડાયતા પહેલાં ત્રણચાગ અતિ નિવેશ બાઈઓએ સામા મળીને અમારી ખચર લેના માડી આપ ક્યા મુનકના છે? આપનું નામ શું ? હ હ પ્રશ્નો ઉપરથી અમે જાણ્યું કે એ પડા અથવા પડાના ગુમાસ્તા છે. એમની સતામણી ધરાસુથી રીતસર મડાય છે ત્યાંથી ગંગોત્તરી અને યમુનોત્તરી જનાની સડકો શરૂ થાય છે, તેથી બને તીગથોના પડાઓ યજમાનોના કેન્નાસિંગ માટે ત્યાં એઠા થાય છે

આ પડાઓનો ત્રાસ જેવોતેવો નથી આગતુડને એ લોકો ઘેરે છે શાકેના મુસાફરને એ કળ વળના દેતા નથી જે એ જરા ખિજાઈને જવાન આપે, તો પડાઓ અને- પ્રદારે વાડુ જોનીને એને પજવે છે તથા દમદમી કરે છે પડો ડગ્ગાની ના પાડે, તો પાપ અને મડટી

જાતજાતની ગિયગમણીઓથી સામાન્ય શ્રદ્ધાળુ યાત્રાળુને એ ગભરાવી મૂકે છે જે સામે થયો તેના ભોગ મળ્યા સમજના. હેવટે કેનળ સ્વરક્ષણની ખાનગ, આ જનાથી છૂટના માટે પણ મુસાફર શરણે થાય છે, ને એવા પંડાની ચિઠ્ઠી ગીઠારે છે

આ કોઈ ઉપયોગી પણ ચર્ચ શકે છે. કેટલાક ચીમન મુસાફરો પડાને પોતાને વનન બોનાવીને તેની સાથે જ પ્રયાણ માટે છે. મુસાફરીને લગતો જધો અચો એ ઉપાડે છે આખી યાત્રા પાટ દરાવીને છેડ ધર સુધી મૂનના પણ પડા અથવા પડાનો નાણસ જાય છે. ધનરાન યાત્રાળુઓને પડો એ બાવે મોથો નથી પડતો. એને નિમિત્તે બાર્ડા, ખાધાખગથ, નાટખગથી, દક્ષિણા ઇ. મળીને પાચમોક રૂપિયા થાય, તો પણ તે નધારે ન ગણાય.

સામાન્ય છતાં સ પન્ન ગિધતિના યાત્રી દગ્ગા, હર્ષકેશ, દેવપ્રયાગ, દિલ્લી કે ધગમ્મ જેના કોર્ડ કેન્દ્રથી પડાના માણસને વેડે લઈ લે છે. મોટા સધને એવો માણસ બારે ન પડે એનો મો ગસો જેટલો ખર્ચ થાય તો પણ એ વહેચાર્જ જાય, એટલે પોસાય તેથી એન્ડ આ પડાની સગથા ખોટી નથી ઉનાગ, ગ્મોઈપાણી છ ની હેગન કગનાગી ખટપગીમાથી એ જજમાનને ઉભારી ■ છે, એ મેના જેનીંવંથી નથી

પગંતુ એન્ડો-ન મુસાફર પંડાને શ દરે? વળી તેમા જેને અધ-અદા નથી, તીગ્થોમા ગ્રાહ, મદ'પ, તર્પણ ઇ. નિધિઓમા જેને રમ નથી, ધૂણાગ્ન્ય જૂગણા, દેનદેવીઓ તથા તીર્થો પ્રત્યેના પરિવ્ર બાવોને આધાત પલેચાડે તેના જે અપ્પા તીગ્થે તીરથે આ આત્મણો દાકે છે તે પ્રત્યે જેને સખત અણુમગો હોય તેના મુસાફરને આ પડા માથે કેમ કાવે? હગથે ને પગને માત્ર વેસા જ પડાનવાની દાનન, અને વ્યક્ત્યનો પાટ નહિ, એ આ પુરોહિત નર્મનુ મુખ્ય લક્ષણ ચર્ચ પડયુ છે.

અમારે એમના આગદતો ઉત્તર ગો આપવાનો ટોચ ? પડો નથી જોઈતો, એટલુ કહેરા ઉપગત બીચું અમારે શ્રુ કહેવાનું હોઈ શકે "

ધર્મશાળા ચિકાર બરેલી હતી. કેમ કે ટિહરી અને મસુરી, અને કેન્દ્રોના માનવપ્રવાહો અહીં બેગા ચતા હતા. ઉપર ગયા, તો છબ્બમાં થોડી જગા ખાલી હતી. અમે ત્યાં જિસ્તર નાખ્યા.

.. મારી બાજુમાં મેં એક સંન્યાસીને શાન્તિથી ધિરાજેલા દીઠા. પહેલી નજરે જ મારા મનમાં પડ્યો પડ્યો કે કહો ન કહો પણ આ શરીર ગુજરાતી છે. અને એ અટકળ સાચી નીવડી. એ સંન્યાસી હતા અમદાવાદવાળા રવા. સોમવારપુરીજી. રવા. અદ્વૈતાનંદજીના તથા રા. માધવનીથના એ સારા પરિચિત છે. અમને ગુજરાતીમાં વાનો કરવાનો કેટલો આનંદ થયો હશે ! આ સોમવારપુરીજી પણ ચારે ધામ જવાના છે. પરંતુ વૃદ્ધ શરીર છે, ને કશી હિતાવળ નથી, એટલે નિરાંતે ધીરે ધીરે કરવાના છે. જીવાનીમાં એક વાર બહરી-કેદાર એમણે કરેલાં છે.

ગંગોત્તરી, યમુનોત્તરી, ટિહરી અને મસુરીના માર્ગોના ગામેનું કેન્દ્ર હોવા છતાં, ધરામુ સાવ ભૂખડીઆરણ નીકળ્યું. ત્યાં દૂધ તો શું પણ આ સરખી મળી નહિ. અથ્થા પણ ક્યાં થ જડ્યા નહિ, ત્યાં બીજું કશું ખાવાપીવાનું હોવાનો પ્રશ્ન જ ક્યાં રહ્યો ? નથી ત્યાં ઘોખી, નથી મોચી, નથી નાઈ. બહુ બહુ તો કાચા આટા-દાલ-ચાવલ મળી શકે તેમ હતું; પણ વાસણ મળ્યાં તે સાવ તૂટેલાંફૂટેલાં હતાં.

એટલે ગંગાજીનું નામ લઈને અમે ભૂખ્યા તરસ્યા જ ત્યાં પડાવ નાખ્યો...ના, તરસ્યા નહિ. ગંગાકાઠે તરસ્યું કોણ રહે ?

અમારી સામે જ બાગીચી પૂરબદારમાં હમદમાટ વહેતી હતી. એનો પ્રભાવ જાણો છે. એનો સુંબરવ હવાને બરી મૂકે છે. ધર્મશાળા ખરેખર સુંદર રથળે ખાંધેલી છે. સરિતાની સામે જોઈ રહેતાં થકાતું નહોતું. એવી સુંદર જગા છે કે ત્યાં પલાંડી જમાતીને બેસતાં નિરાયાસે ધ્યાન લાગી જાય, ને ચિત્ત શાન્ત થઈ જાય.

ભાગીરથી તોફાની અને મતીખોર છે, ફાટફાટ ચતી એ ફાવે તેમ ઠેકડા મારે છે એ ગાળે છે, દોડે છે, ફૂટે છે, ને ખિચરાવે છે. મોટા મોટા પહાણાઓ સાથે એ મહામોટું ધમસાણું ઢરીને ધમાલ મચાવે છે, પણ એ બધું પોતાના પટની અદર રહીને જ. પોતાને માટે નિર્મોહ ચયેના માર્ગમાથી એ તસુભર પણ ખસતી નથી એ મર્યાદામાં રહીને એ કૂદવું હોય તેટલું ફૂંકી લે છે.

ભાગીરથી એક જ છે. શોય ઇના સજેગીને વર્ષને ફોર્ડ ફોર્ડ રચળે એના ફાટા પડે ત્યાં એનું અદ્વૈત ટળી જતું દેખાય છે, બધા પ્રકારના અદ્વૈતો, દૈતો અને આર્યસમાજના જેવા જૈનોના બાન પણ એ ધારણું ઢરતી બાસે છે. ઉપનક નગરે જોનાગને એ બધા રૂપ પૃથક્ અને જૂજના હોય તેના જણાય છે, પરંતુ વારતનમાં એ બધા પ્રનાડો એક જ છે—ભાગીરથી ! અને ભાગીરથી મગીને ગંગા મતી જાય છે, પોતાના નામ તેમ જ રૂપને ગંગાનામી પદમાં લીન ઢરીને કૃતાર્થ બને છે ત્યાં એ એક જ, અદ્વૈત હોય છે, અને ગંગાએ પણ પછી એ છેવટે પગમધ્યસ્થ સમુદ્રમાં સમાઈ જઈ, બ્યક્તિત્વને ત્યજી દઈને એક મહાસાગરમય ચર્ચ જાય છે.

જુદા જુદા દેખાતા આત્મસાધનના માર્ગોનું પણ એવું જ છે.

ધરાસુથી અમે ધગઈ ગયા હતા આજે સરારે ડાા વાગે ઊગીને અધારામાં જ અમે નીચે ઊતરી ગયા પણ પાછી રગ્તો પૂછાનું ચૂકી જનાની એતી એ જૂન ઢરી નિર્તસિદ્ધ જણાવે તો દતો, પણ આ પરિવર્તનશીલ સ સારમાં આ યાત્રાના માર્ગ સનિશેષ પરિવર્તનશીલ છે અમે અધારામાં ઢેગા ખાતા ચાનના લાગ્યા, ત્યાં પાળાવી ડોઈએ બૂમ પાડી કે એ રગ્તે જગો નહિ, એ તો ગંગોત્તરી જાય છે. હામે હાથે જગો.

અમે હામી તગ્દ રહ્યા ત્યાં વળી એ જ અવાજ ગાજ્યો, કે એ

રસ્તો તૂટી ગયો છે, માટે કેડી પકડજો. 'ઈ કેડી, તે સમજાયુ નહિ એટલે એ અનાજે અમને સખૂર દરના હ્યુ. થોડી વારમા એ બાર્ત દોડતા આવા એમનુ મુખ રીણીના ચામથી ભરેલ હતુ અને એમનુ એ- નેણુ કેઈ પણ અણુથી સત્ત માટે મીઠ્યાઈ ગયેનુ હતુ

એમણે સમજણ પાડી કે રમુનોત્તરીને માર્ગે પૂન તૂટી ગયા છે, તેથી સડ- ઉપર ન જતા જમણે દાથે કેડી પન્ડી લજો, ન ત પછી આગળ સડ- પન્ડને પત્રી એણે તગત ચિત્રી આપી. અમારે પડે નહોતો રસ્તો પણ આવી રીતે થઈ ગયો. 'માગો.'

અમે કેડી પન્ડી ને પત્રી અમારી મળખતી બેરી અધારામા અમે જે પડાડ ચડયા તે અજનાજામા ચડવાની નહી હિંમત ન હતી શન્ત એનુ વર્ણન રનાનો પ્રયત્ન નિર્ગર્થક છે માત્ર એનુ જ હી શાન કે એ કેડીનાસ દરમિયાન એ ડગનુ પણ અમને અમારી નિહગીનો ભરોસો નહોતો.

ઉપર ઉપર ઉપર 'જસ ઉપર જ ઉપર' લાશી લાશીતે અમે સાત ધાપી ગયા નિતસિંદની શી દસા થઈ હશે. એને આ ન્યુ સમજતુ નહોતુ એ જમડાનું નાં ગતો જ હતો કે ઈજૂન ધાન છે એ મો જા થયે અમે આસ ખાના બેઠા, ને રણી પાછા ઉપર આવા.

અમે પગચિના ખેતીનાગા કુ મર ઉપર ચડતા હતા ચાર પગના ચાના, ને પત્રી ઉપરે પગચિયે પાય ૭ ફીટ ચડનાનુ પાછા ચાર ડગના, ને પાછા ચડનાનુ ચડતા ચાનના અમે ગમે આવી ગયા કેમેય હ્યો આ જુનમનો તર નહોતો આવતો હજી અધારુ હતુ, ને માર્ગે સમનો નહોતો.

આખરે દુરથી એ- જૂપડી જેવુ દેખાયુ એ તરફ અમે ચડયા. મદા પેટ્યા પકામ્યા ને તના જુમો પાડી અદરથી જનામ આ થો.

અગે અમારી દશા કદી સંભળાવી, એટલે એણે અમને બેસવાનું કહ્યું. એના ફળિયામાં અગે બેઠા. ત્યાં માસના પૂજા, દળ, લાકડાં, ઢોર-લાંખરના નિભાવ અંગેનો સરંજામ ઇ. ૫૨૫ું હતું.

એક બાર્ન ઝૂંપડીના નીચા બારણામાંથી વાકો વળીને બહાર નીકળ્યો. અલગો સળગી. તમાકુઓ પિવર્ત. નિતસિંદ સાથે એણે પોતાની બાપામાં અવક્રમલક્ષ્મી દાંડી. પછી એમ દરનાં ઘોડું અજવાળું થયું, એટલે એણે હથોડી કાઢી પાછળ ચાલે. એ પાછી જરવા જતો હતો. પાછી એકાદ માર્ગે જોડાં કંટે હતું, ત્યાંથી એને ખપ-જોડું રોગ લઈ આવ્યું ૫૨૫ું હતું. એ આગળ ને અમે પાછળ એમ સરખસ ચાલ્યું. પછી જળનું સ્થળ આવતાં એણે પગદંડી બનાવીને યુગનાઓ આપી, એટલે અમે આગળ ચાલ્યા.

અહો ! કેટલું જોખમ એ કેડીમાં બરેલું હતું ! ચીંટાં જાડની સળગોના દગલેદગલા મુકાઈને બધે પથરાયા હતા. એ એટલા બધા લપસાળા હોય છે કે એના ઉપર ઉઘાડો પગ કે જોડા કશું ટકી શકતું નથી. લાકડીનો ટોડો પળુ એમાં નકામો ચર્ચ પડે છે, ને માત્ર વધારે લપસવામાં જ એ સદાયક બને છે.

બહુ સાંકડી કેડી, અને તે પળુ વાંછીચૂંછી, ખાડોટકરાથી ભરેલી, આધાર વગરની, ખીણોવાળી...અનેક વાર પડતેપડતે અમે રહી ગયા. એ કે ત્રણ વાર તો, હું એવો સરકમો હતો, કે મે ક્ષણ હૃદય ધડકતું બંધ પડી ગયું હતું ! સાદસની આ તાલીમશાળાની જેટલી તારીફ કરું તેટલી એાછી જ છે.

ત્રણથી ચાર માર્ગેના આ ટુંગરાના ખેડાણ પછી પાંચી સડક હાથ લાગી. અગે મન વાળ્યું, કે જ્યાં જ ચાલીએને એ અનુભવ થયો હશે, એટલે અમારે બાગે એમનાથી વધારે હેરાનગતિ નહિ આવી હોય.

આ મુશ્કેલ ચાલાને નધારે મુશ્કેલ જનાવાની સંજોગોની પેરનીને
આ પણ એક ભાગ માની લેવો એ સિવાય બીજું ચર્મ પણ શું શકે ?

ઘણે ભાગે આ માર્ગની આડી પગપાળા નિકળ મુસાફરીની
આ છેદની તરફે આનંદ વગસ જટાળ અને ચાલ થઈ જશે પછી
હે ઉત્તરગામી સુધી ધમધમાટ નગા માણુએ પહોંચી જશે એટલે
અમારે ભાગે નિન્ટતાનો આ છેદના અને તે નાણે નિશેષ આકરો
ઝમઝરો આ થો છે ! અ ય ખોડુ નહિ.

મારા જૂના જોડાની મિથિતિ એટલી મરી ગમડી હતી કે નવા જોડા
મારે પહેરના પડયા હતા એ ઘડાએ આડુ ગરબવાસની 'મજા' મા
સગીન ઉમેરો નરી આપ્યો હતો. પગેડખ નાગેના હતા ન, તેના ઉપર
એ ન મર નાના જોડાનો જીલસમ પાચો, અને તે પણ આડી પગદડી
ઉપર ! એ નવુ માણુ તેણે મદિગા પીવી અને તે ઉપર નાગી એને
પીંછી પ્રડચો, એના જેવી આ ધટના હતી !

એમ જના પણ અમે આખા ને આખા દરનાણી ચટ્ટીએ પહોંચી
ગયા એ ખતાવે છે કે ખડુ જોતા આ મધી તપ્તીરોમા ઠસો દમ
નહોતો નહિ તો હાડના સનામન ગખીને અમે અહીં સુધી આવી
શ ત જ નહિ !

એ દિવસથી અમારો મધો દારોમ ને ચોખા અને અહની ખીચડી
ઉપર ગહેનો છે આજે આ ચનોમા અમે વી દીઠું અને તે પણ કેવું
ઉમના ઘી ! આટો તો હોય જ અને ગોળ પણ મળતો હતો વાદ,
વાન ને વાદ ! એનાથી ઉત્તમ બીજું શું હોઈ શકે જના ?

માત્ર એ ગગામાથી આડી પતિતપાનની ગમા થઈ છે, ને એને
નામે ને હામે અમે ઉત્તરગામની મુસાફરીએ ની જના છીએ તો પછી
જના નજી ગગમા બેમા થાય તના પરમપદથી એણુ નજી પણ શા મા
હોઈ શકે ?

આ સફળતા પહેલી વાર મેં શીરો દનારી નાખ્યો. માગ સાથી
ગોને મારુ આ પરાક્રમ અત્યંત મૈશ'વર્ણુ અને પ્રશસાયોગ લાગ્યું
મને એમણે તરત જ "ક્યુલિન્ટી એક્સપર્ટ" (એમર્લ કોર્પોરેશન)
ગિરુ પડેગી દીડુ ' ચાર દિનસ ચલા ઘી કે તેન જેની કોર્પોરેશન
એમર્લ મર્લ નહોતી, એટલે આ નવામાં એની ખાધ પડી હતી, તે થોડી
એવી રીતે પુરાઈ

અહીં વી હતુ, પણ દૂધ નહોતુ અને આ પીતી હતી એ ગિર્મોલુ
હતુ તેથી મેં આનો નાષો નાખ્યો, ને તેમાં ઘી નાખીને બધાને પાચે.
પેટમાં તે પથંગ થઈ ગયા હતા. વીરાળી આ વડે કરીને એ અતર્ગત
નમ્પુરિયતિ જગ સુખમે, એવો મો બરોસો છે. માગ દોખતોને આ
દિનમન પણ ગમી ગઈ છે.

આ નવા પ્રયોગો આનતા દના તથા મોમરારપુરીજી ડોનતા ડોનતા
આવી પહોચ્યા. એ બાઈ માન દોઢમે નાખ લિપર જ નીચ્યા હતા.
બુ મુ તો હ નામે નીચ્યા હશે, ને સાડા સાત વાગે અર્જો પડેચી
ગરા અમે સાડા ાગુ નામે નીકરેના છેક સાત વાગે અહીં આવ્યા હતા.
પૂજના ખનગ પડી, કે મના જ યાત્રીઓ યમુનોત્તરીની ચીની સડકે થઈને
જ હોમુશગનાયો, નશી થે તમનીક નગર આની નીચ્યા હતા, ને પાચ
માઈન્ટી વધારે એમને આનતુ નહોતુ પડ્યું. માન એક મથમે થોડું
નગાગ હતુ, ત્યાં જગ આડા ફટકાને તરત પાછા સડકે આવી
જવાતુ હતુ.

ગેટન કે પેના એનાક્ષી પડાએ અમો જે પનાડમા આગ માઈન
નડાગીને મોડી પીધુ, તે વગનાગણે હતુ. અગા શુ નસી છે.
અમે જે પિટ મણા વેધી તે સાન બિનમઝગી હતી, એ નાણીને અમને
કેનો આનદ તથા સંતોષ થયો હતો.

અમે અહીં સુ િમા લગભગ સા' માઈન નાખા છે ત્યાં રપથી
ઉ ૫

તા રહતી સાજ સુંગીમા અમે પૂગ પાસા માર્યા કર્યા દશે માગ જે સાથીઓની ચાલના પગલેની મનોદત્તિ ખાસ ખૂબીના છે એ વાગ સડો પડ્યા, એટલે જાણે દડાયા કૂતરા પાછા પડ્યા હોય નમ એ બંને ભાઈઓ કાળ બગાડે છે. આખ મીચોને બસ દારૂ જ જાય છે રસ્તામા ક્યાંયે ન થોભે, આસપાસના વૈવિધ્યબર્યા દબો નેનાની દબા સગળી એમને ન થાય, જાણે કે માર્ગ ટાપવો અને ખીજો પડાવે પહોંચતુ એ એટ જ હેતુ આ મુસાફરનો હોય, તેવી રીતે એનામતાથી એ ધસમસતા ચાલે છે પણ એ જૂની જાય એ કે હિમાનય તો દહા દવે આનનાનો છે, અત્યાધી આટલી ઉનારણ ક્યેં પાગ કેમ આવશે ? અમે હવે સાન જુના જુના જ ચાલીએ છીએ

આ પ્રવાસમા નદાનાચોરાની જગાગ મહ રહેતી લાગે છે. ઘાણું પાડું ચટ્ટીઓમા પાણીની તગી રહેતે સવાગમા વહેના જીવિને ચાલતુ, બપોરે વિસામો કાઢે, ત્યા ભોજન મગ્નું; નદાવાના પાણીની સરડ હોય, ને ન પણ હોય. જો ન હોય, તો નદાનાનો સવાય જ નથી ગડેનો; અને જો હોય, તો આગસની ક્યા ખોટ પડી છે ?

ભાદિયાણામા અમે ભાગીરથીમા ખૂબ નાજા હતા. સગસિયું ચોગીને નાજા હતા. દપડા પણ અમે ત્યાં ધોયા હતા કેમ કે ત્રણ દિવસનો દિસામ ચટ્ટી મયો હતો !

રસામી મનુ જ ચોખના છે. જળ દેખે ત્યાં એ નાજા વગર ગડેના નથી અને દપડાં ધોરાનો એમનો ચડસ ખરેખરા વખાણુને પાત છે ગરમ સ્વેટરો મુદ્દા એ દર વખતે ધૂએ છે. જ્યારે બની શકે ત્યારે પાથરનાની ગેનરજી મુદ્દાત એ ધોઈ નાખે છે. જ્યારે જુઓ ત્યારે એ ધોના, કે ખ ખેગતા, કે ફૂકે માગતા દેખાય છે એમની આ ટેન મને બહુ ગમી ગઈ છે એટલી ખંધી હદે હું નથી પડેચી સડનો; પણ એમા ખીજ છેડાની હદ બાન સાચની વે છે. હું એ જેમા વચલી સ્થિતિમા છું !

ખીચુ એ- નોવી લઉં બહુ ન બોનનાની સનાહ આપી ચૂંચો
 છુ એવું મને યાદ છે એ સનાહનું જોટન પિછપેણુ થાય તેટલું ઓછું
 છે કેમ કે પ્રનાસમા મોગમા મોગે દુસ્મન હોત ચાથીઓ વચ્ચેની
 ગીવાશને નધારેમા નધારે હાનિ પડેચાડનાં કોઈ સત્તુ ડોય તો તે ટબ
 છે જ્યો શખ કયા નધારેપડતો અથવા અરુચિય થઈ પડશે, એ નહી
 રાનાતું નથી, કેમ કે વ્યક્તિદીઠ રુચિભિન્ન હોય છે માટે મુલ્યમા મુલ્ય
 માર્ગ મને તેટના ઓછા શખો બોનનાનો છ રડોત ના માણ દીરાત
 સરે વી ટી કૃષ્ણમાચારી -ડેના હતા તેમ બોનના તથા વખરામા
 અપના શ્રેષ્ઠ છે, કેમ કે જોટનું ઓછું મોનાર-નખાત નેટતો ઓછો
 અનાશ નિરોધ તથા આક્રમણને ગહે છે ન મોદરામા માત નર ગુણ
 નથી નર ગુણો ભરીને ગુણ છે નગર જરૂરનો પ્રત્યેક ગમ પ્રગટ
 અથવા પ્રવૃત્તિ ભયથી ભરેનો સમજવો મૌન ખરેખર હુ સાધન છે
 પણ જોટની હદે એ સધાય તેટની હદે એ પ્રમાણમા ન કારણકારક
 છે, એ નહી સમજી

સિંધધારી, તા. ૩૦-૪-૧૯૮ ને વાગ ગુરુ : સનાહના દસ
 વાગના છે ધર્મશાગામા બેડોમેરો આ ટાયગુ મ્મી ગડેના છ

ગઈ નતે સનારે ૩૫ નાગે ધગચુની ની મી, ૧૫૫ અધાગમા
 પદાડ ચડી જિતવાનું મિત્રદેરી પરાક્રમ ની ને અગે સાત નાગે
 ૫ નાણી ચડીએ પડોચા હતા એ રથગે તેના માનિકે અમો આરાગે
 આપરાતી સાધ ના પાડી હતી કુનાતગ્નો આગ્રહ હતો કે અમારે
 આગળ ચાલુ ને ખીજ કોઈ ચની પની આ દુ ૧૧ ૧૨ પ્રાહ્મણ
 હતો, જોટને ચાનો પાતો ની આપવા ખુલી નહોતો કેમ કે ખીનેના
 પાનાને એ છએ નહિ કોઈ પણ પ્રના પી સના ની આપરા પી એ પી
 દુચા નહોતી આ સાન ચાના બહુ નમ્ય કોનાથી એને આ દુના ૧૧
 ધ રામા ગમ નહોતો છતા પેના પદા ના પગક્રમે અમને ગેના ચમી

નાખ્યા હતા અને મારા મિત્રો તડઢથી એના ઢાગ હતા કે તરત આગળ નધનાનો પ્રશ્ન નહોતો ઘીનાળી ચા મનારીને પીતા તથા ન પછી હનવો હનારીને તેને ઇન્સાફ આપતા તડકો ચડી ગયો. નાગના હતા માન દસેડ જ, પશુ માન સાથીઓ માટે એટલુ પૂરતુ હતુ ખાસ દરીને યાનને એટલુ મદાનુ ધનુ હતુ. એના ઉપર નિદ્રાદેલીની અદગજ કૃપા કે રાતે શુ કે દિનસે શુ, પડખુ નાગનાની જ એન નાર હોય છે એ બાગનમા એ જીવ સકારનો નથી

એટલે જાડ નીચે કે છાપરી નીચે ધૂળમા, જેન જના શબ્દુ ત્યા સૌ સેગી ગયા મ્હામીનો દિમાગ વળી જુદો હનો એણે ઝોગીન્મડળ પછીને આગળ વહેતુ મૂક્યુ. મને જપોરે ઝોકુ ન આવે, એટલે મે રોજનીશી ન્હાડી ને થોકુ ટાયણુ કર્યુ. પરતુ નિગતે જેસના જેવુ પશુ ત્યા સ્થાન નહોતુ બાલે એવ વાર જે પડખુ રાજ્યુ, તે પછી કરનદ બદનનાની એને જરૂર પડી નહોતી. નિતસિંહે પણ લાખી ખેચી હતી. સોમનારપુગીજીએ પીપળા નીચે સોડચ તાણી હતી માખીઓનો નાસ એવો બારે હતો કે નહિ તો ચે મો એ મટકુ માગના ન હે પરતુ અન્ય મિત્રો ઉપર એ એટલો બધો પ્રબાન પાડી રાજી નહોતી

છેવટે નશુ વાગે મારે માગ સાથીઓને જમાડવા પખ્યા, ને અમે આગળ ચાલ્યા

ધરાસુથી દયાણી છે માન પાય માર્ઝન, પરતુ મણિયા પડાને પ્રતાપે કરીને એમા અમે સ્નાત્રથી બનીને ચાર માર્ઝન ઉગેરી લીધા હતા દયાણીથી પાય માર્ઝન દર બરમખના ચટ્ટી છે તમા અમે સાજ પડતે પડેચ્યા એ રીને તે દિનસે અમે ચૌદ માર્ઝનનો આદડો ચડાવ્યો હતો તે સાજ વાટળા ચડીને ધૂમધડાકા સાથે આકાશ ઘેરાયુ હતું. દિમાનપની મોસમનો મ્શો દગધડો નથી હોતો ગમે ત્યારે, ખાસ દરીને ગપોરે જે વાગતા પછી, વાટળા ચડી આવે, ને વરસાદ નથા ઢરા

પડે, એ સામાન્ય ઘટના છે. વગસાદ પછો ત્યારે અમે ટસા પણ આશ્રય વિનાના માર્ગે ચાલના હતા. અમને લાગ્યું કે હવે જરૂર જમડોળું ખાતું પડશે કેમ કે મારી પામે પાણી સામે ગ્રહાચૂક કશું જ સાધન નથી અને હોય, તો મેં એ કેટલું ગ્રહાચૂક આપી શકે?

પણ વગસાદ થોડો હટાઈને પત્રી ખર્મતા કરી ગયો. ખાસ પનળણ પડ્યું નહિ, પરંતુ એવું જાણે કે ચેનરણી આપી દીધી કે હવેથી મપોર પત્રી નીળો, ત્યારે જગ આસમાન તરફ નજર ફરી શેત્રે ને એ ઘેગણ હોય તો જ્યાં હો ત્યાં જ “ગમગી મંગલે”, ને બહાર નીળનારું સાદમ દર્શો નહિ.

આમી યદાણીથી જે બિપજા હતા, તે ભગમખનામા અમારી રાક્ષ ન જોતા આમળ નીડગી ગયા હતા. ભગમખના પદોચ્ચતા સાજ પડી ગઈ હતી, એટલે આમળ ચાનવાની માગ સાર્યાની મુઠ્ઠા છંદા નહોતી. નગી ભગમખનાની ધર્મશાળામાં આગમ પડે તત્તુ હતું સોમનારપુગે પણ ત્યાં આની પદોચ્ચતા એમણે આ આગસની કિલ્લુશીને પુષ્ટિ આપી એટલે અમે ત્યાં જ અફો જમાયે.

આમી ભિક્ષાની ટેન પાડનાની ધૂનમાં પજા લાગે છે. ત હિપરાત એમ ॥ મગજની સદજ દાટાગાઈ પણ એમી મુઠ્ઠા સતન રીને આગા સગાયને નળગી ગ્રહેના દે તેડી નથી આજે સિનકયારીમાં અમને હુકાનદારે હતું કે એ મદાનમાં અર્ધીથી આજે સવારે નીળા ગયા છે, ને તેમણે સદેશો ન્દાયે છે કે હવે હું ગમનાણીમાં મળીશ ગમનાણી સિનકયારીથી ૧૨ માર્ગિન છેડે છે. આતુ નામ તે સાથી કહેરાય!..

પણ ગોમા જોડું શું છે? સાત્ર, એટલે ટસા મેં સમયી ગતિત, એને વળી સાય સયનારા કેવા હોય? એને વળી ચોગના કવી હોય? જેરુઆ રંગને અર્ધો સર્પ વગર પૈસે અન્ન અને આન્હાન પ્રાપ્ત થયા હરે છે. તેથી વિશેષ સાધુને જોઈએ પણ શું?

સાધુએ અને સાધકે અદોનિગ આનંદમાં રહેવું ધો ખડુ જોતા ખગ અદૈતીનું નક્ષત્રુ એ છે કે એ સદૈ આનંદમાં હોય જરા કે સતપ એની નજીકમાં કંઈ પશુ નહિ

આનંદ . આનંદ અને મુખતા કેમ એવું જાણવા નિચાત આવે પડે છે ? પૂર્ણપણે ન દુઃખ મનુષ્યને પોતાના શરીરની દયાળીના ખ્યાન પણ નથી હોતા એવો ખ્યાન ન હોવો, એ નિરો નિચાતને આનંદના ન રહેવો, એ જ ન દુઃખનીનું એ નક્ષત્રુ છે જરાકે પ્રાપ્તમાં કરાવે પશુ વધારા થાય, પ્રમાણમાં રહે પડે ને સમતુલા લાવી જો, જરાકે જ મનુષ્યને શરીર-આનંદ થાય છે તપી રીતે, જે પૂર્ણ આનંદમાં હોય તેને આનંદનું અમરણ કંઈપણ ન હોય એ સદૈ આનંદનું જ રહે આનંદ નથી મુખો નિચાત પણ ન આવે એ આનંદમયતાનું સાચું ચિહ્ન છે એ રિયતિમાં ન્યૂનતા આવે, તો જ તેનું અમરણ જરાતો પ્રસંગ ઉપગ્રિય થાય છે એ બગવત્નાની રિયતિ પ્રાપ્ત કર્યા માટે જ સાધક કે સાધુની સઘળી મહેનત હોય છે

તેથી જ હેનટની રિયતિમાં કેવળ જ્ઞાન પણ નથી રહેતું, એમ કહેવું ધો છે, કેમ કે એનો કેઈ સાક્ષી નથી હોઈ જતો, અથવા પોતે પણ એનો સાક્ષી નથી હોતો, એ જ્ઞાન અને એ આનંદ માત્ર અનુભવ હોય છે એવું વર્ણન કે દર્શન ન હોય

સ્વા સોમનારપુરી પોતાની લાક્ષણિક હાસ્યસથી હમણા જ એવ નિચારણીય વાક્ય બોલ્યા, “ મારો એવો ધ્યેય છે કે આવું થોડું પણ સારું ખાવું, પહેરવું થોડું પણ સારું પહેરવું, મિત્ર કર્યા થોડા પણ સારા જ રહેતા”

પદ્માદ્યમેશ સુદર હોય છે હિમાનયની પદાડી તેમાં શા માટે અપનાવે હોય ? પ્રકૃતિ નિવિધતાથી બંધાયેલી છે આકાશ, હુ ગરા, ખીણો નતરાજિ, ફૂન, વૃક્ષો અને વેરાન ઉગમ્ય જોના વગદા પણ સુંદરતાથી

શેઠે છે પખીના દનન સુ ડ છે જે સગિનાગો અમને રાજ આપે
છે, જે વળગળણા અમને માર્ગમા આડા ઊતરે કે, તે બધા સુદૃ કે.
એના મન-નિનાદ મુદ આદનાદ છે

આ બધુ બુદ સુદર દેખાય છે ખજી વાન પણ એનાથી મોહિત
થવાનું શુદ્ધિમાન મનુષ્યને કેમ પાનવે? જગા- નિચાગ ગતા તગત
ખ્યાન આવે છે કે આખરે પાય ખોટા બૂનોલી આ બૂતાનજ છે, ને
તરવે નીને એમા કશુ નથી પરતુ તેથી શુ? એ બધુ જાણે, એ
મુદ છે, એની ના પડાન નહિ

જાહના એન જોનાગ જાણે કે કે એ બધા જોના છે, જા તે
જોનાગને વિમન પમાડે છે, તેથી એની નામન ખૂગીની મદ એ જોનારે
ટરી ન ઝકી તો પજી મારાા એનની રી વાન થાન? એની
મનામનોાી વિમન-ગમતા આડે આ- કોર્ડએ દીડો છે ખરો? એની
નદ ન દે, તે નગુણે મુદગાય

બુદ સુદ, વાદ! અતો આગળ બધુ જ મુદ સુદ છે, કેમ કે
બુદ હ જ છુ. મારા ગતા વધારે સુદ શુ હોર્ડ રાકે? હુ તો
સદૈન મારી સાથે છુ જ મારી કદૃ હુ કેમ ન નુ?

x

x

x

મારા મહેરા લાગી, “અમુ! આપ મને કાવે તેમ એનદેન મહો
છો, ને મારી રાસે પડયા છે પણ આ એતરદ નજર તો કરો! અને
હજુ તો આપી દગ્ગરગણા સ્થારે સુદર દરથો મારે આપને નતાનરાના
છે આપને એ નથી ગમતા? આપને એમ નથી લાગતુ, કે આમા પણ
નુદ છે?”

મે ઉત્તર આપ્યો—“જસ હુ, મારી સામે આખ મોડીને એનના-
ની તો તારી યુદ્ધશ નથી એ તારા નખરા અહીં નહિ યાને જે

મિગ્નનમાં રહીશ, તો હીક છે, ને નહિ, તો...નહિ તો ય મારે ને તારે શું ? તું તારે ચ્ચને જા. મારું નામ લઈશ નહિ; નહિ તો તું જ મરી જઈશ.....”

x

x

x

વિચારો ચાલ્યા કરે છે. પણ સાથે એની પાસુ મનિ થાય છે. વિચારોને બહુ અચકાશ આપવાથી કેટલીક વાર સફરની આ દૃશ્યભાષ્યોને તેમાં વધારેપડતું રચાન મળી જાય છે, ને મન કંવચિત્ત જરોર લીધું પડે છે, એ ધોઅ નથી થતું.

વિચારો આવે જ નહિ, તો કેતું સારું ! પરંતુ એ સિદ્ધિ મેળવવા મારેના તો આ બધા પ્રયત્નો છે. આ યાત્રા કરવામાં પાસુ મુખ્ય ઉદ્દેશ એ જ છે કે મનની એ બધી ચંચળતાને અવરોધીને તેને શુદ્ધિની આસાની મર્યાદામાં રહેવાની દેવ પાડવી. એની સ્વચ્છંદતાને દરો મેંવી. જેમ સ્પૂહ સૌન્દર્યનો માત્ર આગાસ જ રાખી દેવો છે, તેમ આ વિચારકથી ધોડાને પણ લગામ બાંધવી છે. ગુરુમાત્ર મોટી વસ્તુ છે. એમાં થદા પૂરતી દડ દશે તો એની કૃપાથી બધું હીક થઈ જશે. જેણે સ્વરૂપને અપનાવ્યું, તેને પછી વિચાર રેતા કરવાના હોય ? વિચાર પાસુ સ્વરૂપમાં આગળાને એકરસ થઈ જવાના છે. ઝંઝ !

અને બચતી બાવના.....

ભયંકર સાથે તદ્દુપ થયા વગર આત્મા-ભાવ કે સમતાનો શો અર્થ ? બય અને આત્મા-ભાવ, બય અને સમત્વ, એનો મેળ ખાઈ શકે જ નહિ. નિર્ભયતા, ભયંકરતાને ધોળીને પી જવારૂપ સ્વરૂપતા સાધવી, એ યોગમાત્રનો ધ્યેય છે.

બહુ મુસ્કેલ કામ છે. દેદાખ્યાસનું એ વીકલું લાટ જેવું અંગ છે. બચતી દેવ મનને પડી ગયેલી છે, અને તે પણ બવોબવની જડ નાખી

એટલી છે એના પ્રતિનાગ્નો કેઈ નુસખો આ પર્યાટન શીખવશે ખરું ?
 . શા માટે નહિ શીખવે ? મારે શીખવું હશે તો જરૂર શીખવશે

મારે સાધન બાજુ છે ને ? તિતિલા હગી છે ને ? જુઓ, બધા સન્નેગો એમા મને મદદ કરના કેટલા બધા તૈયાર છે ! આટલો બધો સદ્ગારનો જીભરો મને સુખસાધનની શોધમા ન્હોતો મળ્યો નથી ! પણ નૃતી ઇચ્છા થાય છે, ત્યારે એ જાગનમા સંજોગો મને જરા પણ જોઈું આવના દેના નથી ! અંસા બાર્ડ, સાવન માટે ચાહી-ચનારીને કંઈ માગવાનું નથી હોતું, જે ચદ્દલાથી આવી પડે તેને શાન્તિથી અને આનંદથી સહી સેના પી એ વૃત્તિમાન છે ! . પણ મનેગો એમ સમજ્યા વાગે છે કે મારે કંઈ જોઈએ છે, અને તે પણ, અધિભૂં હું અધિષ્ઠ હજી માનું છું, તેથી એ ઉભા દાથે તનીફો પીગી રહેના છે જુઓ. —

(૧) ગરીનાગયણમા જરફનો રેડો પદાડ ઉપનથી ધગી આનરાથી ગળગમા ધણા મનનો પડી મમા તેથી અને (૨) મિલરીથી મોટા સડા જાનની હોરાથી માર્ગ મધ હોરાથી, સગરે નાહેર ની દીપ્તિ છે કે આ સાન થાના બધ સમગ્રવાની છે અને એ કાગણે, દુખનદારોએ ચઢીએ નો ગી નાખી છે, ને જેણે નાખી છે તે સરસામાન બહુ ઝોઝો અને અવૃરો લાવ્યા છે તેથી ચીજ-વસ્તુઓ આ સાન ખાસ કરીને મધારે દુઃખાપ્ય છે

ખીજુ, મર્ડ સાન ઉત્તગખડમા દોગનો રાગચાગો એવો જોગમા શાની નીન્જો દનો કે ધણાખગ દોગ સાફ મર્ડ મના જેસો લગભગ બધી નાશ પાગી, તેથી સામાન્ય રીતે જ્યા દુધ ઘીની છૂટ રહેતી તે પ્રદેશમા આ સાન એ વસ્તુઓ દેખાતી ફણ નથી

નીજુ, સડકની સુધાગજીને લીધે મજૂરોના જ્યા દુખનોમા જે હોન છે તે બધું હોધ્યા કરી જાય છે, ને યાત્રીઓને બાગે હામનો ડિહો રહે છે

જ્યાં ઉનભાઈ જાય ત્યાં સમ્રાટનું શું થાય? ..અમે આ મોસમમાં ઉત્તરાપથી મુલાનાને નીકળનાતા છીએ, એની ખબર આ પ્રદેશની અધિકારી દેવીને અગાઉથી પડી ચેતી હોવી જોઈએ એટલે જ એણે અમારા સ્વાગત માટે ચોગ્ગ નૈધારી ઉમમથી કરી માખી હોય એવું જણાય છે.

માગ મધને આજસ બનાખી છે જગમખનાથો સિનકારી અમે વહેના વહેતી ગયા, ને વેળાસર જમી પગાર્યાં ને પડી રોનારાનું ખાસ ટાંગણું નહોતું પણ મનુષ્યનીથી એમ હતું કે આગનો આખો દિવસ અહીં જ આગમ કરવો, ગત પણ અહીં જ રિનાવની, ને કાલે સરાઈ તીરખાનું

બાન અને મોમરાગપુત્રીજી તો એ...ને નિગતે જાણે છે, પણ મેં ગમે જાવે કોઈ ને નહિ જાણવા દીધું હોય, તે આ જાવે નિદ્રાના મારે સાસા છે વગી માખીઓના લેખા કરોડે નહિ તો વાખે જરૂર છે. એ હતું જ કરના દેતી નથી, વામો દિવસ કેમે ક્યો જતો નથી

આ એતરખી છે વગર જરૂરે કોઈ પણ ચટ્ટીમાં એક ગાતથી વધારે રહેવું નહિ, ને સારા વહેના જીંદીને એક પડાન જરૂર કરવો, નહિ, તો પછીથી દિવસ એજે ગયાનો ખાનખનાટ મનમાં રહી જશે.

સાજ પડી કરવાનું હતું જ નહોતું—સિનાય કે ચિંતન હું ખીણમાં રહેવાને તોડે ચીડના નનમાં જઈને બેઠો ત્યાં નાનાવિધ વિચિત્રતાઓના વિચાર મનમાં સંચરવા માંડ્યા.

હું જ્યાં બેઠો હતો તે ગચ્છ સાન એવાન્ત હતું. ચીડના ઝાડ મને બહુ ગમે છે. એનામાં એક પ્રકારની ગળીસ્તા સાથે ખૂનચૂરતી છે. હું ખીણમાં જિતયો, ને સારામાં સારું સ્થાન શોધના ક્યો. સમયની મને ખોટ નહોતી જો આગળનો પથ દ્વાય એમ નહોતું, તો આ વનમાં

ટહેલીને : 'એનું' સાદુ શા માટે ન વાળુ ? માગ મિત્રો જિંદગી સમય વિનાસરામાં સુખ માને છે, અને મને એમાં આ અવાસનો મૂળ હેતુ માર્યો જતો દેખાય છે સમયની એ- એ- પણ મૂંઝવણ છે જેટલું અનુભવાય તેટલું અનુભવી નહીં, કેમ કે મોટે ભાગે એ જ છે

સારી સિના શોધીને : એના ઉપર ખેંઠો. આ મધુ કોવલુ, થાનુ, દટાળુ, એ મધુ દેના અધ્યાસને લઈને થાય છે, એ મને ધરાવતું સમગ્રતુ હતું શરીર માન સાધન હોવા છતાં માલિ- મની ગણુ છે, એ સ્થિતિ નિમાની લેવા જેવી નથી, એવો વિચાર મને આવ્યો.

“ભાઈ શરીર” તુ મો આટલો ગરમાવે છે ને મદારી માનવાને નયવે તેમ મને નયવે છે, પણ યાત્રા ગળજે, તારે હવે નાણુ દહાડનાતુ નથી તારાથી વિતાવાય એટલું વિતાવી લે, પણ એ બધા તારા દાક્ષ છે પચાસ વગમનો આપણો ■ માથ, એ- પગનો ચે વિયોગ નહિ. સબધ હઈ સબધ !

“પણ તે મને બહુ સતાવે છે. ખડે પગે તારી સોનામાં ગળ્યો છે

“તુ પણ માનુ નામ તો હરી જ રહેના છે તુ મારું વાહન ગળ્યો છે તારામાં જેમીને : હુ હુ ઘોડાના માલિનો એ ધર્મ છે કે એણે પોતાના જનનરંગી ખૂબ ચાહી રહી, કેમ કે એ એને વહે છે

“પણ એનો અર્થ એમ નહિ, કે એણે ઘોડામય મની જણુ, ઘોડા સિવાય કશું દેખવું જ નહિ, ને કળદ્રૂપ થઈ જતું તેમ, હું મૈત્રીનો સબધ જરૂર સારી રીતે ગળીશ, પણ તારામય હવે હું બની રહું, એ બનવાનું નથી, એની તુ નોંધ લેજે !

“ડગલે ને પમને તુ મને કામ લાગે છે, પણ તેથી ચ વધારે તુ મને નડે છે મને માગ રૂપમાં સ્વચ્છ થઈ જવામાં તુ જ અત્યંત બને છે- એટલું મિત્ર—સાથી થઈને તુ મારો દુસ્મન બને છે

“પણ તું ચે રા કરે?.. તારુ મૂળ જાગ્યુ મે હવે પડ્યુ જે હવે
 હુ એના જ વેતમા છુ પેલી ધરોને જડથી ઉખેડનાર ડીટિલ્યતી રાત
 સાબળી છે? .. પણ તને નહિ, પરંતુ તારી જડને ઉખેડનાની ત્રેસમા
 છુ, દોસ્ત !

“અજાનની જૂનમા ને જૂનમા મે વાસનાઓડી ઘાલા પના થના
 દીધા, ને એણે તને પેદા કરી લીધા તે મે જના દીધા, ખેર, હવે આગ્યો
 છ, તો મોજાથી ગરે પણ તારુ ખરુ રસરસ પડ્યાલુ છે, હવે નાડપાન
 નહિ મજે !

“અને મને સમજાયું કે એ ઠીક થયુ કે. હવે જોઈ મે તારા
 મૂળની વને ? તારે ગભરાવાની જરૂર નથી, પણ થોડો માનિત શર્ધ
 એસે, એ કેમ થના દેનાય ? ..તારી લેણુદેણુ છે ત્યા સુધી ભોગવી સે,
 પછી નિગતે મને છૂગે કરીને છુ તારે જણી જાગે, ફૂળી જાગે, સડી
 જાગે કે ખરાઈ જાગે. એનું મારે શુ ?

“ત્યા સુધીમા તારી અસન જડ મે ઉમેડી દશે, તો હુ રસરસ
 શર્ધજર્ધશ ને તેમા જાણી દશે, તો વળી ખીબ્બુ વાદન પડીને મૂસાફરી
 આગળ વધારીશું. પણ તે છેવટની મજિયે પહોચ્યે પાર મારે હવે
 વાહનેના ખતારા નથી જોઈતા મારે તો વાદન માત્રનો વાદક
 થયુ છે...”

આના આના કંઈક નિચારો ઘોળાયા

પ્રકરણ ૫

ગોતમ મ્હપિ સંસ્કૃત બોલે છે !

યમુનોત્તરી, તા. ૪-૫-૪૮ ને વાર મંગળ : યમુનોત્તરી ।
ધન ધડી, ધન્ય દાડો મસૂગીથી પગપાળા અહીં સુધીમા ૧૧૬ માર્તિ
અને તન દિનસમા દૂરા - હોં કે કેરો ચારમાની એ- ચૂરી ચમ્પાડે
ચડી છે

ચાર ધામના ચાગ માર્ગોમા વધારેમા વધારે મ્હણ યમુનોત્તરીનો
લંખાય છે. બાગળ હિપ્પુ શુ આપમે એ અત્યારે કેમ ઝડી શકાન ? પણ
ને ભેષુ, જે અનુભવુ, તે હિપ્પરથી એટલુ નિ સશય છે કે યમુનાનો
પંથ ધણો વિન્દ તા છે ન.

જાતખાવાર્જની ધર્મશાસ્ત્રી અહીં આનતા માગ મા પદાડમા એ-
રથળે કોડે ઢગીને ચૂડેની એક તખ્તની અમે દીધી. તેમા ગોતમના કુળના
એ- માગનાડી ગેઠે પચીસે- વગસ હિપ્પુ અહીં ગ્તો બધાવેને હોરાની
જાહેરાત હતી પરંતુ આજે તો અ તખ્તી કેનગ મસ્કીંગ લાગે છે.
દિમાનગના પદાડોમા, નિગત ધમતા કુમગ, વાયુ, વરસાદ અને
ખગની વરસતી ભયાનક ઝડીઓ અને તૂટી પડતા ગાશમી ઝાડોના આ
પ્રદેશમા, એના “ગ્તના”ના ગા પ્રિમા । અને તે પણ પચીસ વરસ
સુધી ! એ- સાને બાધેને નવો રસ્તો બીજા સાને હતીમા પણ
ન હોય

ગોતમનાજીએ વીસ પચીસ હજાર ખગચીને દિમાનગમા બાધી
બાધીને કેવી સડ- બાધી હશે ? અને તે ય જમુનોત્તરીના પદાડોમા । ગઈ
સાને ખરફ અસાવાગળ ભોરમા પડવો હતો, અને તેજે આ પગ ડીને

પીંખી નાખી છે પહાણા અને વૃક્ષોના પડનાથી અને રથજો એની નિશાની પણ મ્હી નથી વાગવાર ઉપર, તજો, કેડીઓ માટે, અને તે ન હોય ત્યાં એમ ને એમ માર્ગ ડગીને અહીં અમારે તો ચાનવું પડ્યું હતું. ત્યાં ગ્ગતો નથી મ્હો છતાં ગ્ગતાના રચચિતાના નામનું પાટિયું હાલુ છે ખરું. અમને ઢહોરામાં આવે છે કે જમુનાજનો પટ હજી ખૂંચો નથી, પણ થોડા દિવસમાં ખૂંચશે, એટલે મજૂરો પગદડીની મગમત કરના નીકળશે એ જ્યારે થાય ત્યારે ખરું, પરંતુ અમારે ભાગે તો એ પગદડી તેના અસન જ ગયી ઉપમા અનાદ્યાત ગુણ અથવા અનાવદ્ધ રત્ન જેવી આવી છે. હવે પછી આનનારાને એનું વધારે સૌમ્ય ઉપ સાપડે, એવું હું જરૂર ઇચ્છું છું. અમે તો પહાડોના વિચિત્ર પડખા ચડનાંતરના આગ્યા, અને પાછા પણ જઈશું.

દૂરથી અમને જે બગીચી ડંટાચેલા પહાડો દેખાતા હતા, તે આ. અમે એના ઉપર જ વિરાજ રહેલા છીએ. મારી ચોતરફ અને ઉપર બરફની નિશાળ છાંટો પથરાએલી પડી છે. અમે ગર્ભ કાપે ગત્રે અહીં પહોંચ્યા.

જમનાપથના વિચિત્ર પહાડો મુજબ તો હતા જ. તેના પડખા પ્રચંડ વૃક્ષોથી ભરેલા હતા. વન ગાઢ હતા કૂંચોની બધાર હતી. જંગલી શુનામ તથા એક જાતના ખૂંચ મુગધીદાર સફેદ કૂંચની ઝાડીઓ, અને ત્રણ ગંગના 'આસ'થી આ દુર્ગમ માર્ગ મનોહર બન્યો હતો. આસ ત્રણ ગંગમાં થાય છે, લાત, આલો જાણુડિયો ને શ્વેત જાત એક હોવા છતાં કોઈ જાડ ઉપર લાત, તો કોઈ જાડ ઉપર ખીજો ગંગ એ ધરે છે, અને વિપુલ રીતે ખીંચે છે, બસ ઢગલે ને ઢગલે.

ધગતુ આગળ, અમાગે કે એની, ગમે તેની જેરસમજને કાગળે પણ, અમને હું ગમી રખડપટ્ટીએ ચડારીને ધગદગ પડા જતી બેઠેલા કાગળીઓ લાખીગમ અહીં મળી ગયો. એ ઉપયોગી થઈ પડ્યો ખરો.

મારે શ્રાદ્ધતર્પણ શેના કરવાના હોય ? એ બધું જ મુશ્કેલી અર્પણ થઈ ચૂકેલું છે. મારે “કરના” પણ કરું નથી શકું. એટલે એ નિયમમાં પડાઈ મને શું કામમાં આવવાના હોય ? પરંતુ એમણે મને બીડવામાં ધર્મશાળામાં જોડી મેળવી આપી. એ જોડી નાન નથી. દશ અર્ધનો પટ ખૂંચે નથી, એટલે કાની કમીવાળાની ધર્મશાળા જોડી નથી. દશ કુનાન પણ ગગનને ઘેરી નથી.

આ ધ્યાન માગે જોના આદિ પુરુષ ગૌતમ ઋષિનું હોવાનું કહેવાય છે. એટલે હું સાચેસાચ મારે ઘેર જ આવ્યો છું, એમ કહેવામાં અશુભ શું છે ? આ જાનતની એ ગમ્મત થઈ.

પડા મને સહ્યો, ગૌદાનો, તર્પણો છ મારે નારનાર આમદ કરતા હતા વળી આ સ્થળના માદાત્મ્ય સજાએ એ અનેક જોળા ગતકારના હતા વિવેક જાળવીને પણ મારે એમને રોકવા હતા. તેથી છેવટે મેં એમને વાર્ધા, ને શુ : પડાઈ, હું જાણીને બહુ ખુશ થયો છું કે તમારા જેવા સાગ્રાહ્ય માગે ધ્યાનમાં નહે છે. આપ કોઈ પ્રકારની ચિંતા કર્યા નગર અહીં ગ્હી શકો છો. આપ નિર્ભયપણે અહીં નિવાસ કરી શકો છો.”

આ કથન પડાને મળે જિતકું નહિ એમની આખ જગ શૂની બની પણ નિનય જાળવવા માટે ફિક્કું દબાવે એમણે જનાગ આપ્યો : “મદાગમ, આપ જેવા સમજાનોની દયાથી અમારો મુન્દરો થાય છે. અગારી તો આ ખેતી છે. કોઈ સાન સાગ્રાહ્યમાંથી મળી જાય ત્યારે ખેતી સારી થઈ માનીએ, ને કોઈ સાન વળી ખેતી મગડે પણ ખરી.”

“-ઈ દગ્ગત નહિ માગે ધગ્ગા આપને કટ્ટ શા મારે પડે ? નિગતે ખેતી ખેડી જાઓ.”

“આપનું ધગ ? માફ નગ્ગે, પણ હું સમજ્યો નહિ.”

“ અરે વાહ ! આ ધ્યાનનું માદાત્મ્ય મુખ્યત્વે ડરીને કેતે આગે છે ? ”

“ ગૌતમ સ્વપિને આગે, એમનો અહીં આશ્રમ હતો અહીં દાનપુષ્પનું ”

“ અરુણ તો હું પણ ગૌતમ છું આ આશ્રમ મારા દાદાનો છે, એટલે મારો છે માગ ધરમા મારે શું કરવાનું હોય ? પણ આપે ગભરાવું નહિ નિરાને આપ અહીં રહો મારે ક્યા અહીં નામ મહેલું છે ? ”

પડાને આમા સમજ પડી નહિ એ ખેડુ હસીને જતો રહ્યો તે પછી એણે કેઈ કર્મદાડની દશી ઉધરાણી મારી પાસે ઢરી નથી

ગૌતમ મદારાજે તપ અને આશ્રમ માટે ઉત્તમોત્તમ સ્થળ પસંદ કર્યું છે, એની ના નદિ પડામ આરે તરફ જરફ, જન્ધ ને જરફ ભર્યો પડ્યો છે. જમુનાજીનું જળ એવું ઠંડુ છે કે એમા આગળી બોગતા જાણે દરી જળ અને તેના પડખામા જ એક ખડકમાથી ખગખગ ઉકળતા પાણીના ઝરા બારે માસ જભરાય છે.

સૂર્યકુડ નામના એક કુડમા પાણી એટનું મધુ ઉમળે છે કે એમા ચોખ્ખાની પોટની નાખતા થોડી વાનમા એ ૨ ઘાઈને પોટથી ઉપર આવે છે ભોડો એ ચોખ્ખાને સૂનીને એને પ્રસાદરૂપે પોતાની સાથે લઈ જાય છે અહીં ધણુ ખડુ એ રીને ચોખ્ખા ને બગાડ નાશીને જ અહીંના રહીશો આદાર ઢરે છે

માયાના બેન તરીકે જોતા મને લાગતું કે એણે આ સ્થળે ખરેખરો નિઃમયનારૂં પૈન જમાવ્યો છે પરંતુ મારી કલ્પના અને ઢહે છે કે એ જન્મગરણી આથી અનેડગણા વધારે વિચિત્ર ચમત્કારો રચી શકે છે.

મારી પોતાની આશ્વ માયા ખીની કીકે છે તારે એની ગમેની મનો
સૃષ્ટિઓ આ દૃશ્યને ક્યાંયે આગી દેડે, રોગ રોગ એ આથી મેં વધારે
અદ્ભુત અદ્ભુતો સર્જતી નહીં હ, તો પછી ત્રિગુણાત્મિક અપગ ને પરા
માયાની શક્તિના નિનાસનું શું કહેવું ?

આ બધી પ્રકૃતિની પ્રગટ્થના મને પ્રસન્ન કરે છે, પણ મને સુનાવતી
હેતુ નથી પમાડતી

પણ તેથી શું ? નિસર્ગની મુગ્ધતાની ઝનઝ માગ હેતુ પામરા કે
ન પામરા ઉપર થોડી ન અનન્ય છે ? એ તો આશ્વને રિનમી રહેની
છે. હું ગમે તેટલા રોગ મારું તો મેં કોઈ કોઈ નાગ મને પણ એ મુનાદ
ખરવાવી દે છે ધગણુ છેડયા પડીથી ને એની શોભા ખીની કીકે છે,
તેનું વર્ણન નવારા બન દરે, પણ એને ઈસાક તો કોઈ ન આપી શકે
તેમ નથી

ધગણુથી શક થાય છે ઝગ, ઝગ્યા, પદાડપડતો અગે ધોધની
ભૂમિ, એ પથે પગનારો જુએ કે કે બરફાયા પડતો મણે છાતી
ઉપર હોય તેના નજીક તોળાઈ રહેના છે. એને એ પડખે હું ગમણ
આની આવે છે, ને ખીજે પડખે નીચે ખીજામાં ચમુના ધૂ વૂં ઢાંતી ધસી
ગઈ કે ચમુનાએ નરાગથી અમારો સમાય દ્યો કે તારથી એક ક્ષણ
પણ છેલ્લા નથી ખડકો સાથે માયા અદ્ભુતી, પદાડોમાં પડકદા
પાડતી ચમુના એના આશ્વ દેખાવે ખીજામાં નહીં કે આખે રતે એ
સળગ ધોધકરે ન ધસે છે. એક ગજ જેટની પણ એ ક્યાંયે સળગ
નહીં નથી. ભાગીરથીના જોગોગે જો તો નથી તો ચ આ ચમુના
જેટની એ મને ઉપન ન નાગી ભાગીગથી મેં મણાનાથી ધરાસુ
મુધી ન દીધી છે, જેટના દર્શન ઉપરથી માગ મન ઉપર આની ગામ
પડી છે.

ચમુનાને આટની જાધી ઉનાચળ શેની હશે ?

આ તે નદી છે, કે ધોળી ગણોના ધણુ, બાબગતા, પૂઝડા, શોંગડાં ઉઠાળતા, એકુળની કૃષ્ણમૂર્તિમા પહેલ્યી જ્વાળાની ઉત્પાળમા ધસમસતાં અદો દેખાય છે ?

હરિનાપુત્ર, દિવંત્રીમા બાગના બાગના ઘંતરની સાહસાધિ વરો થયા સાક્ષી ગની ગહેની યમુનાને અત્યાગ્ના નયમના નયમનરમા મહાશ્વ જોરાની ઉત્પાળ થઈ પડી છે, તેથી એ આની દોડતી, હાકતી, અથડાતી, ફટાતી નાસી ગડેલી છે ?

ગૌતમ ઋષિના જ્ઞાન તથા તપ રહે જનપદને પાવન કરાની, તેના અપાર અનાનને તેના વડે ધોઈ નાખરાની એને શુ તાનાવેલી લાગી છે, કે જોને લીરે એ આવો ખૂનદ પોતર ગજનતી મુદીઓ વાળાને નીચે ભાગી રહી છે ?

ગગાને મગરાની અરીરાઈમા શું એ પામન થઈને દેહબાન બૂલીને શ્વાસ ભરી ધસી ગહી છે ?

યમુના ' તોરાની યમુના ' તું' એ પ્રકૃતિના ચમત્કારોમા હીક ચમત્કારો પ્રદાની રહી છે ?

રસ્તામા જતા, જોયા પહોડો પોનાના પડખા ભેદીને તેમાથી અમૃતની નિન્નગ અજલિ એ પગમ ચેતનને અત્પી ગડેના છે... છેક ઉપગથી, પાસએ શીટ ઉપગથી, જળની ધાગઓ આખ મીંચીને જોરે મમ્તકે યમુનામા પડતુ નાખે છે. મોટા મોટા વડેળા હસુદણાની દરતા સ્વેત અધો જોના યાગ ઉઠાળના પૂગપાટ ફનાગો મારી મ્હા છે

પહોડો કાઠ સૌમ્ય, ક્યાડ નિન્ન ને લૂખા, ક્યાડ નિદામણા, ને કાઠ દેખાવે જિજામણા પશુ ચડવેજનને મદા વસમા શે ભી ન્હા છે રમણીય બનનતા ' બનરે ગમણીયતા ' પ્રકૃતિની નિનાસગડિતની એ- ચિનમાર્ગી ..અદના એન.. મરનની અસ્તવતા...

• યમુનોત્તરીમા એક ઉપગ્રી યમુના ધસતી આવે છે એનું મૂળ તો કંઠાનું કંઠા પ દશે પગ્ન માનની સામાન્ય રીતે અહીં સુધી જ પહોંચી શકે તેમ હોવાથી અહીં એનું મૂળ માની લેવાનું છે

અરસ, ગોરખનાથ, ગૌતમ છ' મહાત્માઓ ને આ તપોભૂમિ હોય, તો તને દગ્ગરો પ્રણામ

અો મુ ધર્તિગ ચાને છે' મુ હમ તથ પ્રસંગી ગ્હી છે' આ પડાઓ નરતા વધારે અધમ પ્રસાએ ' બ્રાહ્મણો ' જિતંગી શકના દશે ખગ' ને ખડ-મા મરમ પાણી મૂરે છે, તે માડ ન પગાસ ગળના ધેગવાનો દશે તમા ગયો રથમે છિત્રોમાથી પાણી ખળખળ ઉઘળતુ ઉઘળે છે ગેના છિત્રોમાના એકમા એ ઉ જવાનો કગકમ અરાગ થના પ્રે છે, તેને માટે આ લો- પ્રે છે કે એ ગૌતમ ઋષિ સંસ્કૃત બોલના ગેડા છે' ગે નાગુમાથી નગમસક્તિ પાડી ને ગેડે છે, એને વ્હે છે-વનુરાગ ને ની પાસે તિવનિય મૂકી દીડુ -છે એની જ રીતે, ગે ગખનાથ, સૂર, ગૌતમી, ગેમુખ છ નાગો આપીને આ પડાઓ અધુરો પાસે દાન-ક્ષિયા પડાવે છે, પૂજાઓ ગવે છે, ને અો- રીતે એને લૂટે છે'

ખેર, એમ ગ્તા એ યાત્રીગેને ચેતપોનાની શ્રદ્ધા અગમર સતાવ થાય કે, એટલુ બસ છે કેઈ ની ચે શ્રદ્ધા શા માટે ચગારની ?

પણ આ પડાઓ તો નર અપરાધી છે. સાવ જ મની ને અગણ્ય લૂગારા જ છે

અહીં એક પળમીગે ભગરો ન્યો આજ એ' શીતો યોગ કે જગતનો ' દનવો' દરો દનો, તેના ' હમ લી પ્રસા પાના' " એની સમ તરીકે, જગતના સ્વયેથી રહા ની જન ઉતર બાગસાખ ની ધારમા ને માયુ અધ્યાયુ ---

ધરમગાળાઓ ની જીને યમુનાના પ્રસાદમાં એ- શિના ઉપર
એસી ! મોરે એ- રામે આ તોધ નમુ છુ.

x

x

x

આ નોનને રોજનીલી મુ તો તે વધારે પ તુ કે જ કેમ કે
રોજનીલી નગમગ રોજ લખાતી જોએ પ તુ મિન પાગી
તા ૩૦ 'થી ઉપડીને એ- મ "યમુનાત્તરી તા ૪-૧-૪૮" ઉપર
આની જુ પડે, ત રોજ રોજ જોમા પય પાતો હોય તરી પ્રસા
નોધમાં કેરી મીન પોસા? નયમા પચામ માંનુ ગા હુ પાડીને છું
જમનોનોનો ચોડો ઉમેળા મેમુ, એમા સગમતાનુ ખૂન થાન ■

તેથી સગમતા ની પુનચાલના મજે ધરામુથી માડીને એઠ ઝડપે
નજર પાઠના પ્રસાદ ઉપર દેરની લઈએ

અમે ધરામુથી તા ૨૮-૮-૪૮ ની સવારે નીકળીને ત્યાથી પાચ
માઈન દૂર ન્હાણીમાં ખીચડી ખાંધી હતી ત્યાથી વી મળના માડ્યુ.
શુ ઉત્તમ એ ધી ! એવુ ધી આખ્યે નમો થઈ મરા. પશુ દૂધને નામે
વાળા છે આમાં ધી ના મી પીરાની ગસમ મે અર્ધથી શરૂ કરી કોઈ
કોઈ રાજ જગા ' હતારી નાખરાનુ " પશુ રાખ્યુ કેમ કે આટો ને ગોળ
બધે મળે છે

ત્યાથી આગળ પાચ માઈન જઈને બગમખનામાં રાતરાસો કરી, ને
ત્યાથી તા ૩૦મીની સવારે ૪ નામે પાવાન ઉસડ્યો, તે રોજ માઈન દૂર
ખુમુના નામે રથમે ગોળની ગધાની " આ " મળી જે માંગે સાનીમે
તરત ઉતરી નીચે નાડી નામી ' ત્યાથી રા માઈન દૂર સિન્કારીમાં
રાત રહ્યા

મે મદિનાની પડેથી તાગી નિનકારીથી અમે જાનગી ઉઘાડી;
રસ્તામાં કેડાનમાન આ પુ. ત્યાં આ, દૂર ને શીગનો જોય જ્યો એ

સાન માર્કલની મજલ હતી. અરોથી જમના નદી સામી મળી તે છેક સુધી સાથે જ ગઈ ને અરોથી જ નહીં ને અહીંથી જ બન્દના પહાડો પહેનમ્હેના દેખાયા.

જાણે ગાંધીજીએ પીંજવેલી પુણીઓના ગજા !

અરોથી અડધા માર્કલથી મજૂર ભાર્ત જિતસિંગ આગળની ગંગનાણી ચઢીએ પડોચાના બીજે ગંગે ફટાર્ત મયો. અમને એની ખુશ નહિ, કેમ કે અમે જગ્યા આગળ હતા. અમે ગદ જોઈ જોઈને ચાક્યા પણ “ભોજ” આપ્યો નહિ, એટલે અમે પાછા રહ્યા પણ ક્યાંય એનો પત્તો ન મળ્યો...વગર ચિઠ્ઠીના મજૂરોએ ચાત્રીઓને આરી રીતે અર્ધે મસ્તે દંગો દીધાના મનસનીબર્યા કેટલાય અડેરાયો અમે સાબળ્યા હતા. અમને ફાળ પડી કે જરૂર આ પદાડી સામાન લઈને કોઈ આડે રસ્તે રહુચકર ચર્ધ મયો. ‘..ખેર, જોને પણ કસોટીનો એક ભાગ સમજ ને અમે આગળ ચાલ્યા. ગંગનાણી પહેંચ્યા, ત્યાં અમારો રનામી, ને જિતસિંગ, બન્ને રહ્યા !...

ગંગનાણી ગંગ ગઈને તો. રની સવારે અમે આગળ રહેલુ મૂક્યું. રીમબી ચઢી બધાં છે. એને તારવીત ત્યારથી ૭ માર્કલ ઉપર અમે જમુના ચઢી પડેચ્યા. ત્યાં રોડાયા વમર વળી ૯ માર્કલ હૂં આવેલી હતુમાન ચઢી તરફ ઉપડી ગયા. આ મજલ બહુ આન્રી, ને બહુ મુશ્કેલી. પદાડના ખગ આખરી ૧૦ માર્કલ અમે સળંગ દાખ્યા. ત્યાં પડોચા, તો ચા. હૂંધ ઢું ન મળે, પણ આઠા, દાગ, ચાચ, તથા નિસર્ગની સુદરતા વિપુલ હતા ! ગંગ ત્યાં નહી.

તા. ૩ની સવારે અમે વળી પાછા ઊપડ્યા. અમે ચોપડીઓ, દવાઓ ઇ. વધાગનો દરેકાચ એવો સામાન અમારા રવામીએ ગંગનાણીમા બનાવેના એક ચર્ધમાનને ત્યાં નાખી મૂક્યો હતો. તેમા આરી નોધપોથી પણ ગઈ મર્ત હતી. અમે તેને લીધે મેધમા આ ખાઓ પડ્યો છે ! અમારી બાહોરીના તે શું વખાણુ કરવા !

ચાર માર્ગન કાપનામાં સાડા ત્રણ કલાક લઈને અમે ખગસાલીમાં આવેલી “વનપ્રીમાર્ગપ્રી ધર્મશાળા” નામને નિસાગે પહોંચ્યા. ત્યાં ખીચડી ખાશી. અહીં અમનનાદનો એક સઘ મળ્યો. તેમાં ગદડારાજા વૈદ્યરાજ પ્રભાસ ડગ્લા શિષ્ય ડોક્ટર ગસિદયાજી પરીખ, ને એક જૂના ઓળખીતા બાર્ડ ભાટડગ્ગર જણે પશુ દત્તા. એમની પાસેથી પિતાછના ખુશીસમાચાર મને મળ્યા...

અહીં નાછડમાં હુશાળા ગધડીઆ પાણીનું ઝગણુ છે. તેને માર્ગદોષ મળિન તપગથાન કહે છે. આ ધર્મશાળા એક મહત્ત ગગવના પુત્રે તથા હિનારાના એક રહીશે મધાવેલી છે.

યા રીઓની આ રથમે જયોત સુધીમાં બારે સ્ત્રીક ચર્ચ મર્ધ. અમાગ રનામીગમ તો મધુગતો પડો છે. એ કાવે ત્યારે રોનાય છે ને કાવે ત્યારે લીપડી જાય છે. રસ્તામાં જગમનો જનારનાનો એમને થોડો શોખ લાગી ગયો છે. અમે એક વાગે ત્યાંથી નીકળી પડ્યા, ને ચાર માર્ગની ચક્ર જિતર સાડા ત્રણ કલાકમાં પૂરી કરીને પહોંચ્યા...યમુનોત્તરી !

આ દુકડો ચારે ધામની યાત્રામાં ખરામમાં ખરામ લેખાય છે. એની કક્ષાઈના વર્ણન કેમ કરીને ચાય ?

આમે રસ્તે જે નાના મોટાં ગાનવી મળે, તે “સુગ્રધાગા”ની માગણી કરે છે. સોમનારપુગીછ કહે છે કે એ મગધનું દાન છે, ને આ આખી યાત્રામાં એની માગણી થયા જ કરે છે. કોઈ કોઈ શ્રદ્ધાળુઓ સોયો ને પડાણીઓ જોડે લાવે છે, ને માગે તેને એક એક આપના જાય છે. એને જાએ પૈસો પૈસો આપ્યો હોય તો ય ચાવે.

પેલું ઓગ્ર ખંખી ધરાસુ પછી એક જ વાર, સિલકધારી પહોંચતા પહેલાં રાડીધાર નામની પહાડની એક ટૂંક આગળ સાંભળ્યુ. તે પછી એને નથી સાંભળ્યુ.

ઉત્તમખંડ કેદારખંડ છે; શમ્ભુરની, મંગલમય શિવની ત્યાં આશુ વરને છે; બરનાં કષ્ટોને શાન્ત કરનાર એ ઝંઝારમૂલ મહાકાવ્યની ભૂમિ છે. મંગલમય રુદ્રતાનું, સુન્દર ભૈરવનું, બીજાશુ સૌંદર્યનું મહાધામ છે. સંહારની સુન્દરતા, મૃત્યુની મુક્તિ, મરણનાં સંતાપરામન, પ્રલયની પરમશાન્તિ... રુદ્રની કેમલતા...અહો ! એક પગમ મહાયૈતન્યનો એ ચમત્કાર ! ઝંઝ ઝંઝ હો !

પરમાત્માભિજ સદ્ગુરુનું સાન્નિધ્ય અહીં કેવું વિમલ છે ! જન્ય ગુરુદેવ ! અહો ! કલાતોત્કર્યાણરૂપાન્તકારી ગુરુનો મહિમા કેમ કરીને ગવાય !

ગમુના ચટ્ટીથી દેવદાનાં વન દેખાતા માંડગા હનાં ' અર્ધ પુર : વચ્ચે દેવદાદ પુત્રીકૃતોડયૌ રૂપમધ્યજેત (૧૬૫૨૪)...

અને ખિન્નયેવી ધૂનવતી સિંદણ જેવી જમના તો ગસ ધરયે જ જાય છે...

x

x

x

આ ગામાં આશ્ચર્ય કરનાં બીજે એક બાવ મને વધારે પ્રગટે છે. મને લાગે છે કે આ ગદ્ય હું જ છું. “ લાગે છે ” નહિ, તો લાગવાની પ્રમાણ વૃત્તિ તો થાય છે જ. સમુદ્રનો તરંગ પોતાને સમુદ્રથી કોઈ જુદી વસ્તુ માનીને બીજા તરંગો સાથે વ્યવહાર કરવાની મૂર્ખાઈ કરે છે. એ માયાના બળે કરીને મૂર્ખી જાય છે કે એ પોતે જ નિર્મળ, અગાધ મહા-સાગર છે. પોતાને અલગ સમજીને પોતાની જ મદત્તાને એ આંતરે છે; હાથે કરીને અદ્ય અને ક્ષુદ્ર બને છે. વાસ્તવમાં જેમ તરંગ સામુદ્ર છે તેમ સમુદ્ર પણ તરંગે કરીને તારંગ જ છે. મારું પણ એમ જ છે. તરંગભાવ માની લઈને શા માટે હું ચિનાકારણે પરિચયે વડોરી લઉં ?...મારી પોતાની માયાને હું અહોભાવથી જોયા. કરું, પણ એને મારાથી જુદી માનવાનું શું કારણ ?

આ બાવના ખરી હો કે ખોટી હો; જે છે તે આ છે. જે ખોટી હોય તો યે શું ? ગીનામાં શ્રીકૃષ્ણે કહેલું છે કે જે મનુષ્ય જે ભાવે મને બળે છે, તેના તે ભાવને હું સાચો કરી આપું છું. મારા બાવનો એમાં અપવાદ થશે એમ માનવાનું કંઈ કારણ? ધદ્વામયોડયં પુદ્ગલો યો યચ્છ્રદ્ધઃ સ एव स (૧૭૩)

એક બાર્ડ—અમારા સ્વામીના મંગનાણીવાળા જીવન ગદગદમાન એક દિવસ કૈલાસનું વર્ણન કરવા માંડ્યાઃ “કૈલાસ આગળ અન્તરિક્ષમાં એક પ્રચંડ શ્વેત માનવમૂર્તિની શિવસ્વરૂપે જાંખી થાય છે.”

અરો ! એ યાત્રાની ભીષણતા વેઠવી, ને તેને અન્તે ક્ષુદ્ર માનવદેહધારી પરમાત્માને જોવા ?...જેવું મનમાં ચિત્ત રચ્યું હોય તેવું દેખાતું હતું; પણ એ ખ્યેષ માટે કૈલાસની યાત્રા !

મને તો પગલે પગલે યાત્રા લાગે, સ્થળે સ્થળે નિત્યનિરન્તર કલ્યાણમય શિવસ્વરૂપ પરમાત્મા ગુરુદેવની પ્રતીતિ યથા કરે એટલું જ જોઈએ. એ આનંદના મદાસાગરમાં હું બાનમૂલ્યો ફૂંખેયો જ રહું, એથી વિશેષ કશું ન જોઈએ. તેને સ્થળ ને કાળ સાથે સંબંધ નથી. કાળ વળી કોણ છે ?...કલ્પના ! સૂરજનું ગિગલું, આયમલું, જે પોતે જ જાદૂનો ખેલ છે, મિથ્યા છે.

પેતાનામાં જ જીડેલા એક એક તરંગ પાછળ મન અનેકાતેક બ્રહ્માંડોની પરંપરા નાદક સર્જે છે, કલ્પનાગ્રન્થ સૃષ્ટિઓની અનંત હારમાળા એક જ શ્વેતમાં એ પ્રકટાવે છે, એ જ મદા દુઃખ છે. તરંગ પ્રગટ થતાં જ તેને ક્યાવી દેવો જોઈએ. જાણે રાવણની ચિતાપર દનુમાનની એકાદી. તે વગર મોક્ષનો ખીન્ને કોઈ ઉપાય નથી.

હું પણ સ્વપ્નપુરુષ છું. વળી નવા સ્વપ્નપુરુષો પેદા કરવાની ખીડમાં મારે શા માટે પડવું ?...હું ખોટો છું છતાં સાચો છું. કેમ કે હું

સમજું છું કે હું ખોટો કુ. કેવળ સુરકૃપાથી જ બચના બધ છૂટી ગયા છે બર, એટલે આ શરીરથી, અને તેને લગતા આ પાનાના પ્રપચો જે દંઈ છે તે સદ્ગુરુ જ છે નિર્ગોચ વાતમ્બન, એ- માત્ર પન્મથેયની દષ્ટિ, અપાર દુરુણા, એ મારા પરમાત્મનું હૃદય પૂર્ણરૂપ સુરદેવનું રૂપ છે

x

x

x

જ્ઞાન પામેથી માગી લીધેના મગજના નટન ખૂટયા છે મારી નોટખૂન તો ગંગનાળીના મૂકેના સામાન ભેગી મૂનાઈ મર્ન છે. એટલે દેવે અહીંથી જ આ “રાગન” વચનોને સમેતી લઉં છું કેમ કે મ્થળ સંક્રાંતિના આ પ્રશ્ન છે !

જોન જન્મના મૈરાકી જય ! જોન ગરરીનિશાય લામકી જય.. ને માગ સુરધાગા !

તા. ૬. : અગે અહીં સાબળુ કે મયા જૂનમા જે મ્થીસ પલાડી મડળી હિમાનયના મગોતરી જૂથને જીતરા આવી હતી, તેણે આ રથજેથી આક્રમણ શરૂ કર્યું હતું. જિતસિકે એમને જોયા હતા એ વહે છે કે એ ગોરા પદ્મજ જેના મગજનું તથા પૂન સાધનોથી સુસજ્જ હતા. એમણે અહીંથી સીધું ચડતા માડુ હતું, ને જમુગોનીના પહાડને ચડીને ત્યાંથી સીધા ગોમુખ પાસે પહેચી, ત્યાં જાનણી નાખીને પછી ત્યાંથી કેદારને મહામહેનતે ચડીને તે પછી સીધા સનોપથના શિખરને એમણે સર કર્યું હતું. પછી નદુર્ગ વગેરેને પણ જીત્યા હતા જરાથી એમણે ચડતા માડુ હતું તે રથજ અહીં જિતસિકે એમને બનાવ્યું. એ તો માન એમના સાદસના આગળને જ બળતો હતો એમના પરાક્રમની વીજ દહીડનો તો નર્તમાનપત્રે તથા પશ્ચિમના ગાસિકોમા ગોરા નાયકામા આવી હતી, જે મને આ પ્રસંગે યાદ આવે છે.

પ્રકરણ ૬

એક માહસ, એક ચમત્કાર, એક ભૂકંપ

ગિંગોદ તા ૬-૫-૪૮ ને વાર ગુરુ : યમુનોતરીમા અમે પહેલા પત્રી થોડી જ વારે પેતો અમનાનાનાગો મન આવી પડોચો દતો એ રાત અમે ત્યા ગાળી હડ ખાસ્તી હતી, પણ એ િ મરી પડના જેવી મને ન લાગી જો કે માગ જીવાન સાથી તથા અન્ય મુસાફરો િ એટા જેતા મને લા યુ કે હડી ખરેખર આરી હશે, કેમ કે ચારે તરફ બરફ જ બરફ હતો. પરંતુ આની આવીને મારી કાપામા મરમાટો જામી ગયો હશે તેથી, કે પત્રી આમે ય પ્રમાણુમા હડી મને આગી લાગે છે તેથી પણ મારી પાસે મનમ નપડા એમણ હોના છતા હુ ખાસ હેરાન થયો નહિ

તા ૪ની સવારે બીડી બેના પાણીના ડુડમા સ્નાન ન્યું પડાએ વળી પાછુ પૂઠચુ કે સન્ધ્ય રૂવો છે કે નહિ મે જવામ દીધો, કે મે તો સન્ધ્ય નરી લીગો છે. ગોર સમજ્યો કે નહિ દા પુણની ઇચ્છા છેવટે મારા પાપિના દિનમા પ્રતી દશે, તેથી એણે સન્ધ્યની નિગત જાણના માગી મે હુ “મે મે સન્ધ્ય ન્યાં છે એ ડ એ, કે પડાને મારે દર્શી દાન-દિવ્યુ આપ િ નહિ, અને જીજો એ, કે કશે ય સન્ધ્ય કરવો નહિ, કેમ કે મારા ગુરુએ મને સન્ધ્યનિક્કલ્પ કરનાની ના પાડી છે.”

ગોર છોબીના પડયા જો કે છેવટે જતે જતે અમે એને જે બક્ષિસ રૂપે આપ્યુ તેનાથી એ રાજ ચર્ચ મના હતા એટલા બધા, કે બિઠગી બિઠગી એ અપશીરો દેના અને નમસ્કાર કરના માડયા હતા.

યમુનાનું મંદિર પગની સાનના હિમવર્ષણમાં તૂટી ગયું હતું, તેથી મંદિરને એનાની કાટડીમાં પથરાતી મૂકી છે નવું મંદિર ગણવાનું શરૂ થયું છે.

૧૮. જની સવારે જાર્જ બાલ્મરેકે ચા-દગાંધુ કે નરમી તારીએ તો સૂર્યમંદળ છે, ને તે કિતગ્નશીમાં દગ્ધુ જર્જરે

આ નવો પથરો દનો અમાગ શાન્ત રાનારમ્ભમાં એ પડ્યો, ને ફેટના ય ચમત્કારનો એણે પડટા પા માન ને કે આપણે પણ મંદળ કિતગ્નશીમાં જ દગ્ધુ જોઈએ ચામી જનકીમાર્ગની ધર્મશાળાએથી અમાગ પડેના નીચી ગયા દના, તે વખતથી જ નાગજ દતા યમુનાત્તરીમાં પણ એ અનગ જ કગતા દતા એમણે ફેટના ચમત્કારનો જનાની સીધા દતા એમનો બિશાજ માત્રથી સતોપ પામનાનો અખતરો જોગમાં ચાનનો દનો એમને આ વાત પસદ ન પડી. પણ બહુમતી અમારે પડે હતી.

તેથી ખીચ ગત ત્યા ગાગરાનું માડી વાળીને અમે તરત જ સામાન બાધ્યો, ને તે જ દિવસે નવેરે એ વાગે મુગમ યમુનાત્તરીથી ઉઠાડ્યો

ઉપર જને જનકીમાર્ગની ધર્મશાળાથી યમુનાત્તરીના ચા માર્ગ નાપના અમને સાડા ત્રણ ચા નાગતા દતા, એ અમે એ જ કનામાં બિનરી ગયા. જોખમથી અમે ટેલાર્ડ ગયા દતા આખ મીચીને સરસકાટ બિનરા સિવાય ખીચ નાન નડોતી, કેમ કે એ વાગે અમે નીચના દતા, ને જો પડાડમાં જ રાન પડી જન, તો એના પગિશ્ચામ સાગ આનરાની કશી ખાતરી નડોતી એ પડાડોમાં ચિત્તા, ગેંછ અને વાઘની દહેશન સારી પેડે છે. અમારે ખગસાળીમાં પણ રોગવુ નડોવુ ને સીધા દનુમાન ચટ્ટી પડોચી જવુ હતુ એ આખુ જગન જોખમી છે

ઉપર આને એ વખત સવારના ચા નાગે હું ધસમસાટ ચાધ્યો

જતો હતો. થોડું થોડું અજવાળું થયું હતું. રત્નો સાંકડો હતો. ચાર પાંચ શીટ જેટલી જગા માડ હતો ત્યાં માર્ગમાં એક મોટું ઝગ્ગું આવ્યું. ત્યાં પડેલો, ને ઘડીભર થઈ ગયો.

એ વડેલુને કાઠે એક મરેલી ગાય પડી હતી. એનો આગળો ભાગ સાવ અણિશુદ્ધ હતો, પણ પાછલો પેટ તથા સાયભોનો ભાગ સાર ખરાઈને સાર થઈ ગયેલો હતો, એના પાછલા પગ સંક્રાંતિ ગયેલા હતા...એ સ્થળે થોડીનું એક ટીપું પણ નહોતું.

જેને જંગલી જનારોની રીતબોનોની જગા પણ માફિની હોય તે તરત જાણી જાય કે શિકારની આવી રીત ચિત્તા કે વાઘની જ હોય છે. એ શિકારને કાઠ બીજે સ્થળે મારીને અહીં ઉપાડી લાવેલો, ને ખાને ખાને મારા પગરવથી ચોંટાને આધોપાડો થઈ ગયો હોવો જોઈએ. એ જગા બહુ સાફ હતી, એટલે બહુ હેટો ન હોય. બનવાગેગ છે કે મારી પડેના કાઠ પદાર્થ કે ઝાંખરાની પાછળથી એની તગતગતી આંખો મને તાકી રહેલી હોય !

આપણે બાઈ ત્યાં બહુ નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા ન રહ્યા. જે ગતિએ આવ્યો હતો તે જ ગતિએ લાશને ટેકાને હું આગળ ચાલ્યો. પણ પછી માઠ આવ્યું કે બાલ પાછળ આવે છે, એટલે જરા આગળ જઈને ઊભો રહ્યો. તરત જ એ પણ ઝપાટાબંધ ચાલી આવ્યો. એને એ મરેલી ગાયની સૂચકતાની અજર નહોતી, એટલે નિર્ગંને એ આગળ વધ્યો, મેં ફટકારાનો દમ ખેંચ્યો, ને પછી મજલનું અનુસંધાન કર્યું.

આ અનુભવ ઉપરંથી મને ખાતરી થઈ હતી કે આ પહાડોમાં સાજ પડવા દેરામાં હદાપણ નથી, તેથી પડવા આખડાનું જોખમ જેટીને પણ અમે પગ ઉપાડ્યા હતા.

ખરસાળીમાં જનકીમાઈની ચટ્ટીએ જરા પણ નહિ ચોખતાં તરત અગે આગળ મારી મૂક્યું. લાગે પમલે અમે ચાલતા હતા.

ચાનતે ચાનતે આ પહેલાં પણ કેટલીક વાર મને પગે ઉઠગડા જેવું પડ્યું હતું, ને ખૂન વેદના થતી હતી. મને એવું ડાઘુ નહોતું સમજતું. કેમ કે ક્યાં જે એવી ઝીનતુ નાગરા કર્યાનો ખ્યાલ નહોતો, તેનો ખુનાસો આ માર્ગે થઈ ગયો. એક સ્થળે લૂ નિસામો ખાસા એક પર્યટ ઉપર બેઠો. ત્યાં એક છોડ હતો. એના પાદડાને મારો પગ જગત લાગ્યો, ને તરત ત્યાં ચીરો પડી ગયો. આ છોડ જુદું જાપાનક છે એના લાગા પાદડાની ડિનારો ઢાટાગી છે. એ અડે ન અડે ત્યાં તો ચામડી કપાઈ જાય છે, ને વીઝી ડંખા જેવી વેના થાય છે. એને વીઝીઓ કહે છે જેની છોડને જેરી માખીના ડંખથી બચરાતી તાનીઃ અમને વાગવાર મળતી હતી. જેરી છોડ તો જાણે પડામો. જેરી માખીઓ અમને પગે ઘણી ડખી હતી. મને એમાની એક પણ નહોતી નહીં, પણ જાનને પગે ડંખે ડંખે ધાડુ પડ્યું હતું.

ધીમે ધીમે સંજ પડતી હતી. દનુમાન ચઢી ચાલ માર્ગ દૂર હતી. પણ માર્ગમા એક સ્થળે જમના ઉપરનો “પુન” તૂટી ગયો હતો !

આ પથના પુત્રોને વિવેક ખાતર પુન ત્રેવા પડે છે, કેમ કે પ્રવાદની સામે પાગ એ લઈ જાય છે. પરંતુ એમા જેને આપણે સામાન્ય રીતે પુનને નામે ઓળખીએ છીએ એવું તો કેઈ જ સ્થળે હોય છે આડાં નાખેના નાદડા, વેનાથી નાધીને પથગના ટેકાથી ગળેના થડિયા, અને એવાં એવાં સારા દામચનાક માળખા ઉપર ચઢીને ધણે સ્થળે નદી પાગ હરતી પડે છે. નીચે જમના બાથ દર રીતે ધૂસે છે. એ “પુન” નદીની સગાડીને અડના જ જાય છે, એટલે ધણી વાર એના ઉપર જતા નદીના પાણીની ઝપટો ચગને લાગે જાય છે. પ્રવાદનો વેગ એવો પ્રચંડ છે કે જો ધૂંટી જેટલો પણ પગ એમા બેજાય તો પવનના એક સોગા બાગમા જમના માણસને ઉડાવી તાણી જાય, એમા કેઈનું જેવું કામ લાગે નહિ.

અમે જનની ધર્મશાળાની - અને ચાલ્યા હોય, ત્યાં ગ્રામી
સામે મનેના વેનાર્જીએ શુભ વન વાગ ચાલ્યા, કે નીનો ઉપરનો પુન
તૂતી ગયો છે એના વૃત્તવર્ણુ ને હતુ ન નહિ વેનાથી ગાવેના
લાગડાનો જે માવડો હતો, તે પૂરીને પાઈ ના એમી ગયો હતો

નદીની આ તરફનો પદા. તૂતી પ ચો દને, ને નો એણે સંકાયદ
કરી નાખ્યો હતો તેથી આ પુન વડે જાને પાગ મર્દને ત્યાં થોડું
ચાનીને વળા પાડી ની પાગ કીને સડમને પાડી પડરાની જરૂ
પડતી હતી પણ એ નદી પાગ જવાનું હવે સારન ન્યુ નહિ, ને આ
ધસે ૧૧ પદાડવાળે અથએ મર્દને જ અનારે નામ વટારવો નો

અમે એ જગ્યાએ પડેલ્યા પડાડ ધમી ગયો દના ત્યાં મીડી બીડ
અર્ધ મર્દ હતી માર્ગ જોતગી નાડવા થોડા મજૂરો નમે વગરા હતા,
ને થોડી ટેડી મનાડી પણ હતી પરંતુ બાળીને બાગ એમનો એમ હતો
સાગ પડી મર્દ હતી પાછા વળાય તેમ નહોતું હવે શું ન્યુ ?

છેતરે દાન કથનારીને હું આગળ વધ્યો રીડી બીડ જેવા
માગીના પદાડ ૧૧ પડખામાં અગૂણ વડે માગી જોનરીને પગ ટેવનો,
મ્યાં ફેરને આધારે હું પેની તરફ સડ- ઉપર ચઢી ગયો તેની મને
જગમ નથી પછી ગાનનો વારો આવ્યો એણે વાડી ન ગારી, તે મે
પડી ગયો એ પણ હડ મન નીને નીડળી આ થો ગામી અમાગ
પડેના જ નીડળી મના હતો

સડકે પડેલીને પાગ વળીને અમે એ અથગ તરફ નગર ની.
જાનને પરમેવા છૂતી મના કેડી ઝીને આ મની સડકુ કે ચાળાસ શીડ
નીમે જમ ૧૧ ૧૧થગામાં અમે સા માગે પડાર્ધ પગ નહિ ?

અમે ચૂંચાપ આગળ આગળ બેસ્યા વિસમા તો ત્યાં પેડી પડી, જરો, ને બહુ દી- થઈ જશે પણ અમને તો એ- અમુત્ત અનુભવ મળી ગયો.

અને હનુમાન ચંદ્રો પડોચા અમારી પાછળ ડાકવાનો સુધ આવનો હતો એમનું શું કરશે? અમે ચમુનોત્તમી કિત્તવામાં ઉતારા કરી, તે દી- જ થયું.

ગોડેથી અગદારાત્નાથી મળી આવી પડોચી એ ભાર્તિ એ પશુ ચેના સ્થળની રાત દેખાયાને અનાજે ન્હતા હતા ભાર્તિ ભાત ન્હાત ત્યાં પ તે પડતે ગયી ગયા હતા, પણ માત્ર ઘૂટણમાં ઈશ્વર યારથી સોરથી જ એમને શળીનું વિશ્વ સર્ગી ગયું હતું. ચેનો પબ્બણી સુધ નડોના આ ચો ગતના અમે સાજાનું કે એ ચ્ચે એ- માણસ પડીને પરતારી ગયો હતો.

અર્જી ખીજી એ ડોલ- ચય માડુ ડાણ દીંચણ હુ ખતુ નડોલ

પણ એ કથન અને- પ્રશ્નો બિબા ને છે એ માટે હુ ખતુ હતું? શા માટે અને શા નારણે હુ ખતુ હતું? “હુ ખતુ નડોલ” મ્હેવાનો પ્રસંગ ફરી રીને આ રો? ન હુ ખતુમાં રી નરીનના હોન?

ખરી વાત છે ટાપણ ન્હતા હુ એ વીસગી મયો હતો ગગનાણીથી ઉપર આવને હનુમાન ચંદ્રો જતે અમે મણે નાનો માર્ગ મ્હેવા હતા. ૫૬૨ માર્તિન એ પડાડોમાં અમે નડારી નાખ્યા હતા રમ્તાની મ નીતર મળી આ રી હતી નથી માર્ગ પચગળ હતો ચાત કમના પણ સગળી રીને ચનાર તેમ નડોલુ કિતગણુ પણ એકા સીકા ત્યાં કે પચ મીતસર પગના હતા, તેથી ઘૂટણના ને ઘણું જોર પ તુ હતું.

જેવી રીને ચાનના ડોર્નચ્ચે છે કે વધારે મોટા માર્ગો પ થો હશે ને દીંચણને નધારેપડનો આચોડા નામો હશે, તે જાણુ દીંચણ જરા

મગડાણ હતું. ચડનાનું હોય, ત્યાં તો હજી ધીમે ધીમે, સબાળીને, આચકો ન થાતે તમ હું ચડી નવો હતો. પણ જીનરને દર્દી વધારે થતું હતું આ તાત મેં કોર્ન ન દરી નડોતી, હવેમાન ચડાથી ખગસાળી (જનકીમાર્ગની ધર્મશાળા) જતા દગ્ગ થોડું રહ્યું હતું, પણ તે પછી તો એ ધણુ નધી ગયું હતું. યમુનોત્તરીમાં પડેલો ત્યારે નાનરાતી મુરકેની હતી. ત્યારથી પાછા જીનરને દોડધામ કન્વી પડી હતી ગુરમાન ઉપર બની જવામતારી દોળી નાળીને મેં તો લાકમે ગળ્યું હતું. હું કોણ માન ? જ્ઞાંત્રાવના ગુરદેવ છે આ યાના એને ચળ્યું ને શરણે છોડીને મેં નિગત જીવ કર્યો હતો ને પાછા જીનરને પણ એ જ નિર્ણયનું શરણ લીધું હતું, કે સદગુરુની મુઠા હોય તેમ થાઓ. મારે શું યાનામાં ખગડના કે સુધગાનું મારે શું હતું ? એ સંબંધમાં કશોય હજીખશોક મારે શા મારે કુવાનો હોય ?

અને જો ચમત્કામમાં હું માનતો હોઉં, તો ચમત્કાર થયો. નીચે જીનરતા જનકીમાર્ગની ચડી છોડીને આગળ ચાલના એકાએક મને જાન આવ્યું કે ઢીચણ દટ આપતું નથી. આવી આકરી દોડ પછી દર્દી વધી જતું જોઈએ. પણ આ તો જીનરુ ધડી ગયું હતું. બીજો દિવસ મેં પહર માર્ગ ન કર્યો. ત્યારે પણ એ નહિ જતું જણાતું હતું. જગા બેકામ થતા એ પોતાના અનિતની યાદ તાજી દરાવતું હતું ખરૂં, પણ જો સબાળીને કામ લે તો એ પગ ચૂા રહેતું આજે શિંગોટના બધા પર નય માર્ગિ દયા છે, ને ઢીચણ લગભગ મટી જવા આવ્યું છે.

હવેમાન ચડીથી અમે તા. પને પરોઢિયે સાડા ચાગ વાગે પાછા બહાર નીકળી પડ્યા. જમુના ચડી સુધીનો મૃણુ માર્ગ વળી પાડેા “રિનસ” મા અમે કર્યો અહીં, પહેના ટ્હી મયો છું તેમ, ચ-જીનર ખગમ છે. તેમાં પણ એક અથગ નીચા બિડે જીનરને પાછું ચડનાવું છે, ત્યાંની ઢેડી યાદગાર છે. પણ નીચે નદીએ પડેલના એવા સુદર

ગયો આવે છે કે જલ્દી ભુવાર્ધ જાય અહીં પણ એક વાર જિતસિંદ જોવાર્ધ ગયો હતો. એણે અમને ત્યાગગયા નગર દે ન માર્ગની ઠેડી પકડી હતી, ને ખૂબ ચિંતા કરાવી હતી.

જમુના અડોએ પહોંચીને ત્યાં અડદની ખીચડી જમ્યા, ને તરત આગળ ચાલ્યા. આ મુસાફરી ખૂબ ઝડપી હતી આમેય મારત સાથીઓની આવવાની હમ ગધનાટથી બરેલી હતી. લામટાગો જાત કડામ કડાક ટાટિયા ફેરવે ક્યા નો ક્યા નીંગી જતો હતો અને ગ્વામી આની મુસાફરીમા નીચે મારી સાથે ચાલ્યા નથી એમની દગેશા સ્વતંત્ર દિગ્ત હોય છે નજે જલ્દી અનગ અવમ, પોતપોતાના નાનમા ગુનનાન બનીને આવીએ છીએ ઠાઈ ઠાઈ વાર જાન અને હું થોડું સાથે આવીને આનંદથી જાનો કરતા પણ નિચરીએ છીએ; ને ઠાઈ વાર રનામી પણ એવો લાભ મને આપે છે, પણ એ જૂજ અપવાદપે જ.

ચામના ચાનના દોરે-વાગ્યો હતો, ને આનંદ થેગાયુ. મેઘ મર્જવા માંડ્યો, થોડી વારમા છાટા પણ પડ્યા. અમે વળી ચાનવાનો વેગ નધાર્યો, ચીંટના વન પાર કરતા, એના લપસણા ઘાસ ઉપર પણ એખમ એડીને દોડતા, ત્રણ વાગે જાન અને હું મગનાભૂ પહોંચી ગયા. ધર્મ-જાગ્રામા અમે પણ મૂક્યો, ને વગસાં તૂટી પડ્યો. રહેડાટ મર્જનાઓ ધમધમ ઊભી, વીજળીના કડાનાબડાના અડોથી તડો દોડાદોડ કરી રહ્યા. મોટા મોટા કરા તડાનડ પડના માંડ્યા. અમે સફેજમા મચી ગયા હતા.

પણ જિતસિંદ પાછળ રહી ગયો હતો એની ગદ જોતા અમે બેઠા. મગનાભૂની ધર્મશાળા અતીત સુદ ગયે બાધેની જે નદી એ ગયે બે કાટામા વહે ચાલ છે. એના વહેજુની વચમા એક હુગર છે. તેની જે તરફ કરી વળી, એ કાટા પેની તરફ પાછા બેગા ચર્ચ જાય છે જાણે ની પોતાના એક મગવાળો પ્રગાઠ પ્રેમથી દડ આનિંગન કરી રહી હોય.

આસપાસના કુગર તળિયામળ્યા કે ચોડના નન આખને ધારે એરા મનોદગ છે એનું ૨૫ ચમનતા સૂર્યના પ્રનાશમા બુ, ૨૨૧ ૭ પણ મોધમાર વગમતા મેર, જ રન્ટી નીજગી ને ગાજતા આસમાનમા નગી એની ગુફરનાનું એથી નસુ નધારે ચિના-૧૬ પાસુ જોરાનું મને મજબુ

ચારે નાગે જિતસિં આસી પઢોચ્યો એ પનગી ગયો દના ને સામાન પસુ ભોજનઈ મયો હતો

કુમાનવારે અમને કુ કે મે નાગે જૂ પનો ખાગ્સો મળ્યો આચકો થયો દનો ને એની જૂ પડીના ઠાપગ ઉપરની રંગો લગમચી ઊડી હતી અમે તે નખન જન દના ને વનસાઈથી ગયના દોડતા હતા એ સ્થિતિમા આચનાની અમો ખમર ન પસુ પડે ધક્કો લાગ્યો હોય તાયે ચડજીતરના ઠેન્ડામા એ સમાઈ ગયો હશે

એમ ત્યારે નરસા નારાઓડા તો રીક, પણ છેનટે ધગતી-પે ચ અમે પ્રી લીગો. આવી રીતે ચમુનોત્તરીને પથ આટલી ઝડપે પદર માર્ગ મેચી વદાના, એ બચ્ચાના ખેન નથી, ને બનતા મુધી એ "પરાક્રમ" કરના જેવું નથી

ગગનાણીમા ગને પનન બુ જોરથી કુ નાયો અમે પનગેના નપડા સૂઝના લગના ના હતા પસુ પનના અપાગ એરા ખિખર્લ ખિખર્લ ને આનતા હતા કે એને સબાગના બારે ચર્લ પડયા

આ જ ગગનાણીમા, ઉપગ જને અમે મુઝામ ડ્યો દનો ત્યારે, એક દક્ષિણી મહતાગ-મહતારી પણ જીતયા ત્તા એ બાઈને કોઈએ દલું હશે કે આ મુનમા કના ચ નાગેતા મગ્યા મગના નથી દાર દાય. અગ આઈ રે. દક્ષિણીને મન આર્થા નારે મોગી આદત ઈ હોઈ શકે. એ ડોશીમા નાગીઓની દના આવી એ પોતા નતનથી ની જના ત્યારે સાથે વાટેના મગ્યાની પણ કોથગી એણે બરી લીધી એ જપા મુઝામ

ડરે ત્યાં સાધુસંન્યાસીઓને, તેમ જ અન્ય કોઈને જોઈએ તો તમને પણ, મૂરિ મૂરિ વાગેના મગ્યાનું દાન કરતા હતા. મગનાણીની ધર્મ-શાળામાં એ એમણે મરચા વહેંચ્યા હતા તેમાં એ મૂરિ માટે બાગે પણ આવી હતી.

પછી અદોથી જમુના સદી તરફ જતા અમે નીચલા તારે માર્ગમાં નવું મારનારું જોઈ અમારી સાથે ગાનની હતી તેમાંની એ જુનાનડી મીરિ હાંકે ને ઢોં ‘ગામળા જિંધારી’ ગાડાવતી હતી એ પૂરું થયું એટલે ‘‘ગોવિંદ જય જય ગોપાન જય’’ની ધૂન એણે ઉપાડી એ ગાવા કરતા તેમાં જે ઉદ્દાસ હતો, જે આનંદ ઉભરાતો હતો, તે વાખ ઉપિયાનો હતો. મીનના જેની જ લલિત પાંકે એ છોડી ચાલતી હતી તે પછી એ કેટલી એ વાગ ગાનામાં જોનામાં આવી હતી, ને હવે વખતે એનું હસતું મો અને પણ આનંદ આપતું હતું, ધણ ખરું એ ગીત ગણગણતી જ ગહેતી હતી એમ હસતા હસતા, મુકેનીઓની મફત્તી ગાતા મુસાફરી કરવી, એનું નામ મુસાફરી.

મેમરા પુગીજી ઉપર જતે આ મગનાણીમાં જ અમારી સાથે હતા ત્યાં એ ગત રહી ગયા, ને અમે આગળ ચાલ્યા હતા, તે જો અમે પાછા વળ્યા ત્યારે પાછા હતુમાનચંદ્રીમાં જોવા થઈ ગયા હતા. ધીમે ધીમે એ આગળ વધે છે એમની મુસાફરીની રીત પસંદ નથી જેવી છે જગ પણ વધારે પડતું જો નહિ કરતા, નિરાને યાત્રા કરનાના કાયદા ધણા છે.

તા પછીની ગત અમે મગનાણીમાં ચીતાની, ને બીજી સવારે— એટલે આજે સવારે વહેંચા બિંદીને માર્ગ પન્થો ચમુનોત્તરીથી પાછા વળ્યા ત્યારથી જ ખરું જોતા અમે મગોત્તરીના પથ પન્થો હતો એમ નહીં સંભવ, પણ મગનાણી સુધી એ જ ગગતે પાછા નળવાનું હોવાથી આ મુનમથી જ મગોત્તરી પથ જુએ પડે છે જમુનાને જે

શ્રીકૃષ્ણ શ્રીને અમે એની મોગી બહેનના દર્શને જિપજા હવે અર્ધોથી
ગંગાજી-ખરુ જોતા મંગા નહિ પગુ ભાગીરથી-પોતાની પાખ નીચે
અમને પ્રેમથી સધરે છે

ગંગાનાણીથી શિંગોટ છે માત્ર નવ માર્ગન સામાન્ય રીત ચા
ખનામ્ની રીનીઝ અદર એવુંજી અતર નિગત નપાર્થ જન પરતુ
પરોઢિયે રાચ રાગરાના ની-ગેન' અમે છે- સાડા દસ વાગે શિંગો
પહોચ્યા એ નવ માગત સાડા પાચ ઠના-લીધા'

આ હુન્ડો ધણો ખરાન હ પ્રથમ તો ચાર માર્ગન સુધી નહ્ય
ચડાર્ આવે હ નહ્ય ત કેની નહ્ય અંચડે અંચડે માર્ગસે બનબના
પહેનનાન હાથી જન, એવું એ ચડાણ છે હાથતા જણે ફેંદસુ ફાગી જશે
ને પાસળા તડાતડ તૂરી જશે એવું લાગે એક હુગરાની ટોચ પાગ ડરી,
ત્યા સામે તેથી જિચી બીજી જિબી હોય માણસનું દિન તૂરી જાય એવી
એ સળગ ગિખર પર પગ છે કેમ ચાર માર્ગન ચજા પગી એ પદા ની
ધાર આવે છે

અને ત્યાંથી જિતગનાનુ શરૂ થાય છે ચડતે આકરુ લાગુ હતુ પચ
જિતગત એ ચડાણના દુઃખ ભુનાર્ ગયા, જાખા પડી ગયા' આ પ્રવાસ
હુડાની ખાસ ખૂખી તના જિતગચુમા છે ઢોળાન આન્દો હોય તે જણે
સમજ્યા પણ ધ્યા ગતો હીસી માગીનો, કે લાખરાનો હતો નેમા નળી
પાલ્ડાના ઢગના હિમેરો કરી આપના હના, દરેક પગતે ઘૂટણને જોગ
પ તુલતુ કેમ કે દરેક પગતુ લપસતુ હતુ, ને એ લપસણુના કમને જોગ
ઢરીને રોકવો પડતો હના વાન્ડીનો ટેકો પણ ત્યા જડુ લેખે લાગતા
નથી

હ્યુક હ્યુક કટતા અમે જિનયાં એ ખીણમા વન ગંગાઠ ને બિહામણ
છે આ યમુનાના આખા ચે પથમા ચાન્તા બાગે જ કેર્ત માનથી સામુ
મગે છે તમા ચે શિંગોટના જિતરાણે કમાવ શ્રી આ ધોર જગના
સમસમતા વાતાવરણમા એકનહોકન માણસે નીખળવુ નહિ

અધુગામી પૂરું, તે વળી કોઈએ આ પદાડને “નરગ-ચો” દતો ત્રણે દિવસથી દર મળતાં હતો, પણ ગર્ભમાનના સખત રગસાદે આગને ચગીખરી મારી હતી જે એ દર ચાલ હોત તો અગે તેમથી નીચળા ગળા કે નહિ, એ કહી ગમ્ય નહિ દશ પાણુ કેમણુ કેનાણે મોટા જાના થય્યામાથી બાના નીચળતા દતા રગના ઘણુ કેમણુ જગ મે દેખાતો નહોતો પથંગની વિયુતનામા, મુનર્ત મયના ના જાના પદાબાબર્થા પોતા એ માર્ગ રાગ રાગ અટવાઈ જાય છ નર્ત સજન, ન ન્યો મુન પદેગાનો વદનમાગ, એ ઘણી રાગ સમાવતુ નથી અને સામે કોઈ માનની ભગના તા પુત્રાનુ ચે મળી શકે પણ મને અકી મોર્ત મહેતા મોર્ત મારુ નહોતુ એ-વાગ મુજાર્તને પુ ભામો રખત ઓશિના ઉપન નાની ગદ નેનો એમી નહો પણ એના પ પદ નહોતો એ-વાગ જગ અન્નાર્તને મે એના નામની બૂમો પણ પાડી પરતુ જગનમા અટવાઈને એ પણ મોનાર્ત મર્ત રાગી પાજ નાગથી માર્ગની એધાગી નેનો તું આમગ આગે

વન બિદામણા છના મુ રહોત ગકે છે નેચ છે જ પરતુ આગા એમુ પણ મગ લખણુ નહોતુ દન લીધે રાગી કે મુજાર્ત મયેના પાનાના કે કે દગના ને દગના નાગી પડી ગમેતી એપમાથી મા-કના નીચળની લુમાડા ની મેગે, બાબા સમાગના કોર્ત ચાના, અપમળ્યા જાડના કુઠા, પગ નીચે મોગ ગમના પથના આગા ન્યુ જગિયામણુ નહોતુ. પરતુ બચાન પણ એ-સ જ કે ને

૧૦ સમાગથી માર્ગ જેર્ત જેર્તને પુ ચાનનો હતો તો પણ રાગ રાગ એ રી ખાનગી ખપી જતી હતી એ-વાગ તે પાજ વળાનો પણ નિચાગ ન્યો કરે એકો કેટલી ચ વારે જાન ધીમે ધીમે આપનો દેખાયો એ-ચગે નિચાતિ ન્યા એ એરો દતો, ત્યાથી બીને એ આગા ચા ચો, પછી કેટલુ ચ અતર કાપ્યા બા એને આ આપ્ય કે

વાન્ડી - હી મર્ડ છે, તેથી એ વાકડી રેવા પાડો વળ્યો હતો એ નરણુથી એને આટલી બધી વાત લાગી હતી

આ રીત દુ ખેસુખે અમે ગિંગોટની ચટ્ટીએ પકોચી ગયા આ અનુભવ પણ મૂંઝવણ ન હતો ચમુનોત્તરીનો પથ આન્દો છે ને તમા છવના જાળમ રહેલા છે આ માગ પણ ઝોઝો દુગમ નથી પરંતુ ફેર એટલા કે અહીં નોખમ પડરાઆખડાના, થોડા નહીં નાગના જ ગડે છે ખાસ દરીને જીવ ગુમાવનાનો સભવ મનુ નથી ગડેનો

આ ગિંગોટની યાત્રા જાતની નહીં બુનાવ

અહીં ધર્મશાળા છે એમા અમારો મુનામ છે. યાત્રાઓની અપ સખ્યાને લીધે અહીં પણ દુનનમા નગો નસ નહોતો અનાજ મળ્યું ખરું, પરંતુ મસાનાની પણ મુશ્કેલી હતી છેવટે ધઉના રોટલા ને ગાદેના ગટાટાનું શાન્ મનાવરાનીને અમે પેટનું લહેલું ચૂંચ્યું

મારો ગોળ-ડીના ચાટખનો નુસખો તો માનતે જ ન ગમી ગયો છે મે એની નાન આ પકેના નગી છે કે નહિ? જરા આનું ચાનનામા આવે, પગી મુનામે પકોચીને હુ મે ચમચા ધી અને થોડો ગોળ મેગીને ખાઈ લઉં છું તેનાથી શરીરમા ઘી નટો ગહે છે આ મુસાફરીમા ઠોરી ખીચડી, બગર રોટલા ને ગટાટા ઉપર આરી આનગી મગતો રોજ ઠગવી પડે કે, તેનાથી શરીરને જે વસારો પકોચે છે તેનો ખનો નાગરાનું નશુ સાધન આ ખોરાનમા નથી એ સ્થિતિમા ગોળ અને ધી એન્ખીગના અનુચુના માગ અને ગુણના પૂર છે આ નુસખો વણને ગમી ગયો છે કેમ ન ગમે?

આ રસ્તે પાઠા ચીડના નન લાગી ગયા છે પાઠડા તથા ચીડની સગીઓની મુરાગી પથાગીઓ માર્ગમા પથરાઈ રહી છે પણ એ ચ સસાગ જેની મુનાગી જા અતીન લપમણી છે જે જરા પણ ગાફિલ ગયા, તો મુનાટ ખાધી જ સમજવી

શિંગોટ આનંદે પદાડમા વળી પાડા માગે મિત્ર એમ પાખીઓને
ગે સાબળ્યા. સામન્યથી એમણે મુદ્દા એમનાં માડી હતી

ત્યા દૂધ મળે કે ત્યા અમે એ વચાસકિત ટટનાનીએ છીએ પણ
મોટે ભાગે એ પદાડી ગાયોનું, હસ વગરનું હોય છે. ધી તો ઉમદા મળે
છે, મોઢુ પડી જાય છે, તો યે એનો ઉપયોગ નથી થતો એમ નથી!
એવે પ્રસંગે, ધીરૂધના આ કટેના દેલને જરા રીક પડે છે!

આજે અનાયાસે મરીંગ નગ્ન પડી એક તોના જોટલી પણ
ફાસતુ ચળી એમા આ મહિનાને છેડે ગેરના નહિ પામે, અને માસ
પણ જોટલું છે લેટલુ ગેરના પામશે તો એની જોટની મહેંગાની; એવી
આગાવી દગના માગે પૂરતા દાગણો એ નિગીશલુમા મને દેખાયા.

બાકી આનંદે કે આ નોધ લખાય છે ત્યા ત્રણ રાગે વગસાં જોનમા
શક થયો કે એ ગાગે પણ છે. હાને અમારે ઉત્તરદાશી પડેથી જાણ
છે. એ સ્થળ અલખુ ઉપર વેળાસગ પડેઆગે કે નહિ, એની ફિકરચિંતામા
અમે આવી દોડાદોડીથી મુસાફરી કરતા હતા. છેવટે બહમુ એના કે
અમે ત્યા તા. જાએ, એટલે કે અલખુના બે દિવસ પડેતા પડેતા
પડેથી જાણ્યું, ને ત્યા ત્રણ ગત અમારે ગાગરાની નહેશે!

વગસાં પડે કે, એટલે માન જળ પડે છે, એમ નહિ મર્ઝ દાન
દગ પડ્યા હતા, ને આજે પણ તડાતડ દગના નગ્ન પડી ગેરના છે.
વગસાં ખરેખર દે માગે પડ્યો.

પ્રકરણ ૭

ઉત્તરકાશીનાં આકર્ષણ

ઉત્તરકાશી, તા. ૭મી ગુકવાઃ : આજે મનારે પાંચ રાગે અમે ગિંગોટથી બેઠયા, ને અગિરાગ માર્ગનો પથ તાપ્યો. અમે આવો મુદ્દા માગે અત્રાગ મુધીની સામ્યા થાચે (થી અનુભવા આ ભાગીચી શિગોટથી થાડે દૂરથી અમાગ બેગી ર્સ યમુનાગે તો ગગનાગીથી જ સાથ ડોચો દના દમુગ્ગાટ ગતી ભાગીચી રહે છે એને નહે ધઉના ખેતરો નાગી પડયા છે વણોખરો ધકે નર્પા ગયો છે ને નવી ખેડ શરૂ થઈ છે ગર્મનના રગસાં મુદ્દા દોષને સાદ નુ ડે ને ઝગ્ગા દના તો બેનુગ ના છે, ને નસા રેગા પ્રગ્ગાગ્યા છે પાણી મધે પથર્ગાં ડેનુ છે ચોચી બોય પગને ગતીયા જેવી મુનારમ દાગે છે અને મહે, ખેતરોની પેની પાર પર્તો રનગજિથી લચી ન્લા છે મુદ્દા મુદ્દા મર્મ નાની મ્દાગર્મનો આ માર્ગે ખગ વાગી નાખ્યો.

એકાએક રાને ખૂમ પાડી—‘રનાગીશ’ સમાવો.’”

મે ત્યુ “કના હૈ?”

“આપ અબી મડા ઝરરીના સર્પ કે ઉપર હોકે ગમ ગયો. એસા થા દિ તો અમર મટતા તા કુલ મને. નર્મી રદતા મ ગાશ નગીક દે દો મિતર મે ત્રાય મુગ મરકે મે અકેના મન દેના. આપકે દાદિને પૈરગી એડી કે ઉસો. મ એસા મુનકો વગા.”

ખેર આપણે સમજ્યો તીએ કે મિનાડી કે સાપના અપશુ ન આપણો ઘાર છે કેમ જણુ કે આપણે ચેમો આડા બિતર્યાના

અપરુપ્ત એમને યના હોવાનો સાપ અને બિનાડીના સમાજમાં સજાગ વહેમ નહિ હોય? આ સાપ ભારે ન-ચૂપી ગયો.

અર્ધો નોધી લઈ કે માગ સાચીને યાન, તેમ જ જાનન પશુ પ્રેવામાં આવે છે

અર્ધો અગે ગિડના ધર્મગાગામાં ગિનાં

નાની રમડા જેવી અર્ધો મળતો કે આ મધ્ય સાધુ-સન્યાસીનું જ મણકાર જેને લીધે “રાગશુભી” નામ મળી નગરીનું પડ્યું, તે જ રમણ અને અગિ નીચો અર્ધો પશુ છે, તેથી આ મધ્ય નામી-દેવાન છે આ ઉત્તરનાની ડ, ન પેની ઠ પૂર્વનાની અર્ધો પાને-મળતો ગિની ગિયાર્ડ છે ચારે તરફ ડિયા ગિનાપર્વનો ધી ગરુનો આનામમાં ડોનાર્ડ ગ્રી કે પદાડોની રચના નગનમ દુઃખ માર્ગની અપાત્ર ભોયમાં ગનામી જેવી આ ઉત્તરનાની રમેની છે અર્ધો અસિને ભાગીગથીનો અગમ છે આ આખી દુઃખરાવનીનું નામ રાગશુભી ડ

અર્ધો જેનું અશુભાચાર્ય મહેનાય એના ૫૦ થી ૬૦ સાધુઓ કે માળી એમ તા સાધુની સજાથી એાગખાના માનવીઓ જીતી ધણા યે છે તપોવન મ્નામી જેના ખરેખર ઉત્તમ કોટિના ત્યાગી, વિદ્વાન સન્યાસીઓ અર્ધો રમે છે હાથીકેસની અવ સ્તિ પત્રી ત્યાથી ધણા સાગ સતો અર્ધો માની આન્યા દના અો દવે અર્ધો પશુ ઘોડાપૂનો વેગે ધમનો સ સારનો ધોધ જાતો માગના લાગે છે.

અર્ધો ધર્મગાગા ધી સામે જ પદાડ છે આ માર્ગની એ ધી ચાર્ડ કે એ મારે ચની નથી અર્ધોથી સોગે-માર્ગન દુર ૧૩,૦૦૦ શ્રીદ જોયા ડિના દિમાત્ર જિદિન નિષ્પત્ત ઉપર મે માર્ગિના સિન્ધાનુ ડોડીના નામે સરોવર ડ, જેની તપોવન મ્નામીએ પાન ના “રિમગિનિસિદા” નામના મના (મમા લમેના ત્રયમાં અપર પાત્ર તારીક નરી ડ પશુ ન માધે એમજે એમ પલ એનસુધી આપી કે કે અવસા ધી મુઝા દોય

તવા દેદના સમજાગા ખ્યાન રમગના તપગવી અગર તા ન્હાન પશુ
જેના કોના ને જાએ મળામર નર, માર્ગવિલીન ઘોર અન્ધારથી સારેના
મોતના ડાચા જેના પના મા પ્રવેન મી શકે જો કે પોતના નર્સિયા ના
જા છે. એ તા ૧૯૨૬મા લખ્યુ હતુ ન પછી મીડગી ૥ ગાજાએ
ત્યા માર્ગ જો ઈ ખરો.

કેરો અગે મગ ૧૦ ધાર્યો પ્રમાણે ઉત્તરમાલી પદોચ્ચા ખના ' અર્ધ
દલે નરુ રિમો પાકો મુનામ સમજી તલો.

મે મગી એ ના મારી તતનો દિસાગ રત ચાનના મગી જોયો, ને
સરેયુ માદયુ અડો. દરુ ના માગ ચિત્તમાથી માગે કેના કેવા
ઉમરના ૨૦ ઉમરનાના તાજી પચા કે.

આ યાના જે શીખવે ને ખરુ આ યાગ ધામની આમી નાના કે,
એમાથી કે નહિ લાભુ ? એવુ તે કોય ?.

જિગોમા આજે માડેથી ઉવાડ થતા અગે એ અતિ મુન્દ દરમ
જોયુ હતુ સૂજા વાદળોમાથી ડોનાગારી પાટીને આખમિયામણા
ગતો દનો ત્યા આસપાસ ૥ પદાડોમા નિશાગ વખામાથી ધીમે ધીમે
ના જના મોગ નીમગના માજા જલે મધા પદાડો સગી જિયા
દાય, ને ધુમાડના જોગોટા એમાથી જિભગના કોર .

મોટા મોગ જોગીગજ જેના પદાડોએ માથે વા જની પ્રચ
જટાઓના જૂથ સગી લીધા

અને આ પદાડોમા મેઘગર્જના કેરી ધમકે છે. ગિગિ-દગજોમા
ઓના પડોદ પડે છે, ને દળરો સિંડો એ સાથે ને નિગત નાડતા
હોન એવો પ્રચડ નિનાદ થયા શ્રે છે

આજે અહીં પશુ જે નાજે મેઘગર્જના છનાર્જ, ને આસમાન ધૂગના
માડયુ, ઇદ્રગજને નાયુને મોમગા મૂકીને જળના અ માગ વહા યા આ
મહિને કરાના તોફાનનો ગણાય છે

‘આ જૂમિમા જોવાના બાગ પત્તી સડક ઉપર લોનામા જોખમ છે. મુસાફરી કરવી તો માત્ર સડકે જ; અને તે પણ આકાગને જોઈતપાસીને આ કંઈ માનવી જૂમિ નથી, એ ત્યાગીતપરીઓની અથવા તો સાવ જંગલી માનવીઓની છે; અહીં વચસા વર્ગ ન નભે !

સાધકે તેમ જ સાચા સાધુએ વસના જેવા આ પ્રદેશ છે, એમાં શરૂ નહિ. ખાના, પીના, પહેના કે બીજા કોઈ પ્રદાનના પણ દુનિયાદારીના જોખમ માટે અહીં અનકામ નથી. અને અથળ અતિ મનોહર છે, બાગીચી છે; પદાડો છે; વનરાજી છે; આટો અને બટાટા મળે છે, અન્ન અને આમળાદન દેદને અવરચક પ્રમાણમાં મળી ગયે છે, ને ખાન, માગ્યા તથા અભ્યાસ માટે વાતાવન્ય અસાધ્ય પ્રમાણમાં સંતુષ્ટ છે, ઉત્તમ સંતો પણ અહીં વસે છે. સંસારના ગંગા છાદ સરખી અહીં બાસતી નથી એથી વધારે શું જોઈએ ?

તા. ૮-૫-૪૮ને શનિવાર : ગઈ રાત્રે વગસાદ માળ્યે નેવે વગરથો નહિ...સાજે અમે તપોવન ગ્રામીના ઈર્ગન ગંગા ગયા હતા. આ રથગનુ ઘણું માદામ્ય એમની પાસેથી સાબળ્યું.

ગદ્યગણ્યમાં આ અથળને સૌમ્ય-શી રહેતું છે. ઉત્તરદાશી નામ તો વિદ્વાનો, પંડિતો અને સાધુસંન્યાસીઓએ પાડેલું છે, બાકી પદાડના લોક એને બાગદાદને નામે જ જાણે છે, ને રીડગી દરમાગના દહતરે સગદારી બધનદા માટે પણ એ જ નામ છે, ઉત્તરદાશી નહિ.

અને ફરતા પદાડોમાં ગામડા જે, જેમાના ફરેકનુ નામ કોઈ ને કોઈ ઋષિના નામ ઉપરથી પડેલું છે વાસ્તવમાં એ પ્રત્યેક ઋષિકુલ હતું, અને આઝનાં ગામડા તથા વગતી એ ઋષિકુલોના મીઠા વંશજો છે. આજે પણ અહીં, અને લગભગ આખા કેદાગ્રમાં, વગતી માત્ર બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિય “ હાકુરો ” ની જ છે, અને ગામે ગામે ઋષિમુનિ-ઓના કુળોની સ્મૃતિ છે. એ કુળોના કહે તો હીમેદા જે વચી ગયા, તો

પણ, તપોવનજી કહે છે કે જે લોકો શહેરોની લતે હજી નથી ચડ્યા અને સુધારાથી અલિપ્ત ગહેના છે તેઓમા અઘાષિપર્ષત એ- પ્રકારની મનશુદ્ધિ, સગવડ, ગરીબી છતા પ્રામાણિકતા, અયોર્ધ ઠ ગુણો સાગ પ્રમાણમા વિદ્યમાન છે.

પણ મોટર બક્ષણી આવી રહી છે . તે પછી કિતવદારી અને નવી અધ્યાત્મવૃત્તિનું જે થાય તે ખરું ! આ તપોવનજીને એનું બાદ પણ છે, છતા સાચા વેદાની ઠોઠ એને યુગધર્મ તથા ઢાળગળ માનીતે, થઈ ગહેના પગિતર્તનને એ જાનિથી નિગમ્યા કહે છે એમની ખૂંપડી બહુ જ મુદર થયે છે, ત્યા બાગીચોની તેમ જ ચારે તરફ આકાશના તાન મોતી ચણા ડોઢ લખાની ગહેના રાજદસો જેના ગોખતા પહાડાની શોભા નહી ન જાય તેની છે

આમીજી લખમુખા અને વાતો કરનામા બહુ કુસળ છતા બધો વખત નિદ્રતા અને માનાર્દતાની ઢાપ પાયા ને ત્યાં સદાજ પ્રતિભાથી સપન્ન છે મારા સાથીના એ દેશભાઈ, કોચીનના જ વતની છે આ રથગે આનનાગ વગુખગ સમ્બારી યાત્રીઓ તપોવનજીના દર્શને જાય છે એમને આશ્રમ પણ યાત્રાધામ જેવો થઈ પડ્યો છે

આમી આનદીર્ઘ અર્ધો નથી એમ સાબળ્યું . એમને મળવાની બહુ ઇચ્છા હતી. અરતુ ! એમની ખૂંપડી તપોવનજીની બાજુમા જ છે. એ મારા પરમગુરુ રનામી રામતીર્થના શિષ્ય છે.

ગીતાના ૧૮ અધ્યાયોમાથી મને ગમેલા ૧૨૦ શ્લોકો મે આજે ઉતારી લીધા માગ નામ માટે એ પૂર્ણ ગીતા છે નાચરા, લખના અને નિચારનાનો ઉલ્લેખ તા ૨૪ એપ્રિલથી લગભગ બધ થઈ ગયો છ. તેથી મનની પ્રસન્નતા નધતી નથી તો પણ મારાથી ભિન્ન ગ્રંથાવરણ આ પરપ્રાન્તીય ભાઈઓ સાથેની આવી વિચિત્ર યાત્રા એની અતુલ-સાધના નિરતર ચાને છે, તેથી ખરખર. ઘણો દેગ પડે છે

હનુમાન ચઢી અને જનકી ચઢી વચ્ચે જમનાનો જે પુલ તૂટી ગયો હતો ત્યાં વળી બેન્ગલુ યાત્રીઓ મરી ગયાના સમાચાર ગર્ભ કાઢે સાંભળ્યા.....ખરી છે આ યમુનામૈયાની ખુશામદ ! અતિશયોક્તિ બાદ દરતાં પણ એટલું તો કહેવું પડે છે.

રવિવાર, તા. ૯-૫-૪૮ : આજે મદલ્લ થઈ ગયું. ૭૩ વાગે વિમોચન હતું. જેને માટે અમે જમુનોત્રીયા દોડાદોડ કરી હતી તે જોતા-જોતામાં જૂનકાળની વાર્તા બની પણ ગયું...બધું ચે એવું છે. જેની ઉત્કટમાં ઉત્કટ ઈચ્છા કરીએ છીએ, તે જો પ્રાપ્ત નથી થતું, તો ક્રોધ આદિ થાય છે; ને જો પ્રાપ્ત થાય છે તો ક્ષણ માત્રમાં એ વીની ને પસાર થઈ જાય છે, ને પછી વિચાર કરતાં આશ્ચર્ય લાગે છે કે જેને માટે આટલી અધીરાઈ કરી તેમાં અંતે સ્વાદ શું હતો ? ને હતો, તો તે કેટલો ટક્યો !...

આજે સવારે મદલ્લરનાન પછી અમે પાછા તપોવન સ્વામી પાસે ગયા. બીજું કોઈ ત્યાં હતું નહિ એટલે શાન્તિથી કલાક ઉપર વાતો કરી. મેં પણ સાગ-અને .તેથી કૃપાપૂર્ણ-સંતની અનુકૂળ વૃત્તિ જોઈને જરા મન ખોલીને વાતો કરી ને બદામના શીરાનો “પ્રસાદ” પણ પામ્યો, એટલું વળી વિશેષ.

આ ભૂમિમાં જે ઋષિકુલોત્તી નિશાનીઓ છે તેમાં વનશુરામની મુખ્ય છે. એમનું તો મંદિર પણ છે. એમની મૂર્તિને આજે વઘોડો દહાડીને મદલ્લ નિમિત્તે મંગાપનાન કરવા લાવવામાં આવી હતી. વિશ્વનાથજીનું મંદિર, શક્તિ અને અષ્ટાન્ક સ્ત્રોતનું મંદિર, શંદગચાર્ય આઘ્યા પહેલાંનું શુદ્ધમંદિર જેની મૂર્તિને દહે દત્તાત્રય તરીકે લોક પૂજે છે, વગેરે મંદિરો ઘણાં ચે છે. નચિકેતાના નામનું તળાવ છે. વળી પરાશર મુનિ તથા ગૌતમ, ઉદાવકનાં કુળો પણ અહીં છે. બીજા ઉપનિષદોક્ત ઋષિઓનાં સ્થાન પણ આસપાસમાં છે. માર્કંડેયનું કુળ આગળ જતાં

ગંગાનાલી નામન મામ (ખીન્નુ ગંગનાળી) આવે છે ત્યાં કે મનથી
ગંગે આગમ્ય ગરમ કરે છે તને પણ માર્ગદર્શન તીર્થ છે કે તેણી
ગંગનાળી તમે પણ ગરમ કરે છે તેને જે એ મુનિનું સ્થાન છે કે
માર્ગદર્શકને ગરમ જળના કરા મનુ પ્રિય કોના જોઈએ.

ગમે તેમ હો પણ આપણા આ દૃષ્ટાંતોને ખરેખર મુશ્કેલી અને
'taste મા શ્રી રીખરવુ પડે તમ તરી' આખા દેશમાં મુશ્કેલી
મુશ્કેલીઓએ પણ પસંદ નથી જતા એમાં મે મત કોઈ શકે તદિ
જેમ આગળ જઈએ તમ જિમાનની દરેકનિષ્ઠતા ખીન્નુ જાડે
પ્રાકૃતિ-સૌન્દર્ય આધ્યાત્મિક બાનને જુ પુષ્ટિ ને કે આ સસા મા
જવુ મુશ્કેલી છે—માન માનવી જ અધમ છે only man is
vile —એટલે કે માનવી દ્વારા ધામ્યુ સતી આસુરી વૃત્તિઓ

અહીં, “ગિડરા ટાલિસ”માં, આનંદી ને પ્રજ્વલનની સંજ્ઞા
મગતારી છે તેમાં ઘોડા પ્રાતીન પ્રધાનો પણ આનંદના છે તા ૧૨
મીએ મોટા જનસો કે, જેમાં આસપાસના પ્રદેશમાંથી ચાર પૂર્વ
દશમ માણસ બેસુ થશે આ પ્રસંગ અંગે ખૂબ ધમાન કે અહીંના
મોમોમાં ધત્તો હિંસાન છે, ને મળગની કુનાનો સમુદાયગઈ કે અત્યંત
અમો ગિબી નરી કે તૈયાગીઓ મોળા પાના ઉપર કે એકેએકો
જળમપદાર છે

જમોત્રીના પ્રદેશ કરતા આ પ્રદેશ જેમ સધારે સુરાગો ને સોમ
છે, તેમ આ તરફના પોતે પણ નવારે સરનાગી, વધારે ચિત્રી અને
જુદીમાં હિંસા છે ગમે તેમ તો જે ગંગાનો તટ છે આ ધર્મશાસ્ત્રો
ચોક્કસ પણ ચ્યાનિન સમાનિત નેતા જેવો લાગે છે

નામનાર્થી પી આ જૂમિને આનંદી ને કોડી જવી કે રાજકોર્નના
અહીં પાલ આપુ તો છે જ

તેખનનાચનનો અસાગરો થાય કે ખરો . નિહા ગગનર જામે નદિ ત્યાં મુડી મનમૂનને કે નામ આપના ગહેવુ પડે નદિ તો નવડુ એ, અનથ તરફ વળના વગર ન ગહે

ઉત્તરકાશીનું પૌગણિક માહાત્મ્ય પરશુરામ સાથે સંજાણેલું છે પિતા જમદગ્નિની આજ્ઞાથી એણે માના રેણુકાનો વધ ન્યોં હતો, ને આ મ્થળે. નંદ પત્રી, પુત્રની આજ્ઞામરિતાથી પ્રસન્ન થયેના જમદગ્નિ પામેથી પશુગમે માતાના જીવનનું જ દન માગી લીધું હતું એ- દિવસ સદસ્રાન્તુન ગજા પોતાના ગ્સાનાસહિત નડપિને આશ્રમે આવ્યા, ત્યાં હામદુધા ગાયને પ્રતાપે એ સર્વનું એવું ઉત્તમ આતિથ્ય કરામા આવ્યું કે રાજાએ ન્હાવિ પાસેથી એ ગાય માગી જમદગ્નિએ ને આપવાની ના પાડતા સદસ્રાન્તુને તેમનો શિગ્ગ્રહેદ કર્યો પશુગમે થોડ તપ કરીને મદાદેવજી પાસેથી પશુ મેળવી, સદસ્રાન્તુન જોડે મુદ્દ કરીને નેને માર્યો, ને એકવીસ રાત્રી કરીને નક્ષત્રી કરી છ રથા પ્રસિદ્ધ છે પરશુ માગેનું એ તપ એણે આ મ્થળે કરેલું હોવાનું અને તે કારણે એનું નામ સૌમ્યનારી પડેલું હોવાનું મનાય છે સદસ્રાન્તુનનું પાનનગર માદિખમતી નર્મદાતટે નાદોદથી થોડે દૂરને રથજે હતું, અને એના ટેકરીઓથી જાણેના ખડેર નદશામધ જન્મ ર્યો પડેના જ જડયા છે

ગંગાનાણી નામનું ગામ (ગ્રીક્ષુ ગંગનાળી) આવે છે ત્યાં છે મનથી ચટ્ટી આગળ ગરમ કરે છે તેને પણ માર્ફ્ટેય તીર્થ ન્દે ૬, ને આ ગંગનાળી પામે પણ ગરમ કરે છે. તેને એ મુનિનું ધ્યાન ન્દે ૭. માર્ફ્ટેયનું ગરમ જળના ગંગા મધુ પ્રિય હોવા ક્ષેત્રે ૭.

ગમે તેમ કહે પણ આપણા આ દૃષ્ટાંતોને ખરેખર મુરુસિ અને 'taste' માં જો શીખવવું પડે તેમ નથી. આખા દેશમાં મુરુમા મુરુ ધર્મો એમણે પસંદ કર્યા હતા, એમાં જો મત હોઈ ગઈ નહિ. જેમ આગળ જઈએ તમ દિમાનયની દર્શનસ્થિતિ ખીનતી જાય છે. પ્રાકૃતિક મૌન્ય આધ્યાત્મિક બારને બદલું પુષ્ટ કરે છે. આ સંસારમાં બધું સુખ છે—માત્ર માનવી જ અધમ છે...only man is vile,—એટલે કે માનવી દ્વારા ધાગણ થતી આસુરી વૃત્તિઓ.

અહીં, " મિડલા દાઉસ " માં, આરતી કાચે પ્રજ્ઞમ ડળતી સમિતિ મળવાની છે. તેમાં થોડા પ્રાતીષ પ્રધાનો પણ આરનાના છે. તા. ૧૨-મીએ મોટો જવસો છે, જેમાં આસપાસના પ્રદેશમાંથી ચાર-પાંચ દળત માણસ ભેગુ થશે. આ પ્રસંગ અંગે ખૂબ ધમાક છે. અહીંના લોકોમાં પ્રજ્ઞા ઉત્સાહ છે, ને બળગની દુકાનો શયુગાગઈ છે. ગ્રામમાં કમાનો ગિભી કરી છે. તૈયાગીઓ મોટા પાયા ઉપર છે. દોશ્વેષનો જવજવકાર છે.

જમનોત્રીના પ્રદેશ કમ્તા આ પ્રદેશ જેમ વધારે સુવાળો ને સૌમ્ય છે, તેમ આ તરફના લોક પણ વધારે સમ્દારી, વધારે ચિનથી અને બુદ્ધિમાં ઉજળા છે. ગમે તેમ તો એ ગંગાનો તટ છે. આ ધર્મશાળાનો ચોખ્ખો પણ ધ્યાનિક માનિત નેતા જેવો લાગે છે.

વારણાસની આ જૂમિને આરતી ત્રણે છોડી જતી છે, પણ કોઈ નાં અહીં પાછું આવવું તો છે જ.

તેખતરા અને અણમળો થાય છે ખરો .. નિત્ય ગંગાનું ગળે
નદિ ત્યાં મુતી મનમૂતને જે મામ આપતા રહેતું થકે નદિ તો નરુ એ,
અનથ તરફ વળ્યા વગર ન રહે

ઉત્તરકાશીનું પૌર્ણિક માહાત્મ્ય પરશુરામ સાથે સંગાયેલું છે
પિતા જમદગ્નિની આજ્ઞાથી એણે માતા રેણુમનો વધ કર્યો હતો, તે
આ રથને વધ પત્રી, પુત્રની આજ્ઞામંત્રિથી પ્રસન્ન થયેના જમદગ્નિ
પામેથી પરશુરામે માતાના શ્રવણ જ દાન માગી લીધું હતું.
એક દિવસ સદશ્રાવુર્ન ગંગા પોતાના ગંગાનાસદિત ઋષિને આશ્રમે
આવ્યા, ત્યાં દામદુધા ગાયને પ્રતાપે એ સર્વનું એવું ઉત્તમ આતિથ્ય
કરામા આવ્યું કે ગંગાએ ઋષિ પાસેથી એ ગાય માગી જમદગ્નિએ
તે આપવાની ના પાડતા સદશ્રાવુર્નને તેમનો શિરઘેટ કર્યો પરશુરામે
થોડા તપ કરીને મદાદેનશ પામેથી પરશુ મેળવી, સદશ્રાવુર્નને એ મુદ્દ
કરીને અને માથે, ને એનીસ ના પૃથ્વીને નક્કરી નીકળે ત્યાં પ્રસિદ્ધ
છે પરશુ માગેનું એ તપ એણે આ રથને કરેલું હોવાનું અને તે કારણ
એનું નામ સૌમ્યમરી પડેલું હોવાનું મનાય છે સદશ્રાવુર્નનું
પાટનગર માદિમતી નર્મદાનદે નાંદોદથી થોડે દૂરને રથને હતું, અને
એના ટેંગીઓથી હાથેના ખડેર ન-શામધ ૪-૫ તરો પડના જ
જડયા છે

પ્રકરણ ૮

ભાગીરથીને સવ્ય તટે તટે

ભઠવાડી, તા. ૧૧-૫-૪૮ને વાર મગળ : અમે ગર્મ દાને સારે ડેને ઉત્તરનાથી નીકળ્યા એ ઢચી નિધરા ગાઇઓ પણ ત્યાંથી અમારી સાથે થઈ હપીકિંગમા ફરતી નિધરાઓ મીઠી સખ્યામા ગહેતી લાગે છે દેડકામાઈની ધર્મશાળામા જ નચુચા છે, તે ખીછ છએ એવી ગાઈઓ ત્યા નચુકમા ભેગી ગહે છે. એમાની કેવીકે તો બહુ ચમગાડ ને હોસિયા છે

ડૉ. ગસિક્યાનનામે શુભગતી સથ જલજીના મ્યાનકમા ગયેના હોઈ ત્યાંથી પરભારે આગળ ચાલ્યો, એની સાથના પ્રનાસનું પ્રવરજ દાલ પુરત પૂરુ થયુ લાગે છે.

અર્જેથી નીળના ચક્રીઓ ઉપગાપરી આવે કે ઉત્તરનાથી પછી ભાગીરથીને તળેતે મદાનમાઓની કુટિરો નટાવીએ એટલે ત્રણ માર્ગ ઉપર ગગોગી ગામ છે ત્યા અસિંગમા અને ભાગીરથીને સગમ છે ત્યાંથી નળ ત્રણ માર્ગ ઉપર નેનાના છે ને ત્યાંથી ચારે- માર્ગ દૂર મનેરી ચઢી છે આ આખો રસ્તો રળિયામણો છે મગાનટમા થુ ઢેલુ પડે ' પાડો, વનરાજિ, ખેતરો ધ મા મત, આખો તથા પગને રમાડતા ગમાડતા ચાલ્યા જવાન છે રસ્તો પથળા છે ખરો, પણ માન સાથી જેના જે વજર વારણે જિદમા ઉઘાડે પગે ચાનતા હોય ને નેમ ચાનવાનો મદાનરો ન હોન, તે સિનાયના ખીજને એ નડતા નથી મનમા ગમે તે ગીત, ખમ્મન કે સ્તોત્ર ચાનતુ હોય, તો ભાગીરથીને મધુ નિરતર રન તેમા તાનપુરો જનીને સાથ આપે છે.

અમે વચમાં, જ્યાં મજ્યાં ત્યાં, દૂધ-ચા લઈને મનેરી પહોંચી ગયા. કાલી કમલીવાસાની ધર્મશાળા અહીંથી અતિ સુંદર રથજે છે. ત્યાં પણ એક વહેજો પડાડમાંથી રમતો રમતો આવીને ગુંજન કરતો ભાગીરથીમાં નદ્રૂપ જનીને કૃતકૃત્યતા અનુભવે છે.

બાઈ બાલનના પગનાં તળિયામાં દુઃખાવો જીપડચો એટલે, આ ૧૧ માર્ચન રમત જેવા જતા રહ્યા, ને યાદનું નામ નહોતું તો પણ અમે રાત ત્યાં જ ગાળી નાખવાનું નહીં ક્યું. ઉદ્દેશ્ય એ ત્રિવિસથી સાવ ઉધાડ હતો, કેમ કે અમારે મુસાફરી કરવાની નહોતી. પણ રસ્તે પડ્યા એટલે ઇંદરાગ્નને પોતાની ફરજ સાબરી, ને એણે બે વાગ્યાથી જ નમાવટ કરી, તે કંગા, વરસાદ, ગગડાટ બગડાટ સાથે ગત સુધી પોતાનું કામ કર્યું ક્યું.

ઉત્તરકાશીમાં, પાછલા મોજેક ત્રિવિસના સતત પગિત્રમના પ્રત્યાઘાત કપે કે કોણ જાણે કેમ, પણ ત્રણેય ત્રિવિસ ખાઉં-ખાઉં થયા કમળું હતું. આ સ્થિતિમાં પોતાને કશી પણ રમોઈ નહિ આવડતી હોવાનો બાલનનો ડોળ ત્યાં ઉઘાડો પડી ગયો. ને એ ઉપમા બનાવવા નૈયાર થઈ ગયો! રવો ન મળ્યો એટલે એ વાન અટકી પડી, પણ એણે પાવસમ્ (ખીર) તો બનાવી જ, પણ પાછી મુસાફરી ચાલુ થઈ ગઈ. એટલે પૂર્વ સ્થિતિનું અનુસંધાન થઈ ગયું છે.

પેલી કમ્મી બાઈઓ તો જરાક રોડાર્થ, પોતે બનાવેલો લાડુ મને ચખાડ્યો, ને આગળ ચાલી નીકળી.

મનેરી આવતાં ચીડ (પાર્શ્વ)ની સળીઓના જવડા મગતના ગર્જાયા જ્યાં ત્યાં બીજાવાઈ ગયેલા હતા. એના ઉપર ચાલતાં પગને સામે સુંવાળો જવાળ મળતો હતો. છતાં ગિયારો બાલ હેગન થઈ ગયો છે. અમે એના પગની માવજત કરી, એને મીઠાવાળા ગરમ પાણીથી ઝાળ્યો; ને સરસિયામાં અમૃતધારાનાં બેચાર ટીપાં નાખી જિતમિંગે એને માલિશ કરી આપ્યો.

સૌ દર્શનું આ ૩૫ પશુ અતિમોદક ઈ

માર્ગમાં ફૂંતી લીના નિમ્નરેલી છે જગની ગુલામના નન સોળે
કળાએ ખીની રવા છે ખીજ પશુ અનેક જાતના નરંગી ફૂંતી દેખાય
છે જાડના નામ ન કોણ જાણે? ડમડી દીરી, ખાખરાને જોખખ્યો,
પશુ ખીજ અનેક અપરિગિત જાડ છે અમારો દાઢો દાટાળા જાખગ,
પદાણુ ન ગુનામના હમના જેના ખીનેના છાડથી છવાયેતા છે, ને
સામે દાઢો નનથી ઝૂંકા જ્યો છે

ઝરણા રથજે રથજે અમાગ ચરણાન પખાળે છે.

આડ માર્ગન ઉપર અમે બટવાડી પહોંચ્યા ત્યા ખીચડી-ગટાટા
જમ્યા જાનન પગે ફૂંખે કે અહી વાગ્યા છે—ને વાદળ ઘેરાયા છે!
અહીં ધડિયાળ નાજથી મેળવીએ તો આવે !

આ રથજ પશુ અતિ રમણીય છે સામેના પદાડા જીયા છે. એને
પડખે ખેનરો છે. જો ખેતરો વચ્ચે વધુખેજા-ગોડી દીવેના જાડીના
દુન્ડા યોજનાપૂર્વક ગોઠવેના જાગમગીયા જેના શોભે છે જ્યા ખેતી
નથી ત્યા દગિયાગી છે સામે જીએથી એક ચાદીનો ઝરો રેતાના દેખાય
છે. અમારી પડખે પશુ એ-ઝરો બાગીચીમાં આનંદસમર્પણ કરી
ગૂંથેતા છે

આગળ પૂન તૂટેના છે તની મગમન કળવા ની-જેલી દીલરી
દરગારના માયુમેલી દૂડડી અમારી સાથે છે, પશુ દરગારી નાફે જોમની
યાન છે, આદિત્તા કદમ કાલ્પેશ્વર નિરવધિ વિપુલા ચ પૃથ્વી !

સાજે જા નામે, આગળ નીડગાના નખન ગળો નરિ એવે નખતે,
આસમાન એકદમ સાફ થઈ ગયું ! સામેના દુગરા બહુ જાડીથી બરેલા
નથી તો યે તેના ઉપર આહુ વીણુ ઘાસ હોનાથી તેના લોખડી પડખાની
દર્શતા હળી થયેલી છે.

અહીંથી જન્મ હાડી પડના લાગે કે

સુક્રમ્ની ચક્રી, તા. ૧૩-૫-૪૮ ને વાર ગુરુ. ગર્ભ નાનનો દિવસ સાં રહી જશે એ પાશ્વર્ણિન નેવે ગોગ્ર થઈ પડશે સારે પાસ વાગે બાપસાડીથી અમે ગિત્તર ઉપાજા થોડો વધાવનો મામાન હતો તે ત્યાં મૂક્યો છે

અમે જેમ જેમ આગમ ચાલ્યા તેમ તેમ પ્રકૃતિએ ચક્રેરો વગેરે ઝગડા ઝગડા માથો અમારા તરફના કુ ગગ, એન બાગીથીની જન્મ ગી નાગુએ પથગાળા અને જાખગાળા હતા માન જના કોઈ મોગે જરે, ઘાઘ કે ના પી ની પાડોમાથી નીસરીને બાગીથીની મગતા હતા ત્યાં જરા જાડી જેવું દેખાતું એમ્ફરે મ્મતો આ રો મ્મદેરાય મ્મ પાશ્વર્ણિન પથગથી સર્વન જનાયેના છે ચ જિતર જગતા અમે દસેન માર્કન નાખ્યા ત્યાં, રમતામા, એ- દ્વધનુગાએ અમારી ખાન ઉનાર્ગી ના મી હતી

ઉત્તરમ્મલીમા તપોનનજીએ હા પ્રમાણે અમે માની લીવેધુ કે ખરેખર ગગાનજના સ્કરિદુનનતમે જમનાનટના નિરાસીઓ નરતા નધારે પ્રામાણિક અને સ જ દશે પગ મનેગી ડા જા પડી મનરો ત્યારથી જ, અમારે એ અભિપ્રાને ઉનદાવી નાખવો પ થો કે અર્જીના લોકો અનન કોઈ પણ મ્મથળા માણ્યો ન્મતા તાબ નપ, જૂક કે જેર્મીમાનીમા જિતગતા નથી હા, અમા વધારે મીહા ખરા નહિયાતડ થા રાવે એના

દમેન માર્કન અમે મા પી નાખ્યા અનેક ઝગડા ઝગડા ના અર્જીન ઘણા થે ગી પડી પુન આનતા ની પાગ મ્મી તગ્ન ત્યાં ભુકળી ચની આવી અર્જી છાપગી કે, ને દુ ન ક દુ ન ર જન ન માનની પી ચામડી ઉતાગનાર ને ચમાર છે, જો કે નર્ણુ આહમુ છે

અર્જીથી રમતા પી રોનન મ નાય કે મ્મતા પથરાળ તા હુ જ છે. જરણુ એટલા મધ્ય જલે કે ન ન્મતા અમોર સાણીત્તરો નેવે કે ત્યાં

દરેક પગલું જોઈ જોઈને ભરવું પડે છે. પણ ખરેખર, બે માર્ગો મુખી જાણે કોઈ રાત્રીએ જાગી ઉઠવાના સમયે સમયાંતરે આવી જાય છે. જોઈને જોઈને મુંઝવે ત્યાં જાય રહેલી છે. જંગલી ગુલાબ મહેલો રહ્યો છે, ને જોઈને જોઈને ફૂલો લીધે રહી છે. જરૂર જોવા જીવો વાસ ચારે તરફ લાગી રહેલા છે. સર્વ જીવો લીધે છે.

પણ જો પગ નીચે ખાસ ન રાખ્યો, તો મૂકા છૂટવા !

સામે કાઠે, એટલે જામે જોડાયો તે કાઠે, જુખા પદાણા ને જાંખરા ચાંપ્યા આવે છે.

જેવણ માર્ગની આ ઉઘાનવિદારની મોજ માણ્યા પછી આકરી ચડકીતર શરૂ થાય છે, ને પદાડ કરડા થાય છે. બાગીચી તો રંગ બદલતી જ રહે છે. ઘડીમાં સૌમ્ય અને લગભગ નીરવ પ્રવાહમાં એ શાંત વેગની મતિ બનીને સરળપણે વહે છે; ઘડીમાં ખિખિયાટી કરતી રાત્રી બિલાડી જેવી ઈંકતી બામે છે; ઘડીમાં હાથી જેવડા ખડકોમાં અથડાતી, પછડાતી, શીશુના હમસા હિઠાળતી, ધૂધરતી, ત્રાડ નાખતી ધૂમે છે; ને ઘડીમાં પદાણાઓમાં રમતી, ધુધરીયાળી વાણી બેસતી ચાલી જાય છે. સાક્ષાત્ ચાયા જેવી એવી વૈવિધ્યભરી અપાર લીલા છે.

ગંગનાણી નજીક આવ્યું. એના ઉજળતા પાણીની વરાળ દેખાઈ. જમુનાતટીમાં છે તેવો વરાળથી છવાયેલો એક ખડક આવ્યો. અમે જમણે હાથે ઉપર ચડ્યા, ને ત્રણિકુંડે આવ્યા. આ મંદકનો પદાડ છે. એના પાણીના એ કુંડ ત્યાં જાંખ્યા છે. એક વ્યાસકુંડ, ને બીજો વસિષ્ઠ-કુંડ, આ રથજને તપ્તકુંડ પણ કહેવાય છે.

અહીંનો પુત્ર તૂટી ગયેલો હતો, એટલે ત્યાંથી ગંગાપાર જવાનું નહોતું. આ ચોખના જાણે અમારા લાભાર્થે ન જોડવાઈ હોય ! (અમારે એટલે અમારી સાથેના બંધા યાત્રીઓ માટે, એ સમજ

લેનાનુ કોન) નથી અહીં જ જાપરીઓ નાખી કુમાન ૧૨ બેડો હતો
આ રથને બે ઝડપિયોની મૂર્તિઓ એ- કોડીમા ગોપીનો 'મદિગ'
બનાયુ ૨ પડાઓની ઉભય તા ત્યા દોર્લ મહે જ કેની ગીતે ?
અહીં જતરાણુઓની ખૂન ભીડ લાગી હતી પણ યથા સાર રક્ષણ
વગરનુ હતુ, તેથી અમે નહીં યુ કે બિા બિના કુડમા નાહી,
તાનુમાન થઈ જમીને તરત અમારે આગળ નીચા પયુ

નાલા, તાનુ થયા ને પત્રી વિચાર મરો કે રખત બચાવના થોડો
હનવો દનાડી નાખવો (એ કિનારો અમે જ એને દનવો નહેતા દશે !)
મે કુમા ૧૨ પાસે માગના જોગ, ઘી અને આટો બજમે છટા- એણે
તોખ્યા ન મે રાના પાશે જોગ આટો, ને મે છા- વી, અને એને
" રીરો " બન્યો-શેરે પાશે ધીનો ' મોગી નાઈ ભરીને ગાહાગાહારાણુ
નદીયુ બની ગયુ '

અમે ૧૭—અમાગ સનામીજી તો એમની મજબીયા જ મગ-
હતા—એ મીઠી લાલી સાગી પેડે ચપાગી ને માખી રૂકી તનો થોટો
ભરી લીધો !

પ્રકરણ ૯

ભીપણ સૌન્દર્ય ને મુંદર ભેપણ

મનમગ બાગને દોરે અમે આ નખનકુડની ઠારણીથી ઊપડ્યા. દુશ્સો
તો અહીં નથી છાપરીઓ નંખાની દત્તી, ને આખી મોસમ ગગનાબ્દીને
બન્ધ પાનાણુઓને નરતીમે અહીં જ આનરાનું નક્કી હોય અવી
નૈયારીઓ થતી હતી. પુન સુરાગના આવેલી દિલ્લી દગાગતા માણમેની
મહણી નીગને અહીં પડી છે એમના ક્લેરાથી જાણ્યું કે એ ભાઈઓ
દુશ્સો આનતી દોને ત્યાં હામ શરૂ કરે, ને ભયું હશે તો બીજા બેચા
મહિતા પછી પુન તૈયાર થરા પામશે આબળ્યા પ્રમાણે તૂટેયો પુન
મોટો છે, અને એની સુધાગ્મ્યાનું નામ વહણ છે. એ, એ ચોક્કસ છે કે
એ પુન અમરો શમમા નથી આનરાનો એટલે અમારે તો માત્ર ફેડીને
આશ્રય તર્જને જ આગળ નધરાનું રહ્યું

કુંડ આમળથી તરત જ છાતી સમુ સીધું એવું આ ફેડીનું
ચડાણ શરૂ થયું. ન્યા બકન પણ માડ વિચરી શકે એવી એ ફેડી છે.
જરા ઉપ ચડીને પાછા વળીને જોઈએ, તો માન્યામા ન આવે કે
આરી મીથી ટેડરી આપણે કેરી રીતે ચડી શક્યા હોઈશું. અમે દોડ
માર્ગની ચડાઈ અને તેટલી જ વહણ ઉત્તરાર્ધ દરી. અમાઉ મેં નોધ
હરી છે કે યમુનોત્તરગનો માર્ગ આ-ગમ્મા આડરો છે, ને ગગોત્તરી
એટલું કદ નહિ અ.પે એમ યોડો ને છે એ વાચીને ગગાઈને માહું
લાગ્યું હોય, કે કાણુ જાણે, પણ એણે મતાની આશુ કે જો વધ
આપનાની તથા નહુઈનો પન્થો મતાનરાની પાત હોય, તો ભાગીથી
એાઈ જિતરે એવી નથી. અનેક ઝસુથી પનજેવી માટીમા પચગક
પચરક દગ્તા અમે આસ્થા પચરાનો પાર નહિ ફેડી મનમોજીપણે

વાકીચૂકી, ચડતી ઊતરતી ચાવી જાય છે. જુડુ રસમેા માર્ગ
અમે જેમતેમ ડગીને ડાખ્યો ને જે જમતોત્રીના ગડે નહોતું થયું તે
આહો થયું, હુ એ- વાર પગો પછુ જગડ કોણી છોનાયા ઉપગત
ખીચુ કશુ ન થયું છે-તે, ગમાનાળી પાસેથી નદીપા- ડગીને આગળ
જઈને પાછા આ કાઠે જે પુવ વાટે આનરાનું હોય છે તે પુતે અમે
પડોચા મગમગ પછુ માર્ગનું આ ચક્ર- અમે લીધું ને એજો અમન
થનીને લીના ની નાખ્યા

દવે કુદરત વિદેષે જ એ નગ્ન નાળમી ડની નાનીંગ દિવાના તાળાઈ
રહી જ બાગીચીના ગુલુ નાજે કુદરતે તેને જે નાકે બિરાજ દુર્ગમાળા
જામી દી રી છે. ઘણુ થયું એ મળી કગડો માર્ગ હિત રૂકે કે, ને
એની જખેનમા અમે આનીએ છીએ

એ બીપણ કગડોમાથી ઘણી વાર ગણગી પથરા પડે છે ચાગ્યા
દાથી જેના એ ખડકો નીમા ધસી જાય છે

બેડ, મન્દા તથા ઘોડા ખચ્ચરો ડ વજ્રારો એમ તા કક દેદનાનવી
જ મગવા માડે છે પરંતુ ઉત્તરમશી પડી આ માર્ગે એની નિરત
બેડ થયા ને છે તિમેરી, નેપાળી અને ભોટિયા સ્થુજાગની યોદો
માર્ગમા ચાનતી અચના જાગુએ પડાવ નાખીને પડેલી જ હોય જ
અને તેમની સાથે વાઘ જેવા કૂતરા હોય છે

આ માયાની દૃઢ્ઠતા બેતા બેતા અમે આ વા મગનાણીથી
ચાર જ માર્ગન દૂર ડકેનાતુ બોનારીનાગ તો યે કેમે ક્યું આનતુ નહોતું
અમે સનાગના પાગ વાગ્યાના નીડમેના, માન જે દના- ગમમ ગરા
આગળ રોનાઈને અમે ચાલ્યા જ ન્યું હતુ આમ કેમ થયું દગે ?

પડાડોની દુર્ગમતા નધતી ગઈ નાર્ગ નિમ્ન થનો મયો પગ ન્હુ
નહોતા ગતા એક થયે જગની નિશાગ છટ અમે હિત ક પગે પસાગ
કરી. સામે જરફતી છાટવાળા કુમળ દેખાયા જ નતા દના

છેદ સરાયણ વાગે લોદારીનાગ આવ્યું. ત્યાં એક નિર્જન સ્થાન મિનાય કે નહોતું. અહીં તો ન જ ગઈ સકાય; હવે નવાણુ ત્યાં બધાં મો' ..યથો આમે અમારો બિલસિગ બોજી ખરેખર લાખ રૂપિયાનો માણસ હતો. એની દિંમને જ અમે આ મજલની દામ ભીડી હતી.

ઢીધે ઢાટીયે લોદારીનાગ અમે હોડયું; અને ત્યાંથી માર્ગ એ નામને પોગ્ય જ નીવડયા. ઢાળમીઠના અકાટ પડખામા કેટલેક સ્થળે પગથિયા ઢાખ્યા હતા, ને જાણી નો, પદાણુના પડખામા એકએક પગથી અતિ કષ્ટે ભગતી અમારી સવારી આગળ ચાલી.

આવી ઢાળમીઠની માર્ગધોની સળગ દીરાયો અગાઉ મારા જોવામા કયા ધ નથી આવી. અને છતાં, એ બીજાણુ દૈત્યોનાં અંતર્ગમાં કેટલુ અમી બરેલું છે' થોડે થોડે ડગલે એની કરલુ ઢાળા ઢાપામાંથી દૂધ જેના ધોળા ધોધ નીકળતા જ રહે છે! ઝરણાં, ધોધ, વહેળા, એનો ત્યાં પાગ નથી. શું કુદરતની કરામત છે !

પ'ગી સુકખી ચઢી "પામે" આવી જોને પૂછે તે બે માર્ઘલ જતાવે !...જેવટના ખગ બે માર્ઘલ કાપને અમને નો શું પણ અમારા બદાહર બોજીને પણ ચક્કર આવી ગયા! અમે હવે જરકના પ્રદેશ સુધી ચડયા હતા. ઠંડી વધતી હતી. જેવટનું પોણા માર્ઘલનું આકરું ચડાણુ કરીને અમે અંતે છેક સાડા પાંચ વાગે સુકખી ચઢીએ પહોંચવા પામ્યા.

ખરેખર, સુકખી, ને સુકખી, ને લોદારીનાગ, એ બધાં નામ પૂણુપણે સાર્યક છે! આ ચઢીમાં ગંજોત્રી જતાં ને ત્યાંથી પાછાં વળતાં યાત્રીઓની એની ભીડ હતી, કે અમને ત્યાંની ધર્મશાળાની પથરાણાં ઝોશરીમાં માંડ બે ગિરના નાખવાની જગા મળ્યા.

સામે જ જરકછાયા પડાડો છે. અમારી સમતલે જરક છે, ત્યાં ઠંડીનું કે કહેરાપણું હોય ખરું? સાથે લાવેલા પેલા શીરામાં વળા થોડું વી ઉમેરી, ગરમ કરીને અમ્ને "કુદા" સાથે અમે એનું ભોજન કરી

લીધું. બધાં ઓડવાનાં ઓઢવાં, ને દતાં ને ગરમ ટપડાં પહેયાં, તો મેં આખી રાત ડુંદિયું વાળીને કદાડવી પડી. પણ તેમાં એક ઊંચ સરસ આવી ગઈ ખરી.

બાકી દેવાડનો બદ્દ કાયર નીકળ્યો. હું મેં દેવે એ હાંડીથી જરા નારાજ થઈને છું; પણ મેં જોયું છે કે અડીના રહીશોને જ, અને સામાન્ય રીતે જીવાન તથા મળજીન ગણાય એવા બાકી જેવાઓને પણ હાંડીનો ત્રાસ બદ્દ ગભરાવે છે; મારા કરતાં તો બદ્દ વધારે ગભરાવે છે.

બાકીને અનુકૂળ થઈને અમે અડીથી સવારે વહેલા ઊડીને નીકળવાનું માંડી વાળ્યું છે. એને જગીખાઈને નીકળવું છે. બસે બસે. જીવાનિયા જે કરે તે ખરું.

ઉત્તરકાશી પછી મેં કુદરતની થોડી મસ્કરી કરી હતી, કે જ્યારે અમારે મુસાફરી નહોતી કરવી ત્યારે એ દિવસ ત્યાં ઉઘાડ રહ્યો, ને ત્યાંથી નીકળ્યા ત્યારથી રોજ સાંજે વરસાદ પડવા લાગ્યો. કે જેથી બપોર પછી મુસાફરી થઈ શકે નહિ. પણ મારે એ કથન બદલ મારી માગવાની છે. ખરું જોનાં સાંજે મુસાફરી નહોતી કરવાની ત્યારે જ વરસાદ પડતો હતો! ગર્ભ કાલે સાંજે જે સાવ કોરો ઉઘાડ રહ્યો, એને અકરમાન કહેવો, હાજરકપા કહેવી, કે છદ્ધરાજની કામાવૃત્તિ કહેવી? જે કાલે વરસાદ પડ્યો હોય, તો એ કોટારી વગડામાં અમારું કોણુ હતું?

ગર્ભ કાલે અમે માર્ગના અજ્ઞાનમાં કમાલ કરી. બટવાડીથી છ માર્ગજી ભુલ્યો; ત્યાંથી ત્રણ માર્ગજી છેટે મંગનાણી. ત્યાંથી ત્રણ માર્ગજીની પગડાં; ત્યાંથી ચાર માર્ગજી કોદારીનાગ; ને ત્યાંથી પૂરા ચાર માર્ગજી સુકામી ચટ્ટી. કુલ વીસ માર્ગજી અમે એક દિવસમાં કાપ્યા; એ વીસમાંના દસ માર્ગજી આકરી ચડાઈ-ઉતરાઈ કરી. આખો માર્ગ પથરાયો હતો. યાક લાગે એમાં નવાઈ જેવું ખરું કે?

દાંચે સાજો સામેના પદાડ ઉપર વિરમવદ્રાગ્ર નાટક થયું. એ પદાડને માથે સોય જેવી અણિયાળા ટૂંકો છે. એમા બરફથી જતાયેવા એક શિખર ઉપર એકાએક ગેઝઆ પીળા વા. ન્વેત ગગનેા પ્રચડ ભડકો ઝગમગો !... અડો ! અદ્ભુત દર્શન !...એ તો આયમતા સૂરજે નાખેના છેલ્લા દિગ્દશાએ બગ્દમા જેવી ઇદ્રજ્વળ જ હતી ! અને તે જ વખતે તેમાથી નાદગના ગોટેગોટ ચડના માલ્યા પ્રચડ આગનું દરખ પૂરેપૂરું ભગવાયું ! પાગોડે ડનાડ આ દિવ્યદર્શન દેખાયું પણ એનું વર્ણન થાય જ કેવી રીતે ! જાણ શિરજોગીની ધૂણી !

એ પદાડોમા ગતના મગ્ધ પડ્યો હતો. આજે સવારે ગર્ભ કાન ગગતા એ વધારે દિમ ગગાનિ દેખાય છે

સવારે ચટ્ટી ખાલી થઈ ગઈ છે મારા સાથીના મગજના કાંટાને અનુસરીને આ મોટી ધર્મસાળામા માત્ર અમે જ છોશ છીએ, પણ ધીમેધીમે ઉપગ્રાને નીચેથી પાગ વાનીઓ આપના લાગ્યા છે હમણા જ પદાડ ઉપગ્રા ડાલ્યું ન્વી ગેડના મુગ્ધના મીઠા તડકામા આ નોધ લખાય છે.

આ ગગિગને વગસો થયા વાડખાન જ ક્યાં છે. એને ઢાંક્યુદુ-કુ છે. એને મનગોશી રીને માનમલિત ખરડાવ્યા છે એને કષ્ટ પડના દીધુ નથી. પણ એના લાઠ દવે ન ચાય દરેક જણે પોતાના પોપણ મટિ મહેનત દરવી જ જોઈએ. આ નખાનો તેમા અપનાડ શા માટે ? એનો ટોવોને ક્યા લગી મહેનતવી ? એને ઢાકાશુ, ને પોષીશુ પણ ખગ, પણ એની પામેથી ઢામ પૂરું વેરાનુ છે, માગે મારીને ઢામ લેવાનું છે -

સાંજના રા-વરાણી : સવાર ૮૧૧ નાજે રોડવા ખાઈને અમે ડેરાતણુ સુખીથી ઉપાડ્યા. સુખીને ગમનામ ! બુઝખી, લોદારી, ને સુખી પગી જે એક સુખી આપ્યું હેત, તો મરાગ જ બધેસતુ દુખી થઈ પડત ! આમ આપુ સંકુ લખું, પણ અતરમા રેલુ જળબધુ !

થોડે થોડે પગને ઝગણા, વહેળા, નાનામોટા ધોધ, નાનીમોટી નદીઓના સગમ વગેરેની પગ પગ ચાલ્યા જ ને છે વણે મ્યજે ચાનવાના જ રત્ના વહેળા જતી રહેના છે, કે પછી વહેળા જ રત્ના જતી ગયા છે તેમા હમ્મજિત્તા દગ્ગતા ચાનવાની મગ્ગ આવે નહિ ?

ના ! જોઈશું તો એ કે પગમા પહેરેના જોડા પનજવાની ખીંકે પથગ ઉપર જોઈતપામીને જળને આનરીને જ સદૃ ચાને જ, ને ખીજી, પાણી ટાડુ બોગ હોય કે !

ચારે તરફ આથે ધોળા ડોળા સમાવીને પદાડો મે ! છે ધણાએ પોતાના પડખામા રૂપેરી તોર્ક ટાકી ૭ કોર્ક કોર્ક વાગ ગાધીગાધી પહેરીને બેઠેના હુ મગ દેખાય છે નાજમોંક મનારેની વચમા એકાએક બગ્ગના દુધિયા પદાડતુ દરય બહુ આદ્વાદક સામે છે

અહી આનતા બે વાગ અગે બગ્ગના રિગ્તારો ઉપર ચાલ્યા દતા ધીમે ધીમે રેડા ઓગળતા જાય છે

મુખમા છોડીને અમેરીપા ઉપગ ચડયા એક માર્કન હમ દમીને ચડયા, ને તટલુ બિનયો પદાણા, પદાણા વગર નહુ જ ન ગમે !

જેવા નીને બિનયો, નેષુ નહુ દરય જોરા મરુ મર્ક દાને અમને આપેના નુથી જાણે ડોળીની પડી રો ! તેમ આજે બાગી થી બે માર્કન સુખી અમાગથી જગ દૂર દૂર ચાલી પછી જોયું, તો એનો પગ પદોગો ને રેતાળ ધર્ષ ગયો હતો ! ત્યાંથી બાગીગી એ રેતીના પદમા મમતી મમતી ચાની આવે છે જાણે સાર નિદોર હોય, કોણે ધમપગાડા મ્યા છે ? ને કોણુ મરના માગે છે ? આપણે નો જા મધએ જાણુના નથી ! એવો બાર ધાગ્યુ મીને એ ડાહીડમગી ચતને ચાલી આવે છે પણ એ મલીંગ છે રેતીના પદમા પ્રશાન્ત, માત્ર જળના આમારિ મગખગાટ સાથે જ વહેતા બાગીગીને જોરી, એ વદાવો છે દેર્ક દેર્ક મ્યજે એ બેપાય વહેળામા પથરાઈ જાય છે. ને અમારે પણ પાયજ માર્કન એના

ખાખા અથવા એની ગમે ગમે ચાનના આપ્યું છે. રીતળ લનાની લ રીંગો આવે ને થોડી ચાનગ તો ને જ, પણ માર્ગ એ- ને મુખ્ય અને રીતળ છે

મુખીથી ત્રણ માર્ગ ઉપર જાના ચડી છે આ માર્ગમાં નીને મે વાગ વાગ નરનાની રહે છે પદાડો દુન વનથી નગના ને, પણ એનું નળમીદ મર્ગન એકુ ચતુ ક્તય છે, અને ત્યાથી દેનદાગની જાડી શરૂ થઈ ક્તય છે બન્દરાળા કુ મગ તો દેખાયા જ કરે છે મર્ કાન સાગે અ- પદાડની ટોચે સુનનારાયણ તિંગો જડો ચાવ્યો હતો એવું દસ્ત્ય તો નળી પાકુ બેના મળે ત્યારે ખરું.

અમે આ રીતીના પટમાં નહેતી ભાગીરથીનું સૌમ્ય ગ્રન્થ દીકું, ને તગન મર્ગ કાનની મ મનાણીની ચદાઈ ઉપરથી એનું ને દશન થયું હતું તે વાદ આપ્યું. ત્યાં અમે દગરેડ શીટ ચજા દર્શનું ત્યાથી નીચે નાગર દરી, તો અમે ને ધસ ઉપર બિભા હતા તેની નીચે ચર્ધને વહેતી એ મોની નદી નાખડા વહેળા જેવી દેખાઈ હતી, ને એનો ધૂનરાટ તો સભળાનો જ નહોતો.

આજે અખરોટ, ઓન, મર્ચ અને દેનદાગના જાડમાં થમ્મ ને અમે આપ્યા માત્ર નન માર્ગન, પણ મર્ગ કાનના ચાનની માકી જે ચી હતી તેથી જણાયા નધારે જેના

જના ભાગીરથીને અમે નરા રૂપમાં દીરી ત્યાં એની સાથે સ્વામ- ગમાનો સગમ છે અહીં બધી જ નદીઓ ગગા ન્દેરાય છે જેમ વચમાં “ સિઝર એટને સિગારેટ ” એવું થઈ પડ્યું હતું, તેમ અહીં ગગા એટન નહીં એવું બોનવું પ્રચલિત છે સુખી પત્રી થોડે દૂર રનામપ્રયાગ, તે પત્રી મુધનપ્રયાગ, આ હર્સિન અથવા હરિપ્રયાગ આવે છે. હર્સિનમાં લક્ષ્મી નાગરણનું મદિર છે. તિમેટ અને હિંદ વચ્ચે અનાનિ સમયથી ને પાડાડી વાગે ધેગગડગાડી નજુકારો વડે વ્યાપાર સળધ આવે છે, તેનો આ રાહ છે. કેમ કે તિમેટમાં જવાને!

નિર્લગ્ન ઘાટ અહીંથી આગળ જતાં આવે છે. તિમેટ સરદના બોર એટલે વણખારા હોટલું એ ગામ છે. ખૂબી એ છે કે ગામ મોટું છે, ને લોકડાનાં ઘણાં તથા મજબૂત મકાનો છે, પણ આખા ગામમાં એટલું જ માનવી જોવામાં ન આવ્યું. જાણે અરેબિયન નાઈટ્સનું કૌઈ તવેરમાલી ગામ ! છેક છેવાડે એક કુટુંબ ફીકું, જે બિની જોડા, તથા બિની કાપડ વગેરે બનાવે છે ને વેચે છે. આ લોક ગારે માસ વણખારા જ હોય છે, ને માત્ર એકબે મહિના ગામમાં રહે છે.

સુકખી જોવા પછી આ નદીને કાંઠે થોડે થોડે દૂર મોટાં મોટાં ગામે વસેનાં દેખાય છે. વેપારનો માર્ગ હોવાનો કંઈ લાભ એ ગામેને મળતો જ દશે. ધરાણીની સામે પાર ગંજોતરીના પંડા રહે છે. એ લોખંડે છે કે અમારા પડાડના શિખર ઉપરથી ચારે ધામ તથા કૈલાસ ને સુમેરુ પણ સ્પષ્ટ દેખાય છે !.....દશે. કાલ્યુ એની ખરાખરી કરવા જાય ? પણ એ વાન સાચી છે કે અહીંથી કૈલાસ જવાનો માર્ગ છે. આ “જંકશન” ઉપર સાધુ મદાતમાઓ પણ હીટ હીક સંખ્યામાં રહે છે એમ સાબળ્યું છે. પણ જો અહીં થોડા દિવસ રહેવાનું બને તો જ એનો લાભ લઈ શકાય.

આ મટીઓમાં દરેક વસ્તુના દામ મજબૂત છે. દીવાસળીની પેટીના ત્રણચાર આના. દૂધ-ચા તો મનેરી પછી સાન બંધ છે. આટો, દલકા ચોખા ને ગોળ, દરેક દોઢ રૂપિયે પાંચે શેર છે.

જમનોત્રીનાં પંડા કુટુંબો ૩૦ છે, ને ગંજોત્રીના ૬૭ છે.

મારો સાથી સાન થાકી ગયો છે. એને પત્રે પીડા પણ બહુ છે. એટલે આજે આગળ વધાય તેમ નથી. આજે પણ આકાશ રમચ અને દવા ખુરતુમાં છે, પણ એનો લાભ અમારાથી લઈ ગયારો નહિ. જેમ યમુનોત્રી પડોંચ્યા ત્યારે અનાવાસે એકદશની પર્વણી હતી, તેમ આત્મી દાસે ગંકાન્તલું મહાપર્વ છે. એ ગંજોત્રીમાં ટ્રી શકીએ એવો સબવ છે.

પ્રકરણ ૧૦

જય ગંગોતરી !

ગંગોતરી, શુક્રવાર તા. ૧૪-૫-૪૮ જેઠ સુદ ૬, સંક્રાન્તિ, બપોરના ૧૧ વાગે : આ જ, આ જ એ ગંગોતરી ! જેનું નામ પ્રત્યેક ભારતીયના હૃદયમાં ચળગનાની પ્રન્ટાવે છે તે આ જ ! આપણી આ જ વૈશાખ સુ પાચમ છે ઉત્તર દિશને દિશામે પણ તેમ જ આજે અહીં ઠી સૌર્ય ગણતરીએ સંક્રાન્તિ છે આ પર્વનું અહીં આ રણી દીનાગી જેવું માદાત્મ્ય છે તીર્થને દિશામે આ દિવસ અહીં મૃદુ પુણ્યનારી તખાવ કે અને અમે અનાયાસે એ પર્વ ઉપર જ આવી પહોંચી ગયા

આજે સનારે જાનાગે તા અમે ગંગા ઉપર નીચળી પડ્યા હતા. મર્દ નતે આગમ સાચો ન્યો દેના પના લઈ જેના પાટિયાની મનાવેલી વિશાળ ધર્મગાળામાં ગુફા જેવો સુરક્ષિત મેળો ઓગડે. અમને મળ્યેા દનો, તથી પુકાગી નિદાની બન્ન મારી સનડ થઈ મર્દ નતી

એનાદ માર્ડન મુધી તો નીચે પોતાનું રેતાગ્ર ૩૫ ચાતુ રાખ્યું તે પછી એણે અસન આગળ પાડેા ધાગ્યું ઢરી લીધેા એ તરફ-નહિ, ચારે તરફ-પહોડેા બિચા ને જીઆ થયા સામ્યા અને નાના ગંગુઆમાં નગમ્મિયાએ છગળિયા કરતા અમે માર્ડતો કાપના માડયા બાનને પમે ઠી-હતુ મે જગ નન્ જીને રીનસગ્ની પ્યા ગંગી હતી, તેની તરત અસગ થઈ હતી અમે ત્રણેય તાગ્ગ હતા ચાન્નુ નામ પણ રથું નેતીવું

જગ જરા અડગિન, કોઈ રથજે ખડિત માગની થોડી સરમી તમ્બીક, બગ્દના જે મોટા પટ ઈ પસાગ કરતાં પણ ત્રણ માઈલ

અપાપાની નીકળી ગયા ત્યા જાગના કરીને રથમાં આપુ ત્યા માન
એક કોટડી છે, ને તેને પડખે ચૂના નરાન તેલુ પોનાચુ નરુ છે માની
ત્યા નથી કોઈ માનની, કે નથી કે સાધન ત્યાથી પુન ઓળંગીને સામે
નહે જવાનુ છે

ધરાની ડોડલા પત્રી બાગીચીની ખીણના સૌંદર્યમાં નની જ
પ્રગલ્ભતા આવે છે ખીણ ગોડી ચત્તી જન છે મારાની નેગડો વધારે
મગ્ગી મને છે, પણ દેવ ૧૦ તે ૧૧ ઉપર સુદર જુનાવાર ચા ૨ પાયરે છે
અદીથી ભૈરવધાગીનો માર્ગ રાત થાન છે નામ સાન ચથાર્થ છે એમ
નેકુ પડે છે ત્યા મોગા મોગા જાગમોંક ખડકો તોળઈ રહેના છે,
કે તેમ ચથરે માથે ઢી જેના આગમ ધસીને એ પદાણુ પડ પા થઈ
ગેના છે આસપાસ જોના જણાય છે કે વાર નાગ નાનામોગ પદાણુ
અદી ખગતા જ રહે છે નહી એમથી જોડી જિતરી છે કે છે- ગંગોતરી
નજી આનતા સુધી એ કોઈ કોઈ વાર જ દેખાય છે પણ એની
ધુરાની ગિરીગઢવરોમાં પડઢલા પાડતી નિરતર ગાંત્યા ને છે

સનારે લગભગ પાા નામે એક વળાકે તેતા સપ્તમ નગર
પાળળ ગઈ, ને નુ ચન્નિ થઈ ગયો બિયા બિયા સિમિખરો બિ
મીની મે દૂકો ઉપર ગાનસૂર્યે રંગ છામ્યો હતો મે ગેમ્યા ચોગીઓ
અળદગી ગેરી હતી આગની સામે પડાડે મુ ખી બિ એા લગીમાં મેરેના
અમરે શિવજોગી બિ ધૂ બિની દિવ્ય આખી નરાની હતી આને પળાને
જાણે કોઈ મુચ- સના હોય તેમ બગ્ગલાયા ગિમિમદાગને ભગના
ઓમ્મના નર્ગન દીધા એનુ વર્ણુ કોણ ને? ઘડીનગ એ દરખો
નેત્રાથી રીનાય તેમુ પી લીડુ ને આગમ આત્મા

તેવે તો અખરોટ પળુ આ જૂમિમાં જીવવાના મકા માનના છાડી
દીધા છે માન દેસતરનો ઈન્વરો તો છે જ્યા માગીનુ નામનિવા
ત્યા એવ કોતા પળાણાની રચમા દેવ ૧૦ કેલુ જાણે મ્મ માવાને આશરે
બો છે

હોંચા હોંચા બીણુ પદાડો, હોંડે હોંડે ગાજતી નદી, ને ગભીર વાતાવરણ હિમાનયના એક રૂપનો પગિયય આપે છે. ફંગરાની ટોચો સૂર્યમાં નદાર્ધ ગરેલી છે, પણ અમે હજી ઝાખા પ્રદાસનાની પીણુમાં છીએ ધાત્રી એટલે પીણુ.

ફેટલદ અથગે ગમડતા પદાણુ-ઢકગથી ભાગીરથીનો માર્ગ ઉધાય છે; ત્યાં સાણુસામા સપડાયેલી ટુંગગાયેલી નાગણુ જેવી એ ટુંકાડા અને પઠાડા માર છે. એની ગર્જનામાં નવો જ ધ્વનિ પ્રદટે છે. આ ગભીર સુદરતા ડગાનણી છતાં મોહક ખૂબ છે.

ચડીતર ચાયે છે. પણ જેને કષ્ટદાથી કહી શકાય તેવી નહિ. જમનોની ટરીને અહીં સુધી આવેના યાત્રીને હવે આવી ચડીતર કે માર્ગની સમવિપમતાઓનો બહુ હિસાબ ન રહે.

ભૈરવઘાટી પાસે આસ્તા ચડાર્ધ આરી. ત્યાં એક શોખંડનો પુખ પસાગ ક્યો નીચે નદી પાગલ થઈને, જાણે હમણાં ધરતીને ફેાડી નાખશે, એવાં મનુષ્યો પઠાડીયા ખામ છે આ પુખ ૧૯૪૦માં બધાયો છે. ઉપર જિંચે, જે તારના દોગડાનો જૂનો “પુખ” મેં જોયો. શુ નરી અપકરતા! એક સમયે યાત્રીની શ્રદ્ધા એને આ દોગડે આ યમદાર ચાગ કગનતી હતી!...

ભૈરવઘાટીની ચડાર્ધ અડધાં-માઈનતી હતો. પણ ખાસ વસમી ન લાગી ઉપર સારી ધર્મશાળા ને સીધા સામાનની દુકાન છે દૂધ વમરનો રાવો ત્યાં મનાની શકાય છે. અહીં અમે જા વાગે પહોંચ્યા. પોણાગણુ કવાડમાં સાડાગ માર્ધન અમે ઢાખ્યા.

ત્યાં ગોળચણુ તથા ચાનો રાવો ચડાતીને ૮ વાગે પાછું અમે આગળ વડેતુ મૂક્યું.

સામેના પદાડોના પડખામાં દેવદારની જૂગિતિની દેખાઓ શી સીધી વનાવનીઓ ખરેખર સુદર લાગતી હતી. ની તો ફોર્સ વાર દેખાય,

ને કોઈ નાર ન થે દેખાય. ગંગોતરીની હિમગ્ના બરફના રેડા દયમયી ઊઠ્યા હતા. એને પીગળવાનો સમય થયો હતો. તેના ટાંદનબર્યા ધોધને વહેતી બાગીચીમાં જળ નહિ પણ નર્મળ જોડો કાચડ વહેતો હતો. જાણે ધગધગનો ક્ષારા ધસ્યો આનતો હોય તેવો એ ગળેના બરફનો ટાંદન બફ-બફ ઊભગનો, પદાણુઓમાં અથડાવો, જાણે ખળ-ખળ ઊઠતો હોય તેવો બાસનો હતો.

સામે ગંગોતરીની પેની પાગના હિમશિખરોની છરીની ધાર જેવી હતારે. અને બાનાની અણીઓ જેવી ટોચો પાસે ને પાસે આનના લાગી એ બધી સુર્યગ્નન કડી નહી હતી.

ગંગોતરી .. પાચ માર્ગન ગાકી... દવે ચાગ દવે ત્રણ.. ઓ આની ! જેના મગ્ન્યુ માનથી પ્રત્યે- બાગ્નીય રોગાચ અનુભવે છે, એ તીથોની માતા હવે નજર જ છે .

ગંગોતરી ! . . એ મગ્નની બનેલી એ- ગંગા, એટલે સમગ્ર ભારતીય સંસ્કૃતિની જનની અનાદિ કાળથી એ સનાતન ધર્મને ધડતી આપી છે. આર્યતનુ જે કે ધન છે, તે ગંગાને પુણ્યપ્રતાપે છે. આર્યવર્ત એને લીધે આર્યવર્ત છે ભારતની એલિફ તેમજ આધ્યાત્મિક સર્વ સપત્તિ ગંગા મૈયાની કુમે પ્રભવેલી, નિક્ષેપેલી, નિરતરેલી છે. બાગ્નના નિમ્મયકાગ- જ્ઞાન-નિજ્ઞાન વેદાન ઈત્યાદિ સર્વ ગંગાના જ સતાન છે કારણ એને લીધે કાશી કે પ્રયાગ અને પ્રતાપે પ્રયાગગંગ છે બાગ્નીય સંસ્કૃતિનું સારસર્વજન, એના પ્રેય તેમજ અન્યનો સંગામે ગંગા છે

અને એ ગંગા પૃથ્વી જનની ગંગોતરી ! ગંગા પૃથ્વી જે જનોતાને જોમે લાડે છે એ “ ગ ”—મુખી ગોમુખી !

આ સસાગરો સાર તે ગંગા, એની જનની ત્રિગુણાત્મિક

ભગવતિ માયા તે ગોમુખી ગગોતરી, એ માયાની પાર પડી ગાળી
શુ હો? .. મૌન જ જેનું વક્ષસ્થ છે એનું એ ઓખડારગમ્ય તુગિયાતીન
પરમ દૈનદન પદ .. ॐ શાન્તિ ! ..

માર્ગમા ચાનને ચાનો જ ડડી મો મૂંડા વાળી, ડબ્બો-મે - ૫ ॥

ઉપડી

કૈનાસે સુપગારણે પ્રભવનો આનન્દના ઓધ-કૈા,
ચૌમભાગિગિ ને સુમેરુ નગના સત્કાર રવીકારતો,
અદાનો સગતો સમૂહ દુરથી ડાઘાય-શો બાસતો,
કનેશાતીન વિગગગંગ જનકે સદેશને હાસતો ૧

માયાવી કનનાસમા જગનમાં જેનો ન જોરો જડે,
જેનું ડષ ધડધુ અગે નિગ્વધિ સૌન્દર્યને ચાકડે,
ઝાઝા આખસસમાં શિશુ રમી શકે જેના મદા આંડમા,
એવો એ * દિમખડઓત પિનસે શૈનેન્દના અગમા ૨

“ પૂર્વે એક, થલુ દિધા, જનપદે બેમા વહેતુ ફરી
અદૈતે બની એક, પુણસતિના ગગા રૂપે સચરી—”
ધાર્યું એમ વિશાત પ્રોહ સવણે બે એકમાથી થના,
ને તત્કાળ નિબક્ત થઈ નહી રહ્યો બે સ્નાન રૂપે નના ૩

રાજે એક મુચારુનાગિ અનકાનદા થઈ ત્યાન્થી,
ને બીજી સ્વતો હલ્યો જળ બની ગે-આસ્ય, ભાગીરથી
ત્યા વિશ્વભરની અપાર કરુણારૂપે રહી નિરંતરી,
પ્રેમેથી પ્રજામુ લગી વગી વગી ડંવાણિ ગગોતરી ૪

સાનિધ્યે તન, પુણ્યનીર પ્રભવે । એ પર્વતો યે દ્રવે ।
હર્ષે ગદ્ગદ થઈ નિરંતર ઘણા પ્રેમાત્મઓનો સ્વે ।
વૃક્ષોના વનરાજિરોમપુત્રકે આનન્દને નિરંતરે,
પુષ્પે હાર્ય કરે, સ્તવે ખગરવે, સ્નાન-ચિત્તે ભરે ૫

સોડે સૌમ્ય, કલા રહે ધૂનતી રુદ્રને ધાગતી
જે માનવનિર્દિયો પ્રણવા દુર્ભ દારથી
સૌન્દર્યે લક્ષ્મી, કરાવ ની થઈ શા બીજા તાડવે
મૂળવે ધરણી ! નદાપિ મનુ પ્રોત્ત તુ દાખવે ! ૬

તો યે, માત ! સદૈક નેદામણી ! મધ્યાણુ સૌનુ મ્હે,
યોગક્ષેમ વહી ચગચગતણુ પૃથ્વીતને મચરે,
દ્રષ્ટા તરનિધિ સુમિનિદુગો, સનિષ્ઠ સન્યાસીઓ,
અઠરાવનીચૂપાનગરજે તાગમ આનખિઓ ! ૭

વેદો, યજ્ઞ, પુરાણ, ગાલ્લ, તિરથો, વિનાન વેદાન્તના,
હઠામુષ્ઠિ-શ્રેષ્ઠ પ્રેય, નિરમે ' ગંગા ' ગમગદ્વિમા !
એ ગંગા પ્રભવે ગુણુત્રયથી માયાશ્વે ગોમુખે,
તેની પાઠ નિગમ્યુ પગમ ટેનાસાત્મસચ્ચિત્તુખે ! ૮

નદાને મળતુ હથ યયુ નથી, લાધ્યુ ન ગંગાપણુ,
તે પહેના ચ સુસપ્તનોદ-પદે તારુ યયુ સ્થાપણુ !
હાથીને પદ જોમ સર્વ પગના, તારે પપે સૌ સુખી
ચિદ્ધા ! પ્રણમ્યુ તને, ભગવતી ગંગોતરી ગોમુખી ! ૯

ગંગોતરીને માર્ગને-ખાકી હશે ને એ નિચિત્રના દેખી
પથગઓની ગેઓ ઉપર જમીન ઉપર, એમ ઠેઠેઠે જોડવેના પથગ અને
તેની ઉપર લાખડાના ચૂકેના દૂડા દીપા જાણે ખૂંદડીઓ જતાનનાની
ગમન કરી હોય. અને લાગે છે કે દાન કરીને મનને તથા કુટિરો
જાધાવનાની સગા ડપે સો-આવી ગીતે મનને મનાસ્તા અને જાગરને
“ જાગતા ” હશે !

વળી અડધોકે માર્ગન ચાલ, ત્યાં અમારા પ્રામીને રસ્તાની
ખાજુએ પીડાના દીપા ! એમો ઉત્તી જાડા થઈ ગયેલા હોય એવા
એમના ડોળ હતા સામાન જાજુએ પડેનો હતો એમણે નરા મ્હેલા

સાથી એમને પડતા મૂકીને જતા ગયા હતા અને સામાન કિપાડી લીધા. એમણે એમને આગળ ચાલતા જુઓ એમને જન સાકમુદ્ર થઈને ધીમે ધીમે આગળ દેવું. લાગણીથી નાજુનાઈને માન આપીને અને ચાલતા, ને આવી પડોઆ ગંગોતરી. થોડી-સારે એ પણ આવ્યા એમનું નાક ચડીને તાર પણ આવ્યો હતા.

ગોમુખનો માર્ગ દરજી બન્યો છે ત્યાં જવું હોય તો આ મહિના પછી જ આગળ જોઈએ કેમ કે ને સમયે મગ્ગ પીગળી ગયેલા હોય છે, ને એ ગ્રામ એટલું દુર્ગમ નથી. ગંગેતુ. પણ આપારે તો મગ્ગની દૂરી જમાવ્યું છે, ને રેડા (avalanches) ચાલે છે એવી ગ્રામ સામિતી ભાગીરથીના હાલિયા હડા જળના પ્રસાદમાં દેખાય છે અને તે અર્જોના નાની કમળીનાગાની ધર્મશાળાના વ્યવસ્થાપકે એ સાદસ નદિ દરવાની સનાદ આપી. નગી પીછ વાગ જોઈ બન્યું.

સ્વામીજી ગિમાડે, પગી અહીં કિતારો પણ થયું સારો મળ્યો છે. એટલે એ દિવસ રહેનાનો વિચાર છે.

ગંગોતરીમાં યમુનાના મૂળ જેવો કોઈ સ્વચ્છ પાણીનો ધસમસનો ધોધ ઉપરથી નથી પડતો. આગળથી ગાંધની નાની વેગવતી નદી પથરામાં પડાતી ચાલી આવે છે.....ગંગાનો પ્રસાદ જોઈને, આખા મીથીને જ આસ્થાના માહાત્મ્યનું સ્મરણ કરી લેવું જરૂરી છે. ખરું ગંગામૂળ અહીં છે જ નહિ, એ તો ચૌદ માર્ગનું દ્વગ ગોમુખમાં છે. અને ત્યાંનો વૈભવ તે સાચો ગંગોતરીવૈભવ છે.

ભરતપ્પડનું ગોટામાં મોટું તીરથ અને મ્યું. જોન ગંગામાર્ગની જગ્યા. એ ચુડી ચરનાડે ચડી...પણ ગોમુખ રહી જાય એ તો રીડ ન દેવાય.

શનિવાર, તા. ૧૫ : મર્ધાને સાળે અને ફરના નીચળા સામે કાઠે કેટલાક સિદ્ધ મદત્માઓ વસે છે અને આ કાઠે એક ગુફામાં

રહેતા સાધુનાં દર્શન કર્યાં. જંગાગા સરીર છે. શું બૌદ્ધ ચહેરા છે !
એની વાણી કેવળ શાન્તિમય અને ક્રામળ, અતિ ક્રામળ, પ્રેમપૂર્ણ છે.
એની આંખો શાન્ત, સ્વચ્છ અને પ્રેમાળ છે.

પછી સામે કાંઠે ગયા. કેદારગંગા અને બાગીરથીના સંગમની
પેલી તરફ આવેલા એક પુલ ઉપરથી અમે સામે પાર ગયા. ને
અગ્નિજ્વાલાં આ નદીને બદલે કેદારગંગાને કાંઠે ચાલી નીકળ્યા. સંગમ-
સ્થાનને સૂર્યકુંડ કહે છે. પણ અમે સંતોની ઝૂંપડીઓ શોધતા કેદાર-
ગંગાને ઉપરવહેણ ચાલ્યા. સાવ નિર્જન વગડો હતો. એક બાંખી
કેડીએ અમે વહેણની ખીણમાં બિનયાં. આગળ જમણે હાથે વળાંક હતો.
જેના વળ્યા, તેવું ફળ મળ્યું. સામે જ ઉપરથી ધીધ ધમધમ કરતો નીચે
શિવલિંગના આકારની એક શિલા ઉપર પડતો હતો ! એ કેદારગંગાનું
મુખ ! બહુ પ્રભાવશાળી દેખાવ હતો. તેની જાણમાં પદાડમાં ગુફા
હતી...આ લાભ અણુધાર્મો મળી ગયો.

ત્યાંથી પાછા વળ્યા. કેદારગંગાનો પુલ ઉતરીને પાછા ગંગાકાંઠે
—ધરમશાળાની સામેના તટે—આવ્યા; ત્યાં ઝૂંપડીઓ છે. પહેલા અમે
ગયા “ દક્ષાદારી બાબા ગુરુજી મદારાજ ”ના દર્શને. ગુફા જેવી એમની
ઠાઠડી છે. છાપરામાં છિદ્ર છે, તે જ ધુમાડિયું છે, ને એ જ વાતાવન છે.
સાધુ વૈરાગી જટાધારી છે. તેજસ્વી છે. કાયા એકતરી છતાં સીધી,
ઘાટીલી અને બળવાન છે. બહુ જ વિવેકી મદાત્મા છે. આનંદમાં રહે
છે, ને રમુજપ્રિય છે. એ જઘો સમય જપ, તપ, દવન આદિમાં જ મગ્ન
રહે છે. કંદ, ફળ અને વનસ્પતિનો જ આદાર કરે છે. અખંડ મૌની છે.
એમણે ધૂળમાં લખીને તથા ઈશારાઓ વડે ઘણી વાનો કરી. અમારી
સાથે અમારો ગોર હતો, તેની સાથે અનેક વિષયો ચર્ચા. એમના જરા-
સરખા ઈશારાને ગોર સ્પષ્ટ સમજી શકતો હતો.

અમારા સંબંધમાં પૂછવું હતું તે જાવાજ્ઞએ પૂછી લીધું. આ
રચણ વિશે પણ ઘણી માહિતી આપી. “ આ સાવ અડો એવો બરફ

પડથો હતા કે મારા અહીં ॥ દસ વર્ષ ॥ સતત વસવાટમાં મેં એવો ૧
દોડો ૧૫૦ એ ગરુડમાં મેં ગાળી પળું ખોનાઈ ગયા હતા મહિં આન
મોડુ હતા દનાઈ ગયું હતું અત્યારે મોભુખો માર્ગ પરથી ૧૧
છે, ને મોળા મોળા રેડા ત્યાં આવે છે એ દહે પીગમના જન્ય ૧ ૨૧
નિશાળ રેડો તૂટી રોડે, તેના માગીથી બરેના પામ્પીને લીધે મેં ગાળી
આવી છોડ્યો જેવી રહે છે નહિ તો એનું જળ રક્ષક દોર છે
ચારપાય દિગમ્બરી સતત આ માર્ગ રહે છે તે ઉપરથી ખ્યાન નેરો કે
એ રેડો કેવો ત્રયડ રશે માર્ગ જુલોખમભર્યો છે, ને જના જેવું
નથી એવું એમણે કહ્યું

વળી મેં નીનાથની નાત નીંગી પડાએ કહ્યું કે “ત્યાં અહીંમો
મના સાદુ થઈ ગયા છે તપ્તકુડ ધ જમ્બુ જમ્બીનહોરત છે માત્ર
મહિર જમ્બી મધુ છે ” રિદરીના ગમ્બને માદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂક્યો
ને તરત માધી ગોળાથી ઠાગ થયો ૧૫૦ ગિદરીના ગમ્બને પોને ખરો
નિશાન હોનાનું અભિમાન થયું કે તરત રેડો આ પો, ને માત્ર મહિરને
જમ્બાની મુખ્યની મધી સપત્તિ ને ને નાખી એ મનાવે છે કે
હજી આ નરતુમાં સત છે આ કોએસવાળા ધર્મનું નિંદન દેડાડના
ખેડા છે દસ નાખ હગિજનોને સમગ્રવીને મુધારવા નીખવા છે ધર્મને
અષ્ટ દરના ઓમની દાનત છે એવા સળેગોમા ખીન્નુ થુ થાન?
હજી પદરમી જૂને થુ ચાર છે તે જોઈ લેજો ”

“ પદરમી જૂને થુ છે ? ”

“ આ મતત્રતા આપના નેનાનો સોદો તે દિવસે થરાનો છે ને
તમે જો જો ને, એમ રસ્ત તતા નહિ આપે કેટલા ચે વાધાન્યના પડશે
કતાવ રસ્ત તતા ન પળું મળે . ”

ગોળ મનારાજે પોતાની મતિ ગતિ પ્રમાણે દિવસુદી હાકે રાખી
પ્રસન્ન મુઠે સાધુ સાબળતા હતા ને સમતિ સૂચવતા હતા છેડે

એમણે વખ્યું, ને યાત્રી ધશાગથી પૂરું થ્યું—“ કુનિયો જેમ ચાલતી ડોલ તેમ બને ચાને કોઈ તેમા શું દરેશે ? સ્વતંત્રતા તો જેને જેની જોઈતી હોય તેવી મેળી વેલી મ્હી સસાન છે. ”

ગોરે પૂછ્યું “ મહારાજજી, આરા દુનિયા કેમ થઈ ગયા છે ? ”

“ ચૈત્ર મહિનાનું અનશન નત છે યાત્રી તો માસ છે, એ વધે મ ખરું ને ઘો પણ ખરું. તેમા આપણને શું ? ”

મહારાજે બોળતનું પૂછ્યું, ને છેવટે “ ચા ” તો પાઈ જ ! આરા સાન અકિય. વૈરાગી પણ આનિરસત્ત્વમા અણિશુદ્ધ છે

ત્યાથી મધુનાથદાસજી નામના ખીજા કિંગબર બારાના દર્શને ગયા. એ ધ્યામા બેઠા હતા એ પણ ધૃણીરાજા જટાધારી વૈરાગી છે એમણે અમે કોણ છીએ ને ક્યાથી આવ્યા છીએ એટલું પૂછી લીધું, ને પછી એક આસને અવિચળ બેસી રહ્યા. વાતાવરણ એવું હતું કે મને પણ મયગ સમયનું બાન રહ્યું નહિ. જે નસ્તુની મને ઈન્દ્રિય છે તેની મે આતુર ભાવે મનમા પાર્થના કરી મન એકાગ્ર થવા લાગ્યું. શાન્તિ અને એકતાનો બાન ધરાના માડયા ત્યા પડા બેઠ્યા—“ મારે તો પાપુ કુદાનમાં જવું છે .. ”

અમે પ્રણામ કરીને બિડ્યા. ત્યાથી મહાત્મા સાધુ કૃષ્ણાત્રમજીની ઓરડીએ ગયા. આ સાધુ અહીં કેટલાક વર્સ થયા મારે માસ નહેતા હતા. દમણા દમણા છ મહિના હિત્તગ્રામી રહે છે એ દાળા પાપાણીની મૂર્તિ જેના અવિચળ બેઠા હતા. કોઈ કોઈ વાન એમના ડોળા થોડા ફરતા હતા, યાત્રી ઘાસ લિપર અડગ આસન વગાળ્યું હતું. એ પણ અખડ મૌની છે, શાન્તિ તો એમને ફરતી પ્રગાહ છવાઈ ન્હી છે એમના બન્ને હાથ પોચા નીચેથી સૂજી ગયેલા છે એક જ આસને નિરતર બેસવાને લીધે અગોની એવી દશા થયા નગર કેમ રહે ? .. તણે મહાત્માને દેદાધ્યાસ જેવું નથી, જરીક જેવી વસ્તુનું એમને સાવ નિગમરણુ વર્તે જવું હોય, અને માત્ર આત્મમયોત્તમા જ એમનો નિગમ ?

નાસ ડોય એવું નાજે કે કૃષ્ણાશ્રમણ બહુ અસિક્ક સાધુ કે નજીક
જાવવાનાં મનમાં જોગી કે જો કે કેદના પગમાં સંન્યાસી ૭

આ મદતમાએ ॥ દર્ગાન પછી અમે ધર્મશાળામાં પાંચ દરો
ગતતા આરામ સારો થયો. અને સાજો ગંગાજીની આરતીમાં જાગરી
આપી મહિ ખાસુ મોટું છે મૂર્તિમાં મુખ્ય ગંગાજીની છે અને
જમણે હાથે જાહનની ને કામે હાથે કૃષ્ણ પાતાણની ચમુનામૂર્તિ છે
નીચેની ૧૭મા ગંગાને કામે હાથેથી ભગીરથ નામ, નર્મદા, નાવેરી,
સરસ્વતી અને લક્ષ્મીની મૂર્તિઓ છે

દર ગંગા કાદવ કપે જ વહે છે જે પથગમાં એ વહે કે તેના
રંગમાં એનો રંગ સાન ભળી જાય છે આજે સ્વામીજીની તમિલન રીત
છે ગોમુખ જવાની વાત પાછી જીપડી છે આ સાનુ એરા મનમરી છે
કે જો કે જાનિય માને તેમ નથી આપી ચારા દુગ્ધપાન કેમનું મધુ
એમણે કરા માન્યુ છે? પરિણામે એ ગિમાળ પક્ષા, ને ઉપાધિ જીભી
ની આવી તાન અને ગાડાની સ્થિતિમાં પણ એના મગજમાં બુદ્ધિ
ભરાયુ છે

આ દામણ સમારતો ૮ વાગે, ચાના ઝાંઝા અને જગા-સગળા
“નુદીરા”ને ઈસાફ આપ્યા પછી ચુકું છે

આ મુસાફરીમાં જતી શકે તો રમ્તે પડતા પડેના, અને તે પછી
(એટલે કે મજન પૂરી કરીને) ઘી ગોળનું ચાખણ લેવું જ લડુ એનો
ગોળ કે એન્ડુ ઘી ન તેવું પણ વી ગોળ સાથે લેનારી થા નથી રહેતો,
શરીરો પુષ્ટિ મળે છે, ને પેટમાં બહુ સારું રહે છે.

ગંગામાં જે “ગ” છે, ગંગોત્તરી અને ગોમુખી પણ “ગ” વડે જ
જીભી છે, શરદી થયેનો માણસ ગંગાનો કેવો હિચ્ચાર ને? “ગંગા”
અને ગંગાની ગોળી સમા. જગતમાં બીજી ગમગાણુ ગોળી નથી છે.
એવું આ “ગંગા માફા” જે જણશે, જણશે ને યોગ્ય રીતે
આચરશે, તેની કાયાનુ મદાણુ જ થશે.

પ્રકરણ ૧૧

ગંગોતરીનું માહાત્મ્ય

સાંજે ૪ વાગે : આજે અમને ક્ષેત્ર નરકથી જગાડ્યા. ગર્ભ કામે અમે સાગે કાઢે રહેતા સંતોનાં દર્શન કરી આપ્યા દત્તા. તેમાં એક “ફલાદારી બાબા” દત્તા. પણ અમને ખગર પડી કે જે અમલ પ્રસિદ્ધ ફલાદારી બાબા કહેવાય છે તે તો આ કાઢે જ એકાદ માર્ગ દ્વાર એકાન્તમાં રહે છે. તેથી અમે દસ વાગે ત્યાં જ્યાં નીકળ્યા. મુશ્કેલી બરી માર્ગ ઉપરની પગદંડી પાર કરીને અમે ત્યાં પહોંચ્યા.

મૂળ બાબા શ્રી. રામભાઈકદાસ દત્તા. એમનું શરીર છૂટી ગયે થોડાં વરસ થયાં. એમના એકા શ્રી. ગંગાદાસજી ત્યાં વિરાજે છે. આ સાધુની વય વીસતી આસપાસ દશે. પણ પોતાના પ્રભુમાર્ગમાં એ ખૂબ જ રક્ત છે, વાન કરવાની છટા બહુ સારી છે. એમનો નિયમ છે કે જે કોઈ ત્યાં મળવા આવે તે પ્રસાદ લીધા વગર એટલે કે જમ્યા વગર પાછો જાય નહિ. એ કારણે અમને ત્યાંથી પાછા વળતાં ત્રણ વાગી ગયા. ચાર કલાક મુઠ્ઠી સતસંગ ભક્તિ ઈ. ઉપર એમનું આખ્યાનમય વ્યાખ્યાન ચાલ્યું. વાનીરૂપ દષ્ટાંતો, તુલસી રામાયણના દુદાઓપાઈ, મીતાના શ્લોકો, મદાબારત, ઉપનિષદોનાં વચનો તથા અન્ય કાવ્યો એકધારાં એમણે બોલ્યા કર્યાં. બહેલાતરી બહેલાતરીને કથા પ્રસંગો શ્રેવાની એમને આવડત છે. “કાદરા” નામના વગડાઉ અનાજના રોટલા, વાલને મળતા રાત્રી સિંગદાણા અને કોઈ જંગલી અનાજની દાળ તથા ચપટીકે જોળતો ખૂંકો, એમ રસોઈ કરીને એમના શિષ્ય લક્ષ્મણકદાસજીએ અમને જમાવ્યા.

ગંગાદાસ મદારાજ સાત વરસથી આ નિર્જન કુદિરમાં વસે છે.

એ ગંગોતરી સુધી પશુ ઝડી ગયા નથી એમણે પણ નહુ કે ન્યા સાન એવો ભય ન જામ્યું પડ્યો હતો કે જેવો કેના સાન નગસમા ની નડોતો પડ્યો ગંગાની આમી ખીચુ નક્કર નકના રેડાથી બના મડિ હતી એમની ખૂપડીના ગારણ્યા પણ ખરડથી પુરાઈ ગયા હતા નીસ દિવસ સુધી મગ્ધ જોગામીને એનું જળ વાપડ્યું નીચું નીચું નાના માન પ્રભુકૃપાથી ટકી ગઈ હતી માન મે મહિનાથી જ મગ્ધ પવો મધ થયો છે

હજી પણ આ એ જ માઈનમા અમે એના ધર્મી આવેના મોટા મોટા ખેતર રેડા દીઠા, જેમા ચર્ચને ગંગાનો ઝરો નહે છે હજી પણ એ પિંગળા નથી અમને ગરતામા ચારપાય રથને એના રેડા પસા કરવાના પ્રસંગે આળના લના, જેની નોધ જે તેમથમે લીરી પણ છે જોમુખ જનાના સગધમા ગંગાસાગરની સલામ પણ ઉત્તેજ નથી, કેમ કે હજી પણ ત્યા રેડા હોવાનો દુરો સબન છે

આ નામાનદી સાધુ છે જાડુ તર મરે છે રીનાગમની તના સરા છે ત્યા મહિર બાધનાની તેમની વૃત્તિ થઈ છે રથના સાન એનાત છે આસપાસના પદાડો ખરમચડા અને જાડુ થોડી વાતપતિનામા છે બન તો હોય જ પ્રિમાનને એ બાગનમા શુ કહેવું પડે? પણ જેને સૌમ્ય, મનેર જઠ કહીએ તેવું તો નથી જ ખરા પિંગમી તરસી જ આરી રીતે રહી શકે ગંગોતરીમા માન યાવાના દિવસોમા જ પડા નગેરે નહે છે શિયાળામા ખેચાર સાધુઓ સિરાય આવી રાઈ નથી ગહેતુ કેવી હિમ તિલિલા, તપરના અને નિટા

ઉત્તરાખંડમા ગુજરાતીઓએ નીચું સાડુ ક્રોધ ખન્યુ છે હરદ્વાર-હંપીરેશમા એમના દાન પુણ્ય ઘણા છે આ યાના દગ્ધાન, ખરસાની ઉર્દે માર્કેડેય તીર્થ જામનોત્રા જતા આવે છે, જેો જાનખી ચક્રી પણ નહે છે ત્યાની ધર્મસાળા શેઠ મરેત ગમનના પુત્રે તથા ઉનાનાના એક

ગૃહસ્થે મધ્યાની છે. અહીં ગંગોત્તરીના અમદાવાદનાળા રોડ રમણુવાન લક્ષ્મીનાથએ મોડી ધર્મશાળા અંધાવી છે. તે ઉપરાંત પણ અથગે અથગે ગુજરાતી નામો વાચનામાં આવે છે.

રવિવાર, તા. ૨૬ : છેવટે મારે માગ સાથીઓની તમિષત પ્રમાણે જ આનંદ મ્હુ. ગ્રામીણએ સ્વચ્છતાથી જાડા તાન પહોરી લીધા. ને બાને હિવાડે પગે ચાલવાની. જીવંતી પગનું દરદ નોતરું છે. ગોમુખ જવાની નૈશારી ઉપર બોલે પગની ક્રિયાદ પાછો શરૂ કરી... બચ્ચુત કેશવમ્ ! અધિકૃત ! આજે નીળવાની નાત કરે છે, પણ ક્ષણે ક્ષણે બદલાના એમના રંગોની શી ખબર પડે ? પણ ખતે બિચારા ખરેખર બિમાર છે. એ શું કરે ?

ગંગોત્તરી આનીને તરન-ધણખમગ યાત્રીઓને એમના બોજ સાથે તદ્દર ચાલ છે તીર્થયાત્રીઓમાં નસનાટ દગમ્યાન એ લોકો આપણી પામેથી શું આશા ગળી શકે તેની અપેક્ષા જોવી પહેલેથી તીર્થનાર કર્મ સેવામાં સહામતી છે આ પડાડી જડસુ મજૂરો સાથે આના રથજે તદ્દર દગની-ગુજરાતના સુગંધા બોલોને ન પાનવે

ડૉ. રસિકનાન પગીખ અને તેમનો એક સાથીદાર ભાઈનાથ ગોમુખ જઈ આવ્યા. આ વગસના એ પહેલા જ ગોમુખયાત્રી છે. હુ, ગમે તે કારણે પણ, એ ગાના થઈ ગયા પળી પહેલેથી, ને બે કપાક મોડો પડ્યો દનો. નહિ તો હુ થે ઉપડી ગયો હોત

ગંગોત્તરીના ગોઠ જમનોત્તરીના પડાઓની સગળામણીમાં ધણુ વધારે મજૂરી અને નિનયી છે. એમની માફક અહીં કોઈ પડો કોઈને જાણો થઈને જાગતો નથી વિનયથી જાણ પૂછે છે, ને સાબળનારને ગમી જાય તેના સકોચથી “આપનો કોઈ પડો છે?” એમ પૂછે છે. ને તે પણ બાગે જ. જનના મુખી કોઈ એવી પૂરજા પણ કરતું નથી.

અમે જે ગોર ધ્યાં તે તપોવન રનાગીને પ્રિય બહુ મરનારી રનાગ
વૃત્તિરાજા સેરાબાલી શ્રાદ્ધજીનામે વિશ્વેશ્વરપ્રસા છે એમનું નાચન
મન। પણ સાદુ છે નિદાન છે સત્સંગાભિમુખ છે

મને રાત્રે ચાલીમા ગગોતરીના હિમાચ્છાન્તિ પદાડોન મે
દિ ૧ દર્શન ધ્યુ એ કુળીકુળી ધનનતા એ અત્યંત રમ્યમય
સુવાળી આખી ધ્વેન રચના એ શાન માભીર્મય ત્રીકના - મા
એના સાન્નિધ્યમા સહેજે શાન, રમ્ય થઈ જાય છે, રન-ઉપગ્રિતિ
સુનમ મને છે ચિત્તક્ષોભ શમે છે, કેમ કે, બીજુ બધુ લૌકિક માત્ર,
તે બી આગળ તુચ્છ ભાસે છે એક માન પરમતત્ત્વ સિરાસ ચિંતા કે
ચિંતનને થોડા બીજુ ધ્યુ પણ ચિત્તમા રસતુ નથી ૐ વત્સલ

x

x

x

ગગોતરીની એક ખૂબી તો નોધની જ ગહી ગર્ભ એ માન્યામા
આવે એવી નાત નથી, પણ સાચી છે ત્યાં માખીનું નામનિશાન ન
મળે। આખા યાત્રામાર્ગના માખીના અસલ નાસ પડી એમ નાગે છે
કે બીજા કોઈ નહિ તો એ એક કાગલુસર પણ ગગોતરીનું જેવું
માદાત્મક પ્રનામા આવે એટલે આશુ છે।

પરંતુ રાખનમા, ગગોતરીની મહત્તા, એટલે આખા દેશની મહત્તા
છે સહુ કોઈ જાણે છે તેમ, ગગાના અનલરણની પુગાગૃ ધ્યા સાથે આ
સ્થળ સન્નાયેતુ છે એ ધ્યા અગ્રધ્યને થેની જોરામા આવે છે
તેમા થોડોથોડો દેશ્કાર પણ દેખાય છે કોઈ ધ્યયે નિષ્ક્રુની મોગર્ધ
પ્રવાની કોય ત્યાં એને વિષ્ણુના ચમ્પુમાથી પ્રવટેની મ્હી છે, ને કોઈ
ધ્યયે બીજી રીતનો એનો ઉદ્ભવ લો છે પરંતુ એ અર્ગથી જિતરી
આની ને શ રની જટામા સમાર્જ, એવું તો સ્ત્રી જ ન્યાગેા બૂન
પ્રે ૭

ગે પાનાંઓ ઉપર બિડતી ન તો નામી વાજે તો તે પ્રાપ્ત થઈ
પડશે કેમ કે એમાં દક્ષિણ અસ્ય નહેતું છે

ગંગા ॥ અત્ત-સ્ત્રી ॥ ટ્યા-પુગણોમા, મદાભાગતમા અને ગમાયણ
મા સર્વનાયે-તી કે મન્દુગણમા પુગણોચિત અમ્ભ-નાથી બરેલુ એતુ
વર્ણન આપેતું છે એમા વિષ્ણુમાદત્તર વિશેષ કે એ ન્યા અનુસાર,
અનિતા યન રખને વિવિક્કમરૂપ મનેના વિષ્ણુ ભગવાનના પગ પી એ-
આગમીના નખમાથી એ- જનધારા પ્ર-ગી, અને તે ત્રણે સોખમા
વિચગી, તેથી તેનું નામ ત્રિપથગા પડયું એ વિચયગા તે જ ગંગાજી
આ ગંગાએ રત્નર્ગમા જઈને બ્રહ્માજીના મ્મરુતુમા નામ ન્યો

ધણા સમય પડી, રહુનગી ગાત્ર સમગ્રને ઔર્ધ્વ સ્થિતિના રગ્દાનથી
સાર દત્તગ પુના થયા આનો અર્થ એમ પણ નરી થનાય કે
માના પગાકમી સગર ગાત્રની યૈવનની સખ્યા સાર દત્તગ પ્રતજનોની
હતી, અને એ પ્રતજનોનો અથવા મૈનિકોનો એ પુનરા પાગનો દત્તો,
એ ને હોય તે, પણ એમના મગ ઉપર મુન્ના-ગ્હીનો ગાત્રએ અશ્રમેધ
ચર માડથો, ને ધનનો ઘોડો છટો મુજીને એ સાર દત્તગને એના નક્ષત્ર
માટે એની પાછળ ગોમ્થા

એ ઘોડો ફગે ફગે નપિન મુનિના આશ્રમે પડેલ્યો પદ પુગણ
પ્રમાણે, આ યગ સાર દત્તગના પ્રસાદમથી મમગર્જને છે ઘોડો
ઉપાડીને મુનિ ॥ આશ્રમમા મુખી દીરો ઘોડો ગુમ થના વરુ એની
રોધમા ગયું કેવટે એમણે નપિન મુનિના આશ્રમમા એને જાણેના દોડો
સગરપુત્રોને માની નીધુ કે આ નેમગાએ જ વોડો ચોરો કે નપિન
તે રખને સમાધિય દના આ મેન્મત્ત કુમારોએ એમ પી ધાત્રી અવના
ડી અને મુનિએ કેડાન ને ગેમો શાપ આપીને તાના ત્યા ભગ્મમાન
ડી નાખ્યા

સગર ॥ યન અધુરો ગ્હી ગયે, ને ઘોડો તેમ જ તે નક્ષત્રો

ગોધનાની દોડધામ થઈ પડી બહુ તપાસ ગતા એમની યથેતી સ્થિતિનો પતો ગાળને મળ્યો, એટલે એણે કુલ અશુભાનને મનિ પામ વાળી બરના મોઢયો અશુભાને મુનિની ઘણી સ્તુતિ કરી એટલે પિત્ર ભગવાને હેન્ટે ન્યું કે તમારામાથી કોઈએ ગંગાથી ગંગાને લીધે નહિ આવે, ને એ આ સ્થળે થઈને વહે, તો આ તમાગ ભાઈઓના નર ગતે જશે, કેમ કે આ ગિચિતિમા તેથી વિશેષ બીજી બધું થઈ શકે તમ નથી.

આ ગધુનશીઓ ચીવટવાળા તો ખરા એમણે ગંગાને જેની લાનનાનુ બરામત મન ઉપર લીધું અશુભાને જીવનની ઉત્તનાવધમાં તે માટે તપ કર્યું, પણ એ જાણ્યો નહિ તે પછી એના પરાક્રમી પુત્ર દ્વિસિપે પણ એવી મહેનત કરી જોઈ, પણ એને સફળતા મળી નહિ પરંતુ એનો પુત્ર ભગીરથ જુદી માટીનો ગનેતો હતો એણે તપ કરવા માટે ઘડપણની રાહ ન જોઈ એ સુવાસરથામા જ જોને આજે આપણે ગંગોત્તરી ક્ષીએ છીએ તે સ્થળે અડગો લગાવીને એકો, ને બીજા તપ માડ્યું. એણે બ્રહ્માજીને સાધ્યા, કેમ કે ગંગા એમના કમડલમા હતી.

બ્રહ્મા પ્રસન્ન તો થયા ને ગંગાને હોડવાની એમણે હા પાડી, પરંતુ પ્રશ્ન એ બીજો થયો કે ગંગાના મહા પ્રબળ વેગને ઝીનશે કોણ ? જો એને કોઈ આતરે નહિ, તો એના ધસારામા ધરતીના બુદ્ધા બેડી જાય એમ હતું આ કાર્ય સદાશિવ સનર સિવાય બીજી કોણ કરી શકે ?

ભગીરથે બ્રહ્માજીની સનાહથી શરૂ ભગવાન ની આરાધના કરી શકર ભગવાન તો સત્તે પ્રસન્ન હોય છે એમણે દયાળુતાથી ભગીરથ ની વિવ્રતિ માની.

બ્રહ્માએ ગંગાને હોડી મૂકી અતિ હર્ષથી બરેની ગંગા જાણે હમણા ધરતીને પ્રવન કરી નાખશે એના વેગપૂર્વક ઉપરથી નાટકી પણ સદાશિવ જોવાની જટામા એ બાઈ સાડેન પડ્યા, ને એમા જો

ગૂચસાઈ મયા, તે એને ઘટનાનો કસા ધ માર્ગ જડ્યો નહિ. વર્ષો એમને એમ ચીલી ગયા, ને ગયાનો ગર્વ એમણી ગયો.

બગીચને આ સ્થિતિ કેમ પોચાય? એની મધી મહેનત આમ નિષ્ફળ જતી વાગી એણે શરતની બહુ મહુ મુતિ મી, ને એમને મનાવી વીધા શરત ભગવાને જટાની એ-લ જગ દીની કરી, એટલે ગંગા તેમથી સંક્રાંતે મદાર નીસરી, ગોમુખદ્વાગ ઘન્ટી ઉપર પ્રમટ થાને એ બગીચના નથ પાળળ ચાની. બગીચે એને નપિનમુનિના આશ્રમે (જરા પુગની નદી છે ત્યા) લઈ જઈને પોતા ॥ ૩૫૫૦ની સદ્ગતિ સિદ્ધ કરી.

બગીચે જે રથને તરારીને ગંગાને કિનારી હતી, તે રથના ગંગોત્તરી ભેખાણુ છે.

આ મ્યાભાગ છે પરંતુ પૂજારી જતા તથા તાગે મેળવતા જે સભવિત નાગે તેની છે તે દકાન્ત એવી છે કે પ્રાચી. સમયમા ગંગાનો વહેગો ગોમુખથી નીચે આ તરફ નહિ પણ તિમેટ તન્ક વહી જતો ન્યુનરી રાગ્ગઓને પોતાના પ્રદેશમા પાણી ॥ તાચુ લાગતા એમની દષ્ટિ આ વહેગા ઉપર પડી અને એમણે એને વાળવા પ્રયત્ન મ્યો. નથ નથ પેઢીઓ સુધી એ ગાત્રવશે આ માર્પને સિદ્ધ કરા મહેનત નરી છે. બગીચે એ પગક્રમ ન્યુ, ને એ પ્રવાદને આસીરત તરફ ચાલ્યો દનો. સગરથી માડી બગીચ સુધીના આ ગાગ્ગઓએ જો આ મહા પગક્રમ ન્યુ નહોત, તો જરતખ ડની સૂત આજે છે તેનાથી નઈ જુગી જ હોત, અને તેનો ઇતિહાસ કાચુ જાણે ત્યા મહે જાણે હોત.

બગીચે ગંગાના પ્રવારને સાચી પરી તેના વદન માટે જે માર્ગ તૈયાર કરી ગાખ્યો દતો, તેની જાગતા ખૂમ પ્રસા આ મગી યે છે આ નાનજા પ્રવાદને માન ગાગ જ માર્ગનમા સેડો. નાનીયોગી નદીઓ મગી પ્રગડ સાગર મનાવી મૂકે કે મહુ જ દીર્ઘદષ્ટિ અને જાગેરી ક્રોધથી એ નરી આ તરફ નારી મનાઈ દતે ન્યા ભામ એવો છે ॥
ઉ ૧૦

ગંગોત્તરીથી બિનરીને દોડતી ગંગા મદમા આવીને જલ્દનું ઋણિની અને સામગ્રીને તાણી ગઈ, તેથી એનો ગર્વ ઉતારવા મુનિ મદાગજ આયમન કરીને એને પી ગયા. પરંતુ બગીચની સ્તુતિથી એમણે પાનની સાયજમાથી ગંગાને મુક્ત કરી. પણ અવધાર દષ્ટિએ ઘટારીએ તા, ગંગા જલ્દનું પર્યતમા સમાઈને જમીનની અંદર જતી ગઈ હતી, પરંતુ બગીચે ત્યાં પણ પદાડ તોડીને સામી નગરથી એને જલાર દેવાડી હતી. આ કારણથી ગંગા જાલ્દવી પણ કહેવાય છે. બગીચના કાર્યને ધાનો ઘણી મોટી મોટી ગર્વ હોવી જોઈએ. આ રથએ બાગીચીન જલ્દનું ગંગા મળે છે, ને એ સંગમસ્થાન મનોદર છે.

ખીજ પુરાણકથા પ્રમાણે, હિમગિરિની એ કન્યાઓ હિમા અને ગંગા હતી. હિમા શિવને પરમ્પુત્રને જેવી પાર્વતી જતી, અને ગંગાએ દેવોના કાર્ય અર્થે રંગમા જઈને વાસ કર્યો. ત્યાંથી બગીચે એને પુરુષાર્થ વડે જૂતકે ઉતારી.

આજે ઉત્તરાખંડની જે વિષમાન વિભૂતિઓ મનાય છે એના મહાત્માઓમાં ગંગા શ્રી તપોવનમ્નું સ્થાન, વિદ્વાનોના અભિપ્રાયે, માનભર્યું છે. એ સન્ધાગીએ “શ્રી ગંગોત્તરી માહાત્મ્યમ” નામનું સંસ્કૃત ગ્રંથ રચ્યું છે તેના પ્રવૃત્ત ભાગનો સાગ નીચે પ્રમાણે છે :

એક રાત્ર અલ્પનોડમાં દેવો તથા ઋણિમુનિઓની મહાસભામાં નારદ મુનિ શ્રી ગંગોત્તરીની સ્તુતિ ગાતા આવી પહોંચ્યા. એમણે એ સ્થાનની દમણ જાત્રા કરી હતી, અને તેનું માહાત્મ્ય તથા રિયતિ જાણવાની એમને ઘણી ઉત્કંઠા હતી. પોતાના પિતા અલ્પાચને એમણે એ જ્ઞાન આપવા વિનંતિ કરી.

નારદજીનો મુન્ન પ્રશ્ન સાંભળીને અલ્પાચ રાજ થયા એમણે જ્યુ કે ઉત્તરાખંડના મસ્તક સમાન ગંગાજના ઉદ્ગમસ્થાનનું વાસ્તવિક વર્ણન તેા પોતાથી થઈ શકે? છતાં તે હું તમને જુદું છું તે સાંભળો.

જો દો ! મા ગંગા ઉત્તર્ગામ્યુષ્ય વહે છે, તે પવિત્ર ધ્યાનને લોકો ગંગોત્તર કહે છે તદુપગત એ ક્ષેત્રને પોતાનું લક્ષ્ય કરીને સ્વર્ગથી ગંગા ધમતી હિમ ઉતરાણુ કરે છે ગંગાનો ઉત્તર ભાગ એ પ્રદેશમાં નિરાજે છે, તથા તે સ્થળ સનિશીય પ્રકારે માનવીને સસારસાગરને પાટ ઉતરવાનું સાધન મને છે ઇ. દાનજોથી પણ એ ધ્યાન ગંગોત્તરીને નામે પ્રસિદ્ધ છે

ભગીરથ રાજાએ પોતાના પિતરોના ઉદ્ધાર કાજે દીર્ઘ અને ઉપ તપશ્વર્ષી કરી હતી કે નારદ ! તેનાથી પ્રસન્ન થઈને મેં એને મન્વિંત વર આપ્યો હતો. આ સ્થળમાં ગંગા તથા યમુના, એ બે ભગિનીઓ સાથે નિવાસ કરે છે. એ બે બેનો એક સાથે ભગીરથ રાજા સમક્ષ પ્રગટ થઈ હતી (ભગીરથે પોતાના પિતરોના ઉદ્ધાર અર્થે ગંગાજીને અર્ધો અન્નાર્ધો દત્તા તેથી) પિતરોને પિંડમાન કરના માટે આનાથી વધારે મોટું તીર્થ પૃથ્વી ઉપર બીજું એકે નથી વળી આ એક જ સ્થળ એવું છે કે જ્યાં પિંડનર્પણ માટે સ્થળ કે સમયનો કેઈ પ્રકારનો બાધ નથી ત્યાં કહેલા દાન તરત અને અગ્રેષ્ઠ ગણા મનીને ફળે છે.

હે નારદ ! એ ભગીરથસિનાની પાછળ મદાલીય નામે ગૌરીકુંડ આવેલો છે, જ્યાં કેન્દ્રેશ્વરના પર્વત ઉપરથી જિતરેલી કેન્દ્રાગંગા શ્રી જાહનની ગંગાને મળે છે ત્યાં ગૌરી સદૈવ સખીઓ સદિત કીડા કરે છે મદાદૈવ શ કર એ ધ્યજનો ની પણ ત્યાં જ નરતા નથી

હે નારદ ! આ ગંગોત્તરીના તીર્થમાં સેતુનર્પણનો વિધિ થાય છે શ્રદ્ધાળુ યાત્રી, શ્રીરામચદ્રજીએ ધ્યાપેના સેતુમધ્ય ગમેશ્વરની રેતી નારિએવના કામ્યનામાં બરીનાનીને આ સ્થળે વિધિપુર સર પૂજન કરીને ગોગકુંડમાં સમર્પણુ કરે છે. એ વિધિને જ સેતુનર્પણુ ન્હે છે

ગૌરીકુંડની પાછળ પાડવોની યજ્ઞશૂમિ છે (તેને દાન ત્યાંના લોકો પદાન્ગના કહે છે) ડુળની દત્તાના પાપમાંથી છૂટા માટે,

શ્રીવેદવ્યાસજી ા આજ્ઞાથી પાડવો મગોત્તરી મયા દના આ ત્યા તેમણે દેવયજ્ઞ ય્યો પનો ને યજ્ઞગ્રામ એ છે

વળી એ તીર્થની સગીમા અગિયાર રત્નોના નિવાસગ્રામ તથા રુદ્રગૈડુ પર્વતમાથી નીસરેની રુદ્રમગની મોહન ધારા પશુ મ મ છે હે નાગ' તેની આગળ મહાનક્ષત્રીનુ ક્રીડારચાન નક્ષત્રીન નિરામા છે તે પત્રી બાગીચી અને દેવગગાો સગમ (દેવધા) આવે છે તેની પશુ પૂર્વે અતિ સુદર જુર્ગનાસ, ભોજપનના વૃક્ષોનુ ગાઢ વન (ભોજનાસા) છે તે પત્રી આવે છે પુષ્પનાસા નામનુ નિશામ વન જેને નામ દૂનવાસા કહે છે અને ત્યા છે સાક્ષાત્ મગની અનનામ્બુમિ, પનિત્ર ગોમુખ, જ્યા ગાથના મુખના આખર ા બરફની ગુદામાથી સુરસરિત પ્રાપ્ત થાન છે એ ગોમુખમા સૂર્યકુડનું ગ્નાન અતિ પાનનકારી મનાયુ છે. ત્યાથી આગળ સધન બરફ નિરતર બરેતો હોઈ માર્ગ દુર્ગમ છે એ ગોમુખીની પાસે જ બદરીપુરી નિરામમાન છે.

આ જે ગોમુખ છે તે આરે તરફથી શ્રીશૈવ નામના દ્વિમપર્વતના બરફશિખરોથી પ્રનાસિત છે એ દિવ્ય શિખરો દિવસમા આગી જેના અને સપ્તાકાગે સુનર્ણશા શોભે છે આ પર્વત તે મોનાના છે કે વ્યાદીના એવો મોઢુ જોનારને ત્યા થાન છે ત્યા વા વૃક્ષ કે સતા નથી એ ગ્રથળ પ્રશાન્ત અને ગભીર છે, વિશાન છે પથ્થરોથી બરેતા છે સમીપમા જ ભોજપનના મહાનનથી તથા નાના વર્ણના મનોદર પખીઓથી એ અસકૃત છે સ્વામ, ગુપ્ત અને શ્વેન પુષ્પોથી એ સ્થાન સર્વત્ર અગ્રાદિત છે કસ્તુરીમૃગ, ધ નાના પ્રકારના વનપશુઓથી એ બરેલુ છે

ગૌરીકુડથી નીચે અતિ ઉત્તમ ભૈરવજીનુ સ્થાન છે વળી તેથી ચે અતીત સુદર, ગભીર સ્થાન તની સગીપમા છે, જ્યા રનામનર્ણુ બહુમગા મગાજીને મળે છે કૈનાસ જવાની ઇચ્છાનાજાઓ એ

જહનુગંગાને માર્ગે થઈને પ્રવાસ કરે છે. એ સંગમની સમીપમાં જહનુ મંદપીનું તપોસ્થાન છે (જેને હવે જાંગલા કહે છે.) એનાથી દૂર કુંકુમ નામની મનોહર સરિતા ઉપર શ્રી નીરળદ વિરાજમાન છે. (જે સ્થળને ગંગુમનાલા કહે છે,) અને તેની પાસે ચંડ, મુંડ ઇ. દૈત્યોનો નાશ કરનારી મહાચંડ ચંડેશ્વરી વિરાજે છે. ત્યાં દેવગંગા નામની જલધારા છે. (આ સ્થળને પણ તળપટ્ટી બાપામાં દેવઘાટ કહે છે.) એ ધારા પછી ગંગાજીની વિશાળ રેતીમાં માર્કંડેય મુનિનું સ્થાન આવે છે. તેની નજીક મતંગ ઋષિનું તપોસ્થાન (મખવા) છે. મંગોત્રી જતા પાંડવોએ ત્યાં રાત રહીને ગંગાનું પૂજન કર્યું હતું. ત્યાં ભીમસેને આણેલી જલધારા (ભીમધારા) પણ વહે છે. ધરતી ઉપરના સર્વ મંડોમાં ગંગાજીનું આ નિવાસસ્થાન મુખ્ય મઠ મેખાય છે. (તેથી તેને મુખી મઠ કહે છે.) ત્યાં માર્કંડેય મુનિએ સેવેલી વિશાલ શિખા છે. વળી દક્ષપુત્રી સનીએ દિમાસવની ઠંધારૂપે જ્યાં ફરીથી જન્મ લીધો હતો તે દિવ્ય સ્થાન પ્રથમ મતંગની પાસે (કચ્છોરા) આવેલું છે. તેની નજીકમાં દરિપ્રયાગ (દરસીમ) તથા મુખ્યપ્રયાગ પણ છે; વળી બાગીરથી અને સ્વામગંગાનો સંગમ પણ એ સ્થળે દર્શનીય છે. (એને સ્વામ ઘાટ કહે છે.) પછી ગંગાજીને ડાબે કિનારે વિશ્વનાથ-પુરી (ધરાલી) છે, જ્યાં શ્રીકંઠ પર્વતમાંથી નીસરતી દત્તાદારિણી નામની પતિતપાવની જલધારા ઉત્તરાભિમુખ વહે છે. બાગીરથી, દેવગંગા તથા દત્તાદારિણી-એનો ત્યાં વિરમચક્રરક્ત ત્રિવેણીસંગમ વિરાજે છે. વળી ત્યાં ક્ષીરગંગાનો પણ સંગમ થાય છે. ત્યાં શ્રીકંઠનાં સુંદર શિખરો જુઓ !

તપોવન સ્વામીએ ગંગોત્રીને મધ્યર્ણિદુ જનાવીને ઉપર ગોમુખ અને નીચે ધરાલી મુખીના માર્ગનું વર્ણન કર્યું છે. આપણા વર્ણનમાં ધરાલીથી ગંગોત્રી મુખીના પ્રવાસના વર્ણનમાં આમાંનાં કેટલાંક સ્થળોનો ઉલ્લેખ છે. ગંગોત્રીનાં નેત્રકંઠ સ્તોત્રરે ધરતી ઉપર

પ્રથમ તો ગળ્યું ધત્તી બાગીચો માન દસ-પદ્મ માર્ફનમા જ જોના સગમને પ્રતાપે વિશાળ દગિયો જાતી જાય છે એ મદા નાંબોમાની ફેટી-નો નિર્દમ આ વર્મનમા નેરો ૬ તેથી જ ચાર્ડી તન અતનન્યુ ર્થુ છે ત ઉપગત પત્ત અને નાનાગોટા પ્રસાડો બાગીચાના મે ભાગમા પુટ ને છે ખરેખર, ધગતી અને ગગોતની તત્ત્વ ૥ નદશનુ વર્થુન નાણીને ગમ્ય નથી જ

ગગોતરીથી તરે- માર્ફન દૂર ગોમુખી છે. નની પાછળ ગગા દેખાતી નથી કેમ કે ત્યાંથી તે કેરળ મગ્ફનો જ પટ બની ને ૬ અને ત્યાંથી જાગીનાથનું તીર્થ જડુ જ પાસે છે એ દુર્ગમ હોના જા દ્રશ્ય પશુ કોઈ કોઈ સાધુ વૈગમી પગપાળા એ માર્ગે જાદરીનાથ જાય છે. એ જ ગોમુખનાળા દિમખર્તોનું એક પાસુ કંદારનાથનો પદાડ છે અને યમુનાત્તરીનો પદાડ પશુ ત્યા જ છે. અચારનનાર કોઈ સાધુ સાર ઉપાડે શરીરે દિમશિખરોમા ભ્રમણ કરનો એ ચારે પર્વતોને ફની વળે છે એના ભ્રમણનો દાવો કન્નાર નિઝાન એક યુવાન સન્યાસી મે દીઠા છે ખગ એમને જાદરીનાગવલ્યુમા ઉપાડે ડિયે બેઠા પશુ અગે મરમી અસલ્ય લાગતી હતી, જ્યારે અગે શકર તેટના ગરમ જપડા પહેનાં હતા. એ સાધુ અગ્રેજના પદવીધર છે, ને જલુ ચક્રો છે એમનો ચારે તીર્થોમા સળગ ફરી શક્તા હોનાનો દાવો બોગે હોનાનું માનના ખાસ કાગ્યુ નથી ખીગત પશુ તેના અનોનિ- પ્રસાસશક્તિવાળા કહેવાતા મહાત્માઓ મને મતાનનાગા આપ્યા હતા તપોવન આમી સાક્ષી પુગવે છે કે એવો પ્રસાસ કરનારા દેહાધ્યાસરહિત સમર્થ સાધુઓ છે ખગ અને રનામીજ એના નિચાઈની તથા ગિયર બુદ્ધિના બદ્ધ પુરવ છે કે ને પૂર્ણપણે જલુ આધારપાત્ર વિધાનો જ કરે છે, એટલે અત્ય એના થોડોતર પ્રસાસની સાધુઓ નિઘમાન હોના જ જોઈએ. કેના મહાભાગ એ મહાત્માઓ છે !

એ ગગોતરી પર્વતાનની દુર્ગમતાનો થોડો ખ્યાલ અમેરિકાના

‘ હાફિ ’ ॥ ના ૫-૧-૪૮ ॥ અગ્રા Himalayan Climbના મથાળા નીચે પ્રસિદ્ધ રેના કાખના એક જ અતરણુ ઉપરથી આવશે

One of the world's best known regions is the Gangotri Massif a cluster of sharp snow capped peaks in the Himalaya Chain 210 miles north east of New Delhi To these mountains last summer The Swiss Foundation for Alpine Research dispatched a climbing expedition—the first in the Himalayas since 1939—to make a complete mapping survey. Between June and October the group fought its way to the top of six previously unclimbed peaks

They first tackled Kedarnath a 20820 foot monster which had repulsed all previous climbers It was conquered after two tries and one near fatal accident Four more mountains Kalindi Parbat (18306 ft) Nanda Gunthi (18977 ft) White Dome (20956 ft) and Balbala (19254 ft) yielded to the first try Towering Satopanth (21225 ft) did too but after the explorers had laboriously hacked a vertical ladder in the face of a huge ice tower just below the summit

Although the 1947 Swiss expedition into the Himalaya Mountains was small it was extremely well equipped

શ્વીઝર્લેન્ડના પર્વતશોધકો જમનમા એક ગણના છે કેમ કે એમને હિમાલયના ઘણા બર્ફિ જોવા આ પસ પહાડના વિશ્વ શિખરો સાથે રમવાનો મદારો છે એ અતિ જળાશય શુદ્ધિમાન તથા અનુભવી

સમર્થ મુસાફરો સાન અઘનન વૈજાનિક સાધનોના મુસજ્જ હોવા ના
ગંગોત્રીના પર્વતવૃથા છૂનના દારી ગયા હતા આ નિખરોને
આગરાના પ્રયત્નના નાગર ગયેના કે પન્તુ કેદાગનાથને આ નાગ
માન ગઈ સામે જ છૂની ગઈ અને ત પચ માડ માડ

જેને ગંગોત્રી, યમુનાત્રી, કેદાર અને બદરી દર્શાવે જીગ ગો
ચારે પર્વતગુરુઓ ગંગોત્રીનું જ જૂથ છે આ ગ્રીસ ટોળીએ જાગી
ગંગોત્રીની જગા ઉપર ગોમુખની પાસે નાખી હતી, અને ત્યાંથી જ
જેના નામ આપ્યા છે એ બધા રાખરો ઉપર એમણે આદ્યમણ ન્યું
૯૫ સનો. ૧૪ એટલે ગદરીનાગણુનાગો પદાડ

પન્તુ જ્યાં સ પૂર્ણ, મૂલ્યના અઘનન વૈજાનિક સાધનોથી મુસજ્જ
જેના જગતના સર્વશ્રેષ્ઠ સમર્થ પર્વતરિજેતાઓનો ગન્ત નાગે, ત્યાં
બગ્નખડના સાન એકના, સાન નાગા સાધુ રસ્તો દપણે નિદરી શક્તા
હોય, તો એમા આશ્ચર્ય પામના જેવું શું છે ? મનુષ્યના મનોગણ અને
યોગ દ્વારા યોગ પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરવામા આવેલી સિદ્ધિ વડે શું સાધ્ય
નથી ? એના પચમદામૂતો ઉપર રામિતરને પામેના સિદ્ધ યોગીઓ
આગળ આપણ મનસ સદમ નમે છે

મકરણ ૧૨

કેદારને પંથે અને પહાડોને પડખે

સુકંખી, તો ૧૮-૫-૬૮ ને ધાર મંગળ : બસ, ખીન્નુ શુ ? ગર્ભ કાને ગંગોત્તરીથી છાવણી ઉપડી, ને અમારી યાત્રા “ રિનર્સ ગિયર ” માં ચાલી મોગેથી સદ્ગુરુના નામ સાથે પ્રણવ યોજીને મે ગંગોત્તરીની નિદાય લીધી જગનના, સારના સુખદુ ખનું સાક્ષીપણું અગણિત વરસોથી ક્રંતા કરતા જેની જટા એવ થઈ ગઈ છે એના મ ગોત્તરીના પહાડો રામ રામ ક્યો, પશ્ચિમે દિવાન જેના રીધા જીભેના દિગ ગર કાળા પર્વતોને નમ્રમર ક્યો, દક્ષિણે નસતા જોગીઓને વફત ક્યો, ને પછી પગને પાઠા નાખ્યા.

એ જ ગ જીર પ્રગમ સૌંદર્ય, એ જ, કોઈ કોઈ વાર દર્શન દેતી નીચે જોડી ખીલુમા ગાગતી, બાગીચી, એ પડખે મ ગાગિતિ જોગીઓ અચળ ધ્યાનમાં કતારનવ જીભા છે કોઈને સાથે સાન ટાન પડી ગઈ છે, કોઈને માથે બગ્ડ જેવા ન્વેન પળિયા, અથવા પળિયા જેવો મ્વેન બરફ થોડોવથો શોભે છે. એ કૃષ્ણમયૂર્ણ જોગીઓમાના કેટલાકે કેડ સુધી દેવદારની લીની લૂગી પડેગી કે, ને કેડની ઉપર એ ઉધાડા છે; કેટલાકે વળી વહોનું માન લીલુ ઉત્તરીય ખભે નાખ્યુ કે, ને નીચે નિર્વસ્ત્ર રહેવાની નિચિત્તાને અપનાવી કે. કેટલાકે સરોગ, બહુ-પાતળુ લીવાગર ઓઢ્યુ છે, ને કેટલાક તો સાન અનધૂત જેવા દિગ ગર છે. એ મધા જ પરમ તરુના ચિંતનમાં દેવબાન જૂનીને સમાધિય છે.

પાઝગ દષ્ટિ કરતા, ગંગોત્તરીનો ધનન ગિરિ સ્વર્ગ નિરણોમા દસીને સાશિર નિદાય આપે છે. સામે, પશ્ચિમે નગરને નાળીએ તો ત્યાં પાણુ દિનસિખરો ઠંડાઈથી સતકાર કરે છે

ગોમ પાત્રી ભૈરવવાની પસાર ન્હી ચઢ્યા હતા નવન જનરો ને
 બિનચી હતા તેમજ ચઢ્યા અડધા નાન ભૈરવવાની ચઢામા ગાળીને
 આમે આગળ પડેલુ મુક્યુ સામટા નેગ માર્ગ ન્હી નાખ્યા પાત્રી અવ
 ગભીર, જરા ખરગચડી મુદરના, એ જ માથે ઝંઝમતી રથાગ નિનાઓ,
 એ જ પાતાળિયા ખીણો, નાગદશિખાઓના સમૂહો જેવા, ધનરાણીના
 શ્લોના મસ્તકાગાર સમા દેવદારના દગ્ગિત, સામ્રમાણુ સુતર શકુઓની
 એ જ શોભા એ જ ગમતને મગતી અનિસુતર નાનાની લાગો, એ
 જ ઝરણા, એ જ ગિરિરંગઓ, એ જ ચડઝીતર.

દેવદાર મદનને પ્રિય છે, એ દેખીતુ જ છે એ સિરાય ખીજા કોઈ
 દક્ષને ભગવાન વૃષભજનને પોતાના આનાસમા કયા ઊગના વીધુ છે ?

પાટો એ જ જાગવાનો રિસામો, મગાના ખીજે તટે પ્રયાણુ, તે
 સાત નાગે ધગની, ત્યા ધર્મરાખા મિનાર હતી, એટલે પૂર્વ તરફના
 ધનમા ગિરિતર નાખ્યા સૂર્યના છેદના ત્રિરણોએ લિમશિખરને ત્યારે
 નવરાણુ, અને એ સુમેરુ જેવો ત્રાગાનો પદ્માડ બની ગયુ.

સારારે જા નાગે અમે પાટા સડકે બિનરી આબ્યા. પાછી એ જ
 દેવદારોની વનારબિ, એ જ અણિયા પ્રવ, દરિપ્રયાગ ને મુખપ્રયાગ, કે
 ત્યા કોઈ રોકાતુ નથી ને જેનો કોઈ યાત્રી બાન પૂછતો નથી, શ્યામ-
 મગાના પ્રમગ પ્રનાદનો સગમ, ભાગીરથીનુ રેતીના પટમા એ જ
 રમતિયાળ મનોગમ દર્ગન, એ જ ગામડાની પરંપરા, કાવા, ને શુકખી.
 પાટા એ હુખખી, સુખખી, દુખી લોહારીનાગના માર્ગમા હવે દાખન
 ચરાતુ છે ?

મગામા પાણી વધુ લાગે છે . . . ગસ્તામા જતે જો ખરફના રેડા
 પસાર વર્ષો હતા તે ઝપાટાથી પીગળતા માણ્યા છે. ખેતાર દિવસમા ત્યા
 ખરફ નહિ હોય હવે જો યાત્રીઓ આપશે તેમન ખરફમા ચાલવાનો
 અડો લહાવો નહિ મળે, એવુ લાગે છે.

મુઠ્ઠીમાં મેલ બેઠા ૧ નાગે આ વખતે કે ઉપર જતે અમારે અહીં એશરીમાં પડ્યા રહેતું ૫ થુ હતું, પણ પાછા નાગને ધર્મગાળા ખાતી કે ઉપર જતે અહીં ગોનુ નાનારુ થુ હતું મગોની જઈને પાછા આનતા એ- માગાડી—કે પત્તળી?—સ રમાના એ- વૃદ્ધ જન મુજરી ગરા દના એ ૥ સગીને -ડીમાં ચડાડીને એના મજાને સાથે આ ના દના ને રો-મ્મ આનતી હતી અતારે ધમ એ- બાઈને રોતી સાબળીને મને માડો વિચાર આ થો પણ ના મે તા માત્ર એના પતિ સાથે જગડીને મનિયો જ કમ્તી હતી ૧ અહીં રથ સસાર પામરુ જીવેને કના છોડે છે ૧ ..

સાગે ચાર નાગે લોદારીનાગના ચાર માર્ધન અમારે નાપી નાખરા છે આનતી નાગે મગાણીના તુના પુને જીવી નેવી આનતને લીધે પાર મગના વીસ માર્ધનમાંથી જે ચાર જોડા થયા તે ૧

દયાહુ, તા. ૧૯ : તા ૧૮મીએ જ્યોરે મુઠ્ઠીમાં અમે સુ કુ-લુખ્તુ જમના પછી, ઉપર જન વેઠેની બનકર ચડાઈ અમે આ વખતે જીતપાં, ને દડમજન નરતા લોદારીનાગનાથે વિસામે પડોચી ગયા (૪ માર્ધન) આ વખતે ત્યા હુડાન અમે ગાયો આની પહોચી હતી પણ આ મદો, ઢોગના તમેના જેવો વિસામે બાનીએથી ચિડાન દનો, મિમ્મન નાખરા ને ત્યા જગા કોષ જ કયા? અમે મદાર ધૂણી ધખાવી, ને જો મા મત મહાડી નાખી

નાદારીનાગ એમે જોખડી પદાડ નામ પ્રમાણે એમા લક્ષણ છે મર્ગતી રુદ્રવૃક્ષ બાગીરથીને તમે જોખી નાખી નાજમીકની મગડે છે અહીં નાથ અને રીજનો બન છે આગની સાગે, દિવસના સમયે, આ રથમેથી નાથ એ- નાજરુ ઉપાડી મયો દનો ઉપરની કમડોમાં મરુરી મૂગો ધણા છે એમ ને કે એક બાની બાઈ એ એ- મૂગ દીડો પણ ખરો આ રથમનુ મુખ્ય વક્ષણ બન નરતા છે, પણ તો થે સુદર તા છે જ

સાન્ડમે જાઓ અધારામા જેમ તેમ જિગ્તર માધીને ગાવા સન્દેગોમા પણ જોજાતી દૂધ રગગ્ગી આ બનાવી પીને લેલાગીનાગથી અમે પાઠા વાટે પડ્યા

હવે અમારે જવાનું હતું પાળા પેવી ગગનાણીની તો કે જવા તૂટેના પુને તથા માર્ગની મદદ રસમી રવાગની ગડગડ રાત્રીઓન નમે ઠાપી છે અમે તપાસ નરી તો જણાણ કે ગા પુન તૂટે ગાગ મના થઈ ગયા છે, ને ગીઠરી દરગાગની ઇજનેરી મડગા અમે ઉપર ગા ત્યારે “કન પરસુ” ડગ્ગી અમારી સાથે હતી, તેને પુન સુધાગના પીગ બાગ મહિતા જડગ લાગશે !

અમે પાઠા ગગાણી (ખરુ નામ ગગતની) વાગો કુગર અથા આ આખી ચાના સસાર જેડી જીવનવાના જેવી છે આગો ચે માર્ગ ખરગયડો, ને મુદ્દ છે એમા તરન પણ ધણુ જરેનું છે જેની સમજ દષ્ટિ છે તે એ ખરગયડા માર્ગમા સાધનાથી પગના જરે કે, તરનને સુક્ષ્મ જુદિથી મળ્યું કરે છે, ને ચાનાને સાચુંક મનાવે કે એ સૌ દર્પને જોગવે છે ને તેના સાગને પણ પચાવે કે ચાના સાથીઓ સાથે જીગતીથી નીભાવી ને કે, જતા તેમા પોતાને, રચપને, જૂની જનો નથી, તેમ તેમા લગના નથી ત્રાકત માનરી ખાડોગથી દુખા થાન છે, સાથીઓ સાથે ખાર કરે છે તેમ લડે જગડે છે, ને તેના નરલાગમા જ આખી વાદ જરવી નામે કે એની ચાના એમ જ પૂરી થાય છે ઠાણુ જાણે આ યાત્રા ફરી ગગાતી તડ મળશે કે નહિ ! માટે પ્રત્યેક ડગનું જોઈ વિચારીને અને ખૂમ દડતાથી જગનાનું છે એવું ન જ જાને કે જરેલું પગનું પાણુ ફેરવવું પડે અને તેમા ચે ગગનાણીની પગાડી જેવી એડી રસમી નામે આવે છે કે જ્યારે ગમે તવો સાવધ યાત્રી પણ લપગી પડે છે, ને અજાણ્ય કૂગાય કે એમ થાય તો પણ ધીજગથી, સગનાથી, ફરશોડ રગર એક માત્ર રાઉપના આનદને ચિત્તમા ધરીને જે ચાની મક્કમનાથી આગમ વધે છે, તે જનનાને જીની જાય છે

અમે પહાડ ચઢ્યા, પાવુ નખડુડ પાઠા ન બેતર્યા એ જિનરાણુ ટાળીએ અમે ઉપચી મીઠા આગળ ચાલ્યા આ પહાડ ચઢ્યા ને પહેતાથી જ દેવદાર મિત્રોએ અમને ગમરામ દરી લીધા હતા યુનાનના વન લખવખાટ મહેકના માડયા હતા એની ફૂલબાગી ઝાડીઓ બધે લાગી ગયેલી હતી, અને જડ જેના ઝીંકા નાસ પાછા દેખા દેવા માડયા હતા લામી, વસમી બિનરાઈ પછી અમે મૂળ સડકે આગ્યા, ને પેના ડાકુ દુકાનદારનાળી ભુકળી ચટ્ટીએ પકોચ્યા, કે ન્યાથી સામે ૧૧૨ જવાનું મહે છે અહીં ધર્મશાળા નથી, છાપડ છે, દુનનદારની દયા ઉપર ત્યા રહેનાનું છે, ત્યા ખીચડી પકાવી, ચડાવી, ને અમે આગળ નીકળી પડયા. પ્રતામા માદા પશુ તેમ જ એમના જેના જ એમના માલિકોની યથાસાધન દના કરતા, ધીમે ધીમે, બાગીરથીને વહેણે રહેણે અમે છ માર્ગ્ય કાચ્યા આ સડક ધ્રુવા નગરની ને ધણી ખતગચડી છે, પણ અડગિતર સાધાગણ છે ઝાડપાન નથી. આગળ અને પાછળ સડમની ભુખા પદી માઈસો સુની લહેરાલી દેખાય છે

માત્ર વીસ પચીસ માર્ગનમા જ સું બાગીચીમા ફેર પડ્યો છે ૧ મ જોતરીનો એ નાનડો વહેણ, તેમા મોટી મોટી નદીઓ ધમધમ કરતી મળે છે ઝળ્યાનો તો પાર નથી એનજેતામા બાગીરથી મહાનની બની ગય છે. એનો ધોધ વેગવાન અને વિષુલ ઘર્ષ જાય છે

એમ પ્રકૃતિની લીલીચુકી જોનાજેતા અમે બટનાડી પાછા સાજે પકોચ્યા માખીઓનું સાત્રાજય અહીં બધું જ છે. માણસને એ રઘવાયો ફરી મૂકે છે. અહીં રાત જડાડી નાખી

આજે સવારે અમે બટનાડીથી પાગી છાપણી ઉઠાવી અહીં ગએતો વધારાનો સામાન અમે પાઠો નર્વ લીધો હતો તે જહેનાની બાગ્યે જ જરૂર ડોલ. બે માર્ગને ચઢના ચટ્ટીએ આવીને ત્યાથી પુન ઉપરથી બાગીરથી પાગ ફરી હવે કેદારના માર્ગનો આગલ થયો

જે અમદાવાદનાથી મડળીનો અમને રખતો-રખત સર્વ થતો હતો, તેમાંના એક બાઈની તળિયત અસ્પૃશ્ય થતા એ અદીવી પાછા વળ્યા. બીજા એક વૃદ્ધ બાઈ પણ તેમની સાથે ગયા છે. પુત્ર આગળ નિખૂટા પડતા સહુ રોયા, ભેટ થા ને છૂટા પડ્યા.

આ પુત્ર જે નદી ઉપરથી આપણને બઈ જાય છે તે ભાગી-થી ॥ છે તે પછી રૂઢગ જાનો પુત્ર આવે છે.

તે પછીનો માર્ગ મહુ જ ખનાવ, અને મથળે રથળે જોખમી પણ છે. રથમા વનગાજિ સારી આવે છે, ને પીળા, કાટાથી ખૂબ ઘેગાયેના ઝીણા ‘ હસગ ’ ફળની ઝાડીઓ પણ ધણી છે. પણ ચાવનાતુ મંદ છે એવું આદરુ છે, કે બીજા વ્યામા ધ્યાન બહુ રહેતુ નથી. જે સાધક વૃત્તિવાળા યાત્રીઓ મ્તે ચાવતા ચાવતા મનના મિથ્યા સંસ્કરણોને મારીને આત્મચિંતનમાં નિમગ્ન રહેવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરતા હોય છે, તેમની એ અધરી પ્રવૃત્તિને પણ આ માર્ગ વધારે કુષ્ઠર બનાવી દે છે. છ માર્ગ દૂર ફર્યાં આગળ દુકાન અને નિસામો છે, ને રથમા નિજ નથી, એ ધ્યાનમાં ગમના જેવું છે.

અહીં પણ ધર્મશાળા નથી પણ ખરેખર, ખાનાપીવાના સામાનનું સુખ અત્યાં સુધીની યાત્રામાં અહીં જેવું બીજે ક્યાય મે ન દીઠું. અમારી પડેના ધણા સઘ આવી પડેલ્યા હતા, તે દૂધ બહુ પી ગયા હતા. પસ માવો, માખણ અને લી ધણા વિશાળ ભાવે મળ્યા. મજોત્તમીની આખી દુકાનદારોની જમાત લોખી, હમારી ને કપડી ‘ડ, ત્યાં જોડાજોડ અમે આ ચમત્કાર દીઠો.

અહીં મોર્ચ બનાવી છે. જમીંડરીને અમારે આગળ ત્રણ માર્ચન ઉપર છુણા ચટ્ટીએ હવે પડેગવું છે.

આ નોંધ ૧૧ વાગે કરી છે. વહેજો તલ સારો છે, ત્યાં પ્રેમથી

નાથાધીપા છીએ. દરે ગેલકની ચકાઈ સરૂ થવાની છે. સાત માઈલના એ ચઢાણમાંથી ત્રણ માઈલ આજે કરી નાખવા છે.

અમારે જે પહાડ ચડવાનો છે તે આ સામે જિબો-દસતો, આદવાન આપનો, સાકારના ભાવથી પડકાર કરતો. આ પહાડમાં પણ વાધ-રીંછનો ડર રહે છે. આગળ ચાલનાં એ ભય ઘણો વધે છે, ને દિવસે પણ મુસાફરે એકાકી નહિ ફરવાની સલાહ અપાય છે.

બુઢાકેદાર, તા. ૨૨ મી શુક્રવાર : તા. પેલની સાંજે જે વાગે અમે ચઢી સામેના વણેજાનો પુલ જિનરોને ચકાઈ સરૂ કરી. માથે ઘોળાં ઊર્ગાં સજેલા કુંઝરમિત્રોની વિદાય તો અમે લગભગ શુક્રમી છોડ્યું ત્યારથી જ લીધી હતી, એટલે દરે આસપાસ નમર કરતાં, કેટલાક દિવસો થયાં જેનો સ્નેહ વધી ગયો હતો એવા એ દસના દોરતોનાં દર્શન થયાં નહોતાં; પણ તેનું સાદું જંગમે વાળાં નાખ્યું છે. અડીંથી ગેલકની સાત માઈલની ચકાઈ છે, જેને જૂની બોમિયાપોથીઓમાં બહુ જ મંદસ્થ આપેલું છે. પણ તે પછી રસ્તા મુખર્ચો લાગે છે. જરૂર, ચકાઈ સતત છે; કેઈ સ્થળે માર્ગ પથરાય છે. પણ એકંદર રસ્તો સારો છે. ચકાઈ આકરી નથી. જેણે પોતાના બોજાઓની ચાલતું જરાખર નિરીક્ષણ કરીને તેના અનુકરણનો પ્રયત્ન કર્યો દશે, તેમને આટલી યાત્રા પછી આમાં ખાસ મુશ્કેલી નહિ રહે.

આ માર્ગમાં ઋરણાંનાળાં ઓછાં છે. પહેલા ત્રણ માઈલમાં તો પાણી છે જ નહિ. તે પછી છુટ્ટા ચઢી આવે છે. ત્યાં ધરમશાળા છે.

આ પહાડનું વન ઘણું માઢ છે. ટક્ષોનું વૈવિધ્ય પણ છે. ઝાડ ઘણાં જાયાં છે, ને ખાજોમાં નાની ઝાડી પણ બરેલી છે. ઉપર જાયા અને ગીચ ઝાડોનાં માથાં બેમાં મળે છે, ને કેટલેક સ્થળે માથે છત્રી જેવું ધર્મ મળ્ય છે, ને મૂર્તનાં દિશ્વો પણ તેને બેઠી સજનાં નથી. જાડુ

સુદર અને શાન્ત વા છે. પખીઓના નાનાનિધ પટામખડા ૧૧૨૧ ચિત્તને પ્રસન્ન રે છે. અહીં વળી પાગ માગ મા પીતા બાર્નિન એમ પખીઓ ની એમનાજ હરથી મે સાબળી.

અમે છુણા ચડીએ ધાર્યા કરતા ધણી રધારે આસાનીથી પહોચી ગયા, ને ત્યા જ વસી ગયો. એની રીતે બહુ મ્હણ તરીકે ગનાનના સાત માર્તનને અમે બે દુડામા વહેચી નાખ્યા તા ૨૦મીએ સાજ અમે ત્રણ માર્તન ડ્યો, ને બેનડ સુધીના બાકીના ચારનો પ્રારબ તા ૨૧ને પરાકિયે છુણાથી ડ્યો.

આ ચાર માર્તન પણ મને ખાસ આગ્રહ ન લાગતા. ૫૫મા ઝાડ પહાડ પડનાથી બગાણ પડવા છે, એ જરૂર જરા નહ આપે એવા છે, છતા માર્ત એકદર પહોંચો ને સરખો છે. પથરાળ તા જરૂર છે. દરેક પગલુ નાળગથી ભગનાનું છે. પણ જેને નિઠક કે કરડી ચડાઈ કહેવી પડે એવું નથી.

આ પહાડમા મોટા ઝાડોમા ખાસ કરીને પાગર, માજ અને અખરોટ જ્ઞાન બેચે છે. પાગરના ધડિયા ત્રણ માણસની બાયમા પણ મુસ્કેનીથી આવે એના મોટા ધસા જોતામા આવે કે પોણોસો કીડની ઊંચાઈ બહુ અસાધ્યનણુ નથી વળી એના વચ્ચેરે પણ છે, પરંતુ એ બધું હું બહુ ઝોળખી શકતો નથી.

પણ આ નનાવડિમા ખાસ જ્ઞાન બેચે છે. “૨૬” નામની ચીડની જાત મસૂરી છોડવા પછી ચીડની ત્રણ સુસ્પષ્ટ જતો જોતામા આવે છે એ- તો ચીડ પોને એનો આનર સુદર શકુ જોવો છે, છતા નીચેથી એ ખાસ પહોંચા હોત છે. એની લામી સાળીયોનુ ઘાસ નીચે પડે છે. આગળ મગોત્તરીને માર્ગે એનું બીજુ રૂપ “દેનાર” અથવા દેનારનું થાય છે. દેનાર વધારે સાકડા, જિઆ ને દેખાવડા છે એ

સપ્તમાથી વૃક્ષોની નનાવણિ મનોરમ લાગે છે અને ચીડનુ ત્રીજુ
“ ગર્ધ” ૩૫ અડી છે. એના થડ જડા છે, પરંતુ જાડનો ઘેગવો બહુ
સાન્ડો છે, ને ઊંચાઈ સો'ડ શીટ સહેજે હોય છે.

આસપાસના જંગલોને માથે આ નર્મી ટાચો ઊંચી નીચી આવેલી
મર્મીદોના મિનારા સમી સુરેખ, શ્રુતિતિની રેખા જેવી સીધીસટ શોભે
છે. આખો પહાડ ગર્ધ રૂપી આગળાઓ ઊંચી કરીને જાણે પોનારે છે કે
“ એ જોડ છે, અદિતીય છે, એ સિરાય જીત્તે કોઈ તથી ! ”

જંગલી જનારોમાં, માગ જેવામાં તો માત્ર એ સર્પ આવ્યા
હતા. જન્ને ભુખગ હતા ખીજુ કોઈ પ્રાણી દેખાયુ નહિ જે કે
હુણાથી જેન- જતે એ ઘટના જતી હતી ખરી ચાર માર્ગની ચડાઈ
પછી, જેનડ નજી- હતું ત્યાં, અમાગી આગળ નીજોવા મારનાડીઓના
સઘનો એક બાગ એક રામસનેહી સપ્તદાયના જુનાન સાધુની દેખરેખ
નીચે ચાનતો હતો તે એક રથગે ઊભો રહી ગયેતો અમે દોડો સાધુએ
ખુનામો ય્યો કે નીચે ખીજુમાંથી ધૂ-ધૂ-ધૂ મરતો ધૂનવાટ રહી રહીને
આવે છે, ને પાદડાના હગવાઓમાં કોઈ મોડું પ્રાણી વેગથી ચાનતુ
હોય તેના ખખડાટ થાય છે, તેથી બાજીનો સઘ ભેગો જના અમે
રામવા છીએ

આ પાગર, બાજ ધ ના પાદડા મોટા જડા, રામજુના જેના લીસા
ને મજબૂત હોય છે. એ ખરેના લાખો પાનના હગવાથી આ માર્ગ ખૂબ
છરાઈ ગયેતો રહે છે, ને તેને લીધે જિનરહિયા યાત્રીઓ પડોધડ લપસી
પડે છે પણ સડ પડોગી ને ડિનર્મ સામાન્ય હોવાથી ખાસ ધ્વનિ થતી
મારા જોરામાં આવી નહિ પણ નરમાદ પડે ત્યારે આ પાદડાશી દેત્ય કેર
વરનાવતા હશે. ચી-ણી માગી, લપસણ પાદડાના હગવા, દોગાર, ને
અણિરાળા પદાણા આ રમ્તાને ત્રાસદાર બનાવે એમ અર્દોના લોકો
કહે છે. અમારે માટે તો મનેરી પંગીથી વરસાદ બાપજ ખમૈયા દગી

ગયા છે, હજી સુધી એક નાર પણ અમને એ મુરખી નજા નથી એટલે નીરાતે અમે સડ પરત્વેના જોતપત્ની આમ સફાર્ત હાળી શકીએ છીએ ।

અમે બેનડ ચઢીએ ઝપાટામા પહોચી ગયા જના બોમિયા-પુસ્તકમા બેનડની ટહાડ અને એડદર તેના કષ્ટકારીપણા વિશે એવી બિદામણી ચેતવણીઓ આપી છે, કે અમારા મનથી કે ઠોણુ જાણે અમારી ત્યા જેવી ચે દસા યશે નવેડ હજાર શીટની જિંચાર્ત એ ટહાડ તો હોય જ, પણ કશું નાસ જેવું અમને ન લાગ્યું વરસાદ ન હોનાથી સૂર્ય ખૂદમો પ્રકાશતો હતો.

બેનડમા ચાપાણી કરીને અમે ત્યાથી પાચ માર્ગની જિતરાઈ શરૂ કરી બેનડમા રાત રહેનાય એવું આશ્રયસ્થાન છે જ નહિ જેમ કુ મરતી ટોચે અમે પહોચતા ગયા તેમ ઝાડી આછી ચતી ગઈ, ઝાડ દૂર થતા ગયા, ને એટલે નાના ઝરણા દેખાયા. મુખ્ય ત્રાસ પાડતાના ગાઠ આગળનાનો છે જાણી હોવાન ઝપાટાનું ધ ઉતગાય તેવો છે

ઝડપથી અમે પગરાણા ચઢીએ પહોચી ગયા અહીં પણ માત્ર જાપરા જ છે. રહેવા જેવું સ્થાન નથી પાડુ મહાન નામે ય નથી વરસાદમા ગમે ત-નીક થયા નમર ન રહે, એવું આ સ્થળ છે અમે એટલા બધા નહેતા અહીં પહોચી ગયા, કે આખો દિનસ અમારી આગળ શિરાજાળી નાન જેવો લામો પથગાયેનો પડ્યો હતો । સવારના આકાશી ખીજ સવાર સુનીનો સમય કેમ ડગીને આ વિચિત્ર સ્થળમા ની-મે ? તર માર્ગ તો અમે સરળતાથી પેરાદિસમા જ ડહાડી નાખ્યા હતા બલે ત્યારે એ- પડાન આગળ ચર્લ જાય ।

ખાંચડી પનાનીને અમે બોમ મ્યો, ને એ- નામે આગળ નહેતું મૂક્યું હજી જિતગર્ત જ હતી નાના વગબગ ચાગ માર્ગના વેગે અમે સડસડાટ જિતગી પ-યા, અને ચાગ માછતે એડ મુદ્દ નદીમા અમે

ઊતર્યા. થોડો સમય ચર્ચા બાબતની ખીણમાં આ નદી ખળખળ કરતી અમને સાથ આપી રહી જ હતી. અહીં અમે એમાં ઊતર્યાં, પાણી પીધું, ને એને એળંગી. અહીં પ્રદેશ પથરાય છે; ખેતી દેખાય છે. દરમિયાન છે, ને આખું રથળ ગુલાબ તથા બીજાં પુષ્પોની ઝાડીઓથી મહેકી ઊઠે છે. અહીંની ઝાડા સ્ટ્રીમાં પણ માત્ર છાપરાં છે. વળી પાછું છુદાકેદાર પાંચ માઈલે આવે છે.

મારા પગની દ્રશ્ય બેડી હતી. ડાબા પગના હરેક આંગળા ઉપર તેમ જ એડી ઉપર કોઈકા પડી ગયા હતા. જન્મે પગનાં આંગળાં ગુમડાં જેવાં દુઃખતાં હતાં. સોહી ગંઠાઈ જવાથી નખ કાળા પડી ગયા હતા, ને એક અણીયાળો પથરો ઘૂંટીની પાસે ડાબે પગે અંદરના ભાગમાં વાગ્યો હતો. હાંધીકેશમાં દુકાનદારે જોડા ઉપર ખોટા નંબરની ચિઠ્ઠી ચોંટાડીને મને હાથે હતો, એવા એણે નંબરના જોડા કંઠે નહિ તો ખીજું શું કરે ?.....

ખેતીવાળા કુંગરા અને એકંદર ખુશ્કા મેદાન જેવા શોભતા આ રમણીય પ્રદેશમાં અમે છુદાકેદાર તરફ ચાલ્યા. જાણ્યુંએ વહેતા એક નાળાનો કાંઠો, મારા પરિચિત કોઈ પણ ખર્ચીયા કરતાં વધારે મુંદર હતો. ત્યાં ખેરડીને પ્રેમથી અમે જળપાન કર્યું, દાઘ, પત્ર, ગોંધોપાં, વિસામેા લીધા, ને આગળ વધ્યા. મારા ઝોડા હવે મારા પગમાં નહિ પણ હાથમાં હતા !

છુદાકેદાર ગઈ કાલે સાંજે અમે એ રીતે પહોંચી ગયા. એક દિવસમાં ૧૮ માઈલ એમ પાર કર્યો; અને તે પણ એવા માઈલ કે જેના સંબંધમાં જની પ્રત્યક્ષિત બોમિયાપોથી ગંભીર ચેતવણીઓ બરેલી છે !

ગઈ કાલે અનાયાસે પ્રદેશ દેવો. મારા સાથી બાઈ જાતને શિવજીમાં બહુ શ્રદ્ધા છે. અમે તરત જ ધર્મગંગા અને જાતમંગાના સંગમમાં

સ્નાન કરીને ગંગોત્તરીમાંથી થોડું જળ છુટાકેદારને ચઢાવ્યું. આ સારૂ જૂખડીમારસ મંદિર છે, અને એની પૂજા કરનારા અબણ પડાઓ ભય કરે જડ છે. અમે મંદિરે ગયા, ને અમારા પડાએ ત્યાં એક જણને વધુ કે આજે પ્રદોષ ૭ માટે સાજ થઈ ગઈ છે તો પણ અમારે જળ ચઢાવ્યું છે છુટાકેદારની મૂર્તિ પાસે દીનાનું પણ કે સાધન નહોતું. પવા પૂજારીએ તરત જનામ દીધો, “પરદોસ હો. યા ખરદોસ હો, કોઈ કંઈ કરે” આટલા એના સંગડા હતા.

એક જાગી ધાટવૂટ નગરની મોટી શિનાના પડખ માં શરૂપાર્વતી અને પાંચ પાંડવોની આકૃતિઓ કેતરેની છે એ “છુટાકેદાર”.

આ તીર્થના પદ્મપુરાણમાં વર્ણન છે. એને લગતી પૌરાણિક આખ્યાયિકામાં ભીમના ભયથી નાસ્તીને શકર ભગવાન શેશ થઈ ગયાની અને એ ભેશ અગર પાડાના પાંચ અંગોટપી પચકેદારના સ્થાનો બનેલા હોવાની વાત આવે છે. મને આપણા પૂજ્ય, પદ્મભક્તમંત્રણ સેખાના દેવ દેવીઓની અગાંતી બાહ્યોની મનાર્થવૃત્તિને લીધે થતી દુર્દશાથી એટલે બધો ખેદ થાય છે, કે આ તીર્થ છે, તપોભૂમિ ઉત્તરાખંડનો ભાગ છે, અહીં પણ ઋષિમુનિઓના નિવાસસ્થાનો એક સમયે હતા અને મહાપાનામાં આને પણ મ્યાન છે, એટલું જ પૂરતું સેખીને, કલકથાઓની પરીનાતોઓમાં ઊતરવું મને હજી લાગતું નથી. અગાંતી પડાઓ સ્વાર્થના માયો કાવે એમ હાકે રાખે છે. કેટલાક કહે છે કે મહિષનું રૂપ લેતા પર્વેના શરૂ ભગવાને અહીં માન વસાવેલો જ ત્યાગ કર્યો હતો. પશુરૂપ એમણે આગળ જમને લીધું હતું, કેમ કે પચકેદારમાં મહિષનો પૃથ ભાગ કે રિશ્વર હોવાનું પુરાણમાં જણાવેલું છે, છુટાકેદાર નહિ. આવી આવી એમની ચર્ચાઓ હોય છે.

પ્રકરણ ૧૩

બેલકુથી પંવાલી-કેટલાક બોધપાઠ

ધ્રુતુ, તા. ૨૨-૫-૪૮ ને વાર શનિઃ છુઠાકેદારનાગા અમારા ગોરતુ નામ છે જ્યાનદ, એના બાર્લિ નામ છે રિલાનદ છુઠાકેદારને ફરતા પહાડોના નામ, ઉત્તરે મધપથ, પશ્ચિમે ભૃગુપથ, દક્ષિણે સુદ્રપથ, ને પૂર્વે ચર્ગોરોદણપથ

યમુનોત્તરીના માર્ગમા બેલબર્ગી તથા ટદુખચગની પોરો ધણી મળતી હતી એમ તો છેક દેદરાદૂનથી એ જનતા ભારખાના થયે થયે બટકાય છે આ આખા પહાડી પ્રદેશમા વેપાર તથા સામાનની અનરજવરતુ એ એક જ સાધન છે અને ણી નેપાળ, તિબેટથી જાડ જાનના બોટિયા વણુઝાગ સોફો પ્રામૈતિદાસિઃ સમયથી રિંદ સાથેનો વેપાર આ પેટાગરોની વણુઝરો વડે જ નીભરતા આવેના છે, ને હજુ પણ મસૂરી તથા દેદરાદૂન સુધી પોતાનો એ જરીપુગણે વ્યવસાય ચાલુ રાખી ગૂંહેના છે યાત્રાના માર્ગમા ચઢીએ ઈશા માન આ રીતે જ પહોંચે છે યમુનોત્તરીના માર્ગમા ધણીખરી નખુઝરો ચ્વાનિક પહાડી સોફોની હોય છે. પણ ગંગોત્તરીમા જાડ વોડોની પોઠોની મ્તારો આઘ્યા કગતી હોય છે. તિબેટમાથી નેપાન ચમ્રને નેનમા પાટ પાટે એ સોફો ગંગોત્તરીની નીચે જીનરી આવે છે, ને ત્યાથી રાજના નવેક માર્શિની મજન રગતા પોતાના જંગમોટા તથા અચ્ચરટદુને હદા-તા નીચે આઘ્યા જાય છે અમને ગંગોત્તરીના માર્ગે તો ડગત ને પગથે સાન્ડી ફેડીઓમા આ વણુઝરોમા અટકાવુ પડતુ હતુ પણ મજા ચઢી છોડીને નદી પાડ નદી, ને ફેદારનાથનો ગાદ પન્ડથો, ત્યારથી એ વણુઝરો અદસ્ય ચર્ધ ગર્ધ છે

મીઠુ ચમુનોત્તરીના માર્ગમા સુમ્તિગાની માગણી ધણા ને છે ગજોત્તરીના માર્ગે યાત્રીઓની ગે ભીખની સતામણી વધી જતી છે પણ કેલારનો રાહ તો ત્રાસદાન છે નામોટા, સ્ત્રીપુરુષ ધા જ ભીખ માગે છે ! ખેતી પ્રતા ખેડૂનો, કોઈ યાત્રીને પસાર થતા ખેતો, જરા ધાને રોળી ભીખ માગી નવી એને સામાન્ય વસ્તુ મગજે છે ! ગાયોનુ ધણુ હાકી જતા પશુપતિ પણ 'સુમ્તિગા' કે પાર પૈસા માગરામા જાણે મોટાઈ સમજે છે બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય છોડગડોતરી એના ટોળા બડધો બડધો માર્ગે સુધી યાત્રીઓનો ડેડો પડે છે આખો દેગ જાણે રનભાવે જ ભીખશીન ચર્ચ ગયો છે .

ફનાતુ-મેનક-પ ગરાણાનાજો પદાડ એવો પ્રગાહ ને ગભીર છે, કે એમા ચાનતા જરા મોટેથી બોલીએ તો પણ એનો જાણે મોટા ધૂમટમા બોલ્યા કોઈએ એવો પડવો પડે છે ને ઘોર મારે છે ત્યાર પછી જાના ચીનાણુ દુન માગથુ ઉપનન આવે છે તે પછી ખેતીથી બિભરાતા કુગરો, ધર્મગગાનો ઉપાજો ત્રોહો, ચી નુ વન રંગેરે આવે છે પેના પલાડના પાગર, ગાજ, રઈ, અખરોટ ઇ મોટા જાડ ઉપરાત ખાસ પણ બડ હતો પણ એ ફૂલી ચૂકો હતો એ પૂર મદારમા હોત તો એના બાનચર મોગ ફૂનોથી નન ઝગઝગતુ હોત એના પાદ્મતો ધામધૂદ રંગેરે આપણા ધોળા ખડચ પાના જેવો કે પણ મ્દમા એ તેનાથી ધણા નાના છે જાડ, પા ને ફૂલ, ત્રણેય સુ છે ચમુનોત્તરી જતે આ ખાસ પૂર મદારમા ખીનેતો હતો, ને એના રાતા, જાણુડિયા તથા શ્વેત, એના ત્રણ રંગના ફૂનોથી એના નન ઝગઝગી બિઠચા હતા અને ગુનાગની જાડીઓના ધોળા મહેન્તા હમનાની તે શી રાત થાય !

અર્પી પણ એ જાને ફૂનજાડ ખૂમ જ છે ગુનાગ હજી ખીનેતો છે, ને જના એની જાડી આવે છે ત્યાં એની માગમણી સુમધ મગજને તન્નન કરી નામે છે ઈસર નામના પીળા ખટમીયા ફૂનોના ઝોરાએ

આખી યાત્રામાં સાથ આપ્યો છે, પણ ધનુષ્યુ' દાથ પડોએ ત્યાં સુધીનાં એનાં કળ કુડાઈ ચૂકેલાં જ હોય છે ! કિનચુડા નામનાં બીજાં ઝીણી ગતનાં કળ પાકવાની હજી મોસમ નથી, ને અખરોટની મોસમ યાત્રાની મોસમ વીત્યા પછી આવે છે !

તા. ૨૧ની સવારે નવેક વાગે અમે જુહાપેઠારથી આગળ નીકળ્યા પછા. જૂની મોમિયાપોથીનો આધાર વારેવારે ખત્તા ખવડાવે છે, પણ અહીં વળી વિશેષ સંભાળવાનું છે. આખી સડક બદસાઈ ગઈ છે; કેટલીક ચટ્ટીઓ જેનાં નામ એ ચોપડીમાં છે તે આજે હયાતીમાં નથી, ને કેટલીક એ નવી છે. અંતરનો હિસાબ પણ સાવ બદસાઈ ગયો છે. ઈ. સ. ૧૯૩૬માં લખાયેલી ચોપડી એમની એમ હજી નવી આવૃત્તિઓ કર્યા કરે છે, ને જાણે ખાર વર્ષમાં કશું બન્યું ન હોય એમ, કશા પણ અવગતનપણુના પ્રયત્ન વગર, એનું એ પીરસે રાખે છે !

નવી સડક થઈ છે તે લાંબી વધારે છે, પણ કેટલાંક ચડાણ-ઉતરાણને એ ઓછાં કરે છે, ને ચાલવામાં વધારે સારી છે. જૂની પગદંડીને એ ઘણે સ્થળે ગળે છે. જુહાપેઠારથી નદી પાર કરીને અમે લગભગ પોણા માર્હલિનો સારો જેવો ચડાવ કર્યો. જુહાપેઠારનું સ્થાન સુંદર છે એમ કહેવાનો તો હવે કશો અર્થ જ નથી રહેતો. દિગ્માલ્યના પહાડોમાં વસેલું ને એ નદીઓના સંગમવાણું તીર્થ, સુંદર ન હોય તે બીજું હોય શું ? પણ તે પછીનો માર્ગ જુખડી ખારસ છે. ખેતી તો બધે વિસ્તરેલી છે, પણ હવે ઘઉં ખજામાં આવી ગયા છે, એટલે ખેતરો સાવ બદમુરત ને પીળાં પચરક છે. ડુંગર ઉપર પર્ણવિસ્તારવાળું ઝાડ જ નથી. માત્ર ઝાંખરાં છે.

નૂને માર્ગે જૂની પોથી (૧૯૪૭ની આવૃત્તિમાં પણ !) બૈરવ ચટ્ટીને છ માર્હલ દૂર ખતાવે છે, પણ એ નીકળી નવ માર્હલ નંદા ચટ્ટી (૪), હોલા ચટ્ટી (૧૧) કાલી ચટ્ટી (૦૧) ને તે પછી બૈરવ ચટ્ટી (૩) આવે

છે, અને એમાની એક પણ ચટ્ટી રાતનાસાતે યોગ્ય નથી ખાસ કરીને વરસાદ પડે ત્યારે ત્યાં ત્રાસ સમજવો. માખીની નડગતનો પાર નથી ડાસ અને ઝેરી છરાતના ડખ અને યાત્રીઓને ફેલનાથી ભરી મૂકે છે અમારે તો દડમજલ ચાલના જ કરવું પડતું હતું છુઢાકેદાર મુઠીના ૧૬ માઈલ અમે સળંગ કર્યો, ને જૂની ચોપડીને દિસામે ચાલના એમા હૈન્ડ ચટ્ટીની મોગી મોગી વાતો લખી છે પણ અમારે પગે એ સાન નકામી નીરડી. આ વરસે યાત્રા બધ હોરાની ખમરોને લીધે પણ આબુ બન્યું હોય એ સંભવિત છે ચડાઈ ખરેખર મૂશ્યું છે સડક સારી પણ ઘણે સ્થળે અતિ પથરાણ છે, તો પણ ભોખમ જેવું દેશ નથી છેદી ત્રણ માઈલની જે ચડાઈ કુમળી ધારે લઈ જાય છે, તે રસમી લાગે છે.

ભૈરવ ચટ્ટી પાસે ભૈરવનાથનું મંદિર છે એમ કહેવાય છે કે કોઈ યુરોપિયને એ બધાનું છે હોય શ્રદ્ધાનો તાગ ફોર્જનાથી નીચ્યો છે ખરો? પણ આ “મંદિર” માં નથી કાળા પદ્મણુમા કોતરેલી નાની જોગી આકૃતિઓ અપૂર્ણ પડી રહેલી છે ત્રિશૂળ તથા ધ્વજતા ચીથરા અને ઘટ ત્યાં ધણું ચરેલા છે ને પણ ચર્ચુન ન રસમા જ સાર છે.

આ રસ્તો નદીનાળા ને ઝરાઝખુળો નથી ભૈરવ ચટ્ટીમાં પાણીના એ ખાગડા પાસે પાસે છે એકમા બેસોનો નિવાસ છે, ને ખીલમાંથી યાત્રીઓ માટે ચટ્ટીમાં જળ વપરાય છે ડાસ ઈનું આજો ધણું જ ભેર છે. અમે તો ત્યાં પાસેર પાસેર દૂધ પીને આગળ જ દોડ્યા.

પાદડા વગરના ભૂતાનળ જેવા છપ્પનિયા ઝાડ અને લાટાળા ઝોરાની ઝાડીના આ પ્રદેશમાં મુલામની શુ બહાર છે. પેના વીંઝિયાનું પણ અહીં ભેર છે ને ઘણે સ્થળે વોડોએ એની નાડો ડરેલી છે.

ભૈરવ ચટ્ટી પછી આવે મોટા ચટ્ટી (૩ માઈલ) પણ અહીં દુકાન જ ભેરી નહોતી ત્યાંથી રાત્રી માઈલ ચાલીને પહોંચ્યા સીમના નામની ચટ્ટીમાં કે જેનું નામ ફોર્જ ચોપડીમાં નથી એને કુડ, ચટ્ટી પણ કહે છે.

આ બધો સમય, ગંગોત્તરીમા અમારુ, એમની માદગીના સંગેગો
મા, પુનર્મિતન થયુ ત્યાંથી તે છેક હજી સુધીનુ, અમાગગાગીનુ વન ન
સર્વથા એમના સિગ્નનાને અનુસરતુ - નુ નુ સાથે નદી ચાલવુ
નદિ, કેમ કે કોઈ નુ પશુ બોન એ એમને ગમતુ નહોતુ ખાવામા મન
કાવે તારે અને તેટલા પ્રમાણમા સાથે રહેવુ, ને નદિ તા નદિ,
કોઈ ની જોડે માણસાઈથી નવા જેવી ના એમને નાન જ ન મને
બરેબર આ મહારાનામા વિચિત્ર સાથી મળના ને એમને નીભાવના
એ સાધના અનુભવના જેવી છે? બનબના સધો આ યાનામા તૂટી
જતા મે દીકા છે, પણ મારો સધ દગગિ નદિ તૂટવા દઉં
મનોનિમ્મલની આ નસરનમા મને પણ રસ પડના માલો છે, સયમ
રાખના ની આવી ત- દરી કારે મળવાની છે?

બોટ પગીની બિતરાઈ પગગણાને મળતી આવે છે વૃક્ષોનુ
વૈવિધ્ય અને બગવો સાગ છે અહીં ferns પણ થાય છે, એ
નિગેના માર્ગ છાનાવાયો, મામના પાનથી છાયેતો, ને જોખમ
વગરનો માત્ર નસાદમા બહુ નાસ થતો દશે પણ અમાગ ઉપર
તો હજી સુધી એ મદાગગની મડે ચાલુ છે જગન એમર
કસમ છે.

દિંદના ગમત નના પગિર્નની અસરો આ ઉત્તગખડમા ઘણી
પહોંચી છે ટિલરી નરેશના ગૌરવ મોખા અને સત્તા અધિગર પરત્વે
જે કેરકારો થયા છે ને ચાય છે, તેણે આ પ્રદેગની અબણ અને જડ
પરતીના ચિત્ત ઉપર વૈવિધ્યબરી અસર નરી છે પ્રજામડળ અને
દોઝેસની સગગને અપયશ અપાવના પણ અમુક નર્તો નીમગી પડેવા
સબળાય છે આ તરફ એનુ એમ બયાડ પરિણામ દોહુ વગમો થના
અહીંના પહાડોમા ની દવ સાગના નથી પણ હવે માણીજૂને એ
અમુલ્ય ચીડ ઈની વનરાજિથી ઝૂમતા પહાડોને જદમાસ તોફા સગગારી
મૂના લાગના છે? ખરુ જોડુ કોણ જણે પણ આનુ મે સાબલ્યુ

અમારે માર્ગેથી અમે સળગતા કુંગરા દીઠા. એના ધુમાડાથી માર્ગેથી મુખી આકાશ છગર્ગ ગયેલું છે. દિવસોના દિવસ મુખી આકાશની સ્થિતિ આવી રહેશે.

વળી પાથું મિશ્ર વનરાજિ જઈને ચીડનું વન આવ્યું; વળી સાવ બોડા કુંગરાનાં સપાટ માથાં આવ્યાં.....દિમાલયની નિસર્ગશાસ્ત્રી કાણે કાણે રંગ ખલ્લ્યા જ કરે છે.

અમે, ઠીક ઠીક થાક્યાપાક્યા, કુકડ અથવા સીમલા ચટ્ટીએ સાંજ સોરા પહોંચી ગયા. છાપરી નાનકડી, ને યાત્રી ઘણા; વૈકુંઠ નાતું, ને દૈશ્યુવ ગામ્ના; એવો અર્ધો ખેલ હતો. ત્યાં પહેલા બાવાઓની વચમાં જેમ તેમ અમે “આસન” કર્યો, દાળરોટલા ટીપી લીધા, ને છાપરી નીચે લાંબી ખેંચા. અર્ધો એક સાધુ હરસથી પીડાતો પડ્યો હતો, તેના જીકારાએ રાત વિતાવવામાં મને તો સંગીન મદદ કરી. સામેના કુંગરાને દર જોતાં જોતાં સમય પસાર થયો, ને આજની સવારે જીઠીને અમે ચાલવા માંડ્યું.

“બધેશ” અને “શીર”ની વાતોના ગપાટા આ ચટ્ટીમાં પણ ધણા સાંભળ્યા. એક વાધે ઉત્તરકાશીમાં પચાસથી સાઠ માનવીએને બરખી લીધા હોવાની સનસનીદાર કથની ટોઈક કહેલું હતું. અમે ઉત્તરકાશીમાં ત્રણ દિવસ રજા હતા, પણ અમે તો ત્યાં એવું કશું નહોતું સાંભળ્યું! પણ સાપ અને વાધની વાતોના સંજંધમાં જગતમાં જનરવબાપ સર્વજ્ઞ સરખો જ હોય છે.

અમારો બોણ બાઈ કહેતો હતો કે દને સવારના અંધારામાં નીકળવું નહિ, કેમ કે બધેરનો બધ છે! ભયે! એની સલાહ કચૂવ રાખીને અમે ઉક પાા વાગે નીકળ્યા.

અમારી સાથે સાથે બૃગુગંજા નીચે બિંડી ખોણમાં ચાલતી હતી. એને કંઈ મોટાં ને કસદાર ગામડાં સ્થળે સ્થળે હતાં. ઘઉં ઘેર ઘેર

ખજામાં ખજાડોના પગ નીચે ખૂદાતા, તો કોઈ ખજાડા ઢગવા મારેલા ઉપરથી અમને દેખાતા હતા. પણ કુમરા સાન ખોડા ને ઝાડનિરોણા દર્શા. આ માર્ગે જાણેરના સાવણ પડે, તા ખરેખર માગ વાગી જાય. અને તેમા સુઈનાગના માગણોના નાસથી મગજની ગરમી ને ચઢી જાય તે વળી જુની.

અમે છ માર્ગ પાગ કરીને છેવટે ભૂચને કાંઠે કાંઠે ધુત્તુ ચઢીમા આવી પહોંચ્યા છીએ. અહીં પણ દૂધ નામ નથી, ને આને નાગે કુવનદારો ઉગર આવે એટલી હડે યાત્રીઓને હજે છે.

અહીં દાળરોટવા ટીપ્પા છે. મધોરના બાગ વાગે ભૂચના વહેણમા પડેલી શિનાઓમાની એક ઉપર બેઠા બેઠા આ નામ લખાઈ ગેલી છે. માખીનો ત્રાસ ભયાનક છે. ચઢીની છાપરીમા બેસતા, એતુ વાદળ મારા ઉપર ઝડપથી તૂટી પડે છે.

આ ભૂચમા આગળ જતાં દિહરીમા બાગીચીને મળે છે નદી ખામી મોટી છે. અહીં યાત્રીઓ બેસી શકે એવી બે ત્રણ છાપરીઓ છે. પણ રાત ન છૂટકે રહેણ પડે તો ગંહીએ, એવું છે.

માખીઓ ધૂટીમાં કગડી છે. બાનને પગે એક ડબ પાક્યો છે એક સાધુને સે કડો ડબ પડ્યા છે, ને એ તાલે તથા પીડાથી ઝનાઈ ગયો છે. મને દશ એ એવી વસમી નહી નથી, ને ડબ પાક્યા નથી પણ ડાબે પગે અદરના બાગમા મગજાણીની ગિતરાઈ રૂને પથરો નાખ્યો હતો, ત્યા બીજા પગનાઃબેઠાની ધાર મગમગ તાકી તાકીને વારવાર વાગ્યા કરે છે, એના કસ્તા વધારે કુદગતી કમ બીજો હોઈ શકે ખરો? હાલે પ્રહારા નિષ્પત્ત્યમોદન !

અહીં નાની ધર્મશાળા પણ છે. દિહરી અહીંથી નજીક છે, ને આરાપાસના પ્રદેશનું આ પણ એક કેન્દ્ર છે. માખીનો ઉપદ્રવ અમે ઘણે રથને અને ઘણા પ્રમાણમા વેદ્યો છે, પણ ધુત્તુ આગળ એ સૌ પાણી

બરે છે ટિફરીનો, અને તેથી મુજગત પાછા જવાનો નનચાનનારો, માર્ગ અહીંથી નજીક છે, અને તે તરફ એક સડ-અહીંથી ગય છે, એ હકીકતની ઘોડીપણી સોતસુ-વાદ મુજગતી યાત્રીને આ માખીએ ગમે, તે તેમા આશ્ચર્ય નહિ જ. માન્યામા ન આવે એવો આ માખીએનો જીવન આ સ્થળમા યાત્રી ઉપર કાળા કેપ સમા તૂટી પડે કે

ધુતુમા કે પશુ સાધનસમગ્ર કે ચીજવસ્તુ મળવાની આશા રાખવી એ મોતી ભૂલ છે

પંવાલી, તા. ૨૩મી : ગઈકારે ડા. વાગે ધુતુની માખીએને રામરામ કરીને અમે આગળનો માર્ગ પન્જો અહીંથી પંવાલીની નામચીન નન માર્ગની ચકાઈ શરૂ થાય છે. આ ચડાણ ત્રિશે અમે આગળથી ભડકાનારી ચેતનણીએ સાબળતા આન્યા છીએ બ્રહ્મચારી ચક્રધરની ભોમિયાપોથીમા પશુ ધુતુથી ત્રિયુગી નારાયણ મુધીના માર્ગના સગધમા એની તો ગભીર ચાતો લખી છે કે એ વાચીને જ યાત્રીના મોતિયા મરી જાય એ પંવાલીનો પહાડ ધૂગન્યા કરતો અમારે માથે જમૂખતો હતો. ધુતુથી તથા માર્શલ દૂર આવેલી રાયપુર નામની ચઢીએ પહોંચી જઈને એ ચડાઈના મે મટલ ની નાખરાના અમારો ઇગિદો હતો. આ તથા માર્શલની ચાર્લ લગભગ છાતીસમી હતી દરે-પગતુ, એટલે એક ફૂટની ચડાઈ, એ રીતે પથરાને પગથિયા કુગતા અમે ચાંપ્યા, ચાંપ્યા.

ઉપરથી દેશ મનોગજક હતું નીચે ચારે તરફ માર્શલો મુધીના દુગરા ખેતીની વાકીચૂકી નાડોનાળા પગચારોથી છનાયેલા હતા અનેક ગામડા એ દુગરાની ગોદોમા વસેના હતા દરેક ગામડામા ઘેરઘેર ખજામા આવેલા પાનના જુદાજુદા નિધિ થતા હતા કેસક ખળદો ફૂડાને ખૂંટતા હતા, કેસક ઉપજા થતા હતા, ક્યાંક ધઉ મુપડે ચડતા હતા, ને ક્યાંક તૈથાઈ ઘડેના ઢગના પથ્થા હતા ખેતરો ઘણા ખરા લખાઈ ચૂકેના પીળા ખૂપગાના હતા એને સાફ મગા માટે

સળગાતી મુઝાય હતા સેડો. ખેતરો તડતડ કરતા જળતા હતા, ને આગશમાં ધુમ્મસ સાથે એનો ધુમાડો બગી જતો હતો, કેટલાક ખેતરોમાં કશીક લીંતોતરી વાતેની હતી તમાકુ જેવી એ લાગતી હતી ચારે તરફ આ-માઠી, ઊઘમ અને આનંદ પ્રવર્તતા હતા.

જોયા દુગર હિપરથી આ આમજીવનનો દેખાવ મનોદગ લાગતો હતો. પણ ચડાઈ એની આગળ હતી કે આ લખ્યું તે સિનાયનું પીળું રશું મને વાન નથી રહ્યું. આનને આનને ઘડીબર ઊભા રહીને જોઈ લીધું ને જોઈ લીધું. આનતે તો માન એવ જ ધ્યાન ચર્ચ જરાયું.

અમે હાકતા હાકતા રાયપુર ચઢીએ પહોંચી ગયા અમારા માર્ગમાં ધણે રથજે, અમે પડોચા તે દિશે જમગ તેના એકમે ફિનસ પહેના જ, ચઢીએ વગી હતી એમ તો, અમે આ ચાના માટે જરા રહેના છીએ, ને પીગ્નું, યાત્રા બધ હોવાના સમાચાર સાંભળીને દુઝાનદારોએ ચઢીએ માડવી માડી નાગી હતી, પણ પડીથી ચાતીએ આરના માડતા એમણે દુઝાનો નાખી હતી. વગી એવું સાબળરામાં આપ્યું છે કે ગાધીજીની ચિંતાની ગખતે ચારે ધામમાં પધગરના માટે એમના પુત્રો મોટા સધ સાથે નીકળી પડ્યા છે, ને ચમુનોત્તરી પતાનીને દહે મગોત્તરીને માર્ગે એ ચાને છે, એ ખમગથી દુઝા દારોને ધગકી ચનાની થોડી આશા આવી છે, ને એ સળવળ્યા છે.

રાયપુરમાં ગન દહાડી. જાનને ઘરડેલી માએના ડખ પાડનાથી તેનો તાડો ચર્ધને જરા તાન આપ્યો હતો એની ચોગ્ય માનગત ટરી, ને આરામ લીધો. આજે સનારે એને તાન નહોતો, એટલે અમે પ નાવીના પડાડને પગ તળે ઝડાડના કમર ટરી.

આ યાત્રા દરમ્યાન અનુભવ તેમ જ નિરીક્ષણ વડે જે ટેટલીક વસ્તુઓ મહરનની જણાઈ, તેમાંની જે યાદ આવે તેનું, પુનરુક્તિની પરના નહિ રાખતા, અહીં બેગાબેગી ટાયણું ટરી જ લઉં

૧. જો આ યાત્રાને પરિણામે કંઈક ચિત્તશુદ્ધિ પ્રાપ્ત ન થાય, તો બધી મહેનત વ્યર્થ ગઈ સમજવી બધો સમય મન નિષ્પાપ ને આત્મ ચિન્તનમાં પસારાથેનું રહે, એને માટે નિરનર પ્રયત્ન હોવો જોઈએ. પાપી નિચારો આવે કે તરત તેને ડામી દેનાની કાળજી રાખવી જોઈએ સાથીઓથી કોઈ પણ જાતની મનચોરી ન રહેવી ઘટે એમનાથી છાનુ-છપનુ ખાવુપીવુ ન જોઈએ જો એવુ કોઈનાર થઈ જાય, તો તરત દૃઢ મન કરીને એનો ખુનાસો કરી નાખવો, એ જ યોગ્ય રાહ છે.

૨. જોનાનાનુ યદુ એણુ રાખવુ મિનજરૂરી વાચાળતાને માર્ગ આપવો નહિ ઉત્તર અન્સ્ય પૂર્ણ વિવેચી, પરંતુ બને તેટલા દૂર ને મુદાસર જ આપના વેનલાવેડાના પરિણામ રાતદિવસના સહવાસમાં સાગ નથી આવતા પારસીશાઈ ભારામાં જેને “ધરાપરા” કહે છે, તેનાથી વેગળા રહેવુ ખાસ કરીને એણુ નોતર સાથે સરખાપણાથી, માનથી અને ભાઈચારાથી ગહેવુ ખરું, પણ હઠામરૂરી કે વળગ્યાવળગ જેવુ ન જ કરવુ હઠામરૂરીને એકદર વેગળા જ રાખવી.

૩ મિત્રજ ઉપર દાખૂ ગખવો ડગને ને પગને સયમનો સમય યાદ મ્દ્યો દરવો જીભ મીરી જ રાખવી યાદ અને હેરાનગતિને ક્ષીધે પાનવાર ચડબઝાટ થનાના પ્રસંગો આવી યાત્રામાં ઉપસ્થિત થા. છે, ને તેને દાગણે ધણા બહુ સજ્જન અને સાનસ માણસોના પણ સથો તૂરી જતા મે દીધા છે જ્યારે એગ લાગે કે મજાજ ગન્મ થના માડણુ છે, ત્યારે તરત જ મૌન પકડી તેવુ, ને સાથીઓથી થોડો સમય આઘા નહેવુ યાદ ગિરતા, ખાનાપીનાની સનડ થતા કે કોઈ ખાસ મુદર દરન જોરામાં આવતા ચિત્ત પાછુ પ્રપુલ્ન થઈ જ જાય છે તેથી એટલો મનદુ ખનો ગાગો બહુ મળજીથી સભાળી લેવો જોઈએ કોઈ નડવુ જોને તો પણ ગમ ખાઈ જતી ગમે તેવી પ્રકૃતિનાળા સાથીને સભાળી નેનારૂપી તપશ્ચર્યા જેવી નિ ટ છે તેવી જ ઉત્તમ દળ આપનારી છે.

૪. રોજ રોજના કાર્યોમાં બીજા કરતા થોડું વધારે કામ કરવાની વૃત્તિ ગાખવી

૫ સામાન્ય ગીતે જેનો આપણને બહુ સહાસ ન હોય તેના બાઈઓ સાથે અહોનિશ અને આટલી લાંબી મુક્ત સુધી સહાસ હવે! પડે, ત્યારે એ-બીજાના સ્વભાવના અચુક અંગે એકબીજાને ખૂચવાનો મમન છે આ વૃત્તિને તરત રોકવી જોઈએ સાથીની આપણને સાચી લાગતી હોય તેની પણ નિંદા કોઈની આગળ ન કરવાની આવડ ગાખવી જોઈએ જ્ઞાન વિષે સ્વામી, ને સ્વામી વિષે જ્ઞાન મારી આગળ ધસાતું બોલે, એ જે જણુ ભેગા થાય ત્યારે એ માગ એમને અણુગમના નક્ષણોનું પારાયણ કરે, અને એ મનેની ખોડ-ખાપણોના બ્યાન પુ જેની તેની જેસહજગીમાં નરતો ફરે ' સસાર એવી રીતે આવે છે, પણ આ યાત્રા એ વિપવર્તુલમાયી મને મુક્ત ન કરે, તો નેના અર્થ જ શો ?

આ નિર્ણય કર્યો, ને થોડા જ સમય પછી મેં મને પોતાને માગ એ-સાથીની દીન મારા બીજા સાથી સમક્ષ કર્તો પડ્યો ' એવી સૂક્ષ્મ અને એવી અદ્ભુત આ નિંદાવૃત્તિ છે એને શોધી શોધીને ઊભેડી નાખવી

૬ તોફાની કેની કેની ટેવો બરદાસ્ત નથી પડે છે ' કોઈને સાબળનારના ફનાડા ઊભા કરે તેના ઓડનાર ને ધચગ્ન વાગવાના મગાની ટેવ હોય છે, કોઈ વાગવાર જના ને ત્યાં થૂકનાં કરે છે, કોઈને વાયુનો વધારે પડતો પ્રકોપ હોય છે, કોઈ ખાય છે બહુ ગદી રીતે કોઈ રાતે ઘોર છે મદુ, કોઈ એકનપેગપણુ ધણુ બતાવે છે, કોઈની ઇબ વપરી હોય છે, કોઈ ગચરગદા કે એદી હોય છે જેની બરદાસ્ત કરવાનો આપણને મદાનરો ન હોય તેવી આદતો સહસા દિનગત લાગ્યા સમય ખમી પાવાનો પ્રસંગ આવે, ત્યારે બાવબના સયમી અને સદનશીન માનવીને પણ નસમુ ચર્ષ પડે છે આ મહાયાના આની સદનગીનતાની મહા મોતી નિશાળ છે.

૭. ઇન્ન થઈ હોય, જોડા ડંખ્યા હોય, જીવાન કરડી હોય, એવી એવી બાબતોના સંબંધમાં જને તેટલી ઓછી યોજાઓળ કરવી. નહિ તો રોદધ્યાં રોવાની એક પ્રકારની હરીફાઈ જીભી થાય છે, ને ધણેખરો સમય દુઃખનાં દાસ્તાન ગાનામાં વીત્યા કરે છે; અને તેથી ફાયદો કોઈ ને જ થતો નથી. શારીરિક આપત્તિઓને મૂંઝે મોંઝે સહન કરવાનું આ યાત્રા ન શીખવે, તો પછી આ યાત્રા કરી ન કરી સરખી છે.

આવી મુસાફરીના જે મહિનામાં જેટલું શીખવાનું મળે છે તેટલું અડધા જીવનકાળમાં નથી મળતું. મારો જીવાન સાથી અને એના પિતરાઈ મેન્યાસી પાસેથી ત્રણ બવ ચાથે એટલું લું શીખી જઈશ, એવું મને હવે લાગવા માંડ્યું છે ! પચાસે વરસે જાતને સંભાળવામાં અને મારી મીઠા વસ્તુઓને જાળવવાની મહેનત કરવામાં વારંવાર વસ્તુઓ ગુમાવતો તથા શરીરને ઈજાઓ પહોંચાડતો મને જોઈને મારો જીવાન સાથી મારા પ્રત્યે જે દષ્ટિ રાખતો થયો છે, તે જોઈને મને ખુબ મઝા પડે છે. એની શીખામણોનો પાર નથી. જોજો સંભાળીને પમ મૂકજો; પાંદડાંના બરોસો કરશો નહિ; આ કાંકરાપથરા છૂટા છે માટે લપસી ન પડાય; જરા ખ્યાસ રાખતા જાઓ, નહિ તો પાછું કેંક ગુમાવી બેસશો; આમ થઈને આવો; દર દસ કદમે આંખો બિંચી કરીને આમળનો રસ્તો જોતા જાઓ.....એ જીવાન ભાઈનું વાતસલ્ય જાણે બિહારાઈ જાય છે. પણ એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ! નાની નાની જાળાઓના મનમાં ઉભરાતો માતાભાવ કોણે નથી દીધો ?

બાલનો મારા પ્રત્યે જે બાવ છે તેમાં મારી અજુકડતા પરત્વે તિરસ્કારમિશ્રિત દયાની લાગણી સ્પષ્ટ છે. મને મારાથી જવાવવાની એને ખુબ જિના છે. મને લાગવા માંડ્યું છે કે આ ભાઈ વગર મારા પચાસ વરસ કેમ ગયાં, ને હવે બાકીનાં કેમ જશે !

સાથીઓના સ્વભાવ તથા એમની નાની મોટી અંગત ટેવોની

ખાચખૂચોને ખમી ખાતી, એ ગૂઝવૃત્તિનું નામ છે એવી વૃત્તિ અનેક નામ્- પ્રસંગોને ગમનમાં નામી દે છે.

x

x

x

આ ચડાઈ ઘણેખારે ગ્યજે સો શી પદર શીટ કરતા વધારે ઊભડત છે માર્ગ જોખમકારક નથી, પણ ચડાણ કપડું છે. પથરા ન પથરા આખે રહેને છે. દાંત કચકચાતીને અમે રાા માર્કન ચખા, ત્યા દૂધની દુગાંત આની દૂધ તે ડેવું, સાન ખડી જેવું મિત્તો બોળીને પાગી ઉપર લખાય એવું વગી ત્યાથી મે ફર્નાંગ ઉપર દૂધની ખીછ દુગાંત આવી. ધુતુમા દૂધ નામ ન મળ્યું, ને આ નિડટ પડાડ ઉપર ત્રણ રથમે શેડકડા માસુદી જેના દૂધ બગપદે મળ્યા !

આકરી ચડાઈ ચડવાની ભાગગડમાં ખીજી નિર્ગીક્ષણ તો શુ થઈ શકે ? અમારે દસ હજાર શીટ ઊંચા પહાડથી ટાંચે પડેલવાનું હતું.

આ આખે માર્ગે ઝગણ કે નાણુ નામે ય નથી જાડપાનમાં પણ ખાસ દમ નથી પણ થોડી થોડી વારે ઊંચા રહીને ચોતગ્ધ નગર નાખીને કુ ગગમાળાઓ જોવાની મળ પડે છે.

રાયપુરથી ચારેક માર્કતની ઘાટ અમે ઠાપી હશે ત્યા એકાએક માર્ગે ગીધો થઈ ગયો, જરા આગળ જતા જરાક ઉતગણ પણ આવ્યું ! અરે ! એવું તે હોય ? માનનામાં ન આવે એરી આ ઘટના હતી, ચડી ચડીને ચડના ટેનાઈ મચેતા પગને આ સદસા આવેનું ઉતરાણ જગા અડવું લાગતું ! અમાગ આ હરખને જર્જરને જાણે કુ ગર હસી પડ્યો હોય એમ જોના પડખા હરિયાળા અને ઝીણા ખડકોનાથી પ્રકુલિત દેખાયા ! ખીળા, નીલ, સફેદ અને જશુડિયા રંગના ફૂનોની ચાદરની બિહાયતવાળા એ દોળાન જાણે ગમી જિહ્વા ડાખી તગ્ધ નગર કરી, તો આ માર્ગમાં પડેની જ નાર ધોળા માથાના પહાડો દેખાયા, એ પણ પોતાના શ્વેત મરફથી અમારા હરખને જાણે દસતા હતા !

પણુ ગમે અમે કુલાઈ જતા; તરત જ પાછું જો ચડાવ્યું શરૂ થયું તેણે અમારો દમ કહાડી નાખ્યો. રાજપુર છોડ્યા પછી ૭ માર્ચે અમે દુર્ગડા ચઢીએ પહોંચ્યા. એની જિંચાઈ ૯ ૧૦ હજાર પ્રીટ જરૂર હશે. અહીં અમે રોકાવા ધાયું હતું; પણ રોકાનાય એવું આ સ્થાન હતું જ નહિ. ત્યાં દૂધ પીને આગળ ચાલ્યા; અહીંથી આસપાસના એનાથી નીચા તેમ જ દૂર આવેલા એનાથી ધણુ ઊંચા પહાડપર્વતોનો દેખાવ ભવ્ય બાસતો હતો.

શુદ્ધિમારથી આઠાશમા ધુમ્મસ રહે છે, તેથી યહુ દૂર સુધી નજર પહોંચતી નથી. નહિ તો જરૂર આથી પણ વધારે ભવ્ય દર્શન થાત.

પંચાલી ચઢી હવે નજીક આવતી હતી. હજી ત્યાં કુશનનો ખર્ચ સામાન પકોંચ્યો નહોતો. દૂધ માટે ભેશો અમારી સાથે જ જતી હતી. તેના રખેવાળ પાસે બદ્ધ હતી. બંદૂક રાખવાનું કાગણ પૂછતા એણે કહ્યું કે આ કુંગરામાં વાઘનો ભય છે. દિવસે પણ એનો ભરોસો રખાય તેમ નથી.

હોલ હજારીયા પાનામઢમા વાઘનો ભો હોય, ને સાડાતણુ હજારીયા ગિરનારમા સિંહ ડણકતા હોય, તો પછી આ દસ હજારીયા દ્વિમાવયના કુંગરામા વાવળી બીતિ હોરામા આશ્ચર્ય શા માટે હોય ?

પંચાલીના પહાડની ટોચે અમે પહોંચ્યા તો ખરા. અને પછી તરત જ આ બધા ચાકનું સાટું વળી ગયું. પવન ખૂબ ઠંડો ને ફરફરાટ આવતો હતો. એકતરફ ગિરિમાળાઓના દરેયો આખ તથા મનને ભરી મીઠતા હતાં કુંગરાને માથે આછા આછા ઢોળાવવાળી મૂલહરીઓ કુણા કુણા ઘાસ અને ચમડતા ફૂવના ઓગડ ઓઢીને લહેરાતી હતી. આ ઘાસના ગળીયા કેા સુંનાળા હતા. પણ મારે માટે તો આખી ધરતી ચામડે મઢેલી હતી.

આ મનોહર મેદાનોમા ચાપને નિસરી જઈને મે તો હારીવેશમા દોટ મૂકી, ને દોડનો જ હું પવાની પકોચી ગયો. મે ત્યાં થોભીને આસ પાસ નજર મરી લુખ્મસ માઢ હતુ, તો પણ મારી નજર અતગીક્ષમા ફરી ગઈ. હું દસ હજાર શીટ જિયા પહાડ ઉપર જોતો હોનાનો. ગર્વ કરતો હતો, પણ મારી ચારે તરફ એનાથી મે દસ હજાર ફીટ વધારે જિયા પર્વતોની કારમાળાઓ મારા આશ્ચર્યને હસતી જોબી હતી.

હિમાનય દોઢો દવે ૨૨ બતાવતો હતા. યમુનોત્તરી માત્ર ૮૮૦૦ ફીટ જાચી છે, છતાં એણે હિમાનયની જન્યતાની કાખી મને દરાવી હતી. ગંગોત્તરી દસ હજાર છે, પણ એની ગભીર ખીણે અને એની ઉપરના હિમાચ્છાદિત પહાડો તથા દેવદાગની વનચીએ આ પર્વતરાજનો ચમત્કાર જોવો તેવો નહોતો મનાયો. પરંતુ પવાની ૧૧,૦૦૦ ફીટ છે, ને એને ફરતા પહાડો તેનાથી મે બમણા જિયા દેખાય છે, એના દરની બબ્બતા વિષે હું પણ પ્રક્રેનાપણ શું કોય ?

માતૃશ્રી મારાને માગતી અહીં સનામ થઈ ગઈ એની મ્હપતાની જનના માગ, આ યાત્રા દરમ્યાન લગભગ પકોની નાર, મને થોડું માન જીવલ્યુ.

પણ ખરો હિમાનય દોઢો દવે આવે છે.

પવાનીની ચઢાઈ વસતી છે. પણ અમને એ મનુ ન મરી પરંતુ વગસા ઢગ વાવાઝોડા અને માજવીજના સમનમા આ માર્ગ ખરેખર ભયાનક બની જ તો હશે. અહીં મધમાખી જેવી મોતી ઝેરી મામો નુ છે એનાથી સાવધ રહેનાનું છે. આ ગરેગમા શ્રાવણ ભાતરવામા અને- જનનના ફૂન ખીન છે, તમાના કેટલાક એના ઝેરીલા હોનાનું દહેરાય છે કે એ તરફથી હવા આવતી કોઈને લાગે તો તે બેકોળ ન થઈ જાય કે અહીં બગ્ગ પુષ્ટ ન હતો, પણ અમાગ આવતા

મુધીમાં એ બધા જોગણી ગયો છે. વરસાદ અને ઢરાતુ પણ અહીં ૧૫
જેર રહે છે. પણ વરસાદ મહારાજની અમારા ઉપરની કૃપાદષ્ટિ હજી
આત છે ને એણે અમને સાન બચાવી લીધા છે.

એવી રીત અમે પનાલીના નામચીન પહાડને પણ તળે પાડી
નાખ્યો હતા.

પહાડ ચડને ૩ પરસેરાથી રેગડે ૩ ચર્ધ ગયો હતા, પણ થાક ખાવા
થોભતા હતા ત્યાં થોડી જ નારમા ઠંડીની લહરી સરીરમાં પ્રસરી જતી
તતી તે ત્રિશેષ જેર કરે તે પહેલાં પાછો હુ ચાનના માડતા હતા, જેમ
એક પછી એક હુ ગર માયા વટાનતા ગયો તેમ હવા વધારે ઠંડી થતી
ગઈ અહીં પવાનીમાં ખરે જપોરે પણ દમ કસીને ટકાડ ૧૫ છે
વરસાદ દૂર દૂર ગરજે છે—જો કે અહીં ખાસો ઉવાડ છે.

હજી અહીં કુખાનમાં પૂગનો સામાન આવ્યો નથી, દૂધ, ખાડ કે ચા
મળતા નથી એટલે નરરા બેઠા મો વનખા મારે તા પણ એવું કે નજે
એવું નથી. મા ઠીનો જીનમ ધુત્તુ જેટલો તો નહિ, પરંતુ વાચનાનખાનું
અશકન બનાવી મૂકે તેટલો તો અહીં પણ છે.

પવાનીનો પહાડ ચડતા ત્રણ રખત મને મારા ત્રિય સખા એ મ
પખીનો પ્રથુનલન ૧૨ સબળાયો, ને મારુ માથુ તથા મન ડોલી ગિહ્યા
એ પખી એમ્બાર જડતાથી, નગરસમજ્યે બોને છે. પણ એવું રટણ
તફત નિ પોંજપણે હોય છે, અહેતુદ છતાં સાન નિષ્કપ્પ, દબરહિત
હોય છે. માનની એટની જ સરન જાનનાથી અને સદ્ગાનપણે એવ
એમ્બરટણ નિગતર કરી શકે, તો એવું બનવિમોચન તો થર્ન ચૂક્યુ જ
સમજવું.

આ તરફની બીજી વિચિત્રતા મગડાની છે. ઉત્તરાખંડમાં પ્રવેશ
કરતા જ ઠાગડાનું રૂપ અને તેવું “જાન” પણ બદલાઈ જાય છે, એવું

ગળોડિયા ગળું અદસ્ય થઈ જાય છે; ને આખો કાગડો ચળકતો કાળો
 બની જાય છે. એનું કદ પણ મોટું હોય છે. હાથીકેશમાં જે કાગડા છે
 ને સામાન્ય Bombay Crow કહે છે તેવા નહિ પણ rooks છે.
 અને હિતગપ્ડમાં આગળ વધતા આ પંખીને કદ અત્યંત કડેશ બની
 જાય છે, અને જેને અંગ્રેજીમાં raven કહે છે તે જાત જોવામાં આવે
 છે. એ “કો, કો,” સિવાય બીજે અવાજ કાઢતો નથી. પશ્ચિમમાં
 મધ્યયુગમાં ગેલી પૈશાચિક વિદ્યાના સાધકોમાં આ જાતના કાગડાને
 મહત્ત્વનું સ્થાન હતું.

પ્રકરણ ૧૪

નિસર્ગ-નાટકનો સીન ટ્રાન્ઝફર

ત્રિશુભી નારાયણ, તા. ૨૪ મી ને વાર સોમઃ નાને સાજે મેઘ શેરાયો ને ગાળ્યો. અમને મનમાં ફાળ પડી, કે ભોગ મળના. 'ચક્ર ધર બ્રહ્મચારીની ચોપડીમાં જેનું સનસનીદાર વર્ણન કરેલું છે તેવું નાનું જો તોફાન થયું, તો અમાગ બાર વાગી જનાના. ' પણ ગાળ્યો તો યે વરસ્યો નહિ, ને રાત ઠોરી મઈ અમે ચટ્ટીના દરનાનને પૂછ્યું હતું કે આવ્યા તે ૧૮ દિનસે સાજના મગ્યું ચટ્ટી જનાય કે કેમ, ચોક્કસે ડહાપણથી માથું દનાવીને હત્યું કે "આ દેશમાં વરસાદનો બરોસો નહિ અને વરસા-હોમ ત્યારે તો ન જ નીવળાય, નહિ તો એના પરિણામ માટે આવે પરાની જ્ઞાન અહીં અગિયાર યાત્રીઓનો એક સમ આવ્યો હો. એને આગળ નહિ ચાલવાની ચેતવણી મે આપી, તો પણ તે એમણે માની નહિ, ને એ આગળ નીવળ્યા પણ તે સાજે કરાવું તોફાન થયું, રસ્તામાં એ અગિયારે જણ મરી ગયા થીજે દિનસે અગિયાર વાસોને પાત્રી પરાની લાવવી પડી "

હેવું ઉત્તેજનનારું...અમને અમારા પોતાના પ્રયાણ પરત્વે નિર્ગુણ દરમાં જરા યે રિનળ ન લાગ્યો. '

આજે સવારે જાનાએ અમારો મુકામ પવાલીથી હેનરે બેપણો પહેલા જાડીરાખા ચોડીઅઢાઈ આવી, ને પછી જાડી અત્રોપ ઘર્ત મર્ડ, હુ ગગની પર પરા ત્યાથી મડાઈ ચક્રમગ્ની ચોપડીમાં જેની લીધેલાંડુ મિદામણ આનેખન છે, તે આ પવાલીથી ત્રિશુભીનારાયણનું જ છે.

અમે એટલી મધી જિયાર્ડએ દતા કે ત્યા પકારો ઉપર જાડ તો થું પણ જાખરું સરણુ ય માછલો સુધી નજરે પડતું નહોતું ચડ ને જીતર,

ચડ ને ઊતર ત્રણેક માર્ગની ડી-વી વસખી ના પછી ફરજવા લગ્યાગા, હું મનપડખાની જુવદરીએ પાત્રી દેખાઈ જાડ થી જિગતા, પશુ આ જિયા હું મગા ઉપર ઝીણા ઝીણા કુણા કુણા પાડાનાં છીનુ છીનુ ઘાસ પથરાઈ ગયેનું છે, અને તેના ઉપર ગથે ગથે નીન, શ્વેત, ખીન અને જાશુડિયા રંગા ઘાસફૂરોની મનોહર મિઝાન કુદરત થોગે કે આ દરન જેવું સુદર હતું, તેવું જ આસપાસ નજર પહોંચે ત્યાં સુધી શિખર ઉપર શિખરના અનંત ખડખડાનું દર્શન મન્ય હતું ધુમ્મસ ગાઠ હતું એટલે અમને એનો પૂરેપૂરો લાગ ન મળ્યો. તો એ ધુમ્મસને લીધે જે અર્ધરૂપિય, સ્પષ્ટરૂપિય દરયો પ્રાપ્ત થાય છે તેની પશુ એક અનોખી ખૂમી રહે છે.

નજી કલાકમા આગ માર્ગની મજન અને ની નયમા એવી હું ગરદારો આનંદી હતી કે જેને એ પડખે જિડી પીણો હતી ચીડના વન હું ગરની ટૂંકોથી અમુન હૃદયે નીચે દેખાતા હતા તેની ઉપર કે ન મગે જે બપોરે આ માર્ગે નીમ્નના ઢોઈએ, તો તાપમા ધાણીની રીતે માથા ફેરવે, તો એ આશ્ચર્ય નહિ. સાતઆઠ માર્ગન સુધી કોઈ પશુ મનરાનો છાપો કે રિસામો આ પથમા નથી.

આગળ જતા અડધીતર પાછી જરા સ્પરી થાન છે મચ્છુ ચટ્ટી (કે માર્ગન) પહોંચતા પહેલાની જિતરાઈ એવી તો સીધી, ને છુટા લોકો, પથરા, ગીકણી માગી, ઘાસ છ ને લીરે લપસણી છે, કે એક પશુ ચાલી એનદ વાર પશુ આ પથમા પથો ન હોય એ માની રામપ તેવું નથી વનસા. પડખો હોય ત્યારે આ માર્ગને દુર્ગમ નહિ પશુ અગમ જ માની લેવો. પણ નાગ નાગ અતિ લપસણો જરક પાર રવો. પડખો તે જુદું મારે મ્થૂન કરવું પડે કે એ જિતરાઈમા, આઠ ના અનુભવ તથા સભાગ છતા, હું એ વાર નજી ગુનાટ ખાઈ ગયો, ને એક નાગ જન્દ ઉપર સરક્યો હતો. આ જિતરાઈમા ચાનાં કોઈ એની નથી.

લપસનુ એટલુ સડેલુ છે, કે પ્રયેગ પગનુ છનનના જુગાગના પાસા
નાખરા સમાન બની રહે છે વરસા ॥ જરા પણ ચિલ્લે ડોય ત્યારે
કોઈ એ આ માર્ગ હરગિજ ન નીળવુ

ડેરડે આખા બાડમ સહિત અમે મગ્ગુ ચઢી પડેલા આ ૧૨
માર્ગના બોનની પરિનાળીમાં ચતા ધાસફૂલ ઉપરાંત ઉ. ૧ ગના
આસની ખૂબ ખીનેલી ઝાડીઓ ઘણી આવે છે એક દર ફૂનની આ રસ્તે
બહુનના કે જાનણુ ભાદરના આ આખો પથ ફૂનથી મહાઈ જાય છે
એમ નેનાર છે

અમે કુહી ૧૫ હુ ગગશિખાઓ નટાવી, બીજી આગ હુ ગગશિખા
ઓના ચોતરફ પ્રસરણુ દેખના આપણે હિમાનયની યાત્રાએ નીખ્યાએ,
ત્યારે નિસર્ગના સૌંદર્યની પ્રશંસા કરના અભિમુખ, બનકે હિસુક
હોઈએ છીએ જ એ પ્રવળ વૃત્તિને લીધે જના ત્યાં “સુદ્ધ” શબ્દનો
ઉપયોગ અર્થનો પ્રનામી જ્યાં જ નરતો હોત છે પણ એ ઉપયોગ
ઘણી વાગ અરથાને હોત છે, એ મે જોયુ ઠાકરજી બન હોય છે, કોઈ
બનદર હોત છે, કોઈ પ્રભાવ્યુક્ત હોત છે, ને કોઈ ‘સુદ્ધ’ હોય છે આ
પથમાં ફૂનજાના હુ ગરપડખી સુદર હતા, પણ પરંતમાજાઓનો દેખાર
અબ્બ જ હતો દૂર દૂર ગગોતરીના મરકાયા પદ્મડોની પછીત દેખાતી
હતી બીજા પણ વૃક્ષોનો દેખાર આકર્ષક હતો અમે સાચે જ
હિમાનયમાં હતા, એવુ લાગતું હતું

પડેલા ચાર માર્ગલની મજલ દગ્ગનાન મે જોમ્પ ખીઓની પ્રજુન
ગમઝટ ખૂબ સાબળી જાણે રાખચૂરા અને મેરુબાની કુદાતી ગમઝટ
એનાથી મને તો ઘણો આનંદ થયો

મગ્ગુ ચઢી પછી પાંચ માર્ગની ઊતારા છે હવ, હવ, પગ પડનાય
છે, ગતિ ઉપર સખત નામૂ પ્રત્યેક ડગને રાખવો પડે છે, ને તને લીધે
ધૂળિયા દુ ખી જાય છે તરે પગલુ જોઈ ગિચારીને ભરવુ પડે છે

રમ્મો એકદમ ખાસચો છે, પણ પાંડા, ઢાંચા અને -વડના દુદા પહાણા ગરમીનો જગ પલ્લુ સાખતા નથી. પરંતુ અહીં નન લાગેતું છે, એટલે હાથો ગરમ છે.

નન માઈન પછી એ-જ રહેતો અમે દોડો ને અમે સમજી ગયા, કે જ્યાં જઈ ત્યાં જગપ હોય અને થોડી વાગ્યા ત્રિયુગી નારાયણના તીર્થમાં અમે પ્રવેશ થઈ.

બહારી કેદારની યાત્રાનો ધોરી માર્ગ અહીં ધમુના મગની યાત્રાના માર્ગને જોડાઈ જાય છે તીર્થ મોડું છે યાત્રીઓ ઘણા છે કેમ કે મગોત્તરીને ધમુનોત્તરીને છેડનાં યાત્રી જલ્દી નિરત હોય છે. પરંતુ બહારી-કેદારના રાજમાર્ગોમાં તો પ્રુષ્પાપિપાસુ પ્રવાસીઓની બરમાર રહે છે.

અમે હવે મગોત્તરી-ધમુનોત્તરી-ત્રિયુગીના નિકળ, દુર્ગમ પ્રવાસને છેડે પહોંચ્યા છીએ. દલેથી સરખી સડક મળશે, ખાવેપીવે કે રાતરાસે હેરાન થવું નહિ પડે, હાથ.

ત્રિયુગી નારાયણમાં સપ્ત-પાર્વતીના નિરાદ થવા હતા, અને એ સમયનો જો અગ્નિ કુડા'હતો તો અગ્નિ ત્યારથી માડીને હજી સુધી તે જ રથને અખડ પ્રજા છે, એમ પડાઓ યાત્રીન મનાવે. ■ તથા ત્રણ યુગથી એ હવત પ્રજાસિત છે, તેથી આ તથા ત્રિયુગીનારાયણનું તીર્થ કહેવાય છે. અહીં કેઈ જગાશય નથી ચાર નાનામોટા કુડ છે એ-બ્રહ્મકુડ, બીજો વિષ્ણુકુડ, ત્રીજો રુદ્રકુડ ને ચોથો સરસ્વતીકુડ. પહેલાં જેમાં રનાન કુગમ છે, સીમમાંથી ચરણામૃત તેરાય છે. ને ચોથામાં તર્પણ મનામાં આવે. ■ આ તથા ત્રિયુગી નારાયણના મંદિરો પડે જ છે એ મંદિરના ચોકમાં જેનો અખડ કહેવાતો હવતકુડ છે, ને ગર્ભમંદિરમાં દેવમૂર્તિઓ છે રુદ્રકુડ પામે પરચગી

એ કપરા પૂર્ણાંની યાત્રાનો છેલ્લો ઝમકારો ધુતુ-પત્રાવી-ગગનના પથમા દેખાય છે જાણે બધી ટકિનતાઓનો એ સાગરા હોય તેવી ગીતે યાત્રીને એ પથ પેટ ભરીને લંડી લે છે. પશુ પ્રશમિત અને તદુરસ્ત યાત્રીનો એની બચ્ચ કગડાકીમાં ખૂબ મગ્ન પડે છે, એનું આદ્વાન એને ઉત્તેજિત કરે છે. એ સકાચુ ગર્જ સાથે ત્રિશુભી પડોએ છે પંડાઓનો તાસ, મદિરના પૂજારીઓનો અતિ અનિનયી, જગવી વર્તાન, ઉભવની ધૃત્યાગ્નક બેશરમ ભીખટિતિ તથા લેખ-એ ગધુ એને ગૌણ લાગે છે.

અને પછી જ્યારે એ ત્યાગી હિપડીને ડેહારને પથે પડે છે, ત્યારે... ..

ઠાવી કમલી ક્ષેત્રની ધર્મશાળામાં અમે રાત જેમ તેમ ગુમારી કેમ કે માનવીની બીડ હિપગત માગ્યુની વસ્તી પણ ત્યાં સારી વગ્તાની હતી. આ ધર્મશાળાનો ચોકીનાર ખરેખર ગુલામી ગ્રભાનનો સજ્જન હતો. એનામાં પ્રશમિત અને વિગ્મયકારક ગૂંજટિતિ હતી.

અમે જગલા-ઝોન ખાતા, હરટે બે નાગે જિલ્લા, ને સામાન ગાધી, આ બનાની-પીધી, ત્રણ વાગે અમારો કાકો સડ હિપગ હતો, વફનો પડ્યા કે પીઝનો ઝગઝગાટ અદ્ અમને કોમળનાથી માર્ગ મતાનતો હતો. પાછા જ્યેથુ, તો આદનીમાં બરફનાયા સિખરોનું દૃશ્ય ઝમક્યુ-વાહ!

ગામ હેડીને અમે વાટે પડ્યા થોડું આદના, ત્યાં માર્ગ પગ અટકી પડ્યા.

મે પૂછ્યું “કેમ, બાઈ, શું થયું? ચાનો ને?”

પગ કહે, “શું ચાને, કપાળ? અમે ક્યારના સોધીએ છીએ પડાણા પયરા, ગગડના કાકરા, સુકી તેમ જ બીની પગુ ઉભય.

સ્થિતિમાં એક સરખી લપસણી માગી ખીજી ડગલુ મ નાના રથાન માટે ફાફા બીંત ઉપર ચાનતી ધરોળીની રીતે પગડોના પડખામાં પ્રયાણ અમને તો એ ગધા ની ટેવ પણ આ તો ખાસી મામ । નાજમાર્ગ જેવી ઠ પડોળી સાત સડ- જ્યા અમે જિતરીએ ત્યા શી પશુ મહેતાન નગર અમો પડ- મળે છે પ્રશુ પ્રશુ પણ નથી આમાં ન જૂન છે તમે રસ્તો તો નથી જુલ્યા ?”

મે હાનિ હુ ‘ આ યાત્રા જીવનયાત્રા જેવી છે । હુ ઘટ ન હોય, તેમ જાધી બાદશાહી પણ તેમાં ન હોય હવે અહીંથી તમારી તપશ્ચર્યાનો અંત આવે છે માટે દોરતો, ચાનો શકાશીન થશે નહિ । ”

ગંગાનમુનાને પથે સવારે ત્રણ વાગે નીડળનાની દિંમત નદી પણ ચર્ધ શકે નહિ પણ અહીં એ સાન સામાન્ય નરતુ જણાઈ ચડજિતર કરતી ગમતી રમતી સડ- ચાની જાન છે, એવી ખૂબીથી એની રચના ચર્ધ છે, કે જરાક જિભુ ચાણ આવે, તો તરત થોડું સીધાણ આવ્યું જ સમજો, આમ વળતી, તેમ ધૂમતી એ રુમજૂમ ચાલી જાય છે આખ મીચીને બસ ચાલ્યા જાઓ । નગસાહના પાણી એને ઘોઈ ન નાખે તે માટે થોડે થોડે અંતરે તેને પડખેની ખીણમાં નાજા દેના માટે બાધેલી પથ્થરની નાજીઓ સિનાય ખીજો ઢાઈ અતગાય તેના ઉપર છે જ નહિ અહીં દિંક સગાગનું રાજ્ય છે ટિહરી દરનારન નરિ જ્યા અજણાની વિપુલતા નથી ત્યા રથગે રથગે જાહેર બાધકામ ખાતાએ નળ મૂકેલા છે ફર્લાંગ અને માર્શન પ્રાણદથી લખેના છે ગથગે રથગે યાત્રીઓ જેસી શકે તે માટે પહોળા પાળો બાધેલી છે રસ્તાની મરામત કાયમ ચાલ્યા જ રે છે થોડા અંતરે બાધકામ ખાતાની ડ્યેરીઓ છે માર્શલે જે માર્શલે ચગી, દુધનો વજેરે મળના જ રે છે ગામોમાં ખાસા જગરે । સાગી રહેના છે નદી દહી, થોડા, ખચ્ચર ઠ જે જોઈએ તે મળી શકે છે ગંગાનમુનાના માર્ગમાં એ ગધા નમમાં નીચડે છે, કેમકે દરેક

આકરા પ્રયાણના સ્થળે યાત્રીએ નીચે ઊતરીને વાગા જતરો સુધી પગે ચાલુ પડે છે. ત્યાં એને વાગાની ખાસ જગત હોય, ત્યાં જ એને ચાલુ પડે છે અને એના સ્થળે ત્યાં ઉપરાજાપરી આવ્યા જ કરે છે, પણ આ માર્ગમાં નાહ્યને ઘણી ઘણાઈ નથી પડતી ના.

હિંદની મરી યાત્રાઓમાં બેરીકેદારની યાત્રા વિખતતમ લેખાય છે. આટઆટવી સમસતો જ્યાં, એનું નામ સાબળીને માણસ ઘડીબર થબી જાય છે, પહેલાં તોડો એ યાત્રાએ જતે સ્વજનોને છેડના ગમરામ મરી લેતા હતા. હજુ પણ એમ નહેવાય છે કે બેરીકેદારથી સહીસવામત પાછા આવ્યા, તો આવ્યા પરંતુ ગગાયમુનાના પથની સગખામણી માં, એનું પર્વટણ કરી ચૂકેના મારે, ત્રિયુગીથી જે યાત્રા મડાય છે તે બચ્ચો મારોમ ખેલ માત્ર છે.

અનત વૈશિષ્ઠ્યની જનની પ્રકૃતિ અહીં નવો ગગ પડે છે અહીં પણ પહાડો એના જ પ્રયત્ન છે, પરંતુ એ બંધ સાથે સુદર પણ છે, આખો માર્ગ સોહામણો છે, નદીનાળા અને ઝરણા પાછા નિનાદ મે છે પૂર્ણના છેડના નુખખા સૂકા પથ પરી થતુ આ પરિવર્તન મહુ આહવાન લાગે, એમાં શું આશ્ચર્ય ?

ત્રિયુગીથી નીજતા, નણ્યાર વાગે પણ, અમને માર્ગમાં યાત્રીએનો બેટો થયો હતો ગગાયમુનાના પથમાં માછનો સુધી ને કોઈકોઈ વાર આખી મગલો દરમ્યાન, એ પણ માનવીતુ દર્શન ન થતુ એ સામાન્ય ઘટના હતી અહીં સડ- યાત્રીએની બીડથી નિરતર બરેલી રહે છે

પણ એટલે પરાઈએ દુઝનો તો મધ જ હોય, અમે સડસડાટ મગના નણ માર્ગ નીખ્યા મયા, ત્યાં એ માર્ગ આવ્યા, એક કેદા- નાથનો, ને બીજો બેરીનાથનો. ત્યાં સુરામ્ય પાટિયુ મારેતુ હતું આ

બધુ જ રમતિયાળ બિતગણુ હતુ. બીજા એ-એ ફોર્મોંગ, ને પૂલ આવ્યો. આ છે સોમદ્વારા. પણ રાતના ત્યા શુ હોય ? ત્યાથી મડાર્ક કેદારની પ્રખ્યાત દસ માર્ગનીની ગડાર્ક

ચડાઇનું નામ સાબળતા અમારા ધગ દીના પડી જતા, ને મનને મજબૂતીની નવી ગાઠ મારવી પડતી હતી. પણ અહીં . .

ચડાણ હતું ઊંચુ, પણ પગને તકલીફ જ ન મળે. જે માર્ગન ઝંટ નીળા ગયા, અમે સાડાપાચ વાગે તો ગૌરીકુડ પહોચી ગયા, ને ધર્મશાળામા પડાર નાખ્યો. ઊના પાણીના કુડમા નાલા પાણી એન્હુ બધુ ઊંચુ છે કે થા-તરત ઊતરી ગયો. આ પીધી, સામાન ત્યા જ મૂક્યો, ને અમે ૭-૨૦ નાગે ઊપડયા ઉપર.

ત્યાથી કેદારનાથ યરાયર ■ માર્ગન છે. એ ચડાર્ક આખી યાનામા નિકટતમ લેખાય છે, સાન માર્ગસની ચડાર્ક. જે અઠનાડિયા પહેના એન્હુ નામ સાબળ્યુ હોત, તો અમારા હાજ મગડી જત ઓ સદ્યુરુ તુ મગણુ ધરીને અમે એ માર્ગે પગને વાળ્યા

ચક્રધર બ્રહ્મચારી આ માર્ગના સમઘમા લખે છે “યદાસે (સોમદ્વારા સે) આગે ૧૦ મીન કી લગાનાર ચડાર્ક કેદારનાથજી તરફ ચની ગઈ છે. . . યાત્રાકે શરૂમે યદ રથાન પ્રાય બર્ફસે હકે ગદને દે કેદારનાથજી કો જાને કે લીચે બર્ફ નાદ-૦ માર્ગ બનાયા જાતા હૈ. માર્ગ ચડાર્ક કા તો હૈ હી, કિન્તુ અધિ-ઊંચાર્ક પગ આ જાને કે દારણ્ય ૧૦-૧૦ વદમ પર સાસ ફૂનને લગતા હૈ. બગનાન કી કૃપા, યાત્રી કા પુષ્પન ઔર ભક્તિ સદાયક હો કર નિર્વિઘ્નતા સે ઇસ ચડાર્ક કો તય કરા. નર બગનાન કેદારનાથજી કે દર્શન કરા દેતે હૈ. .”

આટલી બધી વિનંતતા આ દસ માર્ગનીની ગણાયેની છે. અમે ૭-૨૦ના નીડળેના, માર્ગગા નાના મારે ચડ્યો. નાક રો-ત્યા અને બગદના મોટા રેડા પસાર થયાં હતા, ૧૦-૪૦ નાગે કેદારનાથજીના

મહિરમા પહોંચી ગયા ત્યાં સેનાને બાવે પુરી ખામને બગમર ૧૨ વાગે પાછા વળ્યા, ને જરાગર ૨-૨૦ વાગે હું ગૌરીકુંડની ધર્મશાળામાં પાઠો પહોંચી ગયો. આમાનુ અડધુ ચે ગાજમનામાં બની રહે ખરું. એક દિવસમાં ૧૯ માર્ચન, ને તે પણ કેદારની સાન માર્ચનની બચાન મળ્યાતી અર્ધ બેતગર્મ સહિત. અમતુ.

સડક એવી સગસ રીતે બનાવેલી છે, કે થોડે થોડે અતરે થોડા ગજ સપાટ મીધાણુ આનતુ રહે છે પહેના કનાકમાં અમે ૨૧૧ માર્ચન ચડી ગયા. પાઠ્યા દિવસોમાં અમારી ગતિ સરેરાશ માંડ કલાકના બે માસનની થતી, અને દરડી ચડાઈમાં એક માર્ચન ચર્ચ જતી પણ કેદારની ચડાઈના પહેના ૨૧૧ માર્ચન અમે એક કનાકમાં મરી નાખ્યા દેતા. આ કેડાનું પુન એક અવનોમન મરી લઈએ

ત્રિપુગીથી નીચળ્યા પછી અમે ત્રણ નદીઓના સમઘવાણુ સોમ દ્વારા પસાર થઈ, તે પછી એક માર્ચન ઉપર એક વિચિત્ર મૂર્તિનું મહિર આવે છે એને કહે છે મુડકે મણેશજી એના ગળધમાં મણેશને લગતી કથા સુપ્રચલિત છે શિવજી તપ કરના ગયા દેતા, દુઃખધાન પાર્વતીજીએ પોતાની નાનાના પ્રવેદમાંથી એક પુત્ર ધડપો દેતા, એક દિવસ પોત અદર આન નવા જતે પુનને આગા મરી કેડુ નવાઈ મળુ ત્યાં સુધી કેડને અદર આવના ફરશિ નહિ પરંતુ બનરામજી, તે શિવજી વનમાંથી અબુધાર્યા પાળા ફર્યા, પણ દ્વાર આગળ એને કેડ અબુધવા ગાળકે રોક્યા એમની રચે બોનાચાવી ચર્ચ, ને તેમથી દાથોદાય આવી જતા પુદ્ધ યુ પરીણામે, શિવજીએ મણેશનું માયુ કાપી નાખ્યુ.

આ કથાના અનુસધાનમાં અર્ધો માથા વગરના મણેશજી બેસાજા છે. ત્યાંથી પછી ને માર્ચને ગૌરીકુંડ અને તેનું ગામ છે. ઓડો. શુ યા રીએ ની ત્યાં બીડ ગદે છે. ઉત્તગખની બધી યાત્રાએના પ્રવાસીઓ કેડો જતા આરના અર્ધો આવે જ.

આ ગામમાં અખર મોની કે વગવગ દરે આસર ૨૨૭૫ ત્યાં મળે છે ગામની ગનીઓ સામ્રી ને મદી કે, ૫ તુ એ રખતુ બુ. ૧૪ મુનત ગામકુ ગે | એ વધી જન ને ગામકામુન દેના | માટે અરકાશ ન હોય ત્યાં બીજુ શુ થઈ શકે? મગ્ન હી માઠ હી મુનતની વ્યવસ્થા અહીં કે અો ને બીડ તથા મદુખી અહીં દીધામાં આવે છે તે જોના, દરેક જાણે એ ગમી મુકારી તરામાં ૧૪ વડાપરુ સગાનુ છે મારવાડી તાકોની તમા પશુ મુખતવે મૈરાની જના ત્યાં જાવડ મેસરા હી રોશિયાનિની આ યાત્રામાં મ્યગે રથગે પ્રતીન થાય કે ધર્મશાળાની ઓરડીનો પણ તેવો ઉપયોગ મગતા મે દીઠો છે. તાકો હી ચાતુ અર- ૧૪૨૨ છતાં ૨૨૨૫ની વચ્ચેનચ્ચ નીરાને સડાસ મગતી માગવાડણો મે અને- રથગે દીધી છે-મગપણુ ધરુજ ન હોય છતાં દેખવી પડી કે

પરમાત્મા આ યાત્રીઓથી મથાવે. એસા રથગે ગમે તરા “પનિન” હોય તો પશુ તને તારવીને ચાનવામાં ૧૪ ખરી મગા રહેતી છે

આ ગૌરીકુ ડનું પણ પૌરાણિક માદાત્મ્ય તો છે ૧૪ એના નામમાં ઉપરથી પણ એટની અટમળ સહેજે થઈ શકે કે શકર ભગવાના અર્ધા ગના ગૌરી પાર્વતીદેની પોતાની સખીઓ સહિત અહીં નસે છે જનારે દેવો જગત પડી અને મર્તિદેવ રનામીનો પ્રાહુભોર થવાનો પ્રમગ આવ્યો તનારે તે નિમિત્તે ગૌરીએ સતુરનાન અહીં દર્શુ હતું, એમ કહેરામાં આવે છે આ રથાનને વહિકુડ પણ કહે છે એનુ પાણી એનુ ગરમ છે કે કુડમાં તગત ઝગેળાઈય હતુ નથી અદ્વાતા માયાં અો ગોરના દાકના યૌરા એમાં ઝાણુ મારે છે પણ લગભગ દાઝી જના જેવી એમની દશા થાય છે આ કુડમાંથી પાણીની નિકાસ થતી રહે છે ને નવુ જળ તેમાં પડતુ રહે છે, તા થે એ મેલું રહે છે સે ડો માનનીઓન નદાનુ જના નિરતર ચાલના મરતુ હોય ત્યાં બીજુ શુ થાય? છતાં પગથિરો

એમને મોટા ને નવાઈને પછી જના ચામડી દેવાય એવું કુડમા
ડિનગાથી ચામડા તરત જીતરી જાય છે નાકો મુઠ્ઠી ત્યાં નવાના માણસ
ધગાય નહિ, એવી મજા પડે છે

એ જો મોડુડથી કે ૧૨ જના ચામડાને રામનાના માગ ૬ આજે
જોને હિંગાજાપગી ફુનોગો વાગેની જ નકે છે બીજા તો અમે ખૂબ
અતનવી ચામડો નાપતો જોઈએ તેના મજા ને છે અમારે માટે
એ કેવો દેવદાસ ?

પદાડો ખૂબ જિયા કે, આજ દિવસ શીખની જિગાઈએ સૂરના દર્શન
પાા રાગે થના હોનાનો અમો અતનવ છે પણ અહીં અમારી પામેના
કુમર એથી થે એટના ડિયા દના, કે છે દાા રાગે અમને મુગર દેખાયો
હતો પણ નતનાઈ ત્યાં માઠ અો મુત્તર ડેરાથી એ કુમરની નગાઈ
ઠનાયેની નકે છે આ સાન માર્તિમા મે અતિર મુગર ધોર અને જળા
દીગ નાગા તથા લીના પદાડ-પદમ મા દુધ જેરા ધોગા એ ધોધની
મીઠી કે મનોન નાન્યુ નાગા રેપાઓ, શીજીના ગોટા, રાજટ અને
પતનનો ખજખજાટ નિતને પમડી લેતા દના.

સડસડાટ ફોનગી દી દાગે પાલગી મુના અમે આગળ ચાલ્યા
દુધતના ગયતી ગતિનુ નર્ણન અહીં સામર્થ્ય ! આજના સમયમા પણ
મે ત્યાં પ્રાનપ્રાનના ચાત્રીઓ દીરા બગાળી, પતળી પૂગિરા,
પરભિયા, અનધી, દક્ષિણી, મદ્રામી, ગુજગતી—ને એ પુરોપિયન
પણ !

માથે ફાળિયુ અગે કેડિયુ નીચે ચોગ્યો અને કેડે બેરાગા એ
ચાત્રીને મે મોનતા સાબજા ! “એના ગાગે મગ્યે જતુ મે .”
નગી આગળ જતા નો પડયુ “તુ તારે જાને, એ તો યથા ને”
મે મુરડ, મુરાગી, સર પગી દેખાતી આધેડ નયની બાઈઓ ગુજગતીમા
વાતે ગતી સબજાઈ એમ કેટલાય ગુજગતી નગતારી દીરા

ને પેનો યુરોપિયન અઘારથી આવેલો થાયોમેદિસ્ટ યાત્રી હતો
અદ્વાથી યાત્રા કરતો હતો એ । નામ ' જાર્જીયા જે યત્રી ' અર્થે
સાબળો મમ રજો હો । એનું નામ છે THEOLILLIE-
FELT યાત્રીનો એ ગ્રીસ છે, ને સનાતન ધર્મની એને લેલ
લાગી છે

ગમરાડા પત્રી જરફના રેડા આવ્યા એ જાણ મોગ હતો પણ
પૂર્વયાત્રામાં જે અતિ જોખમી, લપસણ રેડામાં અમે જુર મરીમાં લઈને
આવ્યા હતા તની આગળ આનો શો દિસા ।। અર્થે નો માનરીઓએ
એમાં પગથિયા પાડેના હતા । યાત્રીઓ ।। સતત પ્રયાણે નીધે સારી
પગથી તેમાં પડી ગઈ હતી, ત્યાં તેના ઉપર માગીનું પડ ત્યાં ગયું
હતું એટલે મારે મટે એમાં કશું ય અસાધારણ નહોતું

છેલ્લો દોઢ માર્ચન જાણી રહેના જિઆર્ચને લીધે ત્યાં જાડ જગતા
નથી પણ જોરા હોન છે જરા આગળ જતા તે પણ નથી દેખાતા,
પણ પનાની ઉપર હતી તવી ધાસફૂનવાળી ગ્રીણી દગિયાળી બોય ઉપર
જોગ છે

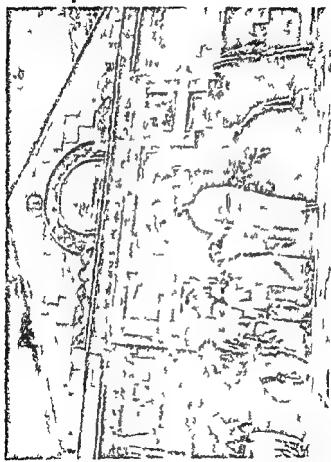
સામે, કેદારનાથજીના મંદિરની પાછળ મારમી ગરફનાળા શિખરો
નું બ ય જમનું જિભુ છે કેદારનાથનું મંદિર તની આડે મુદર
સુધા શોભે છે જનમે યનાકાં રોડે દોરેલું ચિત્ર, સુરેખ ને મનોરમ ।

મંદિર માં ૦ ઈંગે ગજોતરીનું જળ અમે શિનારે ચડા યુ પત્રી
ગદાર આવીને નાસ્તો કર્યા ત્યાં ના જ ઘેરોના લાગના, ને અમે જાડકના
જો નરસાત પડ્યો તો અમારા બોગ લાગે એમ હતું કેમ કે સાન પડેરેને
કપડે અમે આ ના હતા એટલે જાગને ટકારે અમે પાછા ગયા

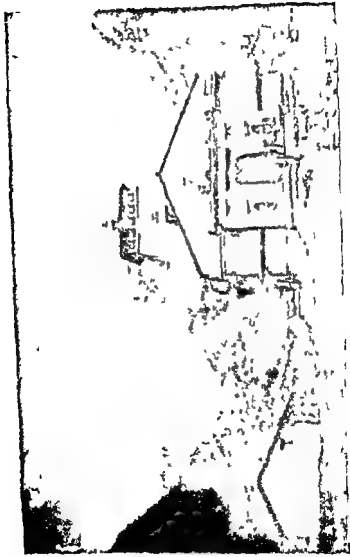
કેદારનાથના મંદિરની પાછળ જે પ્રચલ પદ્મડ જિભો છે તે ૨૦ ૦૦૦
ફીટથી પણ જોયો, ને જરફથી ધનાયેના છે એ જ કે દરનાથનો પદ્મડ છે
કે જે ।। શિખરને પહોંચવાના વારવાર યાત્રામાં આવેલા પ્રચલ ।। વિશ્વજ

(1550-1560) The church

1550-1560 The church

የዘመን ምዕራፍ ምዕራፍ ምዕራፍ

જતા હતા, અને છેવટે માત્ર મર્ઝ સાથે જ રીસ પદાડીઓની ટોળી એને
છુતી શકી હતી ચાઝ જણી એ ટોળીમાં એક સી હતી આ છત
એમને લગભગ ગોઘી થઈ પડી હતી, કેમ કે એક ચાઝ મડળીના બે
માથુએ લપસી પડ્યા હતા, જેમાંના એક ગોરો હતો તને ખાસ ઈજા
થઈ નહિ, પણ નેપાળી ભોમિયાની સ્થિતિ ગંભીર થઈ પડી હતી એને
ગયારીને ખીજુમાંથી બહાર કઢાડતા બે દિવસ લાગ્યા હતા એ માથુસને
લાગ્યું કે મને પડેના મૂકાને મડળી ચાલી જશે, એટલે એણે નીચે
જાખમી દાનતમાં પડ્યા પડ્યા આપઘાતનો પ્રયત્ન પણ કર્યો હતો.
સામાન્ય રીતે આપઘાતો તોફાં ચાત્રામાં ફોર્ડ સાથે બહુ મિમાર પડનાથી
અથવા અન્ય મારણથી આગળ ચાલના અશક્ત મની જાય છે તો, તેને
ત્યાં પડેના મૂકાને જ ચાલ્યા જાય છે. આવી ઘાતકાં એપર્વાકી નરનારન
પણ યાત્રાના પુણ્ય તો જોઈના જ હોય છે.

અહીં મદિરા, કુડોની બગમાર છે મુખ્ય મદિરામાં યિંગ કે
મૂર્તિ નથી પણ એ નિકોશ્યાનારનો ખગમચકો નોતો પડાણો છે જીમે
એ ઠી ગયાપા કહેલી કહેવાય છે મદાદેવજીના મદિરાપો એ પૂજા ભાગ
સમજાવેલો છે, જે "પચકેદાગ" કહેવાય ક, તનુ આ પચાત્ અમ
છ, એ મદિરાનુ મધ્ય અંગ મધ્યમકેદાગમાં, ગોની ખાધ તુ ગનાથમાં,
મુખ્ય રક્ષાથમાં અને કપેશ્વરમાં એની જટા છે ને એનું શિર નેપાનમાં
પશુપતિનાથમાં છ એની રીતે એ રૂપ કપેશ્વરે ૧૨,૦૦૦ કીટની
સુગનાથની ઊંચાઈ જોતા, ત્યાં ખાધ નહીં છે તે ચોગ જ છે. નમ્શામાં
આ રથગો તોધતા, એને સાધવી રેખાનીનો આખર જોડેના પાડા જેવો
દોરાર્ધ શકે છે ખરો.

એ જ મદિરામાં હિપા અનિરુદ્ધ, પાડવો, શ્રીકૃષ્ણ, શિવ-પાર્વતી,
લક્ષ્મી ઈતી પણ મૂર્તિઓ જ્યાં ત્યાં જોઈએલી છે આગળ કુડો છે.
ભૈરવનાથનુ પણ એક મદિરા છે કુડો નામ, અમૃત કુડ, ઈશાન કુડ,

બસ કુચ અને રેતસ કુચે આ મથળી બિચારી છે ૧૧ માં કીટ-
એની મીની લીનીએ માન પચીમે- માર્કનને ડટેન્ડ ગગોત્તર. ' ચારે
ધામ માન પચીમ પચીસ માર્કનો અતરે છે અગ્રી એવી આખર ચિકા
ચાન છે કે પ્રાચીન સમયમા એ ચારે ધામના એક પૂજારી ૧૧ અને
તે સરાસે નીચળા પડી ચારે વામ પી પૂજારીને રો જર્ડ. ૧૦ મના
હો, પચુ એ- દિવસ એના કમ કાગ્ની નિગતમા એનું ટું રખના થયુ,
ને ભગવાન કોપના ભગવાને એવો નજપાન ન્યો કે એ ધામે ૧૨એના
માર્ગ તરી પડયા, ને પૂજારી રહેચાર્ડ ગર્ડ અને તેને લીન ૧૦૦ ને
બધેને આ ધામેની નાત્રા ૬૦૦ માર્કનની થઈ છે.

અહીં કાલી દમનીનાનાનુ મોટું મથા અને ડચેરી છે નગી
પડાએના મનનોમા પશુ વારીને દૂગતી સરખ મળી રહે છે ડાક છે,
દનાખાનુ છે, દુનો છે

૧૨સાદ એ આવ્યો, એ આ થો. નગતા અમે પાછા ઉપડયા,
એકે શ્વામે સાન માર્કનની બિતરાર્ડ સવામે નાકમા એ જગી નાખી.
આ આખી યાત્રામા લામી ટાગરાગો અને ચાર માર્કનની દોડની
શરતોનો અબનાસી બાનન નગીમની જેમ માગથી બે કમના આગળ ને
આગળ રહેનો હો, પશુ અહીં એ મુનાટ ખાઈ ગયો. એ અને
નામીશ પાગી રહી ગયા માગથી બાનન વીસ મિનીટ, ને રનામી
મહારાજ એ નાક મોડા ઉતારે આપ્યા એ તો આસીને તરત પાછો
ગરમ કુડનો લાભ લીધો, ને તાવે થઈ ગયો

૧૨સાદ આવ્યો ખરો પચુ અત્યાગ મુધી બનતુ આવ્યુ છે તેમ,
અમે મચી ૦ થા

આ ધર્મશાળાના ચોખીદાગો ગાંધીજીની ચિતારાખ સાથે તેમના
પુત્રો તથા એમ્મો સાથીઓ તા ૬મી જૂને અહીં આપનાના હોનાથી
વગદી મળી ગઈ છે. આ મથા પ્રનાસનો એટલો કાયદો તો જરૂર થશે

કે તેને ઢારણે માર્ગો કૈંદ મુઘમ્મે, ને હવે પત્રી આનનાર યાનાળુઓનું
 દષ્ટ મગોત્તરી-અમુનોત્તરી માર્ગમા જગ હળનુ થશે મારે મદિને પણ
 ગંગનાળીના પુત્રની મગમન મારે દિદગી દરમાગના માણુસો ગયા, તે
 પણ આ સધના પ્રવામને ઢાળ્યે જ હોનુ જોઈએ નદિ તા, પદ્મગતી
 એ ગિયાસનની નાન છે તેવું જ મને એક મારગમા એક ધરમા આગ
 લાગી ધરમાનિકે બગાળાતાને તગત તેની ખમર આપી બગા-
 ખાતાએ એકમ તાકીદે નમ વીધુ, હેમરે મળો મુચ્ચવેદેગથજે પરાચ્યો,
 ત્યારે ત્યા નવું મકાન બેનુ હતુ, એનો માર્લિક મરી ગયો હતા, ને
 દીન્દો મોગે થઈને મચરનાળ થઈ ગયો હતો. તેમ છતાં યે, મ મો ત્યા
 પરાચ્યો હતો તેટલું જોઈ હતુ ?

એ રૂના ગૌરીકુંડ ધર્મશાળામા અમે સાબળી. નગરની એ-
 ઠાપરીમા ચારેક દિવસ ઉર એક યારી આવ્યો હતો એને ન રચ્યો
 પણ દિવસ તાર તથો, ને એથે દિવમે એટલે તા ગપગીએ એ મર્ગ
 ગયો ત્યાના “જમાદારે” (મેતરે) તગત જાડે ન્યું કે એ યાત્રી
 પામે એ નરી રગર્લ શિનાર જો જ સામાન નહોતો, તેમ પેસા
 નહોતા. સારી જાતની નરી નકોર નગર્લના માનિ યાત્રી પામે દશુ
 જ નરોત્તુ. એ જે હોય તે, હેમરે જે જણે એને ટાગાગી વરીને
 નદીમા સણુરી દીધો એન ખતમ. એતુ નામ, દામ, પત્તો, કે જ
 નહોતુ, એમ જમાદારે નકોર ન્યું. અમે કેદાર વર્લ આવ્યા તે
 અગસામા આ મનાર મની ગયો કોઈનો લાન્વાયો ..

પ્રકરણ ૧૫ કેદારથી તુંગ

બહિયાકુંડ, તા. ગુમીને વાર ગુરુ : ગોગેડુડથી આ મદાયાના નાટકના ચોથા અઠ્ઠો પડદો ચિપડે છે તથા ધામેના તથા રિક્ટ પથે ઉપગના ડ્રોપ પડી ચૂકરા છે તેવે વખતે જરા- થોભીને થોડું સતપ્ત મનન ચિંતન કરી લઉં આ પ્રસન્ના પૂર્ણ અને ઉત્તમર્થ વચ્ચે એટલો બધો તફાવત છે, કે જણે આ સાન જુદી યાના જ હોય એવું મને તો બાસે છે. અર્ધોથી અનુભવોના પ્રકારમાં પણ ફેર પડશે એ રા ચિહ્નો સ્પષ્ટ દેખાય છે તેથી અત્યાર સુધીના અનુભવ વિષે વચ્ચા પડીને વિચાર કરવો સમયાનુકૂલ થઈ પડશે.

કેદારેશ્વરનું મંદિર અને તેની પાછળના બરફના લગભગ ચોરસ પહાડની ભીંતનું દરેક ચિત્ત ઉપર સજ્જત ચોટી ગયું છે ચિત્રકાર નિકોલસ રાગિની એન્જલ અત પ્રેરિત ઉત્તમ નાટ્યકૃતિ જેવો એનો સુરેખ, બળ્ય દેખાત નદી જે જુનાય તેવો નથી. જે પહાડ ઉપર મંદિર છે, તે નાગો છે. પડખે ધોધ જેવી નદી વહે છે, તે પણ વૃક્ષો વગરની છે, તે પાછળ બરફના નાગો પહાડ છે સત્ય નમ્ન છે, સત્ય બળ્ય છે, સત્ય મુંદર છે, સત્ય જ બળ્ય અને સુદર છે, ખીજી વસ્તુ નહિ અને શ્રદ્ધા સત્ય છે

આ યાત્રાને આત્મોન્નતિનું સાધન માનનારને અત્યાગ સુધીના અનુભવ ઉપરથી શુ સીખવા મળ્યું હોય એ માનનારું કેટલુંક ટાચણ પાછળ રહ્યું પણ છે. પરંતુ આ આખા હાથે કરીને વડેરી લીધેના કટ-સમુદાયનો સાતગર્ભ એ જ હોવાથી, તેનું પિષ્ટપેપણ ચર્ચ જરાનો ભય રાખવો એ નૂર્ણતા છે

માણસ પોતાને આવેલી માછીઓ તથા ચેબી છામઓની રામાયણ ગાતા થાકે નથી પણ એ જે હજારો વાર બિગડી ગયો, તેનું નામ પણ લેતો નથી. ત્રણ ધામની મુસાફરીમાં એના અને અથગે આવ્યા કે લખા પ્રત્યેક પગલું બરબુ એટલે જીવ સાટેની ગમત ડગના જેવું હતું. એ હજારો પગલા જેણે સહીસવામત પાર કરાવ્યા, એ ગુરુકૃપાને કોણ યાદ કરે છે ? લાખ વાર બચાવી બીધાનો હિસાબ કોણ ગણે છે ? અને જે પાંચપચીસનાર જરા વાગ્યું ઠ્યું હોય, તેના માત્રાન વિગતારીને દરતા આજસ કોને આવે છે ? આ યાત્રા જે યાત્રીના ચિત્ત ઉપર આ દષ્ટિકોણે દબાવે ન હસાવે, તો બધી મહેનત નિર્થક સમજવી.

બીજું, આ પ્રવાસમાં ચાલતી વખતે સાથીઓથી યાત્રીએ બહુ અમંગલ ચજુ ન દેવું, બહુ પાછળ ચજુ ન રહેવું, તેમ અને બહુ વળગી વળગીને પણ ન ચાલવું, પણ જરૂર પડે સાફ સાબળી તેમ જ સાબળાવી શકાય તેટલે અતરે ચાલવું, તથા વખતોવખત પ્રેમથી એકબીજાની બાળ કાકતા ગહેરી. એ જ ઉત્તમોત્તમ પ્રવાસપદ્ધતિ છે દિવસના પ્રનાસને અતે એટલા જ પ્રેમથી પોતાના અનુભવોને વિચારવા, ને આવતી કાલનો કાર્યક્રમ લગીમણીને સર્વસંમતિથી નક્કી કરવેલ. આવી રીતનું જીવન પીતામહાની મળા આ પ્રવાસમાં શીખી લેનાની ઉત્તમ તક યાત્રીને પ્રાપ્ત થાય છે.

સાથીઓમાં કોઈનો રુબાવ કેવો હોય; ને કોઈનો કેવો હોય; કોઈને કેવી દેવો હોય, ને કોઈને કેવી, આપણે આપણા સાથી માટે કેના જે અભિપ્રાયો બાધના હોઈએ, ને અન્ય આપણા મિત્રે કોણુ વાણે કેવું જે ધારના હોય. નિ ગન્સ દહે છે તેમ, અન્ય આપણને જેવી રીતે દેખે છે, એવી રીતે આપણને પોતાને દેખવાની કળા કોઈ મદારશક્તિ આપણને આપે, તો કેવું સારું ! આ વિદ્યા આ મદાયાત્રાની મદારશીખ બનાવી મોહએ

અહીં, સમ્યક્ ગીત જીવન જીવનાના કેટલા ગદ્યા અમૂના સાધનો
આ યાના આ રહ્યુંને મેળવી આપે છે. આપણે સુખનેનું નું - ધનકુટુંબ
માં જીવન વીતાવતા ડોલ અછીએ ત્યારે, અગ્નિશુના પણ આપણા
પોતાના મન ધમા સાન ખાત્રા નિચારોથી ભરેના દર્દીએ એ એ દબ
અને ડોગના આપણે પૂતળા હૈદરોએ હીએ

જ્યારે એ માયામય નાનાનગ્નથી થોડા વેગળા જઈત અન્તર્મુખ
થઈને અને સાક્ષીભાવે નીરખીએ હીએ, ત્યારે આપણા આગવી
રિયતિમા મુદ્દપણે કેના ભ્રમિત દત્તા અને કેટલી ગદ્યા ખોડખાપણે
આપણામા ભરેલી છે, તેની ટેક ઝાખી આપણને થાય છે.

પરંતુ સુખ અને આગમમા આત્મનિરીક્ષણની મર્યાદા સાન્ડી હોય
છે. માનવીની ખરેખરી ખાસિયતો અન્યને તેમ જ પોતાને સંદેશના
જાળમાં જ સમગ્રાય છે દીર્ઘ સમય સુધી અસામાન્ય કદના સતત
વાતાનગ્નમા, અગ્નિશુના કે ધનદાનું કંઈ પણ રચાર્થ જોના દબના પડદા
ફડાફડ ચીરાઈ જાય છે, ને માનવી તેના વાસ્તવિક રૂપમાં પ્રગટ થઈ
આવે છે આ મદાયાનામા જેમ યાની પોતાના સાક્ષીને તેના સાચા
રૂપમા દેખી શકે છે, તેમ એને પોતાને પણ પોતાના નમ્ર રૂપમા ઓળખી
લેવાની ઉત્તમોત્તમ સનડ આ પ્રવાસ કરી આપે છે. પોને ખરેખર
કેટલા પાગલીમા છે તેનો અદાજ, આ યાના દબ્બાન કડક ગીતે સાક્ષી
બાર ધારણ કરીને પોતાને નિગ્ન નીરખતા ગેના સાધક પારીને,
આનવો જ જોઈએ પોતાને નિમે એણે દશા પણ ભ્રમમા હવે ગેવાની
જડગ નથી અને તેમ છતા પણ આત્મનચના જો આનુ રહે, તો
યાત્રાની દલી ય સાર્થકતા કહેનાય જ કેવી રીતે ?

પુગીઓ અને પડાગોની હજારો અને તોલડાર્દ, એમનો નાગો
લોખ અને એમની મનામગ્ની યાનીને મગજ ઉપર નાજૂ નખતા
ગીબગ્યા જ કરે છે આના પ્રવાસમા બીજી વસ્તુઓની જેમ મિનગ

પણ ખોનાર્ન જાનાના સખાન રાનના ઉપગ્રિયત થતો નહે છે યાની
પોનાની અન્ય વસ્તુઓ ખોનાય નહિ તેની ખૂબ કાળજી નાખે છે, તેથી
પણ નધારે સબા એણે નિમ્નર ની પણ નહિ ખોના માટે ગમતા
સીખી લેનાર છે કેમ કે એન ખોવો સહેલ છે, પણ સાચવવો મુશ્કેલ
છે. આ તાનીમ અણખોની છે, ને જીવનભર એના મુદ્દા યજ નાનનીને
ન્યાન કરતા જ રહે છે

ઉત્તમખંડના નનવગડા, ગિનીતુઓ, નીજનણા, કૂનવૈનિધ્ય,
સીનળના, બન્ય દર્શનો, મનોદર ડગ્ગે ઈની મુદ્દતાની કાખી આપણે
કરતા હતા એથી પ્રનસા પણ ટી જાણી. એની ન્દર ખૂબ એને
સવામ વાર રાગ ભગી કે વાદ માયા, સી તારી અનન બલિદારી છે.
એ બલિદારી ઉપર આપણે નારી પગ ચૂકયા

એ બની ચોગ્ય મુદ્દનાની રૂંદ તે ન્ની જ જોઈએ કોઈ
જાદૂગર નજરગદીના ઉત્તમ પ્રયોગો ની બતાવે, કોઈ કુશળ બહુપી
રૂપનદાથી ચિત્તને હેગત પમાડે, ત્યારે તેની ન્યાની ખૂમીતી જો રૂંદ ન
કરે, તે જરૂર, પાછા અગર મૂર્ખ હોય પરંતુ એ રૂંદગનાની તેની
મયાંના રહેવી ઘટે એ જાદૂમા મુદ્દ થઈ જાય, તેને સ્વય માનીને તેમા
વપેટાઈ જાય, એના જોવો મૂર્ખ બીજો કોણ હોઈ રહે? ત્રિગુણાત્મિના
માયા મોતી જાદૂગરણી છે. એના ચમત્કારોનો પાગ નથી એ હંદગળના
દૌગધની મનભર રૂંદ ગનાની જે માનનીની મુજબસ કયા છે? એ
બધી પરમાત્માની માયા છે એમા શુ રહેનાપણ હોય? એને કોણ ન
વખાણે?

પરંતુ રખાણના અને પ્રનસા કરવા સાથે, તેના અત્ય મરડપને
વીસરવુ ચોગ્ય નથી મુંદગતા, પ્રકૃતિની મનોદગતા, તેના હિયોગ પૂર્વના
જ સાચક છે. તેની બગ્યના અને નિર્મળના, માનનજનની નુદતાઓને
તેના ગચાર્થ ઉપમા ની રૂંદ આપે છે; મનને નાન ને છે, નિતને

અનન્યુપમ વૃત્તિ પ્રતિ પ્રેરે છે આત્મચિંતનને એ અનન્ય આપે છે. રસપ્રદર્શન માટે એ માર્ગ મોકલે છે. ની ઈર્ષ્ય તેને અનુકૂળ નાતાવરણ સર્જી આપે છે, અને તે કારણે, તેટલા પૂરતી, નિસર્ગની સુન્દરતા માણીને પર્ય છે, પ્રિય છે વ્યક્તિની કે પ્રકૃતિની જે સુન્દરતા મોકલે પમાડે, લુપ્ત કરે, તે પ્રાપ્ત છે, ખોગી છે, ભયાનક છે ત્યાગ્ય છે. સૌંદર્ય તો આત્મસિદ્ધિનું સાધન છે, વાહન છે, માર્ગ છે સત્યમતી મક્કીને બંધ ત્યા પહોંચવાના નાહન, સાધન કે માર્ગને જ સત્યમ સખીને તેને ગમે વળગી પડે, તેના આશન્ની શુદ્ધિનું નર્ણન કરા શબ્દોમાં વગ્નુ થતે ? જો કે સત્યમને દ્વારે પહોંચવાના ઉત્તમ સાધન તરીકે એ વાહન, સાધન કે માર્ગની જોડણી ઈશ્વર કરનામાં આવે તેટલી સમુચિત, બળકે આરક્ષક પણ ગણી શકાય એ જ દષ્ટિ આ ભવ્ય માયાદર્શનને પણ લાગુ પડે છે ઉત્તરાધ્યયની પૂર્વશ્રુતિના પર્યાટનમાથી આ તરનની જોણે તારનણી ન કરી હોય તેણે હીરામાર્મની રીતે ઘોષે બર્ષ આવીને ડેને હાથ દર્ષિ આવ્યા જેવું જ પરાક્રમ કર્યું ન ગણાય ?

અને એ દષ્ટિએ, કુદરતની આ નર્ણનાતીત કારીગરીનો લાભ માત્રી જોડેના લૂટાય તેડેના લૂટે, લૂટતો એ જૂતે, એને કોઈ રોકે વારે તેમ નથી

આલુ આડુ કેટલુ ય આ પ્રયાગુની મદાકયાના પડેના ત્રણ અધ્યાયો માથી સાધન પ્રનાસી ॥ બી શકે છે

x

x

x

વળી પાછુ ગોમુખના હિમખર્નતોની પછીતે જીભેના કેદારખડના એ રજતશૂગોળી આડે જીભેના મન્દિર મનોદર્શન મારા ચિત્તમા રહૂરે છે એ શૂગોળ ઉપર નાટો કવી રમન કરે છે ધડીમા એને મુગો ચડાવે છે, ધડીમા એના વિપુલ ધુમ્રોક્ષની જટાઓ બાધે છે, ધડીમા ફૂલસેરોની એમા વેણીઓ ગૂંથે છે, ધડીમા એને ફરતી પ્રભા એ છે દાનના

ખોળામાં રમતા બાળકો એની મૂઠો તાણ, એના શ્વેત પગિયા સાથે રમત કરે, ને અનેક ઘેનળાઓ ન્હાડે, પણ ગભીર સૌમ્ય હસમુખો દારો તો વાતસહનથી તેની બન્દાસ્ત પ્રે છે, એવી જ અદાથી આ હિમગિરિ નાનાની લીનાને અતિથિ બાવે સાથે ઠે દાદાને નમસ્કાર

પાછળ બદરીકેનારની યાત્રાની સગળતા સબધે આપણે કેટલુંક કથન ન્યું છે પરંતુ તે સાપેક્ષ છે, એ જૂનનાનું નથી બદરીકેનારની યાત્રામાંથી બાગ્યે જ કોઈ યાત્રી પૂર્ણ પથે હેમખેમ પાછો આવે છે એના નામથી દશ પચ્ચ લોકોના મોતિયા મરી જાય છે આટલાટના સાધન-સરકો છતાં દુનિયા ની બધી પ્રતિષ્ઠિત ધર્મલક્ષી યાત્રાઓમાં આ યાત્રા મહિનતમ સેખાય છે અને તે સાર સાચુ છે

પરંતુ અમે તેનાથી અનેમગળી વધારે નહીં ચમુના ગંગાના મૂળો ની યાત્રા પૂરી પ્રી તે પછી તરત જ નિયમીથી કેદાર સુધીના અતીવ સુદર, મોખામજા, સરળ માર્ગવાગો દુઝડો અમને મળ્યો, તેથી તે સવિશેષ સહેલો લાગ્યો. પાનાની-મુશુને અહીં કેટલો અચાનક અને આત્યંતિક નિરોધાભાસ છે.

આગળ જતા આ હેટના યાત્રાપ્રકારમાં પણ કરડા ચડાણ-ઘિટરાણ આવે છે, દરેકો પણ અગાડેના દરેકોના જેના જ હોત છે, આ ઉત્તમ સડદમાં પણ કેનાડ કેના બરમચડાપણુ અનુભવાય છે અને માયાપોચા ભાણુસનુ એ નામ નથી એવી પ્રતીતિ થાય છે એટલે અન્યત્ર જે લખ્ખુ હોય તે ઉપરથી જો કોઈ એના વિરો હાનપણુના ખ્યાન બાધી બેસે, તો એમાં એની ગભીર જૂન યાત્રા માત્ર એટલુ ધ્યાનમાં ગણે, કે હવે પછી કહિ શક્યોના શ્વેત આવે, ત્યારે ચમુનાગંગાના પાણી મહાશ્વર્ગમાં તેના પ્રતા વધારે વમગી હોત છે એમ સમજી નેનાનું

હીર ત્યારે, અમે તો રપની રાત ગૌગીકુડ ચટ્ટીમાં વીતાની સારી રીતે વીતાવી થાકે આ ઉખ્ખુનાન પછી ઊંઘ સારી આવી એટલી

મધી, કે તા ૨૬ની સવારે ચાગ્ને મળે છે- ૭ વાગે અગે મના । પડી શક્યા આગળ દિસે પગેડના અધાનમા જે સ્થળે નિ... દેખાયા હતા, તને આ પ્રભાને મેળા જેવી ધમાનથી બરેના અમે ત... નજી માનજી સોમદાગના ત્રિવેણીસ ગમ ઉપગના પુનની મન પા... આતાન જતા સપોની દાનામાન ચર્ચ ગ્હી હતી ફુનાનનારો... ચા, દૂધ, આનુપૂર્ણ, મીઠાઈ બ... ચા, ચણા છ ની વગ્દાઓને પહોંચી નગનામા ૮૫ પડતુ હતુ ચાનીઓ અધીન થતા હતા અગે પણ ત્યા નયમા પડીને થોડુ મો-ભાગી જીવીધુ.

ત્યાથી ૨૧ મર્ઠન ઉપર ગમપુર ચઢી આવી. ઉપની કેદારની હડીમા જેને ગત ચીતારની હોય પણ રૂગ્તુ પાચનજી જેની પામે ન હોય તેને અહીં જાની કેમવીનાળી મચ્યા તન્દથી બાડે મમળા મળે કે, જે પાંચ વળને પરત જનાના હોય છે.

આ માર્ગ માર્ધિવે માર્ધિવે ચઢીઓ અને દુડનોથી બરેશે છે. ચઢીઓના નામે વરમે નગ્સ જદવાય છે, એ બધીની ચાની આપનાની હતી જડન નથી કેમકે ચાની મોજથી ચાસ્યો જાય ને ફાવે ત્યા જમે, ગહે, મુએ કે આગળ નીડળે, એરી સડ છે

આ નર્જનમા જે નામે આવે છે તે ઉપનાત પણ ઘણી ચઢીઓ ત્યા છે, એ સમજી લેનાનું છે.

ગમપુર પછી કાટાગામની મોટી ચઢી આવે છે ત્યા સારી મજની બનર છે, ને જડુ સારા સાધનોનાથું દનાપ્તાનું છે. ત્યાનો દાક્તર જુનાન પળળી છે. એ દેખાવે મુનાજા ને મગની છે બોલવે મડુ જ મીઠો છે પાકિસ્તાનમા સર્વિય ગુમારીને એ આવેશે છે.

અમાગ કાઠા ચર્ચ ગમેલા પગ આ મજની સડકે ઉપર મૂર્તિથી ચાનતા હતા. ચાતરની અમને કનકગત નહોતી લાગતી વળી ચાની આ છાનગડેણ હોય, ત્યા ખીચ દશા ચે હિતેજનની શી જડગ ગહે વારુ ?

પ્રદારપૂત્રી મંદિરની

સામગ્રી પાસેનું રમતિયાળ સ્થાન

(જમીનદાર : શ્રી દિસાદર ભગીચ)

“ એક રૂપિયો ” બાવે કહ્યું.

“ ઓ હો, છતના બહુન આઠ આને ભી જ્યાદા હો જતા દમ લોગો મે કહા જતા હે કી હિસડ કુસડ કી વડડી, ભુજ પતકા ભાવ, હિખી મહેમે પહુ ચકે જાર હનકા હો જાવ ! ”

એનો અર્થ: એ કે અહીં આનતે લોક આ ધૂળ જેના લાકડાના પાત્રો લઇને આવે છે ન તેના જોગપનને ભાવે દામ આપે છે, પણ હિખી મહ પડોચતા સુધીમા તે ફાટી જાય છે, ને ચાત્રી તેને દે કી દઈ, તત્તા રજતથી તેમ તેના દામના ખારથી પણ હલકો થઈ જાય છે !

જેર. અમારુ જે થાય તે ખરું !

આદાશ પાછું સ્વચ્છ થઈ ગયું, ને લગભગ પાંચ વાગે અમે કૂચ કદમ લખાની નારાયણકોટિ ઉર્દે બેસા ચઢીમા જગા ન મળી, આગળ નાયા ચઢીમા પણ ક્યાય મિસ્તર મૂકના સ્થાન ન મળ્યું, એટલે અમારે આગળ ચાનવું પડ્યું

આ નાના ચઢીથી એક માર્ગ ૧૫ માર્ચે દૂર આવેલા ગુપ્તકારી તરફ જાય છે. ગુપ્તનાથીમા ખાસ મદરનું તીર્થ નદિ હોવાથી અમે હિખી મહ તરફ ચાલ્યા નાલાથી જોભી જિતગર્વ એક માર્ચ નિપરની છે. તેને તળિયે સામે એક સુડ છાપરી દેખાઈ. ત્યાં જો ખાદીધારી શિક્ષિત યુવાનો બેઠા હતા, એમણે અમને આજ્ઞાથી આમંવા. છાપરીની મદાર પાટિયુ મારેલું હતું “ શ્રી ઉત્તરાખંડ પાઠશાળા ”. રિહેદ પડિત માનવીયની હરજા અનુસાર ઉત્તરાખંડમા સરકૂત તથા ધર્મનું શિક્ષણ આપના માટે એક કરોડના ભંડોળ સાથે પાઠશાળા સ્થાપનાની જે યોજના અમલમા છે, તે અહીં કે દરેક વાનીને દાન માટે અપીલ કરી શકાય તે માટે આ સથળે આ કુટિર નાખી છે, તેની પાસે, નદી પાર કરતા પુન આગળ વિલાપીનું મકાન છે. એમા ખંજાળી, મદ્રાસી તથા અન્યપ્રાન્તીય પ્રાધ્યાપકો શિક્ષણ આપે છે.

પુત્ર પાર કરીને અગે દોઢમે માર્ગલિની છાતી સામી ચઢાઈ શરૂ કરી. જો આવી સુંદર સડક ન હોત, તો આ ચડાઈ અમને મીલ જોલાવી દેત, એમાં એ મન નથી. જેમ તેમ કરીને ઉપર પહોંચ્યા. અહીં બીડનો પાર નહોતો. ગંગોત્તરી-અમુનોત્તરીની યાત્રા અંધ હોવાને લીધે યાત્રીઓનો અસાધારણ ધસારો આ સાથે આ પંથ ઉપર ઉભરાયેલો છે, કેદારનાથજીની માત્રીના બન્ધ મંદિરને લગતી એક ખાનગી ધર્મ-શાળામાં અમને જગા મળી ગઈ. પણ આખી રાત ઊંઘરડાના ચૂંચવાટ અને ચાંચડના ફડા પ્રતાપે, ઊંઘવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો.

આ સ્થાનનું મદરવ બહુ છે. જાણામુરની પુત્રી ઉપાનું આ વિદ્યા-પ્રાપ્તિરયાન મનાય છે. એનાં શિક્ષક સ્વયં દેવી પાર્વતી દત્તાં. અહીં સુમહેલોનાં મંદિરો ઉપરાંત ખીજાં ઘણાં દેવસ્થાનો છે. વર્ષમાં યાત્રા-અંધના ૭ મહિના કેદારનાથજીની પૂજા અહીં રહે છે. દુકાનો હોવાથી ઘણી આવશ્યક વસ્તુઓ પણ અહીં પ્રાપ્ય છે. મોટું દવાખાનું છે, કાલી કમલીની ધર્મશાળા તો હોય જ; એના વગર આ ઉત્તરાખંડની યાત્રા કેવું કરાવે? યાત્રીઓની બધી બધી ગીરદી હોય તે સ્થળથી હું બહુ ડરું છું. તા. ૨૭ની સવારે ૪૫ વાગે તો અમે ચાંદનીની સદાયથી સડક ઉપર નીકળી પણ પડ્યા દત્તાં. તા. ૨૬મીએ ગૌરીકુંડથી ઉખા મઠના ૧૮૫ માર્ગલિ અમે કાપ્યા દત્તાં.

આજે ઉખા મઠથી અમે નીકળ્યા. દરેક સુધી તો અમારાં કાષ્ટ પાત્ર આખાં રહેલાં છે !...અહીંથી આવતા પહોંચે ખીજાં સ્થળોએ છે તેવા સામાન્ય, જંગલજાડી વગરના, હાથા વગરના છે. નીચે ખીણોમાં પાકાં મકાનોવાળાં ગામડાં ઘણાં દેખાય છે. પૂર્વ તરફ કોઈ કોઈ વાર ગંગોત્તરીની પહોંચવાળો હિમપહાડ ડોકિયાં કરી લે છે. એકાદ માર્ગલિની ચડતીર પછી સડક ચડાઈએ ચડી, તે એણે પાછું વળીને જોયું નથી. આની સારી સડક છતાં આ ચડાઈના અમે આજે કરેલા આઠનવ માર્ગલિ અમને કેદારવાળી ચડાઈ કરતાં પણ વધારે વસગા

લાગ્યા ચક્રીઓ તો આવ્યા જ ન્દે છે તથા ચાર ચક્રીઓ વટાવતા
અમે આઠ માર્ગે પોતીવાસા ચક્રી પડેલ્યા, ને ત્યાં ત્યાં નર્તને ત્યાંથી
ત્રણ માર્ગન દૂર બળિયાતુડ ચક્રીએ આવી લાગ્યા આ ત્યાં ને ત્રણિક
માતિ સાથે શો સબધ હશે, તે જાણી ગયા નહિ.

અર્ધથી ચોપના ચક્રી દોઢે- માર્ગન કે ત્યાંથી તુ ગતાથ જનાય છે
પણ ચોપનામા પાણીનુ ફૂંખ છે, તેથી અમે અર્ધો જ મુદામ જ્યો છે,
અર્ધો પગદા-દાજ પકાવ્યા, ને ગિમ્તર લગાવ્યા દાને સરારે જીતે
તુ ગતાથ જવુ છે, ને જો બાગર બળવાન હશે તો ત્યાંથી ચારે ધામ
ઉપગત હિમાદ્રિ ॥ અને તેટલા ઉત્તુગ શિખરોના એ- સાથે દર્શન
કરના છે.

મારા મુન્ને સાથીઓ આ પંથમા મેજ મળે કેમ પણ લીના પડી
ગયા છે આ સડક ઉપર મારે માટે થાક જેતુ કથુ છે જ નહિ રોગના
વીસ માર્ગની સરેગશ હુ નિગતે જી શકુ પરંતુ મારા સાથીના પગ
સાર નગમ થઈ ગયા છે, ને એ જગ જગમા થાકી જાય છે એટલે
મારે એમની ગતિએ જ ચાલવુ ન્દુ.

આજે ઉખી મદ પછી આડેડ માર્ગે ઓમપખીએ તથા જા
એવો મભીર મીડો આમનાર લનમર્ગો, કે મને રોગાય થઈ ગયા છેદની
ઓમપાથ મે પનાવીના પથે એ ત્યાં મુની સામળા હતી. તે પછી
આજે અર્ધો એતુ વરણ થયુ અન્યત્ર ઓમપખીઓ સામસામી
જોવતા હતા, પણ અર્ધો તો આ એનાથી હતુ. એ “અકિમ” જોડ્યુ,
ને માગથી સામે “શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ” જોનાઈ ગયુ. અને તરત-
આશ્ચર્ય!—એ પખી જોડ્યુ “અકિમ, શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ ॥”
તથા નાગ, ચાગ વાગ એ એ પ્રમાણે જોડ્યુ. જાન ને હુ ચલી જ ગયા
એ પખી જાડ નહુ- નહુ, પણ દેખાયુ નહિ

ચક્રધરની લોગિયાપોથી ગજજના જોટાળા કરે છે ધારીએને એ

જોધે ગાડે ચડાવે છે આ આન્ડી બાણ ચઢાઈનું તેમા નામ નથી પોથી નાસા પછી પ્રગાઢ જ જન અને સીધો માર્ગ એણે ગનાવેના કે, જ્યારે વાગ્નનમા ખૂમ જ ઝેળી ચઢાઈ છે, ને જુ જ સાધારણ જ ગન છે વળી ચટ્ટોચોના નામમામનો પત્તો પણ નથી અને અતરોના ગોટાળા ચાલ્યા જ આવે છે અત્યંત ચાડથી ઢગનો ચર્ધ ગયેના યાત્રીને આ ખોળી માહિતીનો ધક્કો કેવો વસમો થઈ પડતો હશે !

ચમોદી, તા. ૨૮મી : લખનારી તૈયારી થી પણ મીણુમત્તી ખગમ હતી, તે માડી વાળવું પડ્યું

પિપ્પલકોટિ, તા. ૨૯મી : ગઈ મને, તા ૨૮ની સવારે અગાઉથી નક્કી થઈ પ્રમાણે બજિનાડુથી અમે ૫ પાા વાગે ધર્મશાળા ડોડી અમારા રનામી તો આગવી સાજે જ તુ ગનાથ જના નીચળા પડ્યા હતા અમને ચમોનીમા મળવાનું હતીને એ આગળ ઉપડ્યા હતા મુકામથી એ- માર્ચે ચોપતા ચટ્ટી આવી એ બધી તુ ગનાથની ચઢાઈ જ છે ચોપતાથી બોથ મીધો તુ ગનાથની પેલી તગ્દની તળેમીમા લપાઈને મેરેની ભીમ ચો તરફ ગવાતા થયો, ને અમે ઉપડ ચ્યા. આ સડ- ઉપર ચડનામા વસમુ લાગનાપણુ ખાસ નડોતુ મા । સાર્થના શુમડાભરી પગ હુ નહોતા થરતા એ દેખીતુ હતુ તેથી જે તજ માર્ચ માટે સનાથી દોઢ પૂરતો હતો તેમા મે કના- થયા ઉપ- ચના જેનદ વેદપુરાણમા પ્રસિદ્ધ નામના ઉચ્ચાગ્ધુથી પણ અનરી પારન થાય કે તે પ્રચડ દ્વિમશિખરોમાના કેટલાક જોવામા અચ્ચા વાનાર છુ ખગમ- મન્ડ નડોતુ, ધુમ્મસ ગાઢ હતુ તાપણુ અન્નુર્વના કુળા-કુળા ટિંગ્લોના અડપનાથી શરમાઈને ગાખી નુદ્ધ થી નથ નાના એ ગિરિ રાગેના પનિત ધનવ પડ્યા ગ્ઘટપટ દેખાતા ખન તુ ગનાથ આ આખી યાત્રાના બધા ગિખરોમા ટિયાના િમે, ૧૩,૦૦૦ મીને રુ- રે છે એટલે અન્ય મહાશૃંગોના દર્શન આડે અંજ દોર્ડ દૂર નડે નેન્ય- ઉ ૧૪

આવું પ્રયત્ન બળ્ય દસ્ય આ યાત્રામાં બીજો ક્યાય ઉપનય નથી. એક જ દષ્ટિપાતે કેદાગ્રમાં ॥ જ્યાં જ ધામોના દર્શન' અહો કેવું અદ્ભુત !

પરમ તરની ઝાળી અહીં ન થાય તો બીજો ક્યા થાય ? રત્નપતે કૈંદ સાક્ષાત્કાર ગમે તેના માયાન્વિત મૂલને પણ અહીં થયા વગર કેમ રહે ? કુદ, કુદનક માયામમતાના નિચારોને અહીં અનુમાર જ કેવી રીતે હોય ? આ અકાટ, નિર્મળ, શુદ્ધ, બળ્ય મદાદર્શનના સાન્નિધ્યમાં અદ્વિતીય ઓગળી જાય છે. શા માટે વેદગુણોએ આ સ્થળોને આત્મચિન્તન અને સાક્ષાત્કારના ધામ માન્યા છે, શા માટે તેને સુર, મુનિ, વક્ષ, દિગ્ગ, તથા સિદ્ધોનું નિવાસસ્થાન કહ્યું છે, તેનો કૈંદ ખ્યાન મને આ દર્શને આપ્યો. અપિમુનિઓએ વેદવેદાંગ, પુગલુશાસ્ત્ર ઇત્યાદિ તથા આર્ય મસ્કૃતિના સઘળા ઉત્તમાંગો સર્જવા આ પ્રદેશ કેમ પસંદ કર્યો, તેની સમજ એના એક જ દર્શને આપી

એક દામયે આ જૂમિ આર્ય રસતિથી જીવરાતી હતી વસિષ્ઠ, વિશ્વામિન, જમ્બુ, અગ્નિસ, ઉદાવત, વાલ્મીકિ, વ્યાસજી અને બીજા અનેક જ્ઞાની તપરની આરંદણા ઢરિઓ અહીંના સમૃદ્ધ નગરો તથા વન ઉપનયોમાં રોકેડો, હજારો શિષ્યો તથા ધેનુઓના વૃદ્ધો સદિત જમણુ દગ્તા હતા

એ ઉચ્ચ, પવિત્ર શુદ્ધ જૂમિમાં ઉચ્ચ, પવિત્ર, અને શુદ્ધ સમૃતિ રિકમે, એમાં શું આશ્ચર્ય ? ત્યાં કરી પણ હીનતાને પ્રવેશ જ ક્યાથી હોય ?

તુ મનાથની પૂર્વ તરફ ખડક આડો નહે છે તેથી, તેમ જ ધુમ્મસને લીધે મો પૂર્વ તથા અગ્નિ તરફના શૂંગો ન દેખાયા. પણ હવે ચરચ હોય અને જગ ગડેનત લીધી હોય તો પૂર્વ તરફ જ નહીં દેરીની પડનાર દેરી પ્રચડતા દેખાત છે. ત્યાં પચાચૂલી અને દ્રોણાચનના આસ્માનો

ગામના ૦ ગરબેળી નો ૧૦૫ મદાગિરિના દર્શન

(૧૯૦૫૨ શી નં ૬ ૧૩૫૨૬૧)

પીધતાં પ્રસિદ્ધ શિખરો પણ દર્શન આપે છે. અમે ગંગોત્તરીની અર્ધ-
પ્રદક્ષિણા કરતા દતા. ઇશાનથી જોતા જઈએ તો કેદારનાથની પાછળનાં
ઉતુંગ શિખરો પછી ગંગોત્તરીવાળા એટલે કે ગોમુખના પહાડ દેખાય
છે. તેમાં ચૌખંબા પહાડ પણ છે. જે મહા ગ્યાસિયરમાંથી ગંગા નીકળે
છે, તે પછે ઉપરથી આવે છે. તે ચૌખંબ અને જોને પૃથ્વીના મધ્યગિદ્ધ
રૂપ સુમેરુ પર્વતને નામે ઓળખવામાં આવે છે, તે શિખરની પાસેથી
હિમખંડનો પ્રચંડ પ્રવાહ સરકતો જાય છે, તે ત્યાંથી તે બે ભાગ પડે
છે. એક પૂર્વ તરફ ઊતરે છે, તે તેમાંથી અસકન્નદા વહે છે. બીજો
ગોમુખ વાટે ભાગીરથી રૂપે ઘોધ જનીને પડે છે. સુમેરુ તો કોઈ
ઓળખાવી શક્યું નહિ, તેમ ઝાંખમાં દેખાય તેમ નહોતું. ગદરીનાથ
પણ એ જ પર્વતમાલનો ભાગ છે. ને રુદ્રનાથનું શિખર દેખાયું નહિ,
તેમ છતાં આ દૃશ્ય શાસને થંભાવી દે તેવું છે.

મને કવિતા સ્ફૂરી :

“ આજે દર્શન દિવ્ય કીધ વિરલાં ઉતુંગ તુંગાદ્રિથી,
દ્રંજાં લગંભર્યાહિરણ્યમય....” -

હોતા ? પણ એ તો એમ જ રહેનાનું વૈચિત્ર્ય અને વિચિત્રતા, એ તો પ્રકૃતિના, મહામાયાના, વિનાશનું હાર્દ છે, એના શ્વાસપ્રાણ છે માયાકૃતિવત્તદેશશલક્ષ્ણાવૈચિત્ર્યચિત્રીકૃતમ્ । વૈચિત્ર્યના શમ । સાથે માયાનું, અને સર્કૃતિમાત્રનું શમ । થઈ જાય છે તેથી વિચિત્રતા જ્યાં સુધી છે ત્યાં સુધી સ સાર છે સમતાના મહાભૂતમા અર્થાત્ મહાનાશ મા એનો સ્તોત્ર થવો, એ જ સ્વરૂપની સિદ્ધિ છે

૨૬ પુગણના ૪૯મા અધ્યાયમા એક શ્લોક છે કે તુ ગનાથનુ શુભ ક્ષેત્ર પાપનો નાશ કરનાડુ તથા પધી ડામનાઓને પૂર્ણ કરનાડુ છે - આ પહાડ ચડને જાનનુ કમડળ ફાની ગયુ । ।

આ તુ ગનાથની એટ ખીછ પણ ઓળખ છે, કે જે લગભગ દરેક દિશુ જાયતો હોય છે રામણનું નામ અહીં પડયુ હતુ . શ્રી રાઘવ અને ગૌરી તુ ગનાથ ઉપર પિરાજતા હતા ત્યાં રામણ એ પહાડ પાસે આવ્યો. એને પોતાની વીસ ભુજના મળેનો એવો ગર્વ થયો કે એણે શંકરસહિત આ પર્વતને ઉમેઢી નાખના પ્રયત્ન કર્યો, પહાડ હાનતા પાર્વતીશ્ચ ગમ્ભીરાયા, પરંતુ રાકે ભગવાને વખના અગૃહાથી એને જરાક દાખ્યો. એ દખાણથી રામણના હાથ કુગર તળે દનાઈ ગયા, ને રાડો પાડના લાગ્યો. શિવનાડન ગ્ધીને એણે એ સ્તુતિ નડે શિવજીને પ્રસન્ન થયાં, ત્યારે એનો છુટકારો થયો. એણે રાડો પાડી તે ઉપરથી એનું નામ ગાનણુ પડયુ હતુ

મહિષમર્ચિય શંકરની તુ ગનાથ ખાધ છે એના દર્શન કરીને સામી તરફનો રાા માર્છલો દોળાન હુ જગમગ અડધા ક્લાકમા બિતરી ગયો

આખો તુ ગ પહાડ, તથા તેની પહેનાનો તેમ જ તે પધીનો પ્રદેશ શ્વાસ તથા મુનામના વનથી ખીચોખીચ બરેતો છે અમે યમુનોત્તરીના પ્રદેશમા હતા તે વખતે એ જન્મે પુરમકારમા ખીનેના હતા, ને એ કુગગ તથા તેની ખીણો તેના વાન, ઉદો અને શ્વેત સમૃદ્ધોથી ઝળહળી બિચા

હતા, તે પછી વીનેલા દિવસોમાં એની મોસમ ખલાસ થતી ગઈ હતી. એના દેહના ચમકારા બેલકના પદાડમાં દીકામાં આવ્યા હતા. પણ અહીં પહોંચતા સુધીમાં તમામ મુદ્દ ઘઈ ગયું છે. જે કરમાતાં થોડાં ફૂલ દીઠાં તેમાં આંસના ત્રણે રંગ હતા. આ જાડની પ્રત્યેક કૃપણ બિધર્મી છે, ને પાંદડે પાંદડે દીશીઓ તથા કળાઓ ફૂટેલી છે. થોડા જ દિવસમાં એને ખીન્ને ક્ષણ આવશે; અને એ જ્યારે ખીંચશે, ત્યારે આ કુંગરા અને ખીણો કેવાં લખણખી બિડશે! એ વૃક્ષોની કળાએ કળાએ કયિહુલ્ય નાચશે, ચનગની બિડશે. એની ડાળાએ ડાળાએ કાવ્યોનાં બૂમખાં બૂમશે. આખો પ્રદેશ એક મદામનોદર વિરાટ ગીત બની રહેશે.

અને આ પાર વગરના જંગલી મુલામનાં વન ખીંચશે, ત્યારે... એની નશીલી સુગંધ લૂંટવા દેવ-દેવાંગનાઓનાં વૃંદા બિતરી આવે, તે એમાં નવાઈ જોવું શું હોય? એના ધોળા હાસ્યઢગલામાં સમગ્ર જગતનાં દુઃખ અક્ષોપ નહિ ઘર્ષ જાય?

કુંગર બિનગતે, ખીણોમાં રંધનાં વન દેખાય છે. જાણે પદાડોને કૃપણો ફૂટી! સુંદર, સુધક અને સપ્રમાણ! તુંગનાથની બિતરાધને સાગીને જે માધ્યમે સુધીનો ઢોળાવ આ મનોહર માર્ગ સાથે રમતો રમનો ઢળતો જાય છે, તેમાં રંધનાં વનો પણ આવે છે. એ માર્ગનો કેટલોક ભાગ બહુ શીતળ હાયાવાળો અને સુંદર છે. પંગરાણીની બિતરાધવાળા વનમાર્ગની એ પાઠ આવે છે.

તુંગનાથની તળેટીમાં લીમગોડા ચટ્ટી છે, ત્યાંથી એકાદ માર્ગલ ટિપર પાંગરવાસા છે; તે પછી આંસનાં વન પુષ્કળ દેખાય છે. ત્યાંથી ચાર માર્ગલ ચાલતાં મંડળ ચટ્ટી આવે છે. ત્યાંથી ચતુર્થ કેદાર રુદનાથ તરફ માર્ગ જાય છે, રુદનાથ ત્યાંથી ૧૧ માર્ગલ છે. સડક લદ્દરીઓ દેતી ચાલી જાય છે. એક રથજે "માતા અનસૂયા"નું પર્વટિયું, તે રથાનકે જવાના માર્ગ તરફ, અંગુલિનિર્દેશ કરે છે. જ્યાં વજન ઢોઈ ને ઢોઈ નદી

અથવા નાળા પડખેથી ખીણમાં કનખલ દરતા ચાલીતા ચિત્તમીતોને તાનપુરા જરી ભૂમિકા આપતા ગહે છે

તુમનાથથી શરૂ થયેના દોળાન અહીં પૂરો ર્ધ થોડું મીઠાણુ મળે છે, તે પછી પોણા પોણા માંનના ચડીતરના મે ઢાળ આવે છે આસપાસનું દરેક ઉત્તરાખડની યાનાતો જે ભાગ અમે પાર પરી ચૂકરા તતા જેવું જ છે મોડા જિંયા પહાડો, સમન સમન ઉપર વનરાજિ, એમના પડખામાં ખેતી તથા ગામડા, ધ આબ્યા કરે છે અહીંના બધા પુન પાન મજબૂત છે મજોતરીનાળા પથના વર્ણનમાં જેને મે 'પુન' મ્લા છે, તમાના નેવું ટપા તો માત્ર વહેણો ઉપર આડા નાખેના દમધડા વગરના થડિયા જ હતા થયે સ્થળે પથરા ઠેકીને નદીઓ પાડ નરનાની તના હોય છે કનાવ જોખમભરી રીતે જૂલતા માચડા જ હામચનાઉ બાધેલા મગે કે પથુ અહીં લગભગ દરે- પુન હાથીનો ભાગ નિરાતે ઝીતે તેના નોખડસિમેન્ટના પાગ છે

આ હેઠની ચડતર પછી આવે છે ગોપેશ્વર અહીં અહીં મહાદેવનું પ્રસિદ્ધ મંદિર છે અમે જ્યાં ગા ખીના બેઠા અને આશ્ચર્યની વાત એ છે કે ત્યાં અમો સ્ટેશનની નિનગિરિ ત્યાં ઉત્તમ રીતે જનાવેલી મળી ' ત્યાં હુકાને વાત થતી સાબળી કે શરર મહાગગનનું રાજ્ય અતી ખતમ થાય છે, ને હવે લાગે છે નિખળુમહારાજની આજુ ' સ્થૂર ભગવાને ઠામદેવનું દાન અહીં પુન હોનાનું દત્તમ્થા હે છે

ગોપેશ્વરથી એન્સનખુ નણુ માર્નલનું પુરનુમાં જિતરાણુ મડાય છે સડમ તહેરિરા લેતી આપને આપને જિતરે છે, ને થોડી વારમાં વારીને અવનનદાને તટે લઈ જાય છે ત્યાં આવે છે અમોલીનો પુન પુલ પાર ધ્યાં રંગ સિંધી સડ- બદરીનાથ જાય છે, ને પુન પાર પરીને અમોલી ગામમાં ચર્ચને માર્ગ જાય છે હરદ્વાર તરફ

અન નદાને આ મઠે જે પાપાણુની પ્રચલ, જિભી દીનાન ખડી છે,

તે જો ગંગા ચિત્તમા ભય ઉપજાવે તેવી ગિહામણી છે ચારે તરફ
મીઠા, ઊંચા કુચગ ધુગિયા ન્તા જિભા છે હનામાન અહીં હવે સાન
શીતળતાવિહોણ ચર્ધ નય છે અહીં નથુ મહાસડકો ના ત્રિભેરો
હોનાથી યાત્રીઓની ભીનો પાગ નથી હોનો

અમારા રનામીજ અહીં જ હતા પુન પાગ નીને, એમની અગમ
એતીના દનનરૂપે એ-ધરમશાળામા અમને ઝોગડી પ્રાપ્ત ચર્ધ
અનન્યદાના દડા પાણીમા નાહીધોઈ તાળે ચર્ધ, પેટપૂજા કરીને મે
સૂરાને નિમિત્તે મનદ રાણા ચમોનીનુ બજાર તો તે પહેલા જોઈ જ
નીધુ હતું આ અહીં બ-સારી મળી લગભગ બધી જ નરતુઓ અહીં
પ્રાપ્ય છે, શિનાજિત, સુગમા ઇની જન ખના જૂડા દીનાનપત્રો
અહીં આખે રરતે યાત્રીની આખોને સતાવે છે

મડલ ચટોમા અમે રમેઈ કરી હતી, ત્યા તા ૨૪ એપ્રિલ પછી
પહેલી જ વાર બગટા ઉપરાત કે-ચાક મળી શક્યુ હતુ-નથુચાર
નાનમ્ડા તોબકોન અને મે ડળા લીલી કુચળાના અને અમો પહેલી
જેળ જોના મળી હતી ઉખી મહમા ત્યાર પછીથી બગીચા તો આવ્યા
કરે છે, પણ તે યાત્રીને શા કામના ?

પ્રાણીઓમા, લૂખા કુચગના પહાણાઓમા અસખ્ય કાચડા
બધે જ મળે દેખાયા કરે છે મગ્નુ ચટોથી જિતરતા પહેલી જ વાર
મળા મોઢાતુ લગૂ વાહુ દેખ્યુ હતુ તે પહેલા એલકના પદાઃ ઉપર
એ સાપ માગ જોનામા આ યા હતા કે-લા-સુદર પખી પણ દીઠા
હતા તુ ગનાયના જિતરાણમા નાનમ્ડા પદાડી સસવા જોવા હતા, તે
સિનાય ખીનુ ખાસ ન જોયુ

પણ નાગડા એનો “કો-કો” બધે સંભળાતા નથી છે.
યમુનોત્તરીના પ્રમડાનો એ ક-સ અવાજ સાંભળીને એ સુગરાતી બાઈ

ખોની ઊંચા હતા કે મારી લાગી દાડ પડે છે ને દાડ જીઓને આ કાગડાને પણ સમઢી લાગી ગઈ કે તે કેડુ ખોખરુ ખોન છે અ તેના કાગડા પણ સમઢીનાળા જ છે !

હું મનાથનું નિ રર્ગન ઠોડીને અમે નીચે જિતરા કે નન્ત નાના હુ મરડા અમને ઘેરી રખા હતા ને એ મહાશયો આડે અંમણ નાથ દીધા હતા.

“તરણા ઓથે હુ મર રે, હુ મર કોઈ દેખે નહિ !”

એ પ્રયત્ન દિમાદિઓ હુ મરડા ઓથે ઢકારી ગયા હતા ! એ એક અ ગળીના ટેરના આડે આખુ નિશ્ચ દર્માઈ જાગ છે અો જો ન દેખનામા આવે તે કે જ નહિ એવુ માનના અ પમતિ માનવી નનચાન છે સસારમા નજી મોહમમનાને એ પોનાનુ સર્વ સમજ મેસે છે, ને તેની પાછળ જિમેના મહાસાનોની હસ્તીને એ સ્વીકારી શમ્તા નથી આખનજનોતી ચેતરણીઓ તેના ચિત્તમા રસતી નથી પરતુ માનવીના માનના કે ન માનના ઉપર સનાતન સ્તથોડા અસ્તિત્વનુ થોડું જ અનન્યન છે !

અમેનીથી કેદાર પદ અને જતરીનારાયણ ૪૭ માર્ધન છે

આજે પ્રાત કાળે પાવ્ય નાગે ચોથા ધામને પથે અમે પજરા અલકનદાના મબીર, શાન્ત હતા વેગીના વહનને ઉપગ્રાટ અમારો માર્ગ આ મો જતા હોય મમુના અને બાગીરથીના કે મદાકિ િના પણ કના ધાધનમનાં તોશન ને કના આ અનકનદાનો સગળ, ગર ૧૩ વગરનો પ્રનાહ !

આ સડમ જોરી મમ્મની છે કે અમારે ડગન ને પગને ધાડા તના ઉપર ચોટાડી રાખવુ પડતુ નથી પણ ચાનને ચાનતે ચોતરફ દષ્ટિ ફેરવતા રહી શખાએ છીએ જો કે જના જના જની મક્યુ ત્યા

“ ગોટ્ટ કટ ” મેં લીધા કર્યો છે, ને તેની રીને પાઠથી યાત્રાના માર્ગોની
કડ ચાલતી અને તેટલી લાંબીટ્ટકી પુનરાવૃત્તિઓ હું કરના જ રહ્યો છું !

ચમોલી પછી ૧૧ માર્ચે મહા, તે પછી ખીખ ૧૧ માર્ચે
છીનકા, એ માર્ચ પછી સિયામેન, તે પછી એક માર્ચે હાટ; અને તે
છેાડીને એ માર્ચે જતાં પીપલકોટિ ચઢી આવી. અહીં મૃગચર્મો,
શિક્ષાજિત, કસ્તુરી, ચમરીઓ, જડીબુટ્ટીઓ ધની મોટી પામર છે.
ધર્મશાળામાં પડાન નાખી, ખીચડી જમીને, જપોરે ૧ વાગે આ નોંધ
લખાઈ રહી છે. આખે રસ્તે શીતળ વાયરા ફરફર વાય છે. ખગીયામાં
જલ્દે ફરવા નીકળ્યા હોઈએ, એવું પ્રયાણ ચાલે છે. ક્યાંક ક્યાંક
બેડ—ગફરીની નાનકડી પેદાચો માર્ગે મળે છે, પણ એ અગાઉના
અનુભવની સરખામણીમાં નોંધને પણ ચોગ્ય ન લેખાય તેવી છે.

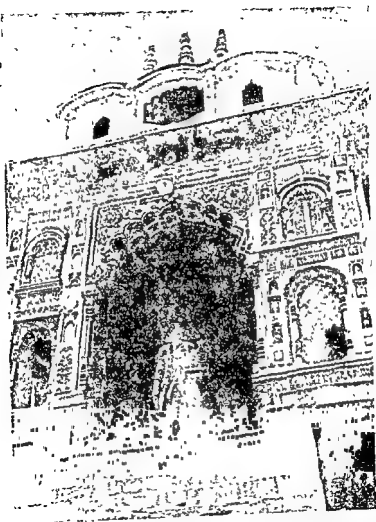
પ્રકરણ ૧૬

જય બદરીવિશાલકી !

પુરી બદરી, તા. ૧-૬-૪૮ ને વાર મંગળ : મે મહિનાની એકનીસમી તારીખના પ્રાતઃકાળે હા વાગે, મે ઉત્તનાખડની ચાનાના શિંગોર શેખાતા શ્રી બદરીનાગયજીના પુણ્ય ધામમા પ્રવેશ કર્યો પણ પીપલકોટિથી અહીં સુધીના માર્ગની વાત કરવાની હજી જાણી છે.

અમોલીથી માંડીને છેદ અહીં, બદરીના ધામ સુધી, પદારોની જે સગ મ પ્રચલ દીરાવપરંપરા લાગી ગઈ છે, તેની સાથે સરખાવી રાકાય એવું દૃશ્ય બીજો ક્યાયે માગ જોવામા આવ્યું નથી, મને યાદ છે કે યગ-ભગ આ જ મહોદે મે મ જોતરી જતે મ ગનાભૂતિ વટાવ્યા પછી આવતા ભોદારીનામરાજા પથના સંબંધમા વાપર્યો છે, પણ આ ૪૭ માર્ગને એ તેથી પણ વધારે બંધબેસતા આવે છે. જેને ભૂગોળમા કુડા અથવા મોસનો પ્રદેશ કહે છે તેવો આ છે. કુમર ઉપર કુંગર ખડકાયેલા છે. વનરપતિ યગભગ છે જ નહિ. જોડા, કોગ, જેને એક દૃષ્ટિએ કુકાળિયા, છાપનિયા કહી સંક્રાપ તેના એ કુંગરા છે. પણ બીજી દૃષ્ટિએ એની નરી બબ્બતાએ મને સ્મિત્ક બતાવ્યો છે. નોર્વેની પુરાણકથાઓ, જેને નોર્સ ગાથા કહે છે, તેના વસ્કન, ઓડિન, થોર અને અન્ય દાર્મટનોના રહેઠાણોના વર્ણનો મને આ ૪૭ માર્ગિયાએ યાદ કરાવ્યાં ઓડિન અને થોર જે હિમાનવનો આ પ્રદેશ દીઠો હોત, તો પોતાની ગણસી પ્રવૃત્તિઓ માટે અવશ્ય એમણે તેને પસંદ કર્યો હોત.

કુંગરામા કેટલાં તો જંગલ ધણો લાગતા બરબટ ભુલ્લો ચર્ટ જન્ય તેના ધૂળ, કાકળ, રેતી, પથરા છ ના પ્રગંડ દમ । માત્ર છે. એને ધસી પડતા વાર પણ નથી લાગતી, ને ટેવે ચ રથજે એ ધસી પડ્યા પણ છે.

શ્રી ચત્રપતિશિવાયનું મંદિર

(છત્રપતિ : શ્રી રામદાસ બચેચ)

શ્રી બ મીનાગાન ના (ગા) હે તે પોલીમીની (રક ગદરમ
(૭ મારે શ્રી દિવજર બરેબ)

વાગવાગ, ગમે ત્યારે, પડખેથી કડકડાટ ઢરના પહાણા ગગડના ગળડના આરીને બાજુની ખીણમા તૂરી પડના દેખાવ છે. કેટલાક ટુંગરા રસેટ જેવી ટાગી પથ્થરની પતરીઓના અચુદ્ધ ખડકના છે, અને કેટલાક તો અસોચી ચાગ્મો શીટ ગીધા સળંગ ઊંચા ડાળમોંઠની બોનો જેના પથિકને ડાગના ઝીલા છે. ઘણે ગ્યજે એ ખડકો સડક ઉપર ખૂંડે છે. નિષ્ણ બગરાન ઉપર જેમ શેવની ફણા ખૂંડે છે, તેવી રીતે પથિકને માથે એના ખડકો ઝખૂંડે છે !

ઝાડપાન મોટેભાગે લગભગ છે જ નહિ પણ એની ફેરી, નમ, આવગણમુક્ત બળ્યતા શ્રી શકરાચાર્યના વેદાન્તની નિષ્કલક બળ્યતા સાથે સામ્ય હાખવે છે એની સાથે સરખાવી મકાય તેવુ આ ચાર ધામની વિગ્મયકારક વૈનિધ્યરાગી યાત્રામા પણ કશુ નથી જેમ ત્રિપુગી-થી પ્રકૃતિએ ગીન દાન-સકર જ્યો તેમ અમોલીથી એણે નવો જ પડદો ઉતાર્યો છે. સડક પણ ત્યાંથી નાનારૂપ ધાગણુ ઢરે છે. હીલા હુ ગગના ધસારાથી ઘણે ગ્યજે એનો કચ્ચઘાણુ નીડગી ગયો છે. પણ પ્રશ સાપા ! તગથી ત્યાં જાહેર બાધકામખાતુ ડેડી બનાવી દે છે. આ સડકની સપાટીમા સમતલતા તથા સગખાઈ બળવાઈ નથી પરંતુ જેને શ્વનુ જોખમ કહેનાય એવુ તો કયા યે રહેના પામેનું મેં દીઠું નહિ.

ચરોલીથી અગે સવારમા નીકળ્યા હતા એટલે પ્રાત કાળની ખુસ્નુમા હવામા બહુ મજા પડી હતી પણ પીપલકોટિથી અગે બપોરે બે વાગે નીકળ્યા, તેથી હેનચ ઉર્ફે કુમ્હાર ચક્કીનો પથ આકરો લાગ્યો, કેમકે જાડનો ધગ્યો કયા ચ ન મળે ! આ બાગ માર્શન અમે જરા દહણાઈથી કાપ્યાં ચારે ગાજુ દગના જેના અથરા છરીની ધાગ જેવા દગડા પદાડો ધુરકિયા ખગતા હતા. એમની ધારો દટાઈ ગયેલી કરવતી જેવી આક્રાશ આડે સુરેખ અને કોમળતાના નામનિશાન વગગના છાયાચિત્ર જેવી તરી આનતી હતી. અને તડકો કંદે કે મારું કામ !

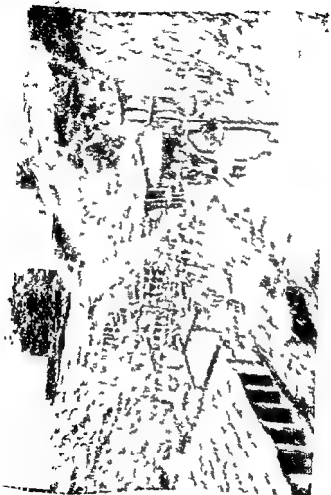
પીપલકોટિમાં અમે રસોઈ કરી લીધી હતી ત્યાંથી જીપડીને અમે ગરુડગ માં પહેચી ગયા. માર્ગલાના આન્ડાની શિનાઓ ઉપર ફરીથી આડડા લખવાના હશે ત્યાં તે બધીનું બ્લેન્ડઆઉટ થઈ ગયું હતું, એટલે માર્ગલાના હિસામના ખાસ ઠેંગાપુ ન ગયું. ચક્રધર્મની પોથીના આડડા તો બરાબર છે જ નહિ. પાછા વળતે મનશે તો ચંડીઓના નામો તથા અનરોનો ખ્યાન વધારે ચોક્કસપણે મળવો છે. પણ ઉપર જતે જાણે દોડની શક્તિ હોય તેવો મામનો ચર્ચ પડ્યો હતા. આ ધામના નિન્દા પ્રમાણનો છેડો નહીં દેખાતો હતો. લગભગ બધા યાત્રી ગજા સુધી આવી ગયા હતા. સંધ્યાના સમયે માડ પરસ્પર મીઠાશ બાળી રહ્યા હતા. મજલ ઉપર મજલ ઠાપતા ચક્ષુને બધા હોય ચર્ચ જતા હતા. તે પછી નોંધ લખવાના હોય કોને રહે? અને શકે પણ એવો, કે એક કલામના પહેલાના અનુભવો પણ જુલાઈ બાજુ. અમોલીથી પુરી અફરીનો પથ તો પ્રાય ગ્રામ જેવો સરી ગયો હતો.

પીપલકોટિથી ગરુડગ માં ચારેક માર્ગલ છે. અહીંનું યે રતનાનું અને નર્મદાના ઢકરની રીતે ત્યાંની નદીના પથગનું પણ માહાત્મ્ય છે. રતનાની ચડીતર બહુ લાંબે તેથી નથી માત્ર જાયે. ન હોવાથી બપોર આંરી લાંબે છે, એટલું જ પણ જે આ પરંતમાળાઓની ભવ્યતામાં મન પરોવાઈ જાય, તો માર્ગની ખમરે થ ન પડે નારે વારે, જાણે કમાડ બીડાઈ જતા હોય તેમ, પહાડો આગળપાડ્યા બીડાઈ જતા હતા. ચારે તરફ પ્રચડ, નિર્તેષ કરાડો અને તેની નર્મદા મારે સિરાય મથુ જ દેખાતું નહોતું. નીચે ખીણમાં અનકનદાનો સતત લવડાગ ચાલ્યા કરતો હતો. શાન્ત નિવારપ્રનાદ માટે અત્યુજ્જ્વળતા બહુ સારી દેખાઈ.

ગરુડગમાં સુનામની સડ સાગી છે ત્યાંથી ટગની અમાને દોઢે માર્ગન, પછી આવે પાતાળગ માં એ ટગનીથી બે માર્ગનની અંદર છે આ મથળની છટા પળા ઓર છે છટા પહાડો તથા રેતીના ડુંગર જે ત્રણ દિર્ઘાં સુધી એના તો ભયાનક રીતે ધસી પડ્યા છે, કે

1912 10 10 11 12 13 14 15

1912 10 10 11 12 13 14 15

અનન્યતાના અર્થ અંગ્રામ

પાકેશ્વર મહેતા મનોહર દશાન

(અમીકાર ઓ દિશકર અંગ્રામ)

એનો દેખાવ નવો જ અનુભવ કરાવે છે. નીચે, બહુ ઊંડે પાતાળગ ગાની ખળખળતી ગરતમેર ચાલી જાત છે ધસી ગયેના પદાડન પડખુ ધોડુ છે એ ઢગનાના ઢોળાન ઉપર સાધમામ ખાતાએ બહુ મળતીયી ફેડી ખનાવી છે એ કામમા શુ મરેનત પડી હશે, તેનો ખ્યાન તો એ જોનારને જ આની શકે આ ઢુકડો પ્રકૃતિની નવરંગી ચુદડીમા નાઈ અવર્ણનીય ભાત પાડે છે એને સુદર તો કેમ હી શકાય ? છતાં એ દશ્યમા એક પ્રકારની મનોદગ છટા છે જ એને બયાન પશુ ન મહી શકાય, તો યે એનુ રૂપ બિહામણુ છે, એમા જોખમત તત્ત્વ ખાસ્તુ છે ખચ્ચ, - ડી દડી રંગેરે અહીં મમ નથી લાગતા

પાતાળગ ગાનો પથ પાઠ મ્યો પછી નગત આવી ગુનાનકોટિની ચઢી એ સામાન્ય ચઢી જશ્યુર્લ ત્યાં મુનામ ન રતા હુ પહોચ્યો ત્યાથી બેએક માર્કન દૂર આવેલી હેનગ ઉર્ફ કુમ્હાર ચઢીએ મારે। સાથી અને બીજાએ એટલા બધા પાછળ ગઈ ગયા હતા કે એમને આવતા મારા પછી મે કનાંથી પશુ નહુ સમય ની ગી ગયે। એકે ત્યાથી આગળ ચાનનાનો પ્રશ્ન ન રહ્યો, ને યાત્રીઓની ચિન્તર બીડમા અમે પશુ રાત દૂરતો ઉમેરો ત્યાં જ મ્યો એ મગન ૧૮-૧૮।। માર્કનની ચક્ર તે પડી લખાય શુ ?

નિચાર મ્યો હોનો કે બીજો દિનસે, તા ૩૦મીએ, સીધા હનુમાન ચની પહોચી જવુ ત્યાથી પુરી પાચ માર્કન છે, તે તા ૩૧ને પરાંદિયે નાપી નાખીને દર્શન દિનડતે મદિરમા પહોચી જવ, પશુ બ રીના નાચની ઇચ્છા જુદી હતી

સનારે શિગ્તા પ્રમાણે (તા ૩૦મીએ) અમે નીમ્બરા મારા સાથીની ઇચ્છાને માન આપતો, આ આખો ય પથ નગલગ એકતો જ ચા થો હુ. તે પ્રમાણે કુમ્હાર ચની છોડીને મે પગને લખાવ્યા માગથી આગળ નીમ્બેતા અમારા સ્વામી થોડે અતરે ભેગા ચર્ક ગયા એ વખતે એમનો મિગ્ગજ શરીર હોનો ? ગર્યા માગતા, નિન્દારપુતિઓ

તથા અધ્યાત્મચર્યા પણ કરતા કૃતા અમે ચાલ્યા હોન મથી પચમ
કેદાર કૃષ્ણેશ્વર જનાય છે માર્ગ કૃત પ કે ૬ માર્ગનો જ છે, પણ
અમારે પ ચક્રેદાર નહોતા હતા તેથી, એને છોડીને અમે આગે બધ્યા

આ કૃષ્ણેશ્વરની દત્તકયા એની છે કે એક દિવસ દુરાસા નાપિ
છંદની સભામાં હાજરી આપના ઉતારળા ઉતારળા જતા હતા. જતે
જતે માર્ગમાં એક અપ્સરા એમને મળી અપ્સરાએ મુનિ મદાગજને
પ્રણામ કરીને કૂનની માળા એમને અર્પણ કરી દુરાસા ત્યાથી આગળ
ચાલના, ને છંદની સભામાં પહોંચી ગયા ત્યા જઈને એમણે પોતાને
મળેની કૂનમાળા આદરપૂર્વક છંદને આપી પણ છંદને ગર્વ થયો એણે
માળાનો સત્કાર ન કરતા એને અભિમાનથી પોતાના હાથી ઐગતના
ગડચ ઉપર ચડાવી દીધી તે નીચે પડી જતા હાથીએ તેના ઉપર પગ
મૂક્યો દુરાસા મુનિથી આ અનાદર કેમ સદન ચાપક ક્રોધ માટે એ
જાણીતા છે એમણે તરત એને શાપ આપીને એની બધી સમૃદ્ધિની
નાશ કર્યો છંદે એમને બહુ બહુ મનાવ્યા ત્યારે છેરડે મુનિશ્રીએ એને
સનાહ આપી કે નિષ્કુ તથા મદાદેરને પ્રસન્ન કરીશ, તો જ તારુ હજાર
શીટશે. તેથી છંદે એ પ્રમાણે નિષ્કુ તથા મદાદેરને ત્યા પ્રસન્ન કર્યા હતા
એ ઘટનાનું સ્થાન તે આ કૃષ્ણેશ્વર

થોડાંક ફાંચા આગળ ચાલ્યા પછી ખનેગી ચઢી આવી, પણ
તીરતી જોમ અમે તેમથી પાગ નીકળી ગયા તેના થોડાં પહોંચ્યા હોય
હાથે, નીચેની ખૂન જ જોડી અને સારી નસતિ તથા ખેતીરામી ખીણમાં,
વૃદ્ધ મદરીના સ્થાને જનાનો, ઉપમાર્ગ બિતરે કે જોમ “લુહા કેદાર”
છે, તેવું આ વૃદ્ધ બઢરી છે એ બહુ પ્રાચીન ધ્યજા હોરાતું ત્યા મનાય છે,
પણ બહુ થોડા યાત્રી ત્યા જાય છે તે પછી ઝડકુલા તથા સિંધધાર તથા
ગમગામની મોગી ચઢી આવી સિંધધારથી જમણે હાથે એક કેડી કુમર
ઉપર ચડે છે તે યાત્રીને ગુરુજોના ગુરુ એના આદ્ય શ્રી શંકરાચાર્ય
સ્થાપેના જ્યોતિર્મઠે લઈ જાય છે

અહો ! કેવો એ સ્થાનના દર્શનનો લાભ છે ! જૌદ ધર્મની નાસ્તિકતાના મજબૂત ખાસમાથી સનાતન ધર્મને ભગવાન શંકરે જે અધ્યાત્મિક, વાર્ધશક્તિ, વ્યવસ્થાદક્ષતા અને અનુકર્ય પરિશ્રમ વડે ઉદ્ધાર્યો હતો તેની કે દાખાની આ ચાર ધામ અને એકદર ઉત્તરાખંડ આપે છે તેમના અનતરણુ પહેલા કયા દત્તા બહરી કેદાર કે બીજા ધામોના દેવસ્થાનો ? એ મહા ઉદાર આચાર્ય પોતાની પ્રત્યેક પીઠ “વૈષ્ણવ” ધામમાં જ સ્થાપી છે ! એણે સનાતન ધર્મની વિવિધ શાખાઓના જે ઉદાર ભાવથી સમન્વય થયો છે, તેની કદર કરવાની શક્તિ પણ પ્રાકૃત માનવીમાં ક્યાથી હોય ?

આના પચ્ચમહાભૂતોની પ્રચંડ લીલાના સ્થાનમાં, દુર્ગમ પહાડોમાં, ઝૂંટની વામુઓના માર્ગમાં, જળના યથેચ્છ કીડારવાનમાં આર્થ સરકુતિના ઉદ્ભવ સ્થાનમાં, ઋષિમુનિ દષ્ટાન્વિઓની તપોભૂમિમાં ભગવાન શંકરે એના કુંગરની ટૂંક ઉપર તપ આદર્યું અને પ્રસ્થાનવસીનું સર્જન કર્યું, કે ભયાથી ચોતરફ અનંત પર્વતમાળાઓ અને નરી ભયના જ ભયતા આપને તથા અન્નરને સખર ભરી દે છે

જે ગુફામાં પ્રસ્થાનવસી વખાઈ હતી તે એ ભાઈએ ખતાવી. શિવ મંદિર ખતાવ્યું તપની ઇચ્છાવાળા કેઈ પણ સાધુની ઇચ્છા હોય તો તેને મહેના માટેની ગુફા અથવા દીરી અને મધમાં ગાદીના ફર્શન કપાં શકરાચાર્ય શ્રી બ્રહ્માનંદજી તે સમયે ‘પૂજા’માં હતા, તેથી અગે માત્ર ગાદીના દર્શનથી સતોત માન્યો, કેમ કે મૂળ વસ્તુ એ જ છે મહંતી મગમત તે સમયે થઈ રહી હતી છલ્લોદ્ધાર માટે વર્તમાન આચાર્યજી બહુ પરિશ્રમ કરી રહેતા જણાય છે

મારે મન જ્યોતિષમહાની યાત્રા એટલે ધાનાઓની યાત્રા, આ એક જ મંથનના દર્શનથી મારું મન વાગાઈ ગયું અને વાગ્યું કે અણે પ્રાપ્ત્ય બધું મને પ્રાપ્ત થઈ ગયું

વિચાગના ગંભીર વાતાવરણમાં હું નીચે બિનચોં, ને પાછો આગળ પંથે પળ્યો. શિવમંદિર જે પ્રચલ વૃક્ષની છાયામાં છે, તે નહ મને યાદ આગ્યો. એનું થડ એવું જડું છે કે છ માણસની બાથમાં પણ એ ન આવે. શ્રી શંકર બ્રમ્હાનંદી તપશ્ચર્યા એણે નહિ દીડી હોય એમ કેમ કહેવાય ?

શુર્યોના એ મહાશુર, દક્ષિણના એક જ શુર શ્રી શુદ્ધગચ્ચાર્થે પૂર્વમાં ગોવર્ધનમઠ રચાધ્યો, તે જગન્નાથપુરીમાં, પશ્ચિમે શારદામઠ રચાધ્યો, તે દ્વારદાધીશના મંદિરમાં; દક્ષિણમાં શૃંગેરીમઠની રચાપના કરી, ને ઉત્તરમાં બદરીનારાયણમાં એમણે રચાધ્યો આ ત્ર્યોત્તિમઠ.

આ રથભેથી પુરાણપ્રસિદ્ધ ગધમાન્ન પર્વત શરૂ થાય છે. ગધમાન્ન, તે જ બદરીનારાયણવાળો પર્વત છે. ત્ર્યોત્તિમઠની ટેકરીની ઊંચાઈ પાંચેક હજાર ફીટ છે. તિબેટને માર્ગે ધર્મને દેવાસ જવાનો જે નીતિધાટ છે તે તરફ, તથા નીતિપહાડ તરફ જવાની સડક અહીંથી શરૂ થાય છે. બદરીનારાયણના મુખ્ય પૂજારી શ્રી રામવંશ બદરીનારાયણને શિયાળાના છ મહિના અહીં રાખીને પૂજે છે. પહેલા એ પાંદુકેશવ રહેતા હતા, પછી હવે અહીં રહે છે.

રામયાગમાં જે મંદિરો છે તેમાં નૃસિંહ, વાસુદેવ, કુર્મા ઇત્યાદિ મુખ્ય છે. તેની પૂજા પણ ક્રોચીતતા રહીશ નાણુદ્રી બ્રાહ્મણ જ કરે છે.

સિંદધારા, રામયાગ અને જોશીમઠ ચઢીએ લગભગ એક જ છે એમ કહીએ તો ચાલે. હેલગ પછી રાા માર્ગે પેની ચઢી, તે પછી વૃદ્ધબદરીની પગદંડી, પેની પછી ત્રણ જ ફેરોંજે ખનોટી; ને સાત ફેરોંજે ઝડકોલા; ત્યાંથી રસ્તો થોડો ચડે છે; ઝડકોલા પછી સનામે માર્ગે સિંદધાર આવે છે ત્યાં પહાડ ધરી પડવાથી ઉપમાર્ગે ધર્મને અમારે જવું પડ્યું હતું; સિંદધારથી જે ફેરોંજે રામયાગ, ત્યાંથી

જનરનો માર્ગ સારી રીતે અને તગ્ત થઈ ગયેલા છે. સોળમા માર્ચની ખાતરીથી ૧૩ માર્ચની ખાતરી સુધીમા અથગે સ્થળે એ ક્રમ નેના અગે દોકો આટના મેળા પ્રમાણમા ગજોતરી યમુનોત્તરીના પથમા પડાડો ધસતા હોતો ? એ દી સુધરે નહિ, ને યાના ચાન દી ગકે નહિ । હુગરા જાણે નાગ વાર પગ્ગપર લડી પડતા હોતો એ એક ડીજના સાથા ફાડતા હોતો, એરા દેખાવો આ ચમોની જરૂરી પથમા વાન નાગ નગરે પથમા ને છે

જનૌડ પછી ખરાગર સનાતણ માર્ચલ ઘાટ ચટી આરી તાપ ધણો લાગ્યો. અર્ધી સુધીનો નાર્ગ લગભગ ઝાડપાન વગરનો જ નહેનાય વળી આમશ તના સુધી રનચ (તુ, ને સૂર) ખુશમિલજમા હતો ।

પીપલકાઠિ, તા. ૩૭ જૂન (અહો ! ૬૭ ઉપર જનાના પથની નોધના ઠેનણા નથી ત્યાં પાઠો જિતરીને અહીં સુધી આવી પથ પડોચો છુ । હવે પાછુ ધાન ચીથી ચાત્રાનુ અનુસધાન માડીએ)

ઘાટ ચીમા અમે જરા વિસામો અને નારતો, જને લીધા તના અમદાનાનાગી મડળાનો ડેરો પથ હતો મે સાબજધુ કેડો રસિ નાતે ત્રણ દિવસના ઉતરાસ આદર્યા છે, ને તે છતા રાજના ધીમે માર્ચિ એ ચાત છે મે ખીજન પડાર સુધી મેમની સાથે ચાનરાનો નિર્ગુચ થો અમાગ રનામી તો તરત અમે ઝોગો ચડાવીને આમળ ઉપડી ગયા

ઘાટથી લગભગ ચાર વાગે અમે આમળ ચાલ્યા અમારો વિચાર હતો જની શકે તા હતુમાન ચટી પડોચી જવાનો પથ અમે ઊપજા ને તગ્ત વાદળ મહાગજની ચઢાઈ આરી પડોચી નાના નાના રા પડવા માડયા અમારે એક પહાણની ઝોથે ભરાઈ જવુ પડયુ થોડી વારે વરસાદ બધ થયો એટલ પાલ અમે માર્ગ પડયા, પથ વૃષ્ટિ ચાનુ રહે તેના અપ્રિ ચિહ્નો હતા, એટલે જુ આગળ જવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો

રહેનો. જેમ તેમ કરીને ઘાટથી ૧૭ માર્ચ થી આવેલી પાંડુકેશ્વર ચટ્ટીએ અમે છેક ૮ વાગે પહોંચ્યા. ત્યાં સ્વામી સામા આવ્યા !

પાંડુકેશ્વર પહોંચ્યા પહેલાં વળી એક હીકડીક ચુડાઈ આવે છે, એ એક વાર ચડી ચૂક્યા પછી વળી પાછા એક-માઈસિ ઊતરી આવીને માત્ર શોખની ખાતર તેને પાછી ચડવી, એ અમારા સ્વામી સિવાય બીજા ઠાઈનું કામ ન હોય !

પણ એ વિચિત્રતાનું કારણ હતું. મારે સાથી અને ગિતસિંગ હજી સુધી આવ્યા નહોતા. અમે જ્યોતિષમઃ આગળ એક, વિપ્રજ્વયાગમાં દોઢ અને ઘાટ ચટ્ટીમાં એક, એમ સાડાત્રણ કલાક સુધી એમની રાદ જોઈ હતી, પણ એમનો પત્તો નહોતો. પાંડુકેશ્વર અમે અધાડું થતાં પહોંચ્યા. થામે મુકામ માટે એ સ્વજનનું નામ આપ્યું હતું, તેથી હું ત્યાં સુધી પહોંચી ગયો હતો.

રાત અંધારિયાંની હતી. માર્ગ ચડાણનો, ખરખચડો, પડખે ઊડી ખીણાવાળો, ને ખાસ કરીને રાત્રે બિડામણો હતો. અમને એ બાઈઓની ઘણી ચિન્તા થઈ. સ્વામી એ ચિન્તાના માથો પાછા વળ્યા હતા. સડકની પડખે એક ઓટલા ઉપર અમે એમની રાદ જોતા બેઠા. ધર્મગાળામાં સ્વામીએ ચોરડી મેળવી રાખી હતી, એટલું વળી હીક હતું.

એ ભાઈઓ ઘાટ ચટ્ટીમાં રોકાઈ જશે ?... કે પછી અંધારામાં આગળ ચાલવાની હામ બીડશે ?... સહીસલામત પહોંચી જાય તો જાણે ગંગા નાસા... ચિન્તાને લીધે અમે મૂગા મૂગા બેઠા હતા. ત્યાં સ્વામીએ અચાનક ખૂમ પાડી : *There they are ! Bravo ! Magnificent achievement...*

ખરેખર, એ જાંને જણ્યુ હા વાગે ધોર અંધારામાં પણ આવી પહોંચ્યા હતા ! અમે છુટકારાનો દમ ખેંચ્યો, ને તે પછી નિરાને ખેંચાઈ તેટલી ઊંધ ખેંચી.

પાડકેશ્વર પણ પુરાણી નજરે રસપ્રદ થયે છે. આભાગ પ્રમાણે, પાડરામજી એક વાર દગિણ-લગિણી ૩૩ યુગન ઉપર ગાણુ ડાડીને દરજીનો શિખર પ્રેર્યો હતો. દળે મગ્ના મગ્ના એને શાપ આપ્યા કે જેમ મારી સ્ત્રી સાથે નિદાર કરતા ત મને માર્યા કે, તેમ તુ તારી સ્ત્રી સાથે પણ સગ નીશ તો તારુ મગ્નુ થશે આ શાપ માથે વર્તને પાડગે તપશ્ચર્યા આ રથગે કરી હતી વગા પાચ પાડવોગો ઉદ્ભવન પણ આ રથગે જ થયો હતો એ રથગી ૧૭૪મા એક પરંત શનશુગને નામે આગખાન છે. પાડવોએ અતમા પોને પ્રેરી ત્યાના વિનારણુ અર્થ દિમાનયમા જે પ્રવાસ થયો હતો તે દગ્ગના. તે આ રથગે પણ રેનાપા હતા.

અહીં જે મૂર્તિ પુગન છે તે ખાનરથ છે, અને તેને ખાનમતરી કહે છે ખરુ જોતા નિષ્ણુની મેડેની મૂર્તિ હોઈ શકે જ નહિ એવુ ધ્યાનમા આવે છે કે જેમ ગદરીપુરીમા તેમ અહીં પણ મૂળ મદિર બૌદ્ધનુ હતુ, અને તેમા બુદ્ધની પ્રતિમા હતી, પરતુ પગીથી દિન્દુધર્મનો પુનરદ્વાર થના, શ્રી શ રાચાર્યને કહે પ્રતાપે આ મૂર્તિનુ વિષ્ણુમા પરિવર્તન થઈ ગયુ એને યોગધ્યાની પણ નેકે છે ખાચ એ જૈન પ્રતિમા પણ હોય.

બદરીપુરીમા અમારે સનારે વહેના પકોચી જનુ હતું તેથી તા ૩૧ ને પરોઢિયે પો કાટતા પકેના, અમે પાડકેશ્વરને ગમરામ કયાં, પણ આ પીનાનો નોમ થનાથી નળા એકાલ નાન જા વેડશી નાખ્યો.

તા ૨૯મીએ અમે કુખાર ચટ્ટી મુધી માન ૨૧ માઈન કયાં હના. તા ૩૦મીએ ત્યાથી પાડકેશ્વરના જા માઈલ ચાલ્યા હતા હવે ગાડી હતા ૧૧ માઈન શિરસ્તા પ્રમાણે ૬ આગળ ચાલી નીકળ્યો.

નગમગ છ નાગે કુ નીચ્યો આગ્રાસ ઘેરાયેનુ હતુ છેદના પદર માઈનથી અનકનદાએ ૩૫ પતટથુ હતુ હવે એ યમુના આ બાગીરથીની યાદ આપે એવી ગીતે ઘૂઘનતી હતી એ પણ અમારી સાથે સાથે પકાડ ચડતી હતી આ છેદના ૧૧ માઈન ૧૧ ચઢાઈ ખરસી સતારપ્રદ છે. હડી જોરમા પડતી હતી.

આ ૧૧ માર્ચનું તે સનાતનુ ફ્રેચ ઠી પણ નહિ બુનાય પહાડો-
ના બના તરડાચેના હતા. આઠાશ ધૂરનું હતું. જને તરડના નહિ,
ચારે તરડના નિન્રજી કુ ગગની ધારે બપુસાગી હતી નાદળા તેના ઉપર
કાચે તેમ બપુસાગી કેડા કરતા હતા. નરી બચ્ચતાનો ત્યા પાડ નહોતો.

મક્કમતાથી પગના ભરતો ભરતો હું હતુમાન ચડી પહોંચ્યો ત્યાં
સુનીમા થોડી થોડી લીસનરી જોવામા આવી ખગી, એક વાર નહીં સુધી
નીચે જતરીને પાછું ચડરાનું આવે છે, તે બાગમા નનસ્પતિ જગ નનારે
હતી પણ જેને વન મહેવાન તેવી નહિ દેવજી શરમાતા શરમાતા કપાક
કપાક દેખાતા હતા પણ શુનાગ ખીંચ્યો હતો ગહી રહીને એની
ખુશખોલી ઝપટ આવતી, ને મગજને મન નરી જતી હતી.

પાહુકેમર પગી ૧૫ માર્ચે નિનાયક ચડી છે તે પછી એકાદ
માઘયે લામગગાડ આવે છે તેની પાસે ધમેના પહાડે વળી માર્ગ ઉપર
જખરડાની ગુજરે ની હોવાની નિશાનીઓ દેખવામા આવી. લામગગાડ-
થી ડાઘ માર્ચે હતુમાન ચડી છે.

આ હતુમાન ચડીના રયાનકને આગે પણ મ્યાનક છે લીમમેન
મર્ગને રરતો મોઢતો હતો તે સમયે અનિદ્રથી તેનું સ્વાસ્થ્ય દેરવા માટે
વાયુપુત્ર હતુમાનજી દુર્ગવ વાનગુ ૩૫ ધરીને એના માર્ગમા આડા
સૂતા. લીમે એમને વાજી ઉપર ખસી જના ઠ્યુ, પણ એ ધરડા વાનરે
ઠ્યુ કે માર્ગથી ખસાતુ નથી, કેમ કે આતિ વૃદ્ધ હુ, તેથી છ જ મને
ઉપાડીને ખસેડ લીમે મર્ગમા એનું પૂછડું પડડ્યું, પણ તે યે એનાથી
ખસેડી શકાયુ નહિ, ત્યા આખા નાનરને ઉપાડવાની વાત જ ક્યા રહી ?

ભીમ મૂંઝાયો એને આમા કે બેદ લાગ્યો છેવટે હાથ જોડીને
એણે એ છુટિયાને વિનતિ કરી કે આપ આ ઘટનાનો બેદ સમજાવો,
ત્યારે હતુમાનજીએ પોતાનો પરિચય આપ્યો, ને સાથે સાથે એને ચેતનણી
આપી કે આ માર્ગમા જોખમ છે, માટે ત્યા જઈશ નહિ.

જેમણે “ પાંચાલીપ્રસન્નાખ્યાન ” વાંચ્યું હતો તેમને બીમતા આ પરાક્રમનો રૂપાન્તરે પણ પરિચય હતો. પાંચાલીને ગાજી કરના સદસ્યલ કમલ સાનના બીમ આ રસ્તે આવ્યો હતો, ને હનુમાનજીએ એને આ રીતે રોક્યો હતો. ત્યાંથી આગળ કુબેર બહારીનો આનાસ હતો, અને ત્યાંના તડાગમા એ સદસ્યલ કમલો ઊગેલા હતા.

આ માર્ગમા એટલે પુરી બહરીની નજીક હનુમાન ચટ્ટીથી થોડે દૂર કુબેરનું સ્થાનક પણ જતાનનામા આવે છે, અને આ પર્વતમા વાયાને સાચાર જનારી ચૂકે એના સુન્દર કમલનોથી ઊભરાતા સરોવરો આજે પણ વિદ્યમાન છે. એટલે આ ત્યાબાગ આ પ્રદેશના હિપ્પક્ષમા હોય, તો એ બધેસણું થઈ પડે.

બીમ વાયુદેવનો પુત્ર હતો, અને હનુમાન પણ એના જ પુત્ર હતા. એ બેનો અહીં પરિચય થયો, અને તે કાગલુથી આ જગાણુ નામ હનુમતાશ્રમ પડ્યું.

હું અહીં આવ્યો, ને નિગતે કુબેરના સ્થાન તરફ ચાલ્યો, પણ મને રોક્યા કોઈ ધરડો કે જીનાન વાનગ ન આવ્યો, તેમ વાનરનો અનેક પેઢીનો વંશજ કોઈ માનની પણ ન આવ્યો ! પણ મારે અગતી રોધ કે કોઈ પાંચાલી માટે ઝમનની રોધ નહોતી દેવાની !

હનુમાન ચટ્ટી સુધી પહોંચી શકીએ તેના પહેલાંના અડધા માર્ગે પણ, પડતા પહોંડે રસ્તાની ખરાબી કરેલી હતી. આ હેતુના પીસ માર્ગલમા તો રથજે રથજે આ ક્રમ જાન્યો હતો.

પહોંડો વધારે ને વધારે મજીર થયા. પાકુકેશ્વર એડીને આલતાં એક વળાંકે સામી દષ્ટિ કરતા હું કે એક વાર ચત્તખ જાનીને ઊભો જ રહી ગયો હતો. અલકનદાની ખીણની બે તરફના પર્વતોની દારોને હેડે, વચ્ચેનચ્ચ, કુંભાકારનો ઝળહળતો શ્વેત કુંગર જે દોડો ! જાણે ધરિત્રીનું અવર્ણનીય સુન્દર સ્તન !.....અહો ! માયા, મહામાયા, શું

તારી શીના છે ! ઝળદળતો એ સમગ્રમાથુ ધર-ગિરિ જોતા આખો ધગય તેમ નહોતું. વર્ગી કોર્ડ વગા-માં એ અદૃશ્ય ધર્મ જતો ને વર્ગી કોર્ડ નાગ આખ સમો ઝળખી આવતો હતો. ધીમે ધીમે એના ખીંગ પડખા દેખાયા, ને એની ધાગની આકૃતિઓ બદલાઈ

થોડી વાગમાં ચારે તરફ બગ્દરાળા પદાડો આવી ઊભા અને નીચે ? અવનનદાએ બરફો ગોળાડ ઝોઢી લીધા હતા. અત્યાગ સુનીના કોર્ડ ધામમાં આટલો નિડટ ને આગતા મધો મગ્ધ જોરામાં નહોતો આપ્યો, ને આટના મધો મગ્ધમાં અમારે આવડું પશુ નહોતું પડ્યું. અત્યાગ સુનીના કોર્ડ પશુ ધામના પથને અતે આગસુ મધુ ભગ્ન દરે દીકામાં આ યુ નહોતું સાચે જ, બહરીપુરી સર્વ ધામોમાં એ જ છે અત્યાગ દહી, વાજાળી ઘટા, બરફની વિપુલતા — અંતે તે જના દૂર દૂરના ધનન નૂનો ઉપર ઝળદળતો સૂર્યનો પ્રભાગ !

હાડીમાં ફૂટનાતો, આ કિબ્બલશી ! ઉપરથી આખો દાબુમગ પશુ ખમેડતા કચવાનો સબાગીને જના તરગથી ડગના ભગ્તો ન છેના મગ્ધભાઈ પાચ માર્દન ચડી ગયો. પુરીથી એ- માર્દન દૂગથી મન્નિ દેખા. છે તે અગો દેનદેખણી કહે કે એ ત્યાથી જ રીના દેતો દેખ્યા

આ પથનો છેલ્લો અડધો માર્દન તો ખુદ પુરીની અગ જ છે, કેમ કે પથની ગણતરી મદિગથી મહાન છે વાઘના નીચે જનરી આવેના હતા, તેની ઝીળી ઝમગમાં ધર્મને પુન પાર શ્રીને ખુગીમાં પ્રવેશ્યો તે વખતે હા મગના હતા

ચાગ ધામની યાત્રાની પૂર્ણાનિ ! અને કેની અવિમગણીને એ પૂર્ણાનિ હતી !

મે મળરમાં પ્રવેશતા જ દિમરેડાએ કરેલી પાનમાલીનું દૃશ્ય દીકું. એ આપત્તિ !! પતનને આટલો બધો સમય વીતી ગયેતો હોવા છતાં પણ ખડેર ધર્મ ગયેલા મકાનો ઉપરથી બરફને ખોદી મહાકાનુ નામ ચાડુ

હતુ. લગભગ ૨૫૦ ગજ જેટલા ગીચ જાંઘરવિસ્તાર હિપર એ રેડો ધરી આવ્યો હતો એની ઝપટમાં જે આવ્યુ, તેનો કચ્ચન્ધાણુ નીચળી ગયો હતો એમાં પડાએના મનનો પણ જતા, ડઝનગધ ફુનો પણ હતી, ને ખાધાખોનાકાના જોડાઓ પણ હતા. અમાગ જોગન પણ એક મોટું મનન તમા હોમાઈ ગયુ હતુ, પણ એ મનનો યાત્રીઓએ જ બધારી આપના હોય ॥ તેની મગમન પણ યાત્રીઓ જ વહેનામોડા કરી આપશે

પરંતુ આ વટનાને વીધે પુરીમાં આ સાન રહે ભુલની તગી અને રગ્તુઓની મોવરાગી બનજનન પ્રમાણમાં વધી ગઈ છે

પૂરીમાં જાતી ઢમનીનાળાની ધર્મસાળામાં ગયો તાના વ્યવસ્થાપક રામી સર્વોત્ક્રમે સચ્ચા ॥ એક મનનમાં જોગડી ન્હાડી આપી, ને તણુ ધાગના પણ આપ્યા એટલે આ મુખ્ય અને મહાન પ્રશ્નનો ઉકેલ આવી ગયો

પુરી નદી એટલે એક નાળી, સાકડી મજાર, મધુ જ એ જાંઘરમાં છે અને ખાનાપીનાની ફુનો તેમાં મુખ્ય બાગ રોકે છે અહીંના પડા મોટા અને મોબાદા છે એમનામાં વેનનાપણુ જોણુ છે અમારા પડા છે પડા કૃષ્ણાગર ગગાધર કોટિયાન. એ અગ્રેષ્ઠ જણેલા, સુસરનારી અને સાહિત્યપ્રિય છે, યુવાન છે એમના પિતા “જભાઈ” શહેવાન હતા કેમ કે એ હ બાઈ જતા તેથી તેમનું નામ જ હ બાઈ પડી ગયુ છે એ કુટુંબમાં ચક્રધર શાસ્ત્રી જેવા વિખ્યાત પડિતો છે એમનું ઘર પૂજો એમની પામે પહોચી ગયો, ને એમનો સત્તમ પ્રાપ્ત કર્યો

પ્રકરણ ૧૭

જદરીમાહાત્મ્ય-અને રામ રામ !

કર્ણપ્રયાગ, તા. ૪-૬-૪૮ ને વાર ગુરુ-અહો ! સમય અને સડક કેટલી ઝડપથી વહી જાય છે ! દરુ મેં અમારા જદરીપુરીના ગોરને પરિચય આપ્યો, ન આપ્યો, અને એ લખ્યાની શાહી સુકાઈ ન સુકાઈ ત્યાં તો મારે છેક કર્ણપ્રયાગ ! જદરીથી ચમોત્રી ૪૮ માઈલ, ને ત્યાંથી નંદપ્રયાગ ૬, ને ત્યાંથી કર્ણપ્રયાગ ૧૨ માઈલ ! દરુ મને જદરીની નોંધ કરવાની પુરસદ મળી નથી, ત્યાં તો લગભગ સિત્તેર માઈલ મારી અને જદરી વચ્ચે આડા આવી પડયા !

આગળ ત્રાન કરતાં પહેલાં હું જરા જદરીનારાયણના માહાત્મ્યનું ટાંચણ કરી લઉં.

નંદપ્રયાગથી માંડીને સરસ્વતીગંગા સુધીના પ્રદેશને જદરીકાશ્રમ કહે છે. સરસ્વતીગંગા પુરી જદરીથી આગળ લગભગ ૧૫ માઈલે મારણગાંવ પામે અગ્નિનંદાને મળે છે. આ તીર્થનું વર્ણન કરતાં શિવજીએ પાર્વતીને કહ્યું છે :

बहूनि सन्ति तीर्थानि दिवि भूमौ रसामु च ।
वदरीसदृशं तीर्थं न भूतं न भविष्यति ॥

પણ :

धन्याः कलियुगे घोरे ये नराः वदरीं गताः ।
यत्र ब्रह्मादयो देवा हरिमक्तिरताः प्रिये ॥ १३ ॥
निवसन्ति स्थले रम्ये नानातीर्थविराजिते ।
धन्यः स एव लोकेषु यो गच्छेद्द्वदरीं नरः ॥ १४ ॥

(સ્કંદપુરાણ, અ. ૧૭)

આગળ જતા શિશુ પાસે પુરાણકાર જોવાને છે કે બત્રી આશ્રમ ॥ મહત્ત્વા જે વસે છે તે મધ્ય અતિ સુદૃઢ એના નિષ્ક્રિયા વર્ણના થાન છે

હશે, બાનામેમ છે ત્યાના ગ્હીશો મે ઘણા જોવા જે નિષ્ક્રિયા વર્ણ એટલે સ્વામી રંગ જોવાની શિવજી મનનમ હોય તા જુદી વાત છે, કેમ કે સ્વામીના અહેમ ॥ માણ્યો ત્યા ઘણા મે રસે છે પરંતુ જે તેજગી ૧૩ કે એવુ બીજુ કોઈ વક્ષણ તેમ માનનાનું હોય તો એવુ નહીં એ જોવાના ગ્હીશોમા માગ જોવામા બ, ન આ લુ અથવા એમ માનનાનું વળુ હોય કે મે જે જોયુ તે જ નિષ્ક્રિય આ વસ્તુ સમ નાનું છે એમ હોય તો માર એની પ્રતિબિંબ બ, વગ્ગ નથી ॥

પરંતુ કલાચિત્ત માગમા દિવ દષ્ટિની પામી દશે, એ નરતુ મારે માટે અતિ સુદૃઢ હશે ॥

આ બદલી ક્ષેત્ર ચાગ પ્રમાણ નિષ્ક્રિય ૩ ચૂન, સુદૃઢ, અતિ સુદૃઢ આ શુદ્ધ એ ચાર, અનકમે સાર્વધ સામીપ, સાનોક્ય આ સાયુત્ય મુક્તિ આપે છે નદ્રપ્રવાગથી મરુડમ મા સુધીનું ક્ષેત્ર ચૂન, મરુડમ મામાથી નિષ્ક્રિયપ્રવાગ સુધી સુદૃઢ, નિષ્ક્રિયપ્રવાગથી કુમેર શિવા સુધી અતિ સુદૃઢ, અને કુમેરશિનાથી સરસ્વતીગ મા સુધી શુદ્ધ બદલીક્ષેત્ર છે

આ ક્ષેત્રમા અને ગિનાઓ અને તીર્થો છે તીર્થોમા મુખ્ય પાંચ છે એમા સર્વથી પ્રથમ તમિડુડ અથવા વલ્લિતીર્થ મોક્ષ આપનાર છે બીજા ચાગ નિમિગમા, સ્મધારા, પ્રદનાદધાગ અને નાગદુડ છે એ ઉપરાંત સૂર્યદુડ, વારાહતીર્થ ઇ છે તે સિનાન, મધમાન, બદલીક્ષેત્ર, નરનારાણુ આશ્રમ, કુમેરશિના, નારાહશિના, મરુડશિના, નારદશિના, નારસિંહશિના, માર્કંડેયશિના વગેરે છે

૨૬-૬ પુરાણના ૫૮મા અધ્યાયમા શિશુ પાર્વતીને તપ્તકુંડના સળધમા ને છે

વહિતીયં યત્ર દેવી વહિતારાધિતો હરિ ।
તસ્મૈ સ સર્વમેધ્યત્વ વિદ્યાત્મા વિશ્વમાયન ॥
અતઃ પરતરં નાસ્તિ તીર્થં ત્રેલોક્યદુર્લભમ્ ।
અરિમન્સેત્રે તુ વહુશરનીર્વાણિ ઘરરાગિ ચ ॥

એ પુરાણમા આ ક્ષેત્રની મહત્તાના ધ્યાનમા ત્યાં બ્રાહ્મણોને દાન-દક્ષિણા આપનાના તથા ત્યાં તર્પણ, શ્રાદ્ધ આદિ કરાનાના ગાડા બરીબરીને મળતા કળ ॥ ૨૬ સગસતા રણું ન હોય, એ સમગ્ર રાત્રીય તેણે છે, કેમ કે એ આખા ૫ પુરાણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જ બ્રાહ્મણદાનના માહાત્મ્યનો હોય એવું જણાય છે પિંડદાનનું ખાસ મહત્ત્વ બ્રહ્મ-પાત્રી ક્ષેત્રનું છે તેનું માટે કહ્યું છે કે અહીં જે કોઈ તર્પણ કરે છે તેના પિતરો ગમે તેના પાપી તથા દુર્ગાનિને બામેના હોય તોપણ તમી જાય છે નહીં ગયા જાયથી કે જીવન તીરથ કરવાથી કશું વિશેષ કળ, જેણે બ્રહ્મ-પાત્રમા તર્પણ કર્યું હોય તેને માટે, જે જ નહિ, કેમ કે ત્યાં જે કશું હોય તેનું નેરોડગણુ કળ પ્રાપ્ત થાય છે, માટે સર્વ પ્રયત્નને કરીને ત્યાં તર્પણ કરવું.

આ બધું ઉપર કહ્યું તે, અમાગ નિદાન એજ ગગાધર કોટિયાન "વિદ્યાર્થી"એ અમને સમગ્રવેળે દાન-દક્ષિણા માહાત્મ્ય છે એમનું નેરું એવું છે કે "આ ક્ષેત્રમા આપીને દરેક પ્રાણીએ તપ્તકુંડમા ગાન આદિ તથા સુસર્જ્યાની ॥ દાન કરીને, પાચે તીર્થોમા સ્નાનમાર્ગન કરીને, બગવાન બત્રીનિશાવના દર્શન કરીને બગવાનનો મદાપ્રસાદ આરોગીને યથાશક્તિ બગવાન ॥ ૫૬ દક્ષિણા કરી, બગવાન ગદરી-પિશાન ૫ દેનાઓની પૂજા કરી, એણે બ્રહ્મકપાત્રીમા પોતાના પિત્રોને પિંડતર્પણુ ઇ. આપીને જિન્ન જિન્ન ધ્યાનોએ દાન-દક્ષિણા

આપીને જ્ઞાત્યુને સતુષ્ટ રીતે, અનાથો તથા સાધુઓને યથારક્તિ ભોજન આપીને પોતાના જીવનને સદૃશ મનાવવું

અરુણગુપ્તા ૬૨મા અધ્યાયમાં ૪૫ થી ૫૦ સુધીના શ્લોકોમાં આ ક્ષેત્રમાં યાનાતા નિધિનું પણ નહીં મળે છે પુરાણમાંથી શ્લોકો દા નાની જ્ઞાત્યુ છે- અહીં સુધી મેં રોકી છે પણ ૧૧૧ તીર્થની મેં તો જોતા તથા ભારિષ્ઠ પાંચડોની શ્રદ્ધાનો વિચાર કરીને થોડા અપવાદ મેં ચૂકરો પરંતુ આ યાત્રાક્રમના શ્લોકો દા નાને જલ્દન તો સામાન જ આપીશ એનો એવું મહેનતો આશય છે કે આ મ્યગે જે દાપદાન કે તને ઉત્તમ નેન મુરશુંદાન કરનાર કે ઉત્તમ દેહ અનાજન ગ્રાહી તૃપ્તિ અને ધાતુના દાતાને ઉત્તમ યાત્રા ગ્રાહી થાય છે અહીં જે કૃત્ય ગ્રામમાં આવે ત એ શ્રેયશ્ચક્ર થી જીવ છે તની અહીં મ્યુ પણ કુષ્ટ કૃત્ય ગ્રામો નિષેધ છે

કુષ્ઠ ૫ ગ્વાનો ખાસ કરીને નિરોધ કરનારી જ્ઞાત્યુને જરૂર પડી જાય છે તેના પ્રજ્ઞાન શ્લોક અહીં આ આવે છે કે અન્ન ક્ષેત્રમાં રેના પાપ તીથક્ષેત્રમાં નાશ પામે છે પણ તીર્થક્ષેત્રે મેલ પાપ વચ્ચે જાય છે

આ મ્યગમાં જોઈ મહાકવિનો મુદ્દો સમાધેશ છે એ મુદ્દો પુરાણકારે આ એનગણી આપી રનારે તેના લક્ષ્યમાં જે કે નિષ્ક્રિય થાય જાયે પરંતુ આ જાત્રામાં ફરત ધણી ચીજોમાં તથા ધણા જાણકારો મુખે મેં સાબળ્યું છે કે માત્ર વરસ જે વરસ પડેના જ આ મહાકાત્રામાં લગભગ દરેક મ ૧૧૧ નિશ્ચિતસ્થાને દારની જાણીઓ, તથા દાઝ અંગે જે અન્ન દુરાચારો લાગેના રહે છે તે માટેની વ્યવસ્થા હતી સાબળના પ્રમાણે એવી વૃત્તિના યાત્રીઓની સખ્યા મોટી હતી અને ધણી ખર્ચ એ વસ્તુઓના વ્યાસગમાં જ યાત્રા ચતી હતી પરંતુ મેં એસ સરારે સત્તામાં આપીને તરત પ્રત્યેક યાત્રી આગળની ભટ્ટી સજગારગવી નાખી

હે, અને ત્યારથી આ યન્ત્રામાયી એ મનુષ્ય છે આ રમુચિયનિ
મ્હાગ મો કહેવામાં આવી તેટલી ગંધી વાવા ન પગ દોર, પણ એ
સાન પ્રમાણમાં પ્રવર્તતી હતી, એ નિર્વિવાદ છે અને તે પણ પુરાણમાં
આપેલી આ યેનાની છાત્રા.

ઉપર ક્રમાં તે ઉપગત ખીજા તીરથો પણ આ સેવા છે. બદરિમાં
શ્રમની પશ્ચિમ તરફ દોરેડ ગાઉએ ઉર્ગાકુડ છે. આ કુંડની પામે
પ્રથમ પુરુષનાએ પાગ વડે સુધી ઉર્ગાની સાથે નમણું મ્યું હતું.

અર્દોગી બે ગાઉ દૂર મધ્યધામ નામનું તીરથ છે, જે કૃમેર
બગવાનની સિદ્ધિ માટે નિખ્યાન છે. મહાગિરિમાનના મહિની ડામી
તન્ન લગભગ ૧ માર્ગિષ મધ્યધામ ને જા માર્ગિસે વસુધાના તીર્થ છે. ત્યા
આ રમુઓએ ગિરકાગ તપ મ્યું હતું. ત્યારથી થોડે દૂર અકનીર્થ છે,
ત્યા અમુર્તને અન્નરિવામાં નિષુભ રહેને પગીથી કુર્મોધા. આદિ
મનુઓનો નાગ ક્યો કહેવાય છે.

ત્યારથી આગમ મુચુકન્યુરા છે, જ્યાં વ્યાસ બગરાને આગ વેદોને
ગોપીને પ્રતિદાસ, પુરાણ તથા વેદાન્તમુત્રો ન્વયા દના તે પછી
કેશોપ્રયોગ છે ત્યાં મળિવાત્ર તથા વિદ્યુ આગ્રમ છે. બીજાસેને મનુઓને
પહેલાં ત્યાં દગમ્યા દના તેનાથી આગમ તથેડ માર્ગિન દૂર સત્યપથ છે,
ત્યા મ્હર્ગારોદખ નામનું પ્રખ્યાત રથગ છે, ત્યાં પાડવોએ દેવત્યાગ
ક્યો દતો.

ઈ. ૨૧ ૧૯૪૭ માં ગ્રીસ પદાડી મંડગીએ આ “મનોપથ”
એટલે સત્યપથ પર્વતના કુર્ગમ શિખરને હત્યું. પરંતુ પાડવો આગના
આપણા બદરીનારાયણના શાત્રાપ થે આત્યા દતો અને પછી આ
બરફના બીજી પર્વતોમાં નીચી પથા દતો, તે વૈજ્ઞાનિક સાધનો તર્જને
નહિ, પરંતુ ખાની સાથે. અને ત્યાં એમણે હાડ ગાળ્યા દતો. દિમાળો
ગાળવાનો શિસ્તો એક સમયે પ્રચલિત દશે માનવી સંસારના ક્યેશથી

કંટાળાને ત્યાં જતો રહે અને મૂર્છા આવી જાય ત્યાં સુધી આગળ ચાલવાનું કરે. અહીંની ઠંડીની અસર અહીંજુ જેવી હોય છે. અમુક દૈવ આવે એટલે દર્દ જણાતું નથી; પ્રથમ આગળાં દરી જઈને ખરી પડે છે; પછી મૂર્છા આવી જાય છે. એ મૂર્છામાંથી જાગ્યા વગર જ દેહનું પતન થઈ જાય છે.

એ દિશાઓ માળવાનું સ્થાન, તે આ સતોષ થ.

ભાગવતમાં બદરીતીર્થનો ઉલ્લેખ છે; શ્રીકૃષ્ણે ઉદ્ધરને કહ્યું છે કે ગચ્છોદ્ધવ મયાદિષો વદર્યાલયં સમાધ્રમમ્। અર્જુન અને કૃષ્ણ નરનારાયણના અવતાર હતા, તેથી શ્રીકૃષ્ણે એને પોતાનો આશ્રમ કહેવો છે એ યથાર્થ છે. એ જ ન્યાયે (પણ અસંભવ ઘણી ઓછી યથાર્થતા સાથે) પશુનોત્તરીમાં મેં ગૌતમ મુનિના આશ્રમને મારો આશ્રમ કહીને ગોરને મૂંઝવેલો દોનો ને!

આ મન્ધમાન્ન પર્વત ઉપર ગૌતમશુદ્ધ આગ્યા હતા એમ કહેવાય છે. શુદ્ધનું ગોત્ર પણ ગૌતમ હતું. સિરહર નિવેદિતા કહે છે કે આ તીર્થોમાં બૌદ્ધમતનું પ્રાગલ્ભ્ય જણાવ્યું હતું. બદરીનારાયણની મૂર્તિ બૌદ્ધોએ અવકર્ષણમાં નાખી દીધી હતી, પરંતુ શ્રી શંકરાચાર્ય પછી રામાનુજાચાર્યે અહીં આવીને તેનો પુનરુદ્ધાર કરીને ગરુડકોટિ ગુફાની સ્થાપના કરી હતી. બદરીની મૂર્તિ પણ ધ્યાનાવસ્થિત છે. વિષ્ણુમૂર્તિ એ આસનમાં હોતી નથી. વિષ્ણુનું આ રૂપ સ્વીકારાયું અને તે મૂર્તિની આટલી બધી ભક્તતા વધવી, એ શ્રી શંકરાચાર્યનાં અગણિત અને અગમ્ય પરાક્રમેમાંનું એક છે. પહેલાં આ સ્થળે બૌદ્ધ મઠ હતો, પરંતુ એની હસ્તીની સાબિતી પણ હવે દુર્લભ છે.

મૂર્તિ ઘણા સમય સુધી ગરુડ ગુફામાં પુજાતી હતી. ઘણા સમય પછી એક રામાનુજ સાધુએ આવીને ગઢવાણના રાજાને સમજાવીને તેની પાસે હાથનું મંદિર સ્થાપ્યું, ત્યારથી એની ત્યાં સ્થાપના થઈ છે. એ મૂર્તિને જગણે હાથે કુશેર અને ડાબે હાથે નરનારાયણ ઝગડિયો છે.

અહીં આનંદારા યાત્રીઓમા કુબેર અત્યંત લોકપ્રિય છે એ યાત્રીઓમા મોટે ભાગે મારવાડીઓ તથા પંજાબી હોય છે અને તે પશુ વેપારી વર્ગ હોય જે કુબેરની મદત્તા એમને મળે મરમ શીંગ જેની સહેજે ગિતગી જાય, એમા નારાઈ પામવા જેવું શું છે? મેં જોયું કે કુબેરની આગમના યાત્રીઓમા ઘણી પ્રચલિત છે.

આવી બદરીવિશાનવામના અનુપમ તીર્થસ્થાનની મદત્તા છે પુરાણ વહે છે તે બધું બગાડે દરે, પણ આ સ્થળ એના પોતાના અનર્થનીય શુભોને લીધે પણ મને તો એવું ગમી ગયું, કે પાડવોએ જે ઠેકું નિશામગ્ધાન તથા ગોળીયુ, તેમા મને ઘણું તથ્ય લાગે છે.

બદરીનારાયણમા હું જે રાત નહીં ઠડી તથા બહુ જ આગી હતી. બરફની આ સાનની અનિશ્ચયતાને લીધે તેમ એક પ્રકારનો ભેગ હતો, અને હાડકાને પણ જાણે દારી દેશે એવી શરીરમા ગિતરી જતી હતી.

દર્શન મેરે મથેજી વ્યાં, તે નોધવાની નહીં પણ જરૂર હોય ખરી? મદિના શ્રીમાન રામજી શ્રીકૃષ્ણનું નાણુદી ધણા જ સારા ભક્તજન છે એમના ચહેરા ઉપર જે તૃપ્તિ અને શાન્તિ છે તે તરુનતાની અથવા ભક્તને જ મુનબ હાઈ શકે એમનું હૃદય ભક્તિયાં ભર્યું પૂરું છે. ધણા સજ્જન અને માયાળુ છે એ કહેવાની પણ બાગ્ય જ જરૂર હોય.

ત્યાંના તપનકુડના ગરમાગરમ પાણીમા રના. દુગ્ધાથી થાકે શરીરમાથી સ્નાન નિદાય વીધી હતી. આ કુડ રોજ સાફ થાય છે, ખાની દગાય છે, ને નવેસરથી બરાય છે એટલે એમા નાંકનામા બહુ સક્રિય ગખવાની જરૂર નથી.

અહીં દુનનાદા પત્રકાર-મથજી થી નોટિવાનનો પરિચય થયો. મદિર સ્વસ્થ અને સુદર છે. ત્યાં જે મોત્રો છો મોલાય છે તેની ઉચ્ચારશુદ્ધિ મને ઘણો આનંદ થયો વ્યસ્થા સર્વ પ્રકારે મને ઉત્તમ નિષ્વાર્થ મદિરની વ્યવસ્થા સમિતિ તરફથી જે મારી મદાગય

ત્યા વહીનડી કાગબાર કરે છે તે કાર્યદક્ષ, મનોગણવાળા અને સારી વ્યવસ્થાશક્તિવાળા છે એવી માગ ઉપર તો છાપ પડી છે

પહેલી રાતના સુઈ રહ્યો તે નિગતની નિદ્રા આવી. માગ ખડની બારી પશ્ચિમ તરફની હતી. સવાગમા પાા વાગે એકાએક એ બારીમાંથી ખડમાં સૂર્યનો મુખ પ્રગટ આવ્યો. આ વિચિત્ર દેખીને મને આશ્ચર્ય ન થાય ? પશ્ચિમ તરફની બારી, તેમાંથી પરાદિવ્ય સૂર્યનો પ્રગટ આવે, એ બીજાને વિસ્મયકારક નહિ તો બીજું શું કહી શકાય ? શું સૂર્ય પાા વાગે, અને તે પણ પશ્ચિમમાં જિગ્યો હશે ? એ બારીમાંથી નજર દરી, ને બેઠ ખુલી ગયો. સૂર્ય પૂર્વમાં જ જિગ્યો હતો. હજી એ ક્ષિતિજ ઉપર નહોતો આવ્યો. પણ મારી બારી સામે ઉત્તમ ધન્યગિરિનું ત્રિકોણાકાર શિખર જિજ્ઞ હતું; તેની ટોચ ઉપર બાળસૂર્યના પહેલાં કિરણો દોડી પહોંચ્યાં હતા. એમણે એ ટૂંકને બગવા રંગે રમી દીધી હતી, અને તેનું પ્રતિબિંબ મારી બારીમાં ચર્ચને માગ ખડમાં ડોળ્યાં કરતું હતું. એ પર્વત, તે નીલકંઠ શિખર, જિગ્ય ૨૧,૦૦૦ ફીટ. પ્રકૃતિની લીલાનો કે પાર છે ! હનુમાન ચઢી છોડ્યા પછી જે ધગિનીના ધન્ય પથોધરના દર્શન થયા હતાં, તે આ જ શિખર હતું.

એ દિવસ ને એ રાત તો ક્યા ગયા તેનો પત્તો મેં ન લાગ્યો. ત્રીજા સવારે એટલે કે તા. ૨૭ જૂનના પ્રાતઃકાળે મેં આ ધામગંગને રામરામ ક્યાં. મારા બન્ને સાથીઓ ત્યાં જ રહેના-જન્મવાની વ્યવસ્થા કરીને રોકાઈ ગયા હતા. એટલે જિતસિંગ અને હું ત્યાંથી ઉપડી ગયા. રાનજીજીની આજ્ઞા પ્રમાણે, વિદાય થતા પહેલાં દર્શન કરી લીધા. બીડમાં અદર જતે દ્વારનો એક ખીલો વાસામાં લીક લીક ફુ.ખદાયક રીતે મને બોકાવો ! મારાથી ક્યા, વાયા અથવા સનથી પણ બહરીનારાયણ બગનાન પરત્વે કે અનુચિતતા ચર્ચ મર્ચ હશે કે કોણ ત્રણે કેમ, પણ જે દિવસ કળ રહે તેવી સમગ્ર એણે મને કરી ! એણે જ ને, બીજું કોણ કરે !

આકાશ રનચ્છ હતુ મારા આગમન સમયના પોતાના બરખિલાફ મિત્રજને યાદ કરીને હવે એ બાણે હસતુ હતુ તડકો સીધો પડતો હતો સવારે ૮ વાગે અમે પ્રયાણ માડયુ આગમન સમયે જે પહાડો બરફના પીંછા માથામા ખોસીને મિત્રજ કરતા હતા તેમણે સૂરના તાપથી એ બાઈને બાણે શિંગબૂપણ હિતારી મૂક્યા હતા માર્ગના બીજા પહાડો જેવો તેમણે પણ તે પ્રભાતે સાદો વેશ ધારણ કરી લીધો હતો મારા આગમનની પ્રભાતે તુપારવર્ષા ચર્ક હશે, તેને લીધે એટલી બધી બરફની વિષુબ્ધતા તે સમયે દેખાઈ હતી પણ મારા નિર્ભયમને દિનસે તે સમયની બધી ચમત્કારિમ્તા બાણે બિડી ગઈ હતી એવા છે મહામાયાના અગમ્ય અનંત ખેનન' એના રંગને ચડતા વાગ નથી લાગતી ને બિનરના પણ નથી લાગતી

હવે પાછા વળવાનો પ્રશ્ન હતો' ઉપર જતે જેમ જેમ ત્રીસ માર્શનની હળવી-આંધરી પણ ચઢાઈ હતી તે હવે ઉતરાઈ બની ગઈ હતી ઉનટે ક્રમે, ટૂંકામા પચ આ પ્રમાણે મે કાપ્યો

સવારે ૮ વાગે પ્રયાણ એક માર્શન મુધી થોડો ચડતો પચ ત્યાં જેને દેવદેખણી કહે છે તે રથજ છે ત્યાંથી ગરતો બિતર્યો, ને પગ ઝટપટ બિપડયા રાં માર્શને ધક્કતા પહાડથી તસ્તાને થયેનુ પણ હજનેરી ખાતાએ તરત સુધારેનુ નુકસાન જોનામા આવ્યુ ત્રીજા માર્શનની ખાલી આગળ એક દશમાઁ વર્ષની બાળાને ખિનખિનાટ હસતી સાબળીને તરત કોઈ ટહુકયુ "કેમ અની, બહુ અલ્લુ આવે છે" મુજરાતી'. બરફ ઉપર પગ લપસનાથી એ છોડીનુ હસવુ માત્ર નહોતુ.

અડધી માર્શન આગળ ચાલ્યો ત્યાં ડામે હાથે દન લાગેનો દીઠો આ ડોગ પહાડોમા ખાસ નનાનનિ જેવુ નહોતુ, એટલે કાખરા જ બગતા હતા ચપોચપ માંડિને પાછળ મૂતો હુ પાચ માર્શને હનુમાન ચડી પહોંચ્યો

પણુ પગ તાગત તમતગતા હતા. સડસડાટ એ ગામમાથી દૂં પસાર થઈ ગયો. અલકનંદાએ એ પાંચ માર્ગિય દુઃખ્યાન લોકતાં ખરકતાં આગળ આ બે દિવસમા પણ થોડાં ઓઝ થયેલા વાગતા હતાં. ખરકના રેડા પણ થોડા ઓસર્યા હતા.

હટ્ટા માર્ગિયની ખાંભીથી થોડી થોડી લીલોનરી દેખાઈ, તે દસેક માર્ગિય સુધી ચાડી. પણ છાયો આપે તેવો બાગ જવદ્દેજ આવતો હતો. ઉપર જતે ટલાડમા હું હૂંઠવઈ ગયો હતો, પણ ગિનરતે શરીર ગરમ ગરમ બની ગયું હતું. એક જ રથજના, એક જ સમયના, છતાં બન્ને સાવ જુદા પ્રકાર બન્યા હતા. એ કુદરતની અકળ કળાનું એક વિશેષ દર્શન જ હતું.

ગુલાબ ખીસ્થો હતો. વારંવાર તેની સુવાસની લહેરી મગજને મસ્ત કરતી હતી. રસ્તો ઝડપથી સરતો હતો. બરાબર ૮૧ માર્ગિયે લામખગાડ ચઢી આવી. મા. ૬ ક. ૫ ઉપરની વિનાયક ચઢી પશુ અગે વગર રોકાયે પાર કરી ગયા. તે સીધા પહોંચ્યા મા. ૧૧ ક. ૨ ઉપર પાંડુકેશ્વર. અહીં સુધી સતત ઢોળાવ ગિતરવાનો હતો. સવારનો સમય હતો એટલે તડકે બહુ વસમો નહોતો લાગતો, ને ઠંડક ઠીક ઠીક હતી. તેરમા માર્ગિય ઉપર એક ફ્લોન્ગે ધાટ ચઢી આવી. તેરમા અને સોળમા માર્ગિય વચ્ચે પદાડો સાથેતી રસ્તાની લડાઈનાં ચિહ્નો વારંવાર દેખાયાં. મા. ૧૬ ક. ૩ ઉપર બલમોડાની નાળી ચઢી આવે છે, પણ તેની સાથે અમને કશી નિસ્ખાત નહોતી. ૧૭મે માર્ગિયે આબુ વિપ્લુત્રયામ. અહીં આ પીવાની ઇચ્છા થઈ; પણ ઇચ્છા પ્રકટવી એક વસ્તુ છે, ને તેનું પૂર્ણ થવું એ બીજી વસ્તુ છે ! આ મદત્વના તીર્થમાં ચઢી જરા યે સારી કે સવડવાળી નથી, તેથી પુણે જવાના ઉતરાણને ઝડપથી ગિતરીને અમે માડયું સામેનું ખરેખરું નોંધયોગ્ય ચડાણ. ત્રણ માર્ગિય સુધીનો આ ઢોળાવ ગિનરતે આકરો લાગ્યો હતો, તે ચડને કેવો લાગ્યો હતો !

માર્ચિસ ૧૯ ફર્ગો-ગ પ ઉપર રામચામ ચઢીએ અને પહોંચ્યા, ને ત્યાં ૧૮ ગિરનરં છોડ્યો. એ પ્રમાણે, નારનો કરવા માટે ૧૨ થી ૨૫ મુખી પાંડુકેચર રોકાઈને અને તે દિવસે ૧૬૫૫ માર્ચિસ કાપ્યા હતા.

ગાનના રોડી પકાવી, ખાઈને તા. ૩૭ની પ્રભાને ૪૫૫ વાગે રામ-આમથી અને પગપ્રવાહને વદાબ્યો. બે ફર્ગો-ગ પછી સિંદધારા ચઢી આવી; અહીં રરનાને યથેસા નુકસાનને કારણે આડમાર્ગ ઉપર ધર્મને અમારે જવું પડ્યું. બહરી જતે પછી એ ૧૮ પ્રમાણે કરવું પડ્યું હતું. ૨૧ અને ૨૨મી માર્ચિસની ખાંબાઓ વચ્ચે પાછી થોડી ચડાઈ આવી, પછી અમે તાગ દના, અને રરતો સાફ દનો એટલે ખાસ વસમું લાગ્યું નહિ. બાપીસમી ખાંબા પછી તરત ઝડકેલા આબ્યું; એક માર્ચિસ પછી ખનોડી, ને ત્યાંથી જરા આગળ જુદા બહરી જવાનો માર્ગ; ૨૩-૭ ઉપર પેની ચઢી; ને ૨૫-૩ ઉપર પાછી કુમ્હાર ચઢી; એમ પંચ પળતો દનો. પાછી ૨૭ માર્ચિસે જરાક ચડાઈ આવી, પછી ૨૮મે માર્ચિસ છેડ્યો ત્યાં મુલાજકોટિની ચઢી આવી લાગી; ત્યાંથી પાનાળગંગાના પુલને મળનારી ઉતરાઈ શરૂ થઈ. ૩૧મે માર્ચિસે પાનાળગંગાના સડક ખંગાણની પહેલાંના પુલ ઉપરથી પસાર થતાં હાને પડ્યું: “એ ઉપર જ ચાલો, ઉપર પાણી દરો!”.....મુઝરાતના નરનારીઓનો સંધ સામે આવતો હતો! એ સુખ સુકન પાર દ્યા ત્યાં વળી સાંબળ્યું, “ચાર પાનાં પડશે; ખાંચું શું?” જામે જોયું તો કદાવર ખાંધાની, અંગસૌજવની મૂર્તિ સમી મુઝરાતી મુવતી દીડી. તેની સાથે કુદ કાપાવાળો એક પુરુષ પણ દનો. અને બીજાં પણ સીપુરપો હતાં.

માર્ચિસ ૩૨-૬ ઉપર અગાસ ચઢી પસાર કરીને આગળ ચાલતાં ૩૩ અને ૩૪ માર્ચિસની વચ્ચે પુષ્કળ ઉતરાઈ મળી. આ ચડાણ-ઉતરાણની કદાણી ઉપર જતે નોધેલાં વીનકોથી બરાબર બિલટી સમજ સેવાની છે. ૩૮મે માર્ચિસે ગરુડગંગાના સુંદર સ્થળે અને આ લીધી. બરાબર ૧૧૫૫ વાગે ૩૮મે માર્ચિસે અને પાછા પીપલકોટિમા પહોંચી ગયા, ને ત્યાં વિસામે લીધો.

સાડાવણું મનાક પછી ૩ વાગે પાત્રી જોગી મે ખમે ચડાવી લીધી, ને પગ ઘસરા માડ્યા ગાધીગ્રી જરમ નર્તને નીમ્જેવી મડગી ના ૧૪મીએ પીપનકોટિયા પહોચવાની હોવાના સમાચાર એક પાટિયા ઉપર લખેના મે વાંચ્યા હતા

મે માર્કન પછી ૪૦મી ખાબીમે ઘોમીનાટ આયે। ત્યાંથી નવું માર્કલે સિયામેન ચડી લાગી અહીં વગસાદ ઘેગયે। પવન તો ક્યારનો ફૂટાનો હતો, ને ધૂમના ગોટા ઉરાડતો હતો આ આખો માર્ગ મપૂથુંપણે આશ્રયહીન છે મેઘગજ્જએ અમને ચોગવ માર્ગ ઉપર દેખીને જ દયા કરી હોય એમ લાગતું હતું।

અહીં છત્તસિંગે પગદડી પડી અમે બહુ જ જોખમી ઢેડીના પથગ ઢેખતા અને દોડતા પથા કેમ નહિ, એ સમય્યા હજી સુની મારે મારે અણુઉંઘેવી જ ગહી ગઈ છે। ચાલવાની ઉત્તેજના પણ નશા જેવી થઈ પડે છે એ મગજ ઉપર ચડી ગય છે એ પંથ નાપવાના, નરસાદથી બચીને જલદી વિશ્રાંતિને સ્થાને પહોચવાના, ઉશ્કેરાટના આવેશમાં દહાડેલી એ ઘેનજા યાદ કરીને હજી પણ મને હસવું આવે છે

પ્રકરણ ૧૮

અચ્યુત કેશવમ્ ।

એવી ગીતે આધુ'પાધુ જોયા વગર અમે લાંબે પગથે આ વાટે જે હંકાર્યે રાખ્યું, તે પોણાપાંચ વાગતાં ૪૫ માર્ગસિના આંક આગળની મઃ ચટ્ટીએ છતસિંહ અને હું જઈ પહોંચ્યા. અમારે તો રીધું ચમોલી પહોંચીને ત્યાં પડાવ કરવો હતો. પણ મહ ચટ્ટીએ અમે આવ્યા ત્યાં વરસાદે જોર પકડ્યું, એટલે ચમોલી જવું માંડી વાળ્યું, અને એ રચળ આડે બે માર્ગસિ રાખીને અમે રાતવાસો મઠમાં કર્યો. તે દિવસે અમે છબ્બીસ માર્ગસિને અમારા પગ નીચે સરકાવી નાખ્યા હતા! આખી યાત્રામાં આ “રેકડ” હતો. એ યુસાફરી પછીથી થાક લાગ્યો હતો, એમ કહેવું વધારે પડતું ગણાય ખરું!...

આટલી મજલ પછી રોટી કરવાના હોશ કોને હોય? તો યે ખીચડી બનાવી ખરી, ને પાખી પેટનું ભાકું ચૂકવ્યું.

તે પછી આવી આજળી, તા. ૪ની સવાર. ચમોલી બરાબર ૪૭ માર્ગસિ ઉપર બે ફોર્સેન્ગ છે. અમે ત્યાંથી પાંચ વાગે મજલ શરૂ કરી; ચમોલીમાંથી પસાર થઈને નંદપ્રયાગનો માર્ગ અમે પકડ્યો. બાર-ચૌદ શીટની આ પડોળા મોટરસડક આ સાથે સૂની છે. પેટ્રોલની તાણુને સીધે ત્યાં સુધી બસ નથી આવતી. પરંતુ નંદપ્રયાગથી બસ મળવાને। જાંખો જાંખો પણ સંભવ હતો, તેથી અમે ત્યાં પહોંચવા ધાર્યું હતું.

અહીં હુંગરા પહેલાં કરતાં વધારે છૂટાછવાયા છે. એમને માથે ચીડનાં ઝાડ આકાશ આડે એનો બાસ કરાવે છે કે બાણે હુંગરાને દાદી વધી છે ! અલ્પકનંદા અમારો સાથે સાથે જ આવતી હતી. આકાશ

ધેરાયેન હતુ જસ મળવાની ઉમેદમા અમે દમનદમ પગ ઉપાસા
હતા આઠ વાગે ૧૧ માર્ચન પૂગ શ્રીને અમે નદપ્રયાગ આ ના ત્રા
એક મસ જિની હતી પણ ત્રા સાગે બીજો પે પાર નહોતા ' ત્યા શ્રી
શ્રીમદ વળવાની આશા અમો ન દેખાઈ

હવે બીજે કે ઈંદનામ નહોતો. મધ્યપ્રયાગ ચાલના જવુ, ને ત્યા
નસીમ અજમાવવુ એ એક જ માર્ગ મારો સમક્ષ હતા એને પધારે
સમઘ ન જગાડતા સડને મેં ખદડના માડી

આગની મજલનો થા- આને રગતાતો હતો પગમા સ્ફૂર્તિ નહોતી,
ગેટને કે રોજ શ્રતા કેકે ઓછી હતી પણ હઠ મન રાખીને મે પધ
દાખ્યા પોં મધ્યપ્રયાગ નદપ્રયાગથી જાગ માર્ચન દૂર છે. નદમા
માર્ચનના પથ્થરે છતસિંગે નીચે જિતરતી એક ફેડી પડી, ને અમે
અનકનદાને નહે જિતયો પથરા પડાણુ ઠે તા અમે એક માર્ચન ચાલ્યા
ને પાછા સડક ઉપર આબ્યા ત્યારે ત્યા માત્ર પા માર્ચન જાણી રહેના
દીઠા ' અમને આ દડીએ રા માર્ચન જાચાબ્યા હતા ' આ સાઠસથી
બીજે નાબ મે થમો કે ચાલવાના ક્રમમા ફેર પજો તેથી અને પગના
અનકનદા નીચે આનનાથી ચા- પણ જગ દળવો થયો ' આ પગફડી
ઉપર મે પહેલી વાર જૂના અને જાણીતા મેરડીતા ઝોરા દીઠા બન્ને
ક્ષેત્રમા છે અહીં જ બન્નેની દર્શન થના '

મે તથુ ચટીએ અમે પસાર મી, પણ એમા મને રસ નહોતો
૧૨૧ વાગે મધ્યપ્રયાગ પહોચતા ઉપરાઉપરી ચાર જસો રનાના થતી
અમે દૂરથી દીરી ' થયુ ' અમારી મજનના અરેખરા બાર વાગી
ગયા '

તા રની સંવારે અતનત શીતમાથી માત્ર જાર નાકમા અમે તાપ
અને ઉગાટની હવામા જિતરી આ ના હતા અહીં તાપ ખૂન છે પ્રપડ
સહેવાતા નથી યાત્રીઓની બીડનો પાર નથી જસ માટે નામ નોધાબ્યા

પછી ચાગ-પાંચ દિવસે વારો આવે, તો યાત્રીએ 'પોનાતું' મુદાબાણ સમગ્રનું એવી અહીં સ્થિતિ છે.

આ આખી ચે વિકટ યાત્રામાં નહોનો લાગ્યો તેવો ત્રાસ મને અહીં ખસ ગેળવવાનાં કાંકાંમાં જાણ્યો છે. આ સ્થળે બીડ એવી બચકર છે કે દૂંટિયું વાળીને બેસવાની જગ્યા પણ મળી શકે તેમ નથી, જાસની રાઈ જોતાં યાત્રીઓ છ-છ દિવસથી અહીં બરાબેલા રહે છે, ને નવાં આવતા જ જાય છે. ચત્વીથી અડધા માર્ગ ઉપર જામના જગરમાં ધર્મશાળામાં એક બંગાળા યાત્રીની ખુશામદ કરીને તેની બાજુમાં ગિસ્તર નાખવાની જગ્યા મેળવીને; દહડને પરસેવે આંનોંધ હું લખું છું. એક પાવ પૂરી ખાઈને ભેડો છું. રસોઈ કોઈ કરે એમ લાગતું નથી. અને નહિ તો ચે; અહીં યાત્રીઓએ એવી ત્રાસદાયક ગંદકી કરી છે કે અહીંના નળનું પાણી લેવું પણ આપઘાત જેવું થઈ પડે છે. અત્યારે જાં થયા છે, ને હું વિરામ દડું છું.

શ્રીનગર, તા. ૫ : પાછલા બે-ચાર દિવસો એવાં તો ઝડપથી પીત્યા છે કે અત્યારે તેનો વિચાર કરતાં એ સમય સ્વપ્ન જેવો લાગે છે... જાદરીનારાયણના મંદિરમાં મેં જે બાવોદ્રેશનાં દશ્યો દીઠાં, તે વૈષ્ણવી ભક્તિમાં જ વિશેષપણે જોવામાં આવે છે. કૃષ્ણકીર્તન કરતાં કરતાં નાચવા માંડેલી જુદાં જુદાં વેળાં તેવી પ્રૌઢ વયની મારવાડી ખાઈઓ, તેને ફરતું લાગાઓ લેતું તેના મંથનું ટોણું, યાત્રીઓની પાર વગગની બીડ, એમની આંખમાં ઉભરાના આનંદના ઓધ, એમના હૈયામાં લહેરાતી ભક્તિભાવનાનું નાનાવિધ વાણીપ્રકારમાં ચતુ પ્રાકૃત્ય, એ બધું દષ્ટિ સન્મુખ વારંવાર સાક્ષાત્ થાય છે.

ગગોતરી તથા યમુનોત્તરીની યાત્રા કરનારાં વિરલ નરનારી હોય છે. ખીખં બે તીર્થોના ત્યાં દસ ટકા પણ માંડ જતા હશે એટલે એ પંથમાં ડોસાંડગરાં તથા અપંગ યાત્રીઓ કવચિત જ જોવામાં આવે

■ પરંતુ આ બદરીકાની શિયાળાની-ફુનપ્રદેસના શિયાળાની-નાન જેવી લાખી સડક ઉપર ચાલીઓના જે પ્રકાર દૃષ્ટિએ પડે છે, તે ખરેખર નિસ્મયકારક છે. જૂઠ્ઠાથી બેસડા વગી ગમેના ડોસા, લૂના, લગડા, આધળા, અને અનેક રીતે અપમ બનેલા આમાલવૃદ્ધ માનવીઓ. "જય બદરી વિશાલ લાવડો"નું ગૃણ કરતા સેકોની સખ્યામા આ પચને બરેલો રાખે છે દમ કહાડી નાખે એવી આકરી ચઢાઈ ઉતરાર્ધિઓ, રસ્તાના પહાણા, પથરા ॥ વિઠ્ઠલઓ, દીર્ઘ અતરૌ, ખાનાખીનાની કંઠશુભ, કાળગળે લોડી નાખે તેના યાક, રતમાવ સમી ખની મથેલી રહેણીરણીની ટેવો મારે સરડોનેા સપૂર્ણ અભાવ, ટહોડ, તડકો, નરસાદ, બરક, વરા, ધૂળ, ઠોડો, જીડ આ મહાયાત્રા ના કષ્ટો વેઠનાની શક્તિ આ તન, મન અને ધનમા અપૂર્ણ દેખાતા માનવીઓને એક જ તરન આપે છે-શ્રદ્ધા. દેવ ગડા કે ચક્રિન? ચક્રિન વગર દેવ જ ક્યા છે? ચક્રિન જ દેવ છે ભગતખડના તેત્રીસ કોટિ(કરોડ) માનવીઓને એ પુનઃ તેત્રીસ કોટિના(મહાના) દેવો બનાવી દે, તો એમા નવાઈ પામના જેવું કશું નથી.

કુદરેતના બેન મે મન ભગીને દીઠા સૌહર્દને મે પમાબ્ધ, બબ્બતાનો બેઠક ફેંદ ફુ પામ્યો માયાળી, પ્રકૃતિની મનેહર ચચળતાની મોહનીને મે બરાવર દેખી કાબ્બતુ હાઈ મને જરાક પણ સમજાયુ. અને સૌન્દર્ય શા મારે સુદર છે, બબ્બતાનું રહસ્ય શું છે, પ્રગલ્ભતા શા કારણથી પ્રગલ્ભ છે, જાંચમા ગાબ્બતરન શું છે, જાયગ્ગતાનો ખરો બેઠક કના છે, એ પ્રજોના ઉત્તરની જરા સી પણ ઝાખી આ યાત્રાએ મને કરારી છે, એવો મારા મનમા આભાસ થયો છે.

બદરીનાગયણ સમક્ષ હાથ બેઢીને બિબો રહીને મે આખી યાત્રાના રહસ્યનું મનન કર્યું, ને પછી પ્રાર્થનાસ્તોત્રનું રમરણ કર્યું. થયું મને તો એ જ યોગ યાદ આબ્ધ.

અણ્ણે સચ્ચિદાનંદે નિર્વિઘ્ન્યક્રદ્યપિણે ।

સ્થિતેઽદ્વિતીયભાવેરિમન્ કથં પૂજા વિધીયતે ॥ ૪.

અને એ સ્તોત્ર મેં ખૂબ જ જાવથી, જાવના ઉદ્દેશથી રટ્યું. ને મને સંતોષ થયો. બહરીનારાયણ મારું કહેવું બરાબર સમજી ગયા હતા. અને એમની એમા સંપૂર્ણ સંમતિ હતી. એ સ્તોત્ર કરતાં વધારે મોટી સ્તુતિ કોઈ પણ દેવની કોઈ શકે નહિ, તે બહરીનારાયણ સારી રીતે જાણે છે.

આ યાત્રાના પગપ્રવાસવાળા ભાગના હેલ્લા દિવસે મેં સવારના પાંચથી બપોરના ૧૨ના મુધીમાં એક સાથે સળંગ ૨૪ માર્છલ કપાં દના. કુર્ષુત્રયાગ પકોચતાં મુધીમાં જીતસિંગનુ તો અંગેઅંગ દુઃખતું હતું. એના પગ ગૂમડાં જેવા થઈ ગયા હતા. એની સાયબોમાં સોળ આબ્યા હતા. એનાથી ડગમું પણ ભરાતું નહોતું, ને એના હોશકોશ બિડી ગયા હતા ! ખાલીસ વરસનો એ પદાડી દુવાન, એને ખભે હવે ઓળે પણ જૂજ હતો તો યે, તદ્દન જર્જગિત બની ગયો હતો. પરંતુ યુરુકપાથી મને ખાસ તકલીફ થઈ નહોતી. થાક લાગ્યો હતો જરૂર; પણ શરીર ઢગયો થઈ નય એવો નહિ જ. આ હેલ્લા એ દિવસ રાધેશી રમેશી ખાધી જ નહોતી, પણ ખાસ વાધા જેવું નહોતું લાગતું...

હું એક વાર કહી ગયો છું તેમ, આખી યાત્રામાં નહોતું લાગ્યું તેવું કહી મોટગમનની શોધમાં અને લાગ્યું છે. નંદપ્રયાગમા માડી મળવાની આશા હોય જ નહિ અને કુર્ષુત્રયાગમાં યાત્રીઓની જે દુર્દશા મેં દીડી, તે જોયા વગર માન્યામાં ન આવે એવી હતી. મેં કંડો યાત્રીઓ ત્યાં ઉત્તરગયાં હતા એ સ્થળે નથી ચટ્ટી કે નથી પિસામો લેવા માટે હાપગી. ધર્મશાળા બે ફોર્મ-ગ દૂર ગામમાં છે. ને તે અસહ્ય રીતે ગિજ્ઞાર ભરેલી હતી. યાત્રીઓ ગમે ત્યાં, વૃક્ષો નીચે, રસ્તામાં અને જ્યાં પગ વાળીને બેસાયુ ત્યાં પડ્યાં હતા. ૭ ૭ દિવસ એવી બેદાસ

રિશ્તિના એમાંના ધણાએ વિતાવ્યા હતા. એમાં ઘરડા, અપંગ, માંદાં, થાકમાં પાક્યાં, ગરીબ, ગીધરેલાલ સ્ત્રી, પુરુષો અને બાળકો હતાં. પણ બસની સંખ્યા બહુ જ ઓછી પડતી હતી. ત્યાં વળી રાતના વરસાદ પડ્યો. એ સંજોગોમાં એ યાત્રીઓના વીનકરું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે?

નામ નોંધાવ્યા પછી પાંચ છ દિવસે યાત્રીનો નખર લાગતો હતો. બસનુનિયતનો જે પ્રતિનિધિ જૂકિંગ કરતો હતો તે ખરેખર ધણો જ મથો, માયાણુ, ને ફરગરતાં છુવ ખાના યાત્રીઓના ત્રાસનો પાર ન હોવા છતાં વિસ્મયકારક કૈયવાળો મને જણાયો. પણ એ શું કરે?

મજાની હજુ માટે દર વગ્સે સરકાર પોતાની ગમે તેવી અડચણો છતાં છ છ મહિના પહેલેથી ઉત્તમ પ્રકારની સોઈ કરી આપે છે. તો પછી ફિફુમાત્રે મન જે યાત્રારાજ છે, તેને માટે થોડા પેટ્રોલની સવડ કરવામાં એને શું વધી આવતો હશે, એ મને સમજાયું નહિ. ગઢવામાં જિલ્લો પેટ્રોલના વર્ગીકરણમાં “સી” વર્ગમાં છે, એ હકીકત સખેદ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવી છે. કદાચ ગાંધીજીની ભરમની યાત્રાને પરિણામે આ રિશ્તિ તરફ અધિકારીઓનું લક્ષ દોરાશે. જો એમ થશે, તે આ શ્રદ્ધાભર્યા, અત્યંત સદનશીલ યાત્રીઓની કુણ્ણાઓ એ નિમિત્તે થોડી પણ હળવી થશે, તો ગાંધીજીના આત્માને સાચો સંતોષ થશે એ નિર્વિવાદ છે.

મને સહબાગ્યે આજે ૧૨૧ વાગે ડાકગાડીમાં સ્થાન મળી ગયું, પણ માર્ગની પસંદગીની બાબતમાં હું નિઃસહાય હતો. મારે દેવપ્રયાગ કરતા આવડું હતું. જ્યાં અલકનંદા અને બાગીરથી બેગી થઈને ગંગા બને છે. તે જ ખરું ગંગાપ્રભાવસ્થાન કહેવાય. એ તીર્થ કરવાનું મારે નસીબે આ પ્રવાસમાં નહિ હોય. તેથી મારે શ્રીનગર-ડાટ્ડારની ટિકિટ લેવી પડે છે. બસ સાંજે પાંચ વાગે શ્રીનગરમાં ધામો નાખે છે, એટલે મારે ત્યાં રાત માળવાની છે.

સિમ્બા, મસુરી ઇ. રક્ષણોએ ખૂબ ટકાડ વેઠ્યા પછી ત્યાંથી ઊતરતે થોડા જ કલાકમાં કળકળતો તાપ સહેવાના અગાધિ યથેતા જેવા અનુભવો આ યાત્રામાં વારંવાર થયા છે. પણ જાદરીનારામણથી આગળી જસવાત્રાનો વિરોધ એ જાધાને ટકર મારે તેવો છે. આ તડકાની, ઝાપ, ઊકળાદ અને ગરમી સહેવા માટે સવિશેષ મનોજાળની મને જરૂર પડે છે.

નિતસિદ્ધને કર્ણુપ્રયાગથી ગમરામ કરી લીધા. યાત્રાના મારા સાથીઓનો એ છેલ્લો અંકાડો હતો. એને રાત્રી કરીને રવાના કર્યો. એને અમે સમાન દ્રવ્યગના સાથીમાર્ગ જોવો જ સર્વ પ્રકારે રાખ્યો હતો; ને એ રહ્યો હતો પણ એવી જ નિઠાથી.

અમે આ પ્રવાસનો પ્રારંભ હૃષીકેશથી મસુરી સુધીના કષ્ટમય જસપ્રવાસથી કર્યો હતો. અને એની પૂર્ણાદૃતિ પણ કર્ણુપ્રયાગથી તેનાથી થે વધારે કષ્ટદાયક જસપ્રવાસથી હું કરી રહેતો છું. પરંતુ તેમાં વિશેષતા એ થશે, કે છેવટના જાગમા કાટદારથી હરદારનો ટુકડો મારે આગમીમાં કરવાનો ગહેશે, ને ત્યાંથી પાછી જસ લેવાની ગહેશે. ભોટ હરદારથી યાત્રાનાં મંડાણ કરીને હૃષીકેશ જાય છે, ત્યારે હું યાત્રાનો અંત હરદારથી હૃષીકેશની સફર વડે કરીશ !

જસમા મને જારી પાસે જમા ન મળ્યા, એટલે એ માર્ગનો રેખાવ ખુબુ વિગતે જોવામા આવ્યો નહિ; પણ એ જ છુટ્ટા પદાણા અને માટીના ઢગવા જેવા ડુંગરો સાથેની ઇજાનેગી ખાતાની અધિરત સાહમારી મેં રથજે રથજે પીડી છે. અવકનંદા અર્ધી સુધી સાથે જ રહી છે. જસની દોડાદોડને લીધે પત્રપ્રવાગી યાત્રોએને થતી હેરાનગતિનો થોડો ખ્યાલ મને આવ્યો છે. આ ચંચલાદને યાત્રાના દાર્દને કેટલી દાનિ કરી છે, તે જોઈને મનમાં ગતે ખેદ થયો છે; પણ જમાનો પોતાનું કામ કરે છે. કાગળની ગતિને આડે દાય કોઈ ન દે. અને એક વસ્તુ નિર્વિવાદ છે, કે જે થાય છે તે સારા માટે જ થાય છે.

કાલીકમલીની ધર્મશાળામાં બેઠો બેઠો આ ટાંચણુ હું સાંજના ૬:૩૦ વાગે કરી રહેલો છું. જેમની ખુશામદ કરીને કર્ણપ્રયાગની ધર્મશાળામાં રાતે મેં ખિસ્તર નાખવાની જગા મેળવી હતી, તે બંગાળી ભાઈઓ બસમાં અને અત્યારના રાતવાસામાં મારા સાથી થયા છે. મને તેઓ આજે પ્રેમથી સંધીને જમાડવાના છે. કાણુ કહે છે કે ઈશ્વર દયાળુ નથી ?

નંદપ્રયાગમાં ભાવનમરનો એક સંઘ મને મળ્યો. એમાં ભાઈ ગૌરીશંકર નામે વૃદ્ધ ગૃહસ્થ મોટા હતા, ભાવનગરની વડી ન્યાયાધીશીમાં એ કારકુન હતા, ને હવે નિવૃત્ત છે. એવી સામાન્ય સ્થિતિમાં પણ આ યાત્રાના કષ્ટ તથા ખર્ચનો ભાર એમણે ઉપાડ્યો છે. આ પંથમાં વધારેમાં વધારે સંખ્યા બંગાળીઓ અને મારવાડીઓની છે. પંજાબના વિચિત્ર મંત્રેગોને લીધે એ તરફના યાત્રીઓ ઓછા છે. મરાઠી લોકની સંખ્યા બહુ મોટી છે. મદ્રાસી પણ ઘણા છે. માત્ર ગુજરાતી બહુ થોડા હોય છે. તન અને મનને કષ્ટ પડે, એ ગુજરાતીને નથી પોસાતું ! પણ એ થોડા નથી. તન અને મનની કસરત ખાતર પણ ગુજરાતીઓએ નિહાન જાદરી-ફેદાર કરવાં જોઈએ. સશક્ત પુરુષોએ ગંગોત્તરી-યમુનોત્તરીની મઝા લૂંટવી જ જોઈએ. એનાથી વેગળા રહીને ગુજરાતીઓ કેટલું બધું ગુમાવી રહેલા છે, તેનો એમને ખ્યાલ નથી. શારીરિક તેમજ આધ્યાત્મિક તાલીમ માટે આ યાત્રા જેવી ઉત્તમ યાત્રા ખીજી એક પણ નથી. તિતિક્ષામાં ગુજરાત બંગાળ-મદ્રાસ કરતાં પણ બહુ પછાત છે; કદાચાર્ધ અને મજબૂતીમાં હજી એ ગુજરાત પાછળનું પાછળ રહ્યા કરે છે. ગુજરાત બવિધ્યમાં આ યાત્રાપંથમાં વધારે ને વધારે વિપુલ પ્રમાણમાં દેખાતો રહેશે, એવી આશા મર્દાનગીના આ નવયુગમાં વધારે પડતી તો ન જ કહેવાય.

ચાલો ત્યારે, હજી મંદેલવાને વાર છે. હજી ઓછામાં ઓછા ચોવીસ

નાક પછી અચ્યુત કૈશવ ગોનાનો પ્રસન્ન આનનાનો સભર દેખાય છે ત્યાં સુધી, સિંચરાત્રી ।

x

x

x

ઉત્તરાખડની યાત્રાનો આરંભ બધાજ દિહરી આં દેવપ્રયાગને માર્ગે કરે છે, એવું ખાસ નથી મારી જેમ મસુરીથી પણ વચ્ચા ચમુનોત્તરી તરફ ઉપડી જાય છે છેડ ઈ સ ૧૯૨૮ની સાને ભાઈ હુમરની સપટ પણ એ જ માર્ગે નીમ્બ્યા હતા આ પુરત મા છાપેલું છે તેથી તેનો દાખલો આપ્યો બાકી દર સાન સે પ્રે નાનીઓ ગે રાહ લે છે પરંતુ જે ત્યાંથી જાય છે, તે આવે છે દેવપ્રયાગને રસ્તે, અને તે રીતે પણ એ રથજને યાત્રામાં જોડી લે છે પરંતુ ઘણી ધ્રુષ્ટા હતા સન્નેગોએ ગગાનું ખરું મૂળ જોનાની તક માગ હાથમાં લગભગ આવી હતી ત્યાંથી છોગની લીધી હતી *

તો યે રથજનુ માહાત્મ્ય તો નોંધાવું જ જોઈએ

શ્રી ગગાધર કાદિયાને મારી સિન્હિતને માન આપીને દેવપ્રયાગ નિષે પુગણગત માહિતી મને લખી મેં ની છે એ ભાઈ દેવપ્રયાગમાં જ રહે છે, આ પડાગીરીનો ધધો પ્રે છે એટલે આ હકીમત આપવા એ ની રીતે યોગ્ય છે એમણે જે માંતિ મો આપી છે તેનો સાગમાગ જ આની નોંધીને સતાર માણે કેમ કે દાનપુર ધની મદત દરેક યાત્રીને તેના ગેર દરેક રથગે વધારે પડતી વિગત અને ઉત્સાહથી સમજાવતા હોય જ છે

ગો/૨ માર્ગે દેવપ્રયાગ હરદ્વારથી ૫૮ અને હૃષીકેસથી ૪૩ માઈલ દૂર છે આ માર્ગે પાંચ પ્રયાગોનું જૂથ છે દેવપ્રયાગ રુદ્રપ્રયાગ, જ્યૈષ્ઠપ્રયાગ નદપ્રયાગ અને વિષ્ણુપ્રયાગ એ સર્વમાં દેવપ્રયાગનું

* આ જોટ પુસ્તકોમાં પુરાણની દેખારો આ પૌરાણિક ભાવના સદૃશ માં એ યાત્રાવાનું નોંધ આગળ ધે બેસશે

વિશેષ મહત્ત્વ છે કેમ કે એ બાગીચી અને અલકનંદાની વચ્ચે આવેલું છે. આ રથજે દેવશર્મા નામના તપસ્વી બ્રાહ્મણે તપ કર્યું હતું, તેથી તેનું નામ દેવપ્રયાગ પડ્યું છે. રક્તપુગણમાં કેદારખંડના ૧૬૨મા અધ્યાય માં બાગીચીના સંબંધમાં સુંદર વર્ણન છે. તેનો સાર એવો છે કે ઇક્ષ્વાકુ વંશના રાજા બાગીચી તપ વડે દેવને રાજ્ય કરીને પોતાના પિતૃરાત્રી સુક્તિ માટે ગંગાની યાત્રા કરી; ગુગા ઉપરથી પડી, તે હિમાલયના શિખર ઉપર આવી. ત્યાં એ જો વહેણમાં વહેંચાઈ ગઈ. એક ધાગ બાગીચી થઈ, ને બીજી અલકનંદા; એ બેનો પુનઃ યોગ આ રથજે થાય છે, અને એ સંગમ વડે ગંગા નદી બને છે.

દેવપ્રયાગ ગૃધ્રાચલ પર્વત ઉપર વસેલું છે. એ ગૃધ્ર તે રામાયણ-વાળો જટાયુ. એણે અહીં તપ કરેલું હોવાથી આ પહાડનું નામ ગૃધ્રાચલ પડ્યું છે.

આ તીરથમાં બાગીચી-અલકનંદાના સંગમ ઉપરાંત ત્યાં બ્રહ્મકુંડ, વસિષ્ઠકુંડ, વૈનાસકુંડ, વારાહકુંડ, શિવકુંડ ઇ. પશ્ય છે. એ સર્વનું પદ્મપુરાણાન્તર્ગત કેદારખંડમાં ધણું મહત્ત્વ દર્શાવેલું છે. દેવપ્રયાગમાં ખાસ શ્રાદ્ધ ઇનું મહત્ત્વ છે. અહીંથી પશ્ય ગંગોત્તરી તથા યમુનોત્તરી જવાય છે. રામચંદ્રજન પ્રાચીન મંદિર અહીં મહત્ત્વનું મનાય છે.

આ રથજે બહરીનારાયણના પંડાઓ વસેલા છે. આ પંડાઓ અસલ દક્ષિણ ભારતીય તેલંગ બ્રાહ્મણો છે. એ શંકરાચાર્યની સાથેના શિષ્યગણના વંશજો છે, કે પછી એમણે વસાવેલા બ્રાહ્મણોમાંથી જિતરી આવેલા છે, તેનો કોઈ ઐતિહાસિક પુરાવો નથી, પરંતુ અહીં સેંકડો વૃદ્ધોથી વસીને ત્યાંના વતની થઈ ગયેલા છતાં અસલ એ તેલંગ પ્રદેશના વતની છે. ચારે ધામના પંડાઓનું એ જ પ્રમાણ છે. એ ધામોની પંડાગીરી સ્થાનિક બ્રાહ્મણો પશ્ય કરી શકતા નથી. એ ધામોનું ગોરપદ્મ કરવાનો હક માત્ર ઠરી ચૂકેલા તેલંગી બ્રાહ્મણોનો જ છે. એ શિરસ્તો પેઢી દર પેઢી બરાબર જળવાઈ રહેલો છે.

દેવપ્રયાગમાં વિશ્વનાથજીનું મંદિર તથા અરુડ, બજારંગ, ઇ.નાં મંદિરો છે, સંસ્કૃત પાઠશાળા છે, ને અહીં સંસ્કૃત તથા ન્યોતિપના અભ્યાસનો પ્રચાર વિશેષ છે. વસનિના લગભગ ૮૦ ટકા શાસ્ત્રીઓ-જ છે.

નંદપ્રયાગ પાસે કણ્વ મુનિનું તપરથાન હોવાનું કહેવાય છે. શકુંતલાના એ પાલકપિતાના નામથી ક્યો સિલ્લિન મુગરાતી અપરિચિત દશે?

રૂદ્રપ્રયાગમાં અલકનંદા અને મંદાકિની નદીઓનો સંગમ થાય છે. કર્ણપ્રયાગમાં અલકનંદા અને પિંડાર નદીઓ મળે છે.

હૂપીકેશ, તા. ૭મી : છેવટે ! એ જ દેવકીબાઈની ધર્મશાળા, ને એ જ શ્રી. વલ્લભાસ તથા તેમનાં પત્નીનાં રનેલાળ સ્વાગત, ને એ જ સ્વામી શ્રી. આત્માનંદજીનો પ્રેમભર્યો આત્મભાવ ! ધરતી છેડે ! ધરતી નેડો !

તા. ૬ની સવારે પાા વાગે હું શ્રીનગરમાં પાછો બસારૂ થયો હતો. ૭ વાગે બસ બેપડી, ને પૌડી ગઈ. આ રથળ જિંયાણુમાં છે; ત્યાંથી છેલ્લી વાર ઉત્તરમાં હિમશિખરોની શ્રેણીનાં દર્શન મને થયાં. બાહરનના “ચાઈલ્ડ હેરાલ્ડ”ના શબ્દોમાં કહીએ તો “નિસર્ગનાં મદાસરો”ની એ જિંયા આબઅટારીઓ આંખ બરીને મેં છેલ્લી વાર જોઈ લીધી. એ હતા એ જ ગદરી, કેદાર અને મંગોતરીના ગિરિરાજો કે જેની તળેટીઓમાં પમ ધરવા માટે માનવીઓ આટઆટલાં કષ્ટ આપમેળે તથા દર્પથી વેડે છે. ને એને અંતે પોતાને કૃતકૃત્ય માને છે. પૌડી ૬૦૦૦ ફીટ તો દશે જ. ત્યાંથી અધ્વાની, દારીખાલ, ડાંડામંડી અને દુગડા ધર્મને અસગાડી સાંજે બરાબર ૪૫૫૫ વાગે કેદાર રેશને પહોંચી. આ પદાડોનો માર્ગ માત્ર એકતરફી વાહનવહેવાર માટે જ પૂરતો હોઈને મોટરોને બેપડવા માટે “ગેટ” બોલવાના સમયો નક્કી

હોય છે, કેમ કે જો માર્ગમા સામી મોટા મળે, તા ખરેખરી વિપ્ત સમસ્યા એ પહોડોમા જીભી ચાય છે અમારી ડા- ગાડીને જગ મોડ થતા દ્વારીખાનમા તો મારે ગેટ મધ થઈ ગયો હતો ને હેક ડા નાગે માર્ગ જીધજો હતો પરંતુ તે પત્રી હાકેડએ જો તીંગને વેગે ગાડીને ઉપાડી તે, નગભગ અશક્ય હોવાય તેના સમસમા આગગાડી રેશન મા આવી ને તરત, જસોતરા પહોચાડી દીધી હતી દુગડુથી કોટલાગના ૧૦ માર્શનની સડક તો એરક્ષ્ટની, ને ધગના ચોખ જેવી સગસ હતી ખસની આખી મુસાફરી ઘણી આ ગી નાગી હતી

પછી ત્યાંથી ગયો નજીવાગાદ નજી ગામા મા રાત રેશન ઉપર નિતાનની પડી સનારે ૨૫૫ કનાકે આરવી જોઈતી દિંહી-દેહરાદૂન એક્સપ્રેસ છેક જાતા નાગે આરી આજે સજેગચાત સોમરતી અમાનારયા છે, એને હગ્લાગમા જ ગારનાન માટે આ જિલ્લાનુ ભોક કીડિયારુ જીભરાય તેમ જીભરાયુ હતું એ પણ જોગાનુજોગ જ થયો ને । ડબ્બામા ધૂસના માટે કરવી પડે-તી આસી બધી આજીજી મે આખા જીવનમા કયા માટે કોઈની આગળ નરી નથી । યાનાનો જો હેનો બોધપાઠ, અહનુ નિરસા, તેનો રના જાણી હશે તેનો આ ગાડીમા રથાન મેજનવા માટે લઈ લીધો । અતિ દુ ખરો રીતે દાઈ અ પાઈને એ અનર્થનીય બીડમા દુ હરદાર પહોચ્યો । હવે જાના લગમગ નજી નહોતી પ્રતી હરદારથી હપીકેશની ગાડી છે- બાગ વાગે મજે એમ હતુ તેથી પાછો આગળ ખસનો જ આશ્રય મારે લવો પજો જગરમા અહીં ઉપરથી એક હાલિયુ મે પડ્યુ એમા ચાગસેક માનનીઓ દામીને એનો માનિડ અમને હપીકેશ પહોચાડી શકે, એને મારે અમારે પ્રનુને પાડ માનવો રહે છે, કેમ કે ૧૪ માર્શનની ડામરની સડક ઉપર એ હોવાતુ ય નનાહન માત્ર જો ના જ જોગડાયુ હતુ

અનુ જોતા, શાસ્ત્રનિહિત યાત્રામાર્ગની દષ્ટિએ આ ઉપમાર્ગ રહે રેની યાત્રાની સમાપ્તિ અયોગ્ય છે પરંતુ પેટ્રોનના સજ્જેગો, વાહનોની

મગધની અંખી ૫, ૮ જે નાઈ મઢેલી હોય તેના દુઃગરબને

બ્રહ્મરજો વિશાળ ગગાન—

જ્યા પવેના ગગાનન મટે વોક ફીડીઆર ઉભા તેમ કનના છે

અપ્રાર્થના અને અન્ય પરિસ્થિતિ આ સાને એની વિચિત્ર ચર્ચ પડી છે કે અનેક યાત્રીઓને અત્યંત કચરાન મને પણ આ માર્ગને! આશ્રય લેવો પડ્યો છે. પરંતુ ખરા જ્ઞાન તથા રક્ષ્યને સમજીને જેણે યાત્રા કરી છે તેને આ વિગતથી કશો ખેત થનાપણું રહેતું નથી આ પ્રવાસના ગહનમંજીર બેદનું જેને જરા સરખું પણ દર્શન થયું હશે, તેને એ ગૌણ મુદ્દામાથી પણ આ ભેદને અનુરૂપ જ તારવણી મળ્યા વગર નહિ રહી હોય.

હુધીકેશ આવીને તરત શ્રી. વલ્લભનાસને ઘેર ગયો ત્યાં મારા આનંદા સબધી કોર્ડને કશી ખગ નહોતી, એટલે આના અચાનક આગમનથી સૌને આશ્ચર્ય થયું એ આશ્ચર્ય સાથે જે આનંદ દેખાયો, તે હાર્દિ અને સહજ હતો, એ હું જાણુ છું પછી તરત ગંગાનંદન મારે હું માપાડુડ ગયો.

ગંગા બહે ગમે ત્યાં અને ગમે તેવી હોય, પણ મારે મન મારી હુધીકેશની ગંગા તે જ ખરી ગંગામાર્ગ છે. ત્યાં એના જળમા મને ધર જેવું લાગ્યું. ખૂબ પ્રેમથી એમા સારનાં હૂમકીઓ મારીને માતાને હું પૂર્ણ પ્રેમથી બેટચો મારો બધો થાન, મનની બધી વિટમણા એ ગંગાએ ઘોઈ નાખ્યા યાત્રાની જે કે અપૂર્ણતાઓ હશે, તે સર્વ હુધીકેશની ગંગાએ વાતસલ્યથી પાંપૂર્ણ કરી દીધી, ને મન ॥ મના સદેહ ટાળી દીધા

સ્વામીજીને મારે નહાઈને પ્રણામ કરના હતા પણ હું નહોતો હતો ત્યાં જ એ આવી પહોંચ્યા મને અચાનક એ જ ગંગાને પૂર્વરત્નનાં કરતો દેખીને એ હર્ષ અને વિરમયનાથી અનાદિ મની ગયા, ને એટલી મને બેટચા. ॐ મારી યાત્રા આજે પૂર્ણ થઈ અને તે પશુ પૂર્ણપણે પૂર્ણ થઈ ॐ પૂર્ણમદ પૂર્ણમિદ પૂર્ણત્પૂર્ણમુદન્યતે । પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે । ॐ શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ ॥

પ્રકરણ ૧૯

યાત્રાનું સંક્ષેપન

ચારે ધામના પ્રવાસનો ટૂંકો સાર અહીં આપ્યો છે. તે અમુક અંશે માર્ગદર્શક થઈ પડશે.

દરેક સ્થળનું તેના વ્યાખ્યા સ્થળથી જેટલું અંતર છે તે માઈલોનો આંકડો તેની સામે આપેલો છે. જા. ત., મસુરીથી સુવાખોલી ૬ માઈલ છે, સુવાખોલીથી જાલકી ૧ માઈલ, ત્યાંથી તુરતુરાગામ ૬ માઈલ છે.

કઈ તારીખે અને ક્યાં સ્થળોએ ગયા તે જતાવવા માટે તારીખો પણ આપી છે. આરંભ મસુરીથી થાય છે.

મસુરીથી ચમુનાતરી

(તા. ૨૫-૪-૧૯૮૮)

સ્થળ	માઈલ	લંકીકત
સુવાખોલી	૬	અહીંથી ધરાસુ જવાનો મીથો રસ્તો છે, જે અમે ચૂકી ગયા હતા.
જાલકી	૧	રાતવાસો ક્યો. ધર્મશાળા છે. પાણીની તંગી.

(તા. ૨૬-૪-૧૯૮૮)

તુરતુરા	૬	ગામ પણ નથી, ને ચઢી પણ નથી. માત્ર નામ જ છે. અહીંથી આગળના માર્ગની ગાહિતી અમને મળી.
---------	---	--

ધનોદટી ૯ ગતનાસો, ધર્મશાળા છે સીધુ સામાન મળે છે અદોથી મજૂર મળ્યો.

(તા ૨૭-૪-૧૯૮)

કાણાનાન ૮ ગતનાસો અદોથી એક માર્દન ઉપર ડામે હાથે સડકે જતરે છે, ત્યાંથી ચગ ચઢતે ધરાસુ જના અમે નીમ્બ્યા બાગીચી અદો અમને મળી

ચગ ૨ આ ગામ માર્ગમા આવે છે

ચાઉદડર ૨ આ મળી

બા'ડીયાણા ૭ રાતનાસો ધર્મશાળા સીધુ સામાન ધ મળે છે બાગીચી અદો બહુ સુદર છે નદારા-ધોવાની મઝા છે

(તા ૨૮-૪-૧૯૮)

નમુચ ૧૨ આ અડીમા ખીચડી પકાવી ખાધી ચા, દૂધ કે ન મળ્યું માર્ગમા જૂના પડનાથી રા માર્દન નધારે ચાનુ પડ્યું

ધરાસુ ૫ મગોતરી તથા ચમુનોતરીની સડકો અદોથી જુદી જુદી જગ્યા છે ગતનાસો ને ધર્મ શાળા ધ ૭ બહુ સુદર ચગ છે

(તા ૨૯-૪-૧૯૮)

મત્યાણી ૪ ખીચડી અને ગીરો જમ્યા ખાડ તે દૂધ ન મળ્યા, તેથી ગોળ આઠે ઘી નાખીને ચા પીધી.

અમખાના ૫ ગતનાસો ધર્મશાળા છે

(તા. ૩૦-૪-૧૯૮)

- પુરુષુતા ૨૥ માત્ર દુકાન છે. મંધાતી ચા મળી.
 ગીવક્યામી ૨૥ રાતવાસો. ધર્મશાળા સારી છે.

(તા. ૧-૫-૧૯૮)

- ડંડાવગાન ૭ ચા, દૂધ ને શીરનો ભોગ થયો અહીંથી
 ૦૧ માર્કેટ દૂર જતા બરફના પદાડ દેખાયા.
 બાગીચી ધરામુથી છોડી હતી, અહીંથી
 યમુનાનો સંગાય શરૂ થયો. ખોવાઈ ગયેલા
 મજૂરને શોધવામાં અહીં આવતાં માર્ગમાં
 ત્રણ ચાર માર્કેટ રખડવું પડ્યું હતું.
 ગંગનાની ૫ આ ચટ્ટીનું રથાન સુંદર છે. સીમસી ચટ્ટી હવે
 બધ છે તેથી તેને પડખે છોડીને સીધા અહીં
 આવ્યા છે. વધારાનો સામાન અહીં રખાય છે.
 રાતવાસો કર્યો.

(તા. ૨-૫-૧૯૮)

- જમુના ચટ્ટી ૭ ગંગનાલીથી સવારે પાંચ વાગે નીકળેલા અહીં
 ૯ વાગે પહોંચ્યા. ધર્મશાળા છે, દુકાન બહુ
 સારી છે. પાછા ૧૧ વાગે નીકળ્યા.
 હનુમાન ચટ્ટી ૯ ૨૧ વાગે અહીં પહોંચ્યા. રાતવાસો કર્યો.
 ધર્મશાળા, દુકાનો ઇ. છે. અમને દૂધ, ચા,
 કેં ન મળ્યું. રથાન અત્યંત સુંદર. બરફના
 પદાડોનાં દરેકો વિસ્તરે છે. આ ચટ્ટી પહેલાં
 રાણાગાંવ નામે ગામ આવે છે. ત્યાં પણ
 ઘણું સધો રાતનો મુકામ કરે છે.

(તા. ૩-૫-૪૮)

ખરસાણી ૪ આ ચઢીને બનકડીગાઈની ધર્મશાળા કહે છે. માર્કણ્ડેય ઝડપિનું સ્થાન કહેનાય છે. ઊના મંધક્રિયા પાણીનો ઝરો છે. અહીં અમદાવાદનો સંઘ મળ્યો. ખીચડી બાણીને જામી લીધું, ને આગળ ચાલ્યા.

યમુનોત્તરી ૪ મંગનાણી પંજીથી માર્ગ અતિ કઠણ છે. તેમાં ઉદ્ધતા ૮ માર્ગસ પગકાટા છે. ૧૦ વાગે ખરાસનીથી નીકળેલા ૪૫ વાગે અહીં પહોંચ્યા.
યમુનોત્તરી સુધીના કુલ માર્ગલ આલ્યા ૧૦૬.

યમુનોત્તરીથી ગંગોત્તરી

(તા. ૪-૫-૪૮)

હનુમાન ચઢી ૮ તા. ૩ની ગત યમુનોત્તરીમાં રહ્યા. તા. ૪ બપોરે બે વાગે ત્યાંથી ઊતરી ચયા તા. ૬મીએ સૂર્યાદય છે તે હિત્ત કાશીમાં કુન્નુ છે, તેથી વચમાં રોકાયા વગર સીધા અહીં આપ્યા. ગંગામાં તૂટી ગયેલા પૂલને લીધે ત્રાસ પડ્યો. સાંજે ૭ વાગે અહીં પહોંચ્યા. હિપ્ત જતે ૮ કનાક ચયા હતા, ને ઊતરતે ચયા ૪. ગતવસો કર્યો.

(તા. ૫-૫-૪૮)

જમુના ચઢી ૯ હનુમાન ચઢીથી સનારે ૪૫૫ વાગે નીકળેલા અહીં ૮૫૫ વાગે પહોંચ્યા. જમ્યા. ૫૫૦ વાગે પાછા ઊપજા.

- ગ ગનાણી ૭ ત્રણ વાગે આઘ્યા માર્ગમા આવતે આજે જે વાગે જુક પ થયો ને વરસાદ જૂગ પવો હતો ગતનાસો
(તા ૬-૫-૪૮)
- શીંગોટ ૯ ગ ગનાણીથી અહીં સુધી બૃ આઝરી ચડીતરે કરી ધણો ખગમ માર્ગ હતો ત્યાંથી સનારે પાચે નીકળેના ૧૦૧ વાગે ૪ માર્ગત ચડાઈ ને ૫ માર્ગન નાસદાયક ઉત્તરાઈ કરીને અહીં આઘ્યા રાતનાસો ધર્મશાળા ઇ છે.
(તા ૭ થી તા. ૧૦-૫-૪૮)
- ઉત્તરાશી ૧૧ અહીં સુધીનો અતિ સુદર રસ્તો શીંગોટથી સનારે પા વાગે નીજેલા અહીં ૯ વાગે પહોંચ્યા અહીંથી ડોડીનાન જનાય છે જે ૧૭,૦૦૦ ફીટ ઊંચે છે ઉત્તમ દરચોની આ સ્થળ ખાણ છે. બીડસાની ધર્મશાળામા ત્રણ રાત રવા આ ક્ષેત્રનું મહત્તર મોડું મનાય છે.
(તા ૧૦-૫-૪૮)
- મનેરી ૧૦ ઉત્તરાશીથી પેરાટે પાચે નીકળી નવે અહીં આઘ્યા દિનસ ને રાત અહીં જ રહ્યા
(તા ૧૧-૫-૪૮)
- બટવાડી ૮ અહીં આવતા નયમા કુન્દાની અને મહાચટ્ટી આવે છે. મહનામા ધર્મશાળા છે ત્યાંથી કેદારનો પથ પડે છે કેદાર જતે મહના અથવા બટવાડીમા નધારાનો સામાન મૂકી શકાય છે અમે બટવાડીમા મૂક્યો રાતનાસો કયો.

(તા. ૧૨-૫-૧૪૮)

- મુકળી ચઢી ૨૦ સવારે ૪૫ વાગે બટવાડીથી નીકળ્યા. ગંગ-
નાણી (ખીજી) નો પૂલ તરેતો હોવાથી ત્રણ
માઈલની ભયંકર પગદંડીની વાટ લેવી પડી.
વચમાં બુકોમાં ન રોકાયા, તે ગંગનાણીના
તપ્ત કુંડોમાં સ્નાન કરીને ચાલ્યા; ત્યાંથી ચાર
માઈલ લોદારીનાગના વિસામામાં પણ ન
રોકાયા. કુલ ૧૮ માઈલ ચાલ, પણ અમારે
પેટી વધારાની ડેડીની ચડાઈ કરવી પડી તેથી
૨૦ દિવર ચાલ. સતત ૧૦ કલાક ચાલ્યા.

(તા. ૧૩-૫-૧૪૮)

- ધરાણી ૮ મુકળીથી જમીને સવારે ૬ વાગે ઊપડ્યા હતા.
ત્યાંથી ૩ માઈલે ઝાલા ચઢી છે. જે સ્થળે બે
વહેળા બેગા ચાલ છે તેને પ્રયાગ કહે છે. આ
આઠ માઈલમાં કેટલી ધ નાની મોટી નદીઓ
એક બીજાને તથા બાગીરથીને મળે છે. ત્યાં
જ્યાં “ પ્રયાગ ” કહેવાય છે. હરસિલ, ગુપ્ત-
પ્રયાગ ઇ. નામો મોટાં છે, પણ ત્યાં કોઈ રોકાતું
નથી. અમે પણ અહીં સુધી સીધા ચાલી
નીકળ્યા હતા. ધર્મશાળા ઇ. સવડો પૂરતી છે.

(તા. ૧૪-૫-૧૪૮)

- ગંગોતરી ૧૩ ધરાણીથી પરોલિયે ૪૫ વાગે ચાલ્યા હતા.
વચમાં જંગલોનો વિસામો અને બેરવ ચઢી
આવે છે. ત્યાં રોકાયા નહિ. રું અદ્ભુત
પ્રવાસમાર્ગ છે! અહીં તા. ૧૪ અને ૧૫
રોકાયા. સોળમીની સવારે પાછા વળ્યા.

કુલ ચાલ્યા માઈલ ૧૦૩.

ગંગોતરીથી કેદારનાથ

(તા. ૧૬-૫-૪૮)

- શ્રરાણી ૧૩ ગંગોતરીથી આજે સવારે નીકળ્યા, તે વચમાંની ચટ્ટીઓ તથા પ્રયાગોને છોડીને નીધા અર્ધો આખ્યા, ને ગત રવા.

(તા. ૧૭-૫-૪૮)

- ભુકળી ચટ્ટી ૮ અર્ધો બચ્યા.
લોદારીનાથ ૪ ગત રવા.

(તા. ૧૮-૫-૪૮)

- બટવાડી ૧૩ લોદારીનાથથી સવારે ૫૫૫ વાગે નીકળ્યા. ગંગનાળીની પેલી બચકર દુર્ગરહેડી પાછા ચડી જિનપો, પણ તખકુંડ નદિ રોડાનાં રીધા ભુકળી ગયા. ત્યાં પીચડી ખાઈને બટવાડી પહોંચ્યા. આમ તો દસ માર્હસ છે, પણ ત્રણ માર્હસ પેલી ગંગનાળીવાળી કેડીના વખ્યા.

(તા. ૧૯-૫-૪૮)

- કપાલ ૮ બટવાડીથી સવારે રવાના થયા; બે માર્હસે મફલા ચટ્ટીથી કેદારનો માર્ગ ફંટાય છે, ત્યાં ગંગાપાર કરીને ફવાલુ પહોંચ્યા. રસ્તો જાલુ ખરાબ ને ન્દેખમી. ચડતીતર ધણી, પાચુ દસ્થો સારાં. ફવાલુમાં રાધી ખાંધુ, અર્ધો માવો મળ્યો. ચટ્ટી સારી છે. ત્યાંની નદી પણ જાલુ સરસ છે. જપોરે તેને સામે કાંઠે આવેલા પદાડની ચડાઈ શરૂ કરી.

ધુણી

- ૩ અહીં આવતા ચડાઈ ખરી, પણ વનાવસિ માઢ અને રસ્તો સારો. ધર્મશાળા છે. ક્ષમાશુથી મોંઘા પણ ભેઈએ તેટલા પેંડા મળ્યા કરે છે.

(તા. ૨૦-૫-૪૮)

બેલક

- ૪ ધુણીથી મંડાતી અહીં સુધીની આ ચડાઈની બચંકરતાની વાતે બહુ વાંચી તથા સાંભળી છે; પણ મને આ પહાડનો પ્રવાસ બહુ ગમ્યો. અતિ ગીચ વન છે. પહાડ એવા છે કે જરાક અવાજ પણ તરત ધોર મારે છે. બેલકમાં રહેવા જેવું નથી. ઠંડી છે, ને અટ્ટીની છાપરી નકામી છે. વરસાદ પડે તો રક્ષણ કશું નથી, ને અહીં કરા વરસાદનું બહુ ભોર છે.

પંગરાણા

- ૫ બેલકથી પાંચ માઈલની ઊતરાઈ પછી અહીં આવ્યા. અહીં પણ રહેવા જેવું નથી. પણ ચા, દૂધ અને સીધાની વ્યવસ્થા છે, આગળ ચાલ્યા.

મોલા

- ૪ ચડાઈની પુખ્ત પછી ફૂલના વિશાળ બગીચા જેવું મેદાન આવે છે. ધર્મગંગા નામે નાનકડી નદીને કાઠે અતીવ સુંદર એવું આ રથળ છે. છાપરીઓ અને દુકાનો છે. અમને રાકાવા જેવું ન લાગ્યું.

બુઢાકેદાર

- ૫ અહીં આવતે ખેતી જ ખેતી ચોતરફ છે. ધર્મગંગાના કાંઠાની સુંદરતા તથા ખેતીબચાં કુંગરો નીલાળતા અહીં પહોંચી ગયા. ૧૮ માઈલ આજે ચાલ્યા. રાતવાસો કર્યો.

(તા ૨૧-૫-૪૮)

નદા ચટી	૪	}	સનારે ૮૧૧ નાગે બુઢાકેલરથી આગળ ચાલ્યા
ટોના ,	૧૧		જૂની સડકે ભૈરવી ચટી ૬ માર્કવ બનાવી છે,
કાનડી ,	૦૧		પણ નવે ગતે દેવે ૬ માર્કવ ચાલ છે વચમાની
ભૈરવ ,	૩		નદા, ટોના, તથા કાનડીમા દૂધ, પેડા, છ
સીમતા (કુન્ડ)			મજરા, પણ મુકામ કરના જેવું ત્યા નથી તથા
ચટી	૫	}	માર્કવની આ-રી ચડાઈ પછી કુગરની ટોચે
			ભૈરવ ચટી આની આ સાવ આ સાવ નકાતી
			જગા છે ડાસનું ગડુ જોર છે ત્યા ન રોખતા
			સીધા પાચ માર્કવ દૂર સીમની અગર કુન્ડ
			ચટી ગયા કોઈ પણ જૂની ભોમિરા ચોપડી-
			મા આ નામ નથી આપેનું. નવી ચટી હોવી
			જોઈએ તેના પડેના ભોટ ચટી આવે છે
			તેનું નામ જૂનું છે, પણ ત્યા અમે દુકાન પણ
			ન હોવી આ સીમના ચટી બિખારચોટ છે.
			દૂધ, ઘી, ચા અને ચણા પણ નથી મળતા
			મરચુ કે મીઠું મે ત્યા ન મળ્યું, તો યે રાત
			ત્યા કહાડવી પડી

(તા ૨૨-૫-૪૮)

ધુત્ત ચની	૬	પાઠને મુઝમેથી સનારે પાચ વાગે નીમ્યેના,
		તે અહીં જા વાગે આવ્યા ચાર માર્કવથી
		ભૂગમ જા સાથે ચર્ક છે અહીં માખીનો ત્રાસ
		અનુર્ણની છે નદીની મજા છે બપોરે
		જમીને સાજે નીમ્યા

રાયપુર ચઢી ૨૥ આ ચઢીનું નામ પણ જૂની ચોપડીમાં નથી. હવે જે પંવાલીના પદાડની નામચીન ચડાઈ લેવાની છે, તેમાંથી જેટલા આજે યોજાયા તેટલા સારા. તેથી ઘુત્તુથી ૨૥ માર્ચ ચડીને અહીં જ રાત રોકાયા. સવારે ૫૥ વાગે પાછા જીપડયા.

(તા. ૨૩-૫-'૪૮)

કુરુડા ચઢી ૪ રાયપુરથી સવારે વહેલા ઝીડીને પંવાલીનો પદાડ ચડયા, ને કુરુડા પહોંચ્યા. પરંતુ અહીં પણ રહેવાય એવું છે જ નહિ. તેથી આગળ ચાલવું પડ્યું.

પંવાલી ૩ છેક ૧૦૥ વાગે અહીં પહોંચી શક્યા. માર્ગમાં ત્રણ રથને ભેંમોના તળેલાંદલા. ત્યાં દૂધ પીધું. રાત પંવાલીમાં ગાળી. અહીં હુંગર ફૂલથી છવાયેલા છે. હંડી ખૂબ છે. કરા વરસાદનો દરો બરેભો નહિ. આ પદાડની ભયંકરતા નામચીન છે. પણ મને તો આ અતિ કઠણ ચડાઈ એક રીતે ગમી ગઈ. કેમ કે વન બહુ સારું લાગ્યું. રાત રહ્યા.

(તા. ૨૪-૫-'૪૮)

ત્રિશુભી નારાયણ ૧૪ અહીં પહોંચતા ૦૬ માર્ચ ચડયા. તે પછી બહુ જ ખરાબ ઝિનરાણ ક્યું; પાછી ચડાઈ પછી ૪ માર્ચની પથરાણ ને ત્રાસદાયક ઝિનરાઈ. અહીં ઠોઈ ન પડ્યું હોય એવું જાણ્યું જ બને છે. બપોરે ૧૨ વાગે ત્રિશુભી

પડેલા. આ પથે બગના ટેડા રાગ રાગ
ઓળંગરા પડ્યા. પડેલા ૮ માર્ગમા એ
પણ જાઃ નથી, તેમ વિમાનો નથી. વાપ્પીન
ટીપુ થે નથી. ત્રિશુભીથી બદલીદેલાની સડ
નેડાય છે. અહીં ૧ રાગે મોખમાર વગમા
પડ્યો.

(તા. ૨૫-૫-૪૮)

- સોમાદ્વાગ ૩૥ ત્રિશુભીથી સવારે ૩ વાગે નીકળ્યા દતા, મુદર
સડ, આંખ મીચીને માપી સકાય એવી
પણ માર્ગની જીનગર્મની ખમરે ૫ ન પડી
અહીં પૂત છે. આ સડો દવેથી માર્ગન અને
ફાંસાંગના પથગ છે, ત્યાં ત્યાં સુચના આપના
ખાટિયા છે, નગ છે, ઉપરાખપરી ચડીઓ છે,
બગપડે ખાસાપીવાનું મળે છે છ મ
- મુંડદે ગણેશ ૧ સોમાદ્વાગથી થોડું ચજા પછી આ ગથગ
આવે છે. ત્યાં રોકાવાની જગર નથી
- ગૌનીકુંડ. ૧ પાસા વાગે, બજાબાખજું દતું તેટલામાં અમે
અહીં પડેલા ગયા વલિકુંડ ઉપર જ
ધર્મશાળા છે. મગમ કુંડમા નાળા, થાક
ઉતાર્યો, ધર્મશાળામા સામાન ગણ્યો, ને
જા વાગે કેદારનાથ જગા નીકળી પજા
- ગમવાડા ૪ ગૌનીકુંડથી ૭ માર્ગની સખત ચડાઈ ગણાય
છે. પણ પવાળી કરીને તાજા ચર્મ આવેલા
અમને એનો જો દિસાયડે વચમા ગમવાડામા
આ નાપતો કરીને લાગે પગથે આસ્યા આગળ.

પુરી કેદાર

૩ ૧૦૧ વાગે તો અમે શ્રીકેદારનાથજીને મંદિર
પહોંચી ગયા.

ગંગોતરીથી કેદારનાથ પગે કૃત્ત
ક્યાં માર્ગેલ ૧૨૪.

કેદારનાથથી પુરી બહરી

રામવાડા

૩ કેદારમા દર્શન, અભિષેક છ. કરીને તગ્ન

ગૌગોકુડ

૪ ૧૨ વાગે પાઠા રખ્યા આ સાત માર્ગેલ મે
સનામે કનાકમા કરી નાખ્યા. આજે સામટા
૨૦ માર્ગેલ ચાલ્યા બહરીકેદારની આખી
યાત્રામા આ રસમામા વસમી ચડીતગ્નના
ગણાય છે. ત્રિશુગીથી કેદાર સુધીનો માર્ગ
અતીત મનોહર છે. કેદારના દરમિયાન વર્ણન જ
કેમ થાય? ગૌગોકુડમા રાત કલાડી

(તા. ૨૬-૫-૪૮)

મુડકટા ગણેશ

૧ અહીં મહાદેવી, સોમ અને વાસુકીનો મગમ

સોમાદ્વારા

૩ છે આ, દૂધ, પુરી, મીઠાઈ, ગરમાગરમ જલેબી
છ.ની ધૂમ મચી છે. અહીં ત્રિશુગીથી માર્ગ
આવે છે.

ગમપુર ચટ્ટી

૨૧૧ કેદાર જતે જેને જોઈએ તેને અહીંથી કામગા
મગે છે. પાઠા વળતે એ પગલ કરવાના હોય
છે. ત્રિશુગી જવાનો માર્ગ કંટાળ છે. એ
માર્ગ સુદર, અખરોટથી ભરેલો છે

કાટા

૩ અહીં સારી મોગી મળે, ને સાધનસ પન્ન
દનાખાનુ છે.

- મૈખડા ૨ આ માર્ગે ખાસાપીવાની વસ્તુઓની દુકાનો
એટલી મધી છે, કે અમે વેડેના ત્રાસ પછી
આ બધું અરેબિયન નાઇટ્સ જેવું લાગે છે
- ઝૂના ઉર્ફે દુર્ગામટી ૩ મદિગમદિનીનું મદિર
નારાયણ મટી ૨૥ કેટલાક ઝૂના મદિરો છે.
- બ્યૂગ — લાકડાના વાસણોનું જલપ્રપાનથી ચાનતા
સંધાડાનું સ્થાન
- નાના મટી ૨ અહીંથી એક માર્ગે ગુપ્તગણી (૧૥) જાય
છે, તે બીજો ઉખીમડ (૨૥). અહીંથી
બદરીપુરી (૭૮) માર્ગે છે. એ માર્ગેના
આગળ ઉતાર પછી પૂન છે, તે પછી એ
માર્ગની કંઈક અડાઈ છે. ત્યાં ઉખીમડ છે.
- ઉખીમડ ૨૥ પુરી કેદાર ૬ મદિના બધા હોય છે ત્યારે
આમેથી ફાગણ બગરાનની પધરામણી અહીં
ગડે છે એ માર્ગની ટમરતોડ અડાઈ પછી
ઉખી આવે છે મોટું દનાખાતું છે ખાગરી
મોટી બગરા છે ધર્મશાળાઓ ધણી છે છતાં
બીડનો પાર નથી આ પથની યાત્રા
શરૂઆતમાં નરમ હતી, પણ પાળથી
અસામાન્ય જોર પડ્યું છે. ના ગ્લા સામે
દોઢે ગુપ્તગણી દેખાય છે.
- (તા ૨૭ ૫-૪૮)
- પોથીનાસા ૮ વૃક્ષહીન કુગરા, અડાઈ સનન અને સખન
દુર્ગા, ગોપાન, ગણેશ, મોકુલ ઇ. ચીઓ
પડતી મૂકી અહીં શેખ્યા તે પછી જરા
જંગલ ઝાડી જેવું આવે છે પણ અડાણ
આનું અને સનત આવું છે

બલિયાકુંડ - ૧૭૭- : પોથીવાસમાં માંડ આ મળી હતી. ત્યાંથી
પાછા ચલા, તે અહીં મુકામ કર્યો. આ
-૧૧માંથી ૬ માર્ગની ચડાઈ કેદારની ચડાઈ
કરતાં એ અમને વધારે આકરી લાગી.

(તા. ૨૮-૫-૪૮) -

- ચોપતા ૧ બલિયાકુંડથી આજે સવારે પંથે પડ્યા.
બસ ચડાઈની જ વાત છે. ચોપતાને તુંગનાથની
તળેટી દેહી શકાય. ત્યાં આ પીને તુંગનાથને
દાયમાં એટલે કે પગમાં લીધો.
- તુંગનાથ ૨' ચોપતાથી ત્રણ માર્ગની આ ચડાઈ યાત્રી-
માત્રને ડરાવે છે. તેની આગળ ૨૥ માર્ગની
ઊંડાઈ છે. એ ઉતરાણ તુંગનાથની તળેટીથી
અટકતું નથી પણ કાળજીને તોડી નાખે
એવી સતત રીતે એ બસ ચાલ્યા જ કરે છે.
- ભીમ ચટ્ટી ૨૥ તુંગની તળેટીમાં ભીમ ચટ્ટી છે. ચોપતાથી
સીધા જતાં પણ એ એટલી જ દૂર છે.
- પાંગરવાસા ૧ ભીમથી અહીં સુધી ઉતાર જ ઉતાર ઉઘટે
માર્ગે, કેવી બચાવક ચડાઈ બની જાય ! સુંદર
વનશ્રી. ઘઉં અને ખાંસનાં વન.
- મંડલ ચટ્ટી ૪ પાંગરવાસા પછીથી રસ્તું અને ખાંસનાં જંગલો
છે. પણ ઉતરાણ ગયા અંદરથી ચાલુ જ છે !
મંડલ ચટ્ટી આગળથી એક પંથ ચતુર્થ કેદાર
રુદ્રનાથ તરફ (૧૧ માર્ગ) જાય છે. વળી
અત્રિના આશ્રમ તરીકે જાણવાતું અતસૂયા-
માતાનું રથાન પણ નજીકમાં છે. અહીં પેપો
દેખાવ પૂરો થઈ જાય છે.

- ગોપેશ્વર ૪૫૫ મંડલ પછીથી સામાન્ય ચડતીનર કરતાં આ તીરથ આવે છે. અહીં “શંકરપંથ” પૂરો થઈને “વિષ્ણુપંથ” શરૂ થાય છે એમ એક દુકાનદારને ગોંઝે સાંભળ્યું.
- ચમોલી ૪૫૬ ગોપેશ્વરથી એક સરખું ખુસ્તુમા જનરાણુ ચાલ્યા કરે છે. અલકનંદાને કાઠે ચમોલી છે. અહીંથી કેદાર ૫૪ અને બદરી ૪૭ માઈલ છે. કેદારથી (તુંગનાથ મળાને) ૫૭ માઈલ અમે તા. ૨૬થી ૨૮ સુધીમાં ચાલ્યા. ચમોલીમાં રાત ગાળી. આનું સ્થાનિક નામ લાલસાંગા છે.

(તા. ૨૬-૫-૪૮)

- મહાચંદી ૨ સુંદર છાયાદાર માગં. બગીચા. ઉતારાની ખૂબ છટ છે.
- હિનકા ૧ દૂધ, ચા ઇ. મગલખ.
- સિયાસૈણુ ૧ —————
- ઘાટ ૩ આનું આખું નામ ઘોળીઘાટ છે.
- પીપલકોટિ ૨ ચમોલીથી સવારે જિપ્ડીને વચમાં માત્ર કેઈ સથળે આ પીવા પૂરતા રોકાઈને પીપલકોટિમાં રોકી જમ્યા. આ સડકે અમને તો ૫૪ જણાતો મે નથી. પીપલકોટિ ચંદીથી પાછા બે વાગે નીકળ્યા. તડકો જરા લાગ્યો ખરો. રસ્તો છાંયડો બિલકુલ નથી. ચડતીનર સામાન્ય છે *

* ઈ. સ. ૧૯૫૩માં બસ અહીં સુધી આવતી ને અહીંથી ચમોલી થઈને દેવપ્રયાગ તરફ પાછી ફરતી હતી.

- ગરુડગ ગા ૪ ચા પાના પૂગતા થોભ્યા અહીં સુધી યાત્રે
નથી. રોગ્યા નહિ
- ટ ગની ૧૧ રોગ્યા નહિ અહીંથી ચડાર શરૂ
- પાતાનગ ગા ૧૧૧ ટ ગની પછી મોટો પડાડ ધસી પડેલો છે, ને
પાતાનગ ગા સુધીનો માર્ગ સંભાળીને ચાલવો
પડ્યો.
- શુનામોટાટિ ૩ અહીં પણ ચા મારે રોગ્યા, ને પછી તરત
આગળ ચાલ્યો ચડાર શરૂ થઈ.
- હેનગ ઉર્દુ
કુમ્હાર ચાંચી ૨૧૧૧ રાતે મુઢામ થી આજે કુન ૨૧૧૧ માર્ગની
મજલ દાખી છે એ પણ આ-રી છે, પરંતુ
ગ ગા-જમુનાના ખાઈગદેનાને નરા યાત્રીને
લાગે તેમજ મન્ટ ન જ જણાય.

(તા ૩૦-૫ '૪૮)

- ૧૧૧ અહીંથી મહેશ્વર એટલે પાચમા કેતાર જવાની
સડક છે
- ખનૈની ૧ આની જગા- પડેના વૃદ્ધ-મલરી જવાનો મરતો
ડામે દાથે ફટાય છે
- મડુ ના ૧ આ ચાંચીએ એમ્બી બંધી પાસે પાસે છે કે
અમાગ જોવા જા-પી ચાનવાવાળાને તેમા ચ પી
વાનવ સિવાય બીજુ રોગ્યાનુ મ્યુ મગ્નુ
જણાવુ નથી
- સિદધાર ૨૧ અહીંથી જોતિર્મલના બજુમગ મડ ચાન છે
ઉ ૧૮

- રામખાગ }
જોશીમઠ }
- ૦૧ સિંહધાર અને ગમગામ લગભગ એક જ છે
અહીં બજાર છે, ધર્મશાળા છે, દવાખાનું છે
અહીંથી ઉપર જ્યોતિર્મઠ જનાની કેડી છે
આને જ જોશીમઠ કહે છે અહીં મદિરો
પુષ્કળ છે છ મહિના બદરીનારાયણની પૂજા
અહીં રહે છે, ને ત્યાંના ગાનળ પણ અહીં
રહે છે
- વિષ્ણુપ્રયાગ ૨૥૥ જોશીમઠથી ત્રણ માર્ગવિના ઢપરા ઉતાર પડી
અહીં આવ્યો પુન પાર દયા પછી આશુ
ચડવાનું છે.
- બનહોડા ૦૥૥ આ ચઢીમા રોકાનાની જરૂર ન પડી આટલી
બધી નજીકની ચઢી શા કામની?
- ધાટ ૩૥૥ ઉતારા માટે જગા છે
- ચાડુકેશ્વર ૧૥૥૥ અહીં રાતનાસો કયો આવજની મજલ ૧૪૥૥
માર્ગલની ચર્ધ આ તીર્થ મહત્તરનું મનાય છે.
ધર્મશાળાઓ, ધણા મદિરો ધણુ ગદુ.

(૩૧-૫-૧૪૮)

- વિનાયક ચઢી ૧૥૥૥ બબ્બ દસોનોથી બરેના અહીં સુધીનો પથ
સનારનો સમય એટલે આ સીધી
- લામગગાડ ૧ રોમયા નહિ
- હનુમાન ચઢી ૩૥૥ પુરીબન્દીનું આગણુ. મહત્તરનો પડાન બરકનો
પ્રબાન દેખાયો. રેડા વાગવાર અને વિશાળ
આબા. નદી પશુ અહીંથી વણીખડી બરક
નીચે ઢકામેની હતી

પુરી બહરી

૫ વન્સાદ ઝરમ ૫ડતો હતો આકાશ ધનધોર હતુ ચોતરફ જરફઠાયા પહાડો હતા નાદળના ગોટગોટા શિખરો સાથે ખેનતા હતા, ને હા વાગે પુરી બહરી પહોચ્યો

કેઠારથી બહરી સુધી માર્ગ ૧૧૩

પુરી બહરીથી કુર્ષુપ્રયાગ

રામમાગ

૨૦ બહરીથી તા રની સનારે નીકળીને વચમા કયા થે ન રોડતા સીધા અહીં આવીને મુ ભૂથો

મહ ચની

૨૭૥ તા ૩૭એ, બહરીથી નીકળીને માત્ર પીપન-કાટિમા થોડો સામાન લેવા તથા ખીચડી ખાના રો ઇને જે ચાલ્યા, તે સીધા મહ આલ્યા ત્યા વરસાદ સખત ન પડ્યો હોત તો ચમોતી ચાલ્યા ગત પણ રાત રોનાનુ પડ્યુ

નમ્રમાગ

૧૦૥ ચમોતીમા રોખાનાનુ કારણ નહોતું નદપ્રયાગ-થી બસ મળનાની થોડી ઉમે હતી, તેથી સીધા ચાલ્યા પણ ત્યા બસ હોના છતાં જગા ન મળી તેથી તરત આગળ વહેતુ મૂક્યુ

કુર્ષુપ્રયાગ

૧૨ અહીં ૧૨૥ વાગે પહોચ્યા ને પહોચતા પહેલા દૂરથી પાચ બસો ઊપડી જતી દેખી અહીં મુખપટ પછી તા પગીએ બપોરે બસમા જગા મળી તે પણ કોપ્પારાની બસમા શ્રીનગર પહોચ્યા ત્યા ગત ગ્રહેવુ પડ્યુ તા ફની સવારે આગળ ચાલ્યા દેનપ્રયાગ જનાનુ ન બન્યુ આખો દિનસ મુસાફરી કરીને સાંજે પાચ વાગે કોપ્પારા સ્ટેશને પહોચ્યો ત્યાથી રેલવે પડી

મેં મનૂરને કૃષ્ણપ્રયાગથી છૂટો કરી દીધો હતો. મારા સાથીઓ તો અઢરીનાગણ્ય ન રોકાઈ ગયા હતા. ત્યાંથી દુઃ એકમે પાછો વળ્યો હતો. પુરી અઢરીથી ૭૦ માઈલ ચાલ્યો. કોઠદારથી નજીબાબાદ જઈ, રોકેશને ગળ પડી રહી, ત્યાં જની સવારે દિલ્લી-દેહગઢન એક્સપ્રેસમાં હરદાર ગયો. ત્યાંથી બસ લઈ ઉપીરેશ હા વાગે! પુરી અઢરીથી કૃષ્ણપ્રયાગ માઇલ ૭૦. પગે કરેલી કૂલ મુસાફરી માઇલ ૫૨૬.

પુરવાણી

(ઈ. સ. ૧૯૫૩ની નિયનોંધમાયી)

ઈ. સ. ૧૯૪૮માં બદરીનાથ હિપર મદાભયંકર દ્વિમરખસન થયું હતું; મેં અડધી બદરીપુરીને બરફદગ નીચે દળાએલી દીડી હતી, અને ત્યારે પણ મને વિચાર આવતો હતો, કે જો આ રેડા પેલા પડયા, તો બદરીની યાત્રાતું શું થશે? આ પરિસ્થિતિએ આ ધામના વ્યવસ્થાપકોને મૂંઝવણમાં મૂકી દીધા હતા. આ બંને “નાથ” ધામોની વ્યવસ્થા “શ્રીબદરીનાથ-કેદારનાથ મંદિર કમિટી” નામની સંસ્થા કરે છે, અને તેનો વહીવટ “શ્રીબદરીનાથ-કેદારનાથ મંદિર કાનૂન” નામના ખાસ ધારા અનુસાર ચાલે છે. સમિતિમાં બાર સભ્યો છે, અને તેમાં જિત્તર પ્રદેશની ધારાસભાના સભ્યો વિરાજે. આ સમિતિના ઈ. સ. ૧૯૫૨ના નિવેદનમાં બદરીનાથની ભવમસ્ત સ્થિતિનો ઉલ્લેખ છે. “જિત્તગપથ”માં આ દ્વિમરખસનની નોંધ છે, તેના અનુસંધાનમાં આ ઉલ્લેખ મને રસપ્રદ થઈ પડ્યો. નિવેદન કહે છે :—

“આ સાથે સન ૧૯૪૮ની માફક દ્વિમરખસનથી પુરીને પાણું થ ગુફસાન થયું, પણ મંદિરને કશી હાનિ પડેંચી નથી, એ સૌભાગ્યની વાત છે. પણ મંદિરનાં મકાનોને લગભગ ત્રીસ હજારની હાનિ થઈ છે. આંધ્ર ધર્મશાળાનું ભોજનશુદ્ધ તૂટી ગયું, અને પોસ્ટ ઓફિસવાળા મકાનને ઘણું નુકસાન થયું. આ દૈવી આકત વખતે ..થયેલા નુકસાનનું પૂરું નિરીક્ષણ કર્યા પછી મંત્રીએ એ બાબતમાં લાગેા રિપોર્ટ દાખલ કર્યો હતો, અને તેના પ્રસંગથી જયવા માટે સરકાર સમક્ષ મોજના રજૂ કરી હતી, એમાંના મુખ્ય મુદ્દા નીચે પ્રમાણે છે, જેના તરફ જાનતા તેમ જ સરકારનું ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે :

૧. આવી રીતે જરફના ઢગના ધસનાથી શ્રીગદગીનાથજીના મદિગને પશુ હાનિ પહોંચવાનો સભવ છે .

૨ મદિરની ચારે તરફ જિંચા મનનો જિભા ચલા છે, અને જરફ ધસનાથી એ તૂટી જના, તથા તેને લીધે મદિગને પશુ હાનિ પહોંચના સભવ છે, કેમ કે હવે બદરીનાથ પુરીમા મઠાનેાને વિશેષ નુકસાન આવી રીતે જરફના ધસાગથી ચલા લાગ્યું છે તેથી મદિરને ફરતા મઠાનેા એકનાપર બીજાને મદિરની સુરક્ષાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ

૩. પુરીની ઉપર નારાયણ પર્વતમા ઘાસ, ઝાડી તથા કાટાળાં જાખરાનો ભોઠો તરફથી નાશ થઈ ગયો હોનાથી જમા થતો જરફ હવે વગર રોકાઈ નીચે ધસી આવે છે તેથી નારાયણ પર્વત ઉપર વન ઉપજાવવું કે જેથી તે જરફના ધસારાને રોકે.

૪. પુરીને માથે આ જોખમ હોનાથી સામે કાઠિ નવું નગર રચવું.

૫ તે માટે સરકાર અલક્ષનદા ઉપર નવો પૂલ બાંધે—વગેરે.

દૂકામા પુરી મદરી નેર પર્વતની તળેડીમા અનકનદાને ડાબે કાઠે નવેસરથી વસે, એ રીતનું આદેશન શરૂ થયું છે. ન્યાય થોડા વરસોમા નગર ઊપડીને સામે કાઠિ પહોંચી પશુ જમ્યા આ કાઠિ જેવો તેવો ફેરફાર !

પુરીમા નિજગી આવી છે, એ માટે માટે નરી વસ્તુ છે આ વિજગી—પુગઢા માટે મહાકાય યત્રો આ પહાડમા ઠેવી રીતે ચઢ્યા હશે ! નિવેદન કહે છે

પ્લાન્ટ્સો ચમોલીસે બદરીનાથ લાનેમ કાફી કઠિનાઈકા સામના કરના પણ જિલ્લે એક એક હિસ્સે ૧૦ ૧૨ મન તફ કે ચે । ચૌર ફિર માર્ગે કેસા ! મિન્તુ મનુષ્યને પ્રકૃતિ પર વિજય પાચી ચૌર મગવાન બદરીશકી કૃપાસે પ્લાન્ટ મુરશિત રૂપસે પુરીમા પહૂંચ ગયઃ . . સસારમે ફતની ઝચાઈ પર શાયદ હિ કહી ઇસ પ્રકારકા પ્લાન્ટ લગાયા ગયા હો ।

એવું આ વિજળીનું પણ મહાભારત ત્યાં ખેલાયું છે. પરિવર્તન આસે છે જ. સતોપંચ તથા લોકપાલ જવાના રસ્તા સુધારવાના છે. લોકપાલમાં આવેલા લક્ષ્મણજીના મંદિરનો જુઓદાર થવાનો છે. આ મંદિરનો ઉદ્દેશ આ ગ્રંથમાં શીખોએ નવા લિખા કરેલા તીર્થ હેમકુંડ પરત્વે થયેલા જોવામાં આવશે. એ મૂળ સનાતની તીર્થ છે; અને તેની નજીક આવેલા પુષ્પસ્વર્ગે તો પશ્ચિમનાં અનેક નિસર્ગપ્રિય વિસ્માનલક્ષી નરનારીઓને આકર્ષિત કર્યાં છે. હિમાલયનું એ અદ્ભુત ઉદ્યાન પણ આ રીતે ખૂલી જશે. બદરીકેદારનાં બધાં જ તીર્થ સ્થાનોનો વહીવટ આ કમિટીને હસ્તક હોઈ પહેવાનું અંધેર દૂર ચર્ધને જધે ઓછીવત્તી સુખવસ્થા થવાનો સંભવ અમને જણાય છે, જેનો પરિચય શ્રીકેદારનાથના મંદિરમાં અમને થયો.....

ઉપર્યુક્ત નિવેદન કહે છે કે ૧૯૫૨માં યાત્રાની મોસમના પ્રારંભમાં યાત્રીઓની સંખ્યા ઠીક હતી, પણ પછીથી બહુ ઓછી થઈ ગઈ. મોટરમાર્ગ અમોલી સુધી, અને હવે તો છેક પીપલકોટિ સુધી થઈ જવાથી ઘણા યાત્રી સીધા બદરીનાથ આશ્રમ જાય છે. ૧૫૨માં માત્ર ૩૨,૦૦૦ જ યાત્રી કેદારનાથ ગયા હતા, જ્યારે કુલ યાત્રી ૪૫,૦૦૦ હતા.

હવે રુદ્રપ્રયાગથી છેક ગુપ્તકાશી સુધી પણ મોટરસડક થઈ જવાનું સાંભળ્યું છે. જો એ બની જાય તો યાત્રીઓ રુદ્રપ્રયાગથી સીધા ગુપ્તકાશી જાય, અને પછી માત્ર પચીસ જ માઈલ ચાલવાના રહે, અને ત્યાંથી પછી બદરી જાય, તો ઘણી સવડ થઈ પડે, અને કેદારની યાત્રા આ સાલ પણ વધે. અમદાવાદ આવ્યા પછી સાંભળ્યું કે છાપાના અંદાજ મુજબ બે લાખ યાત્રી થશે !! આ યાત્રાની મોટામાં મોટી સંખ્યા એક વાર ૭૫,૦૦૦ની થઈ હતી, તે દસ-પંદર વરસ ઉપરની વાત છે. હવે લોકની કલ્પનાને આ યાત્રાએ બરાબર રંગી નાખી છે, અને ઉત્તરોત્તર એ વધે જાય તો આશ્ચર્ય નહિ.....

તા. ૧૯-૬-'૬૩ દિલ્હી જતે આગળાહીમા

સમયને ક્યા સરમ છે' હજી ગઢનાનના ચાર ધામ ક્યાની
અણુઅણી તન તેમ જ મનમાથી ઓસરી નથી, હજી તો "ઉત્તરાપથ"
શુજરાતને નવું મટયું નથી, ત્યાં તો વગા પાડો જે ધામોના નાથે સા
દ્યો' અને સમયચક્ર પાછું સાનુકૂળ જની ત્યુ'

તા. ૨૨-૬-'૬૩ શુક્રનાર, શ્રીનગર

પગ આગળ દોડે છે—અચના દહો, જસના ચક્કા આગળ ધસે છે,
ને દનમ ગિયારી પગ કે ચક્ર ઉભવથી ગલિત હોવાથી પાળળ ગ્હી
જાય છે .

અણુધાર્યા ગણાતા અને નહેનાના છના લગભગ દરેક વખતે ખનતા
સ જોગોની પણ મત્રા લેનાની જેને આનડત હતી તે તેને આનદ લૂનતા,
આઠેક વાગ્યે અમે દરદાર જોગા થયા

ખપોરે જે નાજે જસ પચ્ડીને હુપીસને અમે પચ્ડી પાડ્યું. મુઠમ
ભગનાન આશ્રમમા હતો ગતના એ ને જોજી, ડડી, નડીને રોકનાની
ધમાન ચાલી ડગલે ને પગને ગર્હ યાત્રાથી આ બહુ ઠેકઠુ જુકું
અને મારે ત્યારનો જુનાતિયો જોજી જિતસિંગ ચાલ આ યો

સનાગો જા નો "જે" મલ્યો મસો છે- ઉતારે લેના આરી,
ને અમે રીતસર વાનારો માર્ગે પડ્યા ગંગા સાથે સતાદૂડી રમતા,
એ જુગનૂની "બા" સાથે ખેનતા, ચડતા, બેતગતા, ૪૩ માર્ગન કાપીને
સુખરૂપ સાથ સર્વે અમે દેવપ્રયાગ મહાશુભમ્યાને પહોંચ્યા

આ બીડમા દેવપ્રયાગમા રોમશાગો શો અર્થ? અમે તો ગ્રીધી
મારી મૂકી, તે કીર્તિનગર બહુ આનજો' ત્યાં અવનનદા પાર ઢગી,

ત્યાથી વળી આગળ અસ ગોહપી, ને અમે શ્રીનગરમા ડેગતણુ નાખ્યા છે; એ જ ધર્મશાળામા, કે જ્યાં પાત્ર વરસ પહેલાં ચાર ધામથી પાઠા વળતાં મારે મુકામ બે બંગાળી જીરાનો સહિત થયો હતો.....

અમુ. પણ પાઠ્યા સરમણોમા પડી જઈશ, તે વળી આગલી અસ ડેપડી જશે !

અવકન દામા બેનરી, ઘણા જ આનંદથી તેમા નાહી ઘોઈને આસન ઉપર બેઠો છું. ચોતરફ સંધના નાનાનજાની માનવીઓના મેળાને નીચી ગ્લો છું.....

રવિચાર તા. ૨૪-૬-'૬૩, પીપલકોટિ, સરાના ૬ ઘાગે
થું પાનાની બીડ'... ..

તા. ૨૩ની સવારે જાના “ગેટ”મા અમે શ્રીનગરથી નીકળ્યા હતા.....

દુદ્ધપ્રયાગમા બે કલાક ખોટી ચતુ પડ્યું, ત્યાં સમયનો લાભ લઈને અવનનંદાના ગ્લાન કરી લીધા હતા... ..

પછી ધૃષ્ટપ્રયાગ, ત્યાંથી નદપ્રયાગ...આ જલણીના ધસાગમા બીજી ચડીઓ તે ઓવનાઈ જ ગઈ છે ! .ધમધમ કરતું આવ્યું ચમોવી. ત્રીને આ કાંઠે જસનો નવો માર્ગ ઉપર ઉપર ધસે છે, ને મારે! નૂનો જાણીતો પગમાર્ગ સામે કાંઠે પહાડને પડખે ગળિયામણી રેખા આકતો આડતો ચાલ્યો જાય છે.

પીપલકોટિ પહોંચ્યા ત્યારે આગત ધેરાયેલું હતું, ને થોડા ઘાટા પડતા હતા હતા હાડી હતી. ઉત્તર પ્રદેશના ગવર્નર શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીનો મુકામ પણ ત્યાં જ હતો. અસનાદનોની લગાર લાગી હતી, ને જિતારુઓની ધમ્માચક્રીનું પૂછતું જ થું'.....

શ્રોતગરથી જે બસમાં બેઠા હતા તેમાં એક ગમ્મત થઈ હતી. આગળ કાચની તખતી હતી, તેમાં ઓમ નમો મગવતે વામુદેવાય લાલ અક્ષરે લખ્યું હતું. તેની પાછળ બેઠેલા અમને એ ઊંધું વ ચાતું હતું. પણ જમણી તરફની બારીના કાચમાં તેનું સવળું પ્રતિબિંબ રૂપે ૫૩૮ હતું. જે સીધું લખેલું હતું તે ઊંધું, ને ઊંધું હતું તે સીધું બાસતું હતું. આવું જ જગતમાં ગાયાનું સ્વરૂપ બાસે છે ને ! અને સવળું જગતને અવળું પડે છે, ને અવળું છે તે સવળું અને સરખું લાગે છે; અને એમ “જિધાં ચરમાં” લગાવીને જગત ઊંધુ ધાકીને માયાના ખેલમાં ખેંચાયે જાય છે ! જમ કહો, માયા કહો, એની એવી જાદૂગરી છે કે પ્રત્યેક માનવીને પોતપોતાનો જમ સો ટકા સાચો લાગ્યા કરે છે. જે એમ ન હોત તો સંસાર ચાકી શકત જ નહિ.

મરુડગંગા, રવિવાર તા. ૨૪-૬-૧૯૩૧

આજે અગિયારશ.....એ તો સાચું જ છે કે આ યાત્રા વૃદ્ધો માટે નથી. શરીરમાં જેમ હોય, મનમાં ઉદારતા હોય, એકબીજાનું ખમી ખાવાની શક્તિ તેમજ વૃત્તિ પ્રબળ હોય, ત્યારે જ સવેળા આ યાત્રા કરવી જોઈએ.

અરવું; આજે સવારે મુનશીજીને મળી આપ્યા. એ વખતે ટાા થયા હતા. નવ વાગે એમની સવારી ઘીપડી જવાની હતી તો પશુ, ચિટ્ટી જતાંની સાથે તરત બોલાવ્યા. મારા નવા નામઠામની એમને જાણ નહોતી.....

એમણે જ ખબર આપ્યા, કે જ્યોતિષ પીડવાળા શંકરાચાર્ય બ્રહ્માનંદજી થોડા દિવસ ઉપર વિદેહ થયા છે, અને તેમને રથાને કરપાત્રીજીનું નામ બોલાય છે.....મુનશીજી બન્નીનાથથી પાછા ફર્યા છે.

હેલંગચટ્ટી, સોમવાર તા. ૨૬-૬-૧૯૩૧

મરુડગંગામાં રાત ગાળીને આજે સવારના ૫-૧૦ વાગે અમે

કદમ શેડા યા આબા ટગણી, પાતાનગ ગા, ગુનામકોટિ અને પછી હેનગ એનો એ ખગતો પડાડ બિભો છે એની એ જિતગઈ તે પછી ગુનામકોટિવાળી એ ૧૧ એ નજીક માર્કનની ચડાઈ સરેરાશ બખમે માર્કન ચઢીએ અને આવતાગતા યાત્રીઓની જીડનું તો પૂડતું જ શુ ! હેલગચનીમા ખાસ નીને આવી જીડમા, નહાનાધોનાની તબીરી છે

અને હિમાનખનો મારો જૂનો મિત્ર જુનજુન ગરુડગમા એણે સુરાવટ જમાવી હતી છવે વૃં ! આસ પથુ કરા લેના થોભે છે ! એધારુ જે નખગ કરતુ પગમણુ જોન છે, કે જોને છે ! તટમા લીધે જ જાય લીધે જ જાય તારા પોતાના ગળાના નટકા થતા હોય તો બને યાય, પથુ આ તો સાબળનારની ડોકીએ તાગ લહેમની લચકે મરડાઈ જનાનો બપ બિભો થાય છે તેનુ શુ અન્યા ! ગરુડગ ગા હોજા પછી થોડી વારે પાછુ માર્ગમા સબળાણુ, તે પછી અહીં પહોચતા સુધી ન મળે કોઈ પખી કે ન મળે પશુ—અનિત્ય પુનઃવિપાણુહીન એના બેપગા પ્રાણીને બાદ કરતા !

હેનગ ગત ન રો ૧૨૧ હના સાફ હતી એને સાને ત્યાધી રવાના થઈ ગયા, ને એની (૨૪-૨) થઈને ઝડખોના (૨૨) જઈ મેહા

મગલમાર તા ૨૬-૬-૧૯૬૬, બલદોઢા ચઝી (૧૭મી માર્ચલ્લામાએ)

ઝડખોનાથી અમે આને સનારના ૫-૧૦ વાગે બેપજા તે સિંધવાગ, અને તેની લગેનગ જોશીમહ પહોચ્યા અમે ભગવાન શંકગચાર્વની રથાપેની પીઠના દર્શન માટે ત્રણસો ૫ કીમનો ડગરો ચડયા, પથુ ત્યા કોઈ સન્યાસી જોવામા ન આબડા અમારે તો આદિ આચાર્યને લેખે આ રથાન ચવિત અને પૂજ્ય હવુ તેથી ત્યા અમે ગરા હતા એડે ચડયા, ત્યા ગાદીને નદન કરી વિદેક રવા

‘અહ્લાનંદ’ની છાત્રી તેના ઉપર હતી. બાબુમા એક દડો ખેડા હતા. એમનું નામ અહ્લાનંદ સરસ્વતી. બાગ્યે જ કેઈ વિરલ સંન્યાસી અહીં ચડી આવતા હશે; અને વળી સામાન્યતઃ સાધુઓનો આદર ધણે પ્રમાણ હોય છે, પરંતુ આ મહાત્મા “આવો” કે “બેસો” તો રોના જ કહે! ઊલટ જાણે કે અણગમો થયો હોય તેવું તેમણે બતાવ્યું. અમે તો તોયે બેઠા, અને વિનયપૂર્વક વાતો કરી. તે ઉપચી જાણું કે કરપાત્રીજી ગાદીએ આવે એવી નિદાન આ મહાત્માની ઉત્કટ ઇચ્છા છે, પોતાના ગુરુની પ્રશંસા કરવામાં એમણે દહ છોડીને બાટાઈ કરી નાખી, તે એટલી બધી કે કેઈ પણ બુદ્ધિમાન શ્રોતાને અંદરથી અણગમો પ્રગટે. જાતજાતની મપો હાડી. સાચ અમણુ અને જડ મનવીઓ આગળ પણ આજના જમાનામાં કહેવી ન થઈ તેવી ચમત્કારોની વાતો આ મહાત્માએ નિઃશંકપણે હાંક્યે રાખ્યાં, એમાં એમણે સ્વા. અહ્લાનંદની જ કુસેવા કરી. અમારે મન તો આ સ્થાનનો મહિમા તેના પ્રાનઃસ્મરણીય ધર્મરક્ષક મૂલ મહા આચાર્યને અંગે હતો, એટલે સ્થાન પ્રત્યે કુબોધ થવાનો પ્રશ્ન જ નહોતો. મહામાં મોટા અક્ષરે એવી મતલબનાં ભીંતલખાણુ હતાં કે રોકડ નાણાંનો સ્વીકાર કરવામાં આવતો નથી. એ જાજતું જ છે, પરંતુ એ, હંકારનો વિચાર તો ન જ બનવો જોઈએ. વિદેહ આચાર્યે પીઠમાં ધણો સુધારો કર્યો છે, એની નોંધ “ઉત્તરાપથ”મા પણ છે. પરંતુ તેઓ કેઈ પણ જાતની કોટસોગાદ સ્વીકારતા જ નહોતા, દાવ નામે ચ લેતા નહોતા, અને દૂધનો પ્યાલો પણ એ કેઈની પાસેથી નહોતા લેતા. મહાના સચાલનનો મોટો ખર્ચ કોના છતાં કેવળ સિદ્ધિના બજે દ્રવ્ય ઉત્પત્ત કરીને તેઓશ્રી ખર્ચ માટે રકમો મોકલ્યા કરતા હતા, એવી એવી સિદ્ધાંતની વાતો આ એમના યોગ્ય શિષ્યે ઘણી મે કરી, એમાં કુસેરા તો એમના ગુરુની જ ચર્મ કે ખીજ કેઈની કે...જવા દો એ વાત. અણગમો આવે એવું શા માટે મન ઉપર લેવું? કેઈ વ્યક્તિના વાકે સંસ્થાનું હીલું મનાય, એ

શું ચોગ્ય છે ? એક વાર હીણાર્થ ચૂકેલી આ પીઠ વળી પાછી ન હીણાય એવું સર્વ સનાતની ભારતીય અંતરથી ઇચ્છશે.*

અમે તાદવાની ઇચ્છા જતાવતાં તેની પણ ના પાડીને એમણે કહ્યું કે બીજો ક્યાંક નાહી લેજો. અહીં નળ નરો નથી ! સામા નમે નારાયણ પણ ક્યાં નહિ. ભગવાન બાબ્યકારની ગુફા છ. જતાવવા કેઈને મોકલવાની વિનંતી કરતાં તેની પણ સાફ ના પાડી. એણે કબૂલ ક્યું કે અમદાવાદ હું વારંવાર આવું છું, ને પૈસાટકા લેતો નથી, કરી પણ ભેટ સ્વીકારતો નથી; તો પછી સુરત, ભરૂચ, અમદાવાદ ઇ.માં એ વ્યાંટા શા માટે મારતા લશે ? દંબ ! જૂઠું !..... અરતુ. એ તો દોઢડાળ્યા મુતીમ જ શોનું દેવાળું મારે.

ઉપર ચડતે જિભા ધજીની વગથિયાં-ખેતીમાં થઈને ચડ્યા અને તે જ રીતે જિતયાં. નીચે આવીને વિષ્ણુગંગાને મારમે જિતરતાં પણ લણતાં ધજીનાં ખેતરો પાર ક્યાં. ભાંગ ખૂજ જિમે છે. પડોપાંદડીનાં પણ ધણાં જંગલ છે. નભગંગા, આભગંગા, નરસિંદગંગા વગેરે નામવાળાં અને ખીખાં નનામા પણ ઝરણાં ધણાં આવ્યાં,.....વિષ્ણુગંગાના પુલ આગળનું દ્રાક્ષિસ્તુ નિયમન પાર કરીને તે પછી આકરી છાતી સમી ચડાઈને છતીને અમે આવ્યાં, અત્યારમાં (સવારે) જસમેકા (૧૭). ખાર વાગ્યા છે.

આ ચટ્ટીમાં મુકામ કરવાની સવડ નથી—ખાસ કરીને મોટી મંડળી મટે. બીડને સીધે અહીં પણ મંદકીતુ જોર વિશિષ્ઠ થઈ ગયું છે.

હુધવાર તા. ૨૭-૬-૧૯૩, લાગવગડ (૯)

આજે પૂનમ.

* તા. ૧૭મીએ હરદોરમાં એક પત્રમાં વાચવામાં આવ્યું હતું કે પીઠ ઉપર નવા ચૂકરાચાર્ય નિમાઈ ગયા છે, અને કરપાત્રીજ નથી લિખાયા.

બનઘોડાથી સનારના ૫-૧૦ વાગે અમે નીચ્છ્યા અરે, તને
શુ હીએ? તુ છુવછુલ્લ નહિ, બોલબોલ છે' મોનમેલિયુ '
સનારના ૪૫ વાગે રેલા યુ ' બોનમેનિયુ ન બીજા પચ્ચુ સિમાટિ
૫ખીએ ૧૦ વાર આને સજળાના કુણાશ કોમળતા મીઠાશ
એ તો ૫ખીએના બાપનુ જ જાણે '

થોડા આગળ ચાત્યા હમ્મશુ ને પાછળ તજરૂ રી તા પહાડની
દેવીએ બે પહાડ વચ્ચે ગોમુખિયુ બાર ઉધાડયુ હતુ, ને તમા સૂરના
નિરજોધી જળહળતા બરસી પહાડશિખરો દમી જીડયા હતા ' જેમ અમે
આગળ ચાલ્યા તમ માર્ગને અનુસરીને ત્રણ શિખરોની ત્ના દિનમ
બતાવીને પડી દેવીએ બાર ખીડી દીલુ અને આગળ ચાત્યા ત્ના સામે
પૂર્વવત્ ધરિત્રીનુ મનોહર ધનન વલન પુન પ્રકટયુ '

દેવદાર દેખાના સફેદ ગુના ૧ પાગર, બાંજ ગર્ધ યાત્રાનુ
પુનરાનર્તન ' તે વખતે જિતરતા, ને અત્યારે ચડતા, એ જ તોર્મિકયા
કુમરા

એ રથગે ગુરુદ્વાગનુ સુર મકાન અને અનન્ન એક રામાનુજ
મંદિર, એ નવી રચનાઓ દીડી પાચ ૧૦૨૫ ઉપર એ બેમાડુ એકેય
નહોતુ

આ ભાગ ગીચ ચમકતી લીની ઝાડીથી ભરેલો છે અન નદાને
ઘૂંઘરાટ પહાડ આનદને શમ્બોમા બાધના જતા શુ ચાન ?
શમ્બો જ બધાર્જ જન આનદ નહિ

ધા (૧૩) પાહુચ્ચ (૧૨ ૬) વિહાન અને લામ ગાડ (૮ ૪)
ચટ્ટીએ આવી ને ગર્ધ

તા ૨૮-૬-૧૯૩ પુરી બદરી

સનારે ૪૫ વાગે ધરતી ડોની ગર્ધ રખતે જ ગા જમ ૫ માર્ગે
જૂડ પ થયો હતો (૧૮૪૮ મા)

૫-૧૦ના જ અરસામા નીચળ્યા દેવદારની શેખા જમતી જાય છે. ઝોજ, પાગર, ને દેવદારના થડિયાથી વન બગચક છે ખીજા જાડના નામ કોઈ જતાવે તેમ નથી ધોળો યુવાન સારો રિસ્તર્યો છે, પણ તે જીવનાની તૈયારીમા છે. મોસના જાડ ઉપર સાન ડરમાઈ ગયેલા ફૂલ ઠોંક દેખાતા હતા પામરની ડાળ્યોની ટોચે પણ મજરીઓની શેખા જમતી હતી. ખીજા પણ કિંગમજી ફોનાના છોડ પુષ્કળ હતા.

બોમ્બોલિયા આખે રસ્તે કુણું કુણું મીઠું મીઠું ખાવા જ કરતા હતા.

આડરી ચડાઈ...ખરફ જાણે મરી પરનાર્યો છે. રેડો એક પણ ન મળે પહાડોના શિખરો પણ પૂરા ઢકાયેના નહીં. મિચારા ધામળા મો માથે ઓઢીને બેસ હતા. એમને બાપડાને પણ આટલે જાણે ચડીને બેઠા છે તે ટાક તો નાથ જ ને? તેમાના ફેટવાડ તો ધોળા લીંગ ઓઢેલા ચીંચગિયા ખીજ જેના લાગતા હતા.....

હનુમાનચંદ્રી પાગ કરી દૂધનુ નામ જ મગી ગયુ છે. આ પણ ગઈ વખત જેની નથી કરતા. એક ચમચો દૂધ ને ખદખદાવેથી ચાનુ પાણી એની પાણુ મજા દેવે ગઈ

હનુમાન ચંદ્રી છોજા પડી...દેવદેખણી આવી, પણ એ જમથળે જગત નમૂતા જેવું નદી ઉપર મરફનુ ઢામ્મુ દીકું જાકી નદી સાન નાગી. વાદળ નહિ, ને તડકો સાફ હતો. હડી તો હતી, પણ જ્યા વાદળ અને વરસાદ નહિ ત્યા એની ખરી છટા ક્યાથી વગ્નાય?

ભીડ, ભીડ, ભીડ. પડા સત્યનાગયણુ કહે છે કે ... "અમકી ઠોસ યાત્રા દે".....

આ ઓઢીપોઢીને બેઠા છીએ, ભીડમા "દર્જન"નો વિધિ ક્યો છે મૃદસ્થીઓ તથા જોગ સાથે વિવિધ વિધિઓની ચર્ચા કરી ગ્દેના છીએ, ને મસ મોજ, મોજ, ને મોજ છે.

આ ખેપમા ઓઢવાપોઢવાની તૈયારીઓ ૫૦ ટન વિફળ ગઈ છે. ૧૯૪૮થી કેટલો મોટો ફરક !

ગઈ વખતે જે જરૂરના પદાર્થો રોચ હિપરથી પગપાળા પામીને પરોઢિયે આરેક વાગે મારા ઓઢાની પશ્ચિમે પડતી બારીમાથી સૂર્ય દિશા ડોઢાયુ હતુ, તે પદાર્થ ઉપર આ વખતે સફેદ ચાદરો વ નથી !
Thus are the mighty fallen.

નહિ માખી, નહિ મચ્છર, નહિ કીડી, મઠોડી. એ મોટુ સુખ છુનસુલિયા પણ હનુમાનચક્રી આવ્યા પડેનાના ગુપચુપ છે આ દુનિયા ગમે તેનુ ગળુ બેસી જ જાય !

અમારો ઉતારો મહિને લાગીને પોસ્ટ ઓફિસની બરાબર સામે છે આ વખતે વિજળીની બત્તીઓ છે, એ વિશેષના અનુભવી

પુરી બદરી, તા. ૩૦-૬-૧૬

ગઈ કાને ખાસ નોંધના જેનુ કશુ બન્નુ નહોતુ. મજાર વિસ્તરી છે

કાને રાતના નછી ઈર્ષુ કે વસુધારા તો જલુ જ સમારના પડાએ બોમિયો દરી આવ્યો. ડા. ૩ અને ડા. ૧૫ ખાનાનો મન્નન્તગય પડયા પાસેથી થોડી સુખડી બાધી લીધી, ને હુ જીપડચો પોશ્ચિયા બાયનુ પડેરણુ, તે ઉપર જૂનુ પુરોચર, માથે ચમકો, ગમે મક્કર, બગનમા નારતા તથા ખાનાની થેલી, ને હાથમા વાકડી પંડા અને ચ દુભાઈના આગ્રહથી ઓવરકોટ પણ પડેરી લીધો.

આવા પુરી છોડીને એ તરફ પથગની ઉતરડોની વાડોનાળા નાના ખેતરોમા મગિયન જેના દેખાતા બળદિયા વડે ખેડ થતી હતી એકાદ માર્બ ચાલ્યા, ને બોમિયાએ દૂગના એક ડુગરામાથી નીતગતુ ઝરણુ બતાવ્યુ — “ વો દીખતા હૈ વોહી વસુધારા ” હશે. જે અહીંથી ફર્શન

થતા હોય, તો તેટલુ ય શુ ખોડુ ? ખગર હોત તો સૌને ડરાવત. અમે વાતે વળગ્યા મે પૂછ્યુ કે અહીં જગતી જનનગનો બો ખરો ?

“ નહીં જી, બિનકુન નહીં નહીં શેર, નહીં બાનુ કોઈ જનનર નહીં યહા કોઈ પ્રનારના બય નહીં હૈ ”

એના કહેવા પ્રમાણે, સાપ વોછી પણ અહીં નથી હોતા. નકિ-મુનિઓએ આશ્રમો નાંટે ૭ હજાર શીટથી વધારે જિયાતએ આશ્રમ નાખનાનો શિરમ્તો રાખ્યો દશે તે વગર સમજાયે નહિ હોય ।

ભોમિયો મ્હે, અહીં જનનરનો બય નથી તેથી જ તો અહીં અપાદ મદિનામા લોહો ઘોડાને છોડી મૂકે છે તે મધા ઉપર પદાડોમા ચરવા ચાહ્યા જાય છે કેટલાક વખત ઉપર કોઈ વાધ કે એનુ જનનર ચઢી આગ્યુ દશે તેણે એમ ઘોડાને મારી નાખ્યો હતો તરત જ લોહો એ ગદ્દકો બર્ડને ખૂમ તપાસ કરી, પણ એ હાય ન લાગ્યુ તે ન જ લાગ્યુ તે સિવાય કોઈ રીતે બપને અહીં કોઈ જાણતુ નથી

૧૬૫ની વાત નીકળી આ સાન મગ્ધ ધણે આડા છે આ પુરીને ડગ્તા ને પદાડો ઉપર મગ્ધ રેખાય છે, તે આવણુ સુધીમા ઓગળી જનાનો

અમે ચાપ્યા જઈએ છીએ મપ્યા મારીએ છીએ મસ્તૂરીને । મિય નીમ્લ્યો, મે પૂછ્યુ, આ મસ્તૂરી વેચો છો તે બધી સારી રીતે રીતે હોઈ શકે ? હજારો મણુ મસ્તૂરી વેચાય છે, તે એટલા બધા દરણુ કાપી નાવતા દશે ? એણે તરત જવાબ દીધો, કે અહીં કસ્તૂરીમા બિવકુન દગો નથી, સાર સારી મળે છે કસ્તૂરીના મુગ શ જુડના જુડ થાય છે, તે એ ખૂટે તેમ નથી એ ધણી જિયાતએ ચાર છે, ને દડા પ્રદેશના ગહેનાસી છે તો જદ્દકો લઈને યા જગલોમા તેને માટે જાય છે, ને મારી લાવે છે એને માગવા મદ સહેવા છે એ ડગ્તા ને નાસતા નથી, તેથી નિગતે શિનાર થા । છે

ખરુ છે. જ્યાં દિસપ પશુ જ નથી, ત્યાં હરણોને બાંતી શી ખખડ
હોય ? રોના જેના ઊભા ગહેતા હશે અને રમતા વધતા પશુ હશે
અને દગો થતો હશે તો ગઢવાનીની ખદાર થતો હશે આપુ જનકુ,
પશુ દગો નથી જ થતો એ ગળે ન જિનયું.

વળી માણતેક આદ્યા, ને સગમ આયો. બોમિયો મડે, આને
કેશવપ્રયાગ કહે છે આ સામેથી આવે છે તે રસુદેવનદા, અને આ
જમણે લાથે આપણે જેને મડે જમણું તે અનકનદા હશે એ કહે તે
જમણ વસુદેવનદા હશે ત્યાંથી જગ આગળ આવ્યું માનેગાન અથવા
માતા, જેનું જૂનું નામ મણિમદ્ધુ કહેવાય છે. અમારા ઉતારાથી એ
બારાગર એ માંધાને અતરે છે. અમે અવડનદાને ડાબે પામે આનતા
હતા પુરી પદરીથી થોડે જ દૂર પુન વટારીને અમે એ કાઠે ગયા હતા.

આ માતા ત્યાંના લોઠ ગઢવાનીઓટિયાચીનાના મિશ્રણ જેના
છે. ગઢવાનીઓ એમની બોલી સમજતા નથી એ ચીનને વધારે મળતી
છે, એ એક ગામનાસી યુગનને રાત કરતુ સાબળ્યું, ને મને પણ એ
બોલી રગૂતમા એ સાબળેલી ચીની જેવી લાગી ગઢરીનાથની ઈયાર્
૧૦,૨૪૪ ફીટ બતાવાય છે ને માતા છે ૧૦,૫૩૦ ફીટ, એટલે હજી
અહીં ચડ્યા નથી ચડાર્જ જેવું ખાસ કશું આપુ નથી પણ આ તો
fattening the pig before the slaughter જેવું જાણુ'
વતલનો સમય આવે છે.

—જીભા મડે. બોમિયાએ ડિંગ લાકી હતી એ- સ્થળે વાચ્યાનું
મને યાદ છે કે આ “કેશવપ્રયાગ” નામે સગમ સરસ્વતી નામની
નદી સાથે છે, કોઈ વસુદેવનદા સાથે નહિ

આ સરસ્વતીને કાઠે બે ગુફાઓ મતાવાન છે, એક વ્યાસજીની અને
બીજી ગણેશજીને નામે પુરાણો, મડે છે કે, વ્યાસજીએ અહીં રચ્યા હતા
આ તો ચાર પેઢીએ પૂરા થયેના પૃથ્વીરાજ રાસાની ચદ બારોટની

રચના જેવી વાન ! બહુ દીર્ઘજીવી એ મદદમા ! અસ્તુ; આ તો પુરાણ,
ને તે વળી દંતકથા છે. તેમાં બધું ક્ષતિમ્મ હોય ! દહા આગળ તો ચાલો.
આથી ૫ વધારે ચમત્કારિક વાતો આવરાની છે ને !

માના ગામના બોટિયા લોક, જ્યારે જરૂર પાગળે છે ત્યારે, નજીક જ
આવેલી તિમેટની સરદદ વટાવીને ત્રણઝાર વગાવીને વેપાર કરે છે. એ
વેપારના સંબંધને લીધે આ સરદદી લોકની બાપા તિમેટી જેવી થઈ
ગઈ હોય, એ સમજી શકાય છે. આ વેપારોની અદો મુઝરી બરાય છે.
તિમેટની સરદદ અદોથી ૨૫-૨૬ માઈલે ૧૮,૦૦૦ શીટ ઊંચા પર્વત
વડે બંધાય છે. એ પર્વતનું નામ માનાધુરા. એ જ રસ્તે થઈને કૈલાસ
માનસરોવર પણ જવાય છે. જોશીમાથી પણ નીતિધાડી વાટે કૈલાસ
જવાય છે, અને ત્યાં નીતિપદાઃ આવેલો છે.

માના ગામ છોડ્યું, ને તેની બાગોળે જમણે હાથે જરા ઉપર એક
ગુફા મને ભોમિયાએ બતાવી. મુચુકુન્દ ગુફા. ત્યાં એક સંન્યાસી રહે છે,
જે બહાર બેઠા હતા. નજીકમાં જ ઝરણું છે. કુબ્જ-મુચુકુન્દના પ્રસંગવાળા
મુચુકુન્દ કે બીજા કયા, તે રામ બાણે, પણ અત્યારે તો આ નામ ચાલે
છે, અને the chances of its being what it is claimed
to be are fifty fifty.

છોડ્યું માના. ચલો આગે ! જિતરો નીચે. જિતપી, જિતપી.....
જિતપી.....ત્યાં ધૂ ધૂ ધૂ સંબળાણું. કેવું દ્રશ્ય ! જોડી ખીણ છે. નદી
સાંકડે પટે ને જોડી છે. તેના ઉપર એક વિશાળ શિલા પુલ બનીને પડી
છે, બીમશિલા.

ઓહો ! જમણે હાથે નજીર પહાડોની બખોલમાંથી સરસ્વતી નીસરે
છે, મહાધોર નિનાદ કરતી. તેની આગળ જણે પહાડે લોખંડી તોરણ
બાંધ્યું છે. એ દારમાંથી અવકર્ષદા પછાડા ખાતી ધૂલવતી ધસે છે, ને
સીધી નીચે પછડાય છે. કેવો બીજણ દેખાવ ! બે આગુની કાળમીઠની

ભીંતો મીઠી નીચે જાય છે. બન્ને વચ્ચે વીસ શીટનું અંતર નહિ હોય. તેમાં આ નદી ઝીંકાય છે. સીધી એ પહાડના પેટાણમાંથી નીકળતી દેખાય છે.

બોમિયો કહે, પાંડવો આ રસ્તે થઈને ગયા ત્યારે નદી પાટ કાઢનારું કાંઈ સાધત નહોતું, તેથી વિભીષણે આ શિક્ષા અહીં મુકીને નમતે આગળ જવા માર્ગ કરી આપ્યો હતો !

કહો, છે કાંઈ કહેવું ? આ વિભીષણ અહીં ક્યાંથી ફૂટી નીકળ્યો ?... પશુ એવા છે હિંદુઓની ધર્મભાવનાના ઘાટ !

ચક્ષો બાઈ, જનયાં, એટલે હવે ચઢો !.....આ શું ? આ એ પર્વતોના બનેલ ગોમુખ વચ્ચે જરૂરનાં એ ઉત્તર શિખરો શેનાં દેખાયાં ? બોમિયો કહે, નીલકંઠ હશે. હશે બાઈ ! જહરીથી પાંચ માઈલ છેટે પશ્ચિમે એ પર્વત આવેલો છે. હશે બાઈ, અગ્નિયો ને આંધળો બરોબર. તું કહે તે ખરું. બેતણ વાર આ માયાકુચદયે દર્શન લીધાં. જે હોય તે, હતું ભલ્ય.

લે, આ વળી ખરું ! સીસોટિયું પંખી સંભળાયું ! મારા મનથી કે હતુમાનચ દીએ એને રામ રામ કરી લીધા, પશુ આ તો અહીં ફૂટી નીકળ્યું ! સારું ક્યું, સંભળાયું તે.

આ લૂખા પહાડોમાં એનું પોપણ સાથી થતું હશે ?.....થતું હશે, જરૂર થતું હશે. આ ઝીણું ઘાસ, છોડવા અને ફૂલ છે. તો ત્યાં જવાત પશુ હોય જ. વનસ્પતિને જીવડાં ખાય, જીવડાને પંખી ખાય, પંખીને મોટાં પંખી ખાય. . . .એ બધાને માનવી ખાય, ને સમજદાર માનવી પંચયજ દ્વારા શૂતમાત્રનું ઝલ્ય ચૂકવવા પ્રયત્ન કરે. જીવો જીવસ્ય જીવનમ્, એવી આ રીતે પ્રેમપૂર્વક ઘટમાળ ચાલે છે. યજ્ઞેન યજ્ઞમય-જન્ત દેવાઃઆવી સંસારસુંકા ચાલે છે, જે થમે નચિકેતાને સંભળાવી; અને જેનું મુંડક ઉપનિષદના પહેલા જ મુંડકમાં રપટી-કરણુ છે.

અને જુઓ પેલુ પળી જોતે છે—“ બેસો બેસો, બેસો, બેસો ! ”
વચમા વચમા વળી પૂછે છે “ હે ? ” શેના બેસે તે, હજી વસુધાગ
દૂ છે અરતુ પાછા વળતે વળી અતઃજ્ઞ હશે તો મળીશુ દરમ્યાન,
આવજો ! અને ઈશ્વરી મૃદ્ધિની સામ્રાજ્યા તમે ય એક અકોડો ગતી
ગહેજો, આગતલીન પળી !

ઘાટચઢી, તા ૧-૬-૧૯૩૩, સાક્ષના ૬ વાગે

હુ તો આજે સમારે પુગીથી બિતરીને અહીં આવી પહોંચ્યો છું.
પેલુ આપણે, એટલે વાચકો અને હજી વસુધાગને માગે જ વળવા
ગીએ

પેના પંખીના બેસનાના નિમનશ્ચ પહેલા તો ચર્ચા ચડતા ગરીબ
મનમ ગમમ થઈ ગયું હતું, મેં આરોગ્યનો પટો હાડીને કોટ દાડી
તાપ્યો, મદન પેલુ બિનાયુ એ પગે દૂરો હતો તેનો ખ્યાલ ન ગયો,
ને તે જોવા છોડ્યો તેવો પડી ગયો હુ તો મારી ધૂનમાં હતો છેલ્લ
પાછા પુરી પહોંચા પગે જાણ્યું, કે પગે ગયો ત્યાં મુઠ્ઠી ખમર
નહોતી પડી

ચર્ચા ચાલે છે. જુઓ તો ખરા, કેની સ્વર ચડે છે ! હના પાતંગી
દશે તથી ? કે પછી પાછની બિતરીની ચર્ચાનો ચાલુ હજી હાજનામાં
ભર્યો દશે તેથી ? જે હોય તે પેલુ ચર્ચાના બે ડગના ચડતા જ હાથ
ચડે છે, ને ધમણ ચાલે છે પણ યોજનાનો વિચાર નથી આવતો
લમણા જ જુઓ, પદાડી બોમિયાએ જિગતા સૂરજ (—નવે- વાગ્યા
કે, ને આવી સૂરજ ધણે વહેનો બિગીને જ નહીં ગરમ થાય છે—) આડે
એક શિનાની આંધે બેસી જઈને મને ય મધુ કે જગ આગમ લ્યો !
અરતુ મેરીએ ત્યારે એણે થાક ખાધો, ખીડી શીડી પીધી, , અને
પછી ૧૦-૧૫ મિનિટમાં અમે હાથ, ને આમળ ચાવા

આગે બેઠો !

ડામે હાથે, અનન્નદાને સામે પાર સીધા કાળા કોરા બોલ નેના
 ગિલા પડાડના વક્ષમાંથી એક ઝળછ રીધુ નીચે સે કડો શીટ સરવુ
 દીધું ' જરા આગળ જતા વળી ખીજી દીધું આ સગન્નિ પરતોની
 ઠાલીમાં પાણુરના પ્રેમમાં જ્યાં જ્યાં વાગે છે ત્યાંથી ત્યાંથી અમિના
 પુનરા ફરી નીન્ને છે, કોરા ધાકોર પડાડમાંથી નીડળતા આ પ્રેમઝગરુ,
 ઘણા મદાગથી ડોકોર દેખાતા માનનીએની યાદ આપે છે

નિર્મળ નીનુ આસમાન તેમાં ઝગારા માગતો સોળે કળાએ ઝળખતો
 આક્રતાન, જ્યાં ઊંચે જુઓ ત્યાં બગ્ગના સાચિયા પૂરેલા પડાડરૂપી
 ઉમંગની હારોદ્ધાત, એમ કુદરત ખીની રહી છે

બોય ઉપર કાટાળા છોડના, ઝીણુ ઝીણુ ધાસ, વળી તમા
 જાખૂડિયા રંગના ધાસફૂલની ગોળી, તેમાં ખીળા ઝીણુફલા ધાસફૂલના
 ટપકા . પવાનીના પડાડની છતનુ અહીં રમરણ થાય છે . યાદ છે,
 “ઉત્તરાપથ” માં આપણે સાથે કરેનું એ બ્રમણ ?

સામે તડે થઈને સતોપથનો માર્ગ જાય છે દત્તકથા કહે છે,
 પુરાણ પથ સાથ પૂરે છે, કે અહીં સત્પથ થઈને પાડવો આપ્યા, તે
 કેદારના ઉત્તુગ હિમાયોમાં જઈને ગાયબ થઈ ગયા હતા. આ તરફથી
 પણ, જ્યારે નદી ઉપર બરફ જામેલો હોય ત્યારે, તેને પાર કરીને એ
 મારગે જઈ શકાય છે

માયાનો જરા વધારે નિસ્તાર જોના હું આ પથે પળ્યો છું ધણે પ
 દોહો છે, ને દેખીશુ ઈશ્વરની માયાના ખેન જોતા મન કેમ બરાપ ? ,
 ઈશ્વરની ? ..ઉફ ! મારી પોતા ની પણ માયા છે, અને તે પણ જેવી તેવી
 ઝાઝગરી નથી, હો ? ■ ઈશ્વરસચ્ચા ધારણ કરીને મારી જ અન્યથી
 મારી શક્તિને પ્રન્ટ કરી, તેને મ માયા જગન્મોહિની રૂપે ગળે વળગાડી,
 અને આ બધું પિગ્તાયું . એના પાય જૂનોના આ બધા ખેલતમાશા
 માગ જ મનોગ્ગન અર્થે થાય છે, અન્ય કોઈને માટે નહિ

અને મેં જ પત્રી માગી પ્રકૃતિરૂપી શક્તિ મલામાયાને આ
શરીરરૂપી આમાગમા પ્રકારી “હું ઈ સૃષ્ટિ નથી ગવી શ-તો ?
અને અનેક બ્રહ્મણ્ડો રચેને, ધરતા, લીન ગતો હું — મારી માયા શું
જેથી તેની છે ?” — એમ હું ઈ-પદમા રાચેને, જતા માયાનો દાસ
થઈને રહેનો, એ દાસત્વમા આસખા હતો. એ પહેલાની તાત થઈ

અને હવે, એ અમાયાનો સ્વામી બની, તટસ્થ રીતે તેને જોતો,
તેના નખરાને હસતો, મારી ઇચ્છાનુસાર તેને રમવા દેતો, હું એ ઈશ્વરી
માયાના જગતમા નિર્તેષ નિચરવાનો ગયતન નરી ગેદો છું.

પહેલા તો હું એના મિથ્યા અવરૂપને નડોતો કમી શમ્તો હવે
સમજઈ ગયું છે, ને પાછું બેસમજમા સગાય નહિ તે અર્થે આ
પ્રમાણે આધ્યાય ઉપે સત્ય સ્થિતિને હું પુન પુન રમરુ છું, ધૂંડું છું.
એવો એ સમય સતત આનંદો કે જનારે એની પશ્ચુ જગત નહિ ગહે
એ સમય આ આ-મો ? કેમ કે મારી દુરત્વયા માયા હવે મારે ચરણે
વિગળે છે, માગા એ જ ઇક્ષણને એના તજ્જલ્લાન અવલ મે છે, એ હું
અનુભવી રહ્યો છું આવી યાત્રાએનો એ સાગગર્ભ છે

પદાણા પાઠડા પાણીમા જ જે મોણ છે, તે મૂલ નડામા નિરર્થક
દાડમને હેગન રે છે યાત્રાનિમિત્ત પતિબ્રમણેનો લેતુ એ જ હોય,
— જગતને બમાવતી મારાના બધા જ ચિત્રનિચિત્ર અમરારિ-
રૂપાતરોને જોઈ લઈને તે સર્વની પાછળ સળગ ગહેના એક જ ફન-
નતને પગપી મેવાનો, અને તેમા ગહેના પેતાનો, પેતામા રહેના તેને
એક રસગ, ચિદ્ધનન-રૂપ અનુભવવાનો અને લોડિય વાનદારિ-
દષ્ટિએ, અદેશના દર્શન કરવાનો, જનનપ મમનમ વડે બને દેડોને
ઠસીને ચિત્તશુદ્ધિ સાધીને અદેશને વધાર ઉપયોગી થના કાળે, યતુભાવે
નિરાટ જગતના સાથે એજનાનતા સાધના અર્થે, સ્વાર્થના વાહિયાત-
પણાને પરમાર્થના નિશાળ સાગરમા નામરૂપે વિદાય લીન થઈ જવાના

લક્ષ્ય સારુ તૈયાર થનાનો આ પાગ્માર્થિક અને વ્યાવહારિક ધ્યેય વગરના યાત્રાશ્રમણને જ અનુવક્ષીને તૈયારનાડઘમાઘમા ઢહેરામા આવેલું છે—એ ધ્યેયથી વિહીન શ્રમણને માટે જ એ વચન ઉચ્ચારાયું છે અને તે પૂર્ણત સત્ય છે. માટે, યાત્રીઓ ! સાનધ ગહેજો !

આ બધી માયાની ઉટપટાગ વાનો છે બધું જ ધર્તિંગ છે પરમાર્થમા આને સ્થાન જ ક્યા છે ? વાચારમળ વિકારો નામધેય . . શબ્દજાલ મહારણ્ય ચિત્તવિભ્રમકારણમ્અનુભવના વર્ણન ? એના ખુલાસા ? શું આપણે વ્યવહારમા પણ નથી જાણતા, કે ખુલાસાથી કહી ખુલાસો થતો નથી, ને ઉલટ જોડાણા વધે છે ? અમારા મંથના “પહેનરાન” કહે છે તેમ “દેવતા મેસો” એ વાચાડબરમા ! ને મુગા મરો ! એ જ સાચું છે, એ જ બ્રહ્મ છે, એ જ આત્મા, એવ આદેશ ! એવ વેદોપનિષદ ! છતાં “વ્યવહાર”મા આ બધું ડાડાપણું ડહોળવું પડે છે.....ડહોળો ત્યારે. તો યે શું, ને તો યે શું ?

જીઓ તો ખગ, આ અહીં માઈલ થયા, ને પછી ચડાઈ લાગી પડી છે તે ! આ માર્ગદર્શી વીંછીનો ડખ તેની પૃછીને છેડે છેડે છે ! કેવો વીંછી ! કેવો ડખ ! આ તો સાવ પથગાળી, ઊભી, વાળીચૂંબી, લક્ષવતી ઠેડી છે.

આ ચોતગ્ર પહાડો જીઓ રેડા અને ધાગાથી એ કાવગચીનરા છે. એ બધું તો ચોડા દિનમોમા પીગળી જશે, પણ ઉપગની ઝતોમા જામેતા દિમકમમાથી થોડું ગેવ ગ્હી જશે

આપણે તોઈ અને જીવનની વાતો જગતા હતા, પણ આટલે નજીક, એની વચમા પેશ, એટલે સમજાયું કે એ તો દૂરના એરા દેખાવ હતા વાસ્તવમા એ જગકના મોટા વિસ્તારો છે.

ત્યો, આ જિમા આપણે વસુધાગની સામે ! સાવ ફેરી, ઉપગથી આગળ ધસતી જિબી કગડની છત ઉપરથી જે સ્રોત નીચે આવે છે,

નીચે, નીચે, નીચે ! પડે છે, ને વાયરામા બિડી જાય છે તેમાથી બીજી સેર નીચે પડે છે, ને અદ્દ જ કણકણ થઈને વેરેઈ જાય છે તેમાથી જ બીજી સેર જરા નીચે ધસે છે, પણ વાયરો તેને હિડાડી મૂકે છે. એમ શેડની પગ પરા ત્રણમો'ડ શીટ સુધી સળગ ધરતીને બેટનાની મહેનત કરે છે, પણ તે પછી માત્ર ફરફર ફોરાના નાદળ બની જાય છે. બીજી ધારા બેચાર ખડકોને અથડાતી પડે છે તેથી ધારાએ જગ વધારે નીચે પડે છે, પણ છેવટે એની ય એ જ દશા થાય છે

એ બધા ફોરા નીચેના ખડકો ઉપર પડતાં નીતરીને નદી રૂપે નીચે ધસે છે, અત્યારે તેના ઉપર સે કડો શીટના વિસ્તારવાળો હિમાલય જામી ગયો છે, પહેલા ઝરણાની નીચે નહારા જવાનું સ્થળ નથા તેની કેડી છે તે દશ ખુલ્લા નથી. અમે એ જરફ પાગ જરીને સામે કઠિ ગયા, ને ત્યાંથી ઉપર ચઢીને બીજા સ્તરની ઉત્તરે બેઠા. જળકણની કુદાર, બુઓ, આપણા ઉપર મીઠો ઠંડો સહેનાતો અભિષેક છેક એટલે દૂરથી પણ કહે છે ! એ ઘોઘની ધારાથી આપણે સોથી વધારે શીટ વેગળા હોઈશું, ને પણ તેની લદરીઓ આવે છે.

જરફનો રેડો નીચે ખાણમા પથરાયેલો છે સોએક ડગલા જેટલે નીચે એનો છેડો આવે છે, અને જળધારા તેની નીચેથી નીસરે છે અમે પલાશા ઠેના નીચે જોતપો, ને એ રહેણગાની સિનાઓને આધારે આ પાગ પાછા આવ્યા, હું વહેણની વચમા એક સિવા ઉપર બેઠો છું. હાથ મો તો ધાઈએ ! પણ આ તો સીધું જરફનું જળ છે, તેની ઝાઝી આશનાઈ સારી નહિ જો ! તેની એક અઝલિ લીધી, પીધી, ને માથે ચડાવી

ખાતુ પણ પતાવ્યું. પછી ઉપર જઈને એક મોટી છાટ ઉપર, જોનરકોટની ગડીનું આશીકું કરીને સ્તો છું સામેની જળધારાએના ખેવ બેઈ છું. ચકચકતા નીવા નબમાથી, માથે ચડેયો સૂર્ય, નિર્માળ

ઊતરતી બીજ એક નીકમાંથી ઊછળી આવે છે. એવો ભાસ થાય છે કે જાણે ઉપર કેઈ મોટું સરોવર હશે, ને તેમાંથી આ સોન બિભરાતા હશે.

લોકવાયકા એવી છે કે ધારાનાં ફેરાં પાપી ઉપર નથી પડતાં. પણ આખી રચના એવી છે કે સો સો હાથની દદમાં એ ફેરાંથી બચવું જ મુશ્કેલ થઈ પડે છે ! મને લાગે છે કે યાત્રીઓને “અમારા ઉપર તો ફેરાં પડે છે, તેથી અમે પાપી નથી” એવો વિચાર બપોળે, અને તે પ્રસન્ન થાય, એવા હેતુથી જ આ વસ્તુ ઉપજાવવામાં આવી હશે !
To flatter sinners into the self-satisfying notion that they are not so !

પવન દક્ષિણનો છે, એટલે મુખ્યતઃ કુહાર ઉત્તર તરફ ઊડે છે. ઉત્તર તરફ જ, ખીણમાં જામેલા બરફ સહિતના અલકનંદાના તટે તટે, સામે ઊભેલા ઉત્તર દિગ્ગજાલયને સામે મોટે સતોષ થતો “માર્ગ” જાય છે. બે મંન્યાસીઓ હમણાં જ અહીંથી ઊતરીને તેમાં ચાલ્યા ગયા; જાણે પાંડવોનું નિષ્ક્રમણ ! આવણમાં બરફ ઓછો થાય ત્યારે જ ત્યાંનો રસ્તો વ્યવહાર્ય ગણાય છે, પણ આ તો આ ચાલ્યા ! પાંડવો એમ જ ક્રેદારતા દિગ્ગજિરિમાં ચાલ્યા ગયા હોય, એમાં ન માનવા જેવું કશું નથી.

મને બરફની અસ્થિતાનો ખેદ થતો હતો, તે અહીં હજીવો થયો. ખૂબ બરફ છે. ત્રણ તરફ, તે નીચે પણ એ ફેલાયેલ છે. એ બરફની વચમાં, જાણે બરફમાં હું વિરાજું છું !

ચોતરફ ઝગમગ ! નીચું નબ ચક્રચક્ર; સૂર્ય ધગધગ; બરફ લખલખ; હવા ફરફર; જળ ખળખળ; પગ અને પથરાની રકઝક; શીતળ તનમન; અને હૈયું યનમન !

આ ધારવાળા પહાડની છત ઉપર ચઢીને જોવું જોઈએ. બે બાજુ

જે હાંચી ચોટીઓની વચ્ચે થોડે નીચે અહીંથી સપાટ હાપના જેવી દેખાતી એ છત છે. માડ ૫૦૦ ફીટ ઊંચાઈ હશે. પણ કેના ૫૦૦ '.

આ બધું જોઈ, અનુભવીને સોળી મન બોલ્યું. “ હું ક્યારે, જો ફરીથી જન્મવાનું હોય, તો અહીં ક્યાંક નાખજો. ”

ત્યાં તો તરત જુદી અંદરથી તૂટી—“ દેવોપ ! મસ, એવી જ વાત ? એ કેવી વાત ! દમણા જ ફિયમુરી લાડી તે ક્યા મારી ? શોમાં ફરીથી જન્મવાનું ? કોણે જન્મવાનું ?

પણ છે. તરત મેં મારો દાન પકડ્યો. સાચી વાત આ મરી મારી જ માયા છે, દરખા છે. જગતમાં એને સ કેવી ક્ષેત્રાનુ મારામાં સામર્થ્ય છે. ઇચ્છાવડે જ એને ઉપજતવી, ઇચ્છાનુસાર વિનાશી, અને મનની મોજે એને શુભ પણ કરી નાખવી, એ તો મારી નિત્યની ગમન છે; છતાં મારા જ દરખેયા આ વિસ્તારમાં મને જ ગોદ થાય, એ કેવી વાત ! યાદ કરો કે જાતો મૂતાન્યમિચ્છેયત, એ જન્મે. અને જન્મદિ શર્મિયો, પરંતુ જ્ઞાન થના જ મ જ્ઞાને પુણ્ય મદ્ય તતમપદ્ય. હૃદયદર્શિનિ. તદમાન્ હૃદ્યો નામ હૃદ્યો હૃદ્યે નામ ॥ એજે જન્મ્યું કે એ તો એ જ “દુ”ના રૂપનો અલ્પવિસ્તાર છે, અને એને હું જોઈ ગયો છું. તેથી તો એને “હૃદ્ય”, આ જન્મને ગણે જોનારો હતો.

અહો, હું તો મહા ! પણ ઉત્પાદન, જીવોનું સૂજન જ સસારને
નિર્મિત કરે છે. હોનાથી એ રચાય અપૂર્ણ લેખાય છે. અત્યુ, તો પછી
સસારનો મુક્તિ હું નિધિ છું પણ એ સમયે જો ફરીથી આવી
અમાપાયા મોહ પામનાની ભૂલ કરી, તો ખમરદાન ! હું રૂઢ અરૂપ
ધારણ કરીશ ! અને પછી તમામ શુભ ! તદ્દકોડવશિષ્ઠ શિવ દેવલોડહમ્ !
ક્ષણભંગમા સ આગ શિડી જશે, અને પછી શેર રહેશે કેવળ એક ચિન્માત્ર
શિવ !

આમ આનંદ તરંગો ઉઠાડી છું, ને વિવિધ વિચારો સાથે
ગેડીદડા ખેંચી છું, ત્યાં મળળાયુ “ૐ નમઃ શિવાય” ત્રણ માર વાર,
અને પછી તરંગ “જય શ્રીમહારાવળ” ત્રણ ત્રણ આગળ આ
લનનાર કસાથી આવ્યા ?

જાણ્યો જીર્ણત્રિપુડધારી સાધુઓ આ લનનાર કરતા આનંદ
દતા એ સાન થાકના કના મને જોઈને એક સાધુ મારી પામે
“હડોન” કાના મેલ ઉપર કના, કેમ જણુ ? શું થયું ? ગેરે પૂછના
નાગના

જે મે કહ્યું હતું તે એમને શુ, નીચે જરૂરમાથી નીસરતા સ્ત્રોતનું
માન આચમન નીચે મટુષ્ટ થવાની વાત મેં કરી, તે એમને ગમી પણ
મગ્ધ પાત્ર જઈને એકો હતા ત્યાં પડેલનાની વાત આવી ત્યાં એ
ખ આપા જરા જોરથી દિંમત આપતા અને “ચનોડ, આમીજી
મહાગજ ઉત્સાદ દેતે હૈ તે ચતે ચના” કરતા એ જિનર્થો નીચે
નહેલુમા

દોઢે કયા એમ મથો ૧૧૧ નાગે ઉપાડી ઝાળી ને ચાલ્યા
“નાપિસ”

ચપચપ પગ જીપડે કે જેવી ચકાઈ તેવી જિનર્થો ગાનામા
નટેમાગુ મળ્યા એકે પૂછ્યું, “આમીજી, ઉપર કુશળાનેશ મિતેગા ?”

એનો ઉત્તર શો હોય ? “અનસ્ય, અગર આપમે તાન્ત હો તો પથર ખાનેના ઔર જન પીનેકા ઉપર દેગ ભરા હૈ ”

વળી બીજો ચાની મળ્યો “મહારાજ, બહુત -૯૬ હૈ ચન તો”
એને શુ કહેવું ? “ભૈયા, કષ્ટ કે પીડે હી સુખ અધિ- બાતા હૈ
દસલિયે કષ્ટ કરે । ઉપર પહ્લ ચનર સુખ પાઓ । ” ખૂબ રાગ ચર્ધને
એ ચાલતા એક બાર્ડ નામિત ચર્ધને માર્ગમા બેસી મર્ધ દતી, એને
પણુ ધીરજ આપીને પથે નળાવી

નિચાગધારા ચાલી પાડવોતો આ અતિમ પ્રનાસમાર્ગ પાકુરાળ
રાજપાટ આધળાને સોપીને દિલ્હીથી ચાની નીખ્યા, તે આ દેનભૂમિમા
આવીને માદ્રી-કુન્તિ સજિત વસ્યા એના પાચે સપૂતો દેનકૃપાથી ત્યા જ
પ્રખ્યા, ને એ રથગને પાકુરેશ્વર નામાભિધાન પ્રાપ્ત થયુ. એ પહાડના
છેયા, ત્યા જ ભીઝનાં, ને આ ધનન ગિરિરાળેની કદરાઓ ખૂંટતા
બસમપત્ર થયા કૃષ્ણના એ સગા એ પહાડપુત્રો મહાભારત બેસી
ગયા ને અતે એ બધાથી નિર્વેદ પામ્યા, ત્યારે જન્મભૂમિમા જ પગને
વાળ્યા અને ભગવાન કેદારની ગોદમા પરમ શાન્તિને પામરા, ૐ ।

એ જનારે છેડની મજલે ખળ્યા ત્યારે ગસમા ચમેની ચર્ધને દડીપડી
કરીને નહિ જ ગયા હોય ! મર્દના બચ્યા, પાર્વતીના બાળ, માની
ગોદમા જન્મીને માની જ ગોદમા સડસડાટ ચાલી નીખ્યા જન્મી
જાણ્યુ, છત્રી જાણ્યુ, હારી જાણ્યુ, છત્રી જાણ્યુ—ને મરી જાણ્યુ ।

જગતનું રહસ્ય આ મજાગાથામા કેટલું બધું સુપ્રસ્ટ ચમકે છે ।
પણુ એ તો જોવું હોય તેને માટે છે, જોને આખો હોય તેને માટે છે
પાઠો આ આલ્યો અનકનદાનો ધોધ । એડો । બીપણુ મનોહરતા ।
જોતા ચાકીએ નહિ એનો ધૂવનાટ હથ મનમા માળે છે

ઉપર ચઢ્યા, તો મે નીનમ વહેતું જોયું । અનન્નદાના જળ
રનરૂ નિર્મળ નીના કેના રહે છે । જરૂ, ઉપર કેઈ નીનમનો પગ
પીગળનો હશે, તેની આ ગસધારા હોવી જોઈએ ।

એ ત્રણ ફર્ટીંગ ચાલ્યા, ત્યાં તો આવી સરસતી, ધમધમ કરતી, નદીને બેટના હિતારણી, પીગળતા બરફની માગીથી ડહોળાયેના ધોળા જળના કુનાગ ઈગડતી, ને ધસમસતી એ બેટી પડી નદીને । પ્રવાગ-રાગનાળા ગંગા-જમનાના સગમની શ્વેતસ્થામ રેખાની ખૂણી આ નીચ-નચ સયોગ આગળ આપી પડે છે હો । તદ્દન વિરોધી વર્ણ—contrast colours.

આગળ જતા પુન માના ગામ દીકું પાકો બોટ પ્રદેશ એને સામે કાઠે, માર્લેકે ઝેટે નેસકું દેખાયું. એ ગ્રથળ તે માનામર્તિ. બધા પથગતી રેનેટોના ઝાપગમા એક પતરાનું દેખાતું હતું તે જ મહિર. પુરી બઝગીથી સીધા ત્યાં જવાનો સામે કાઠે માર્ગ છે. હતાશ્યા :—શ્રી ગરીનાથની માતા મૂર્તિદેવી અહીં પિરાજો છે

જન્મભાષ્ટ્રમી પગી એક પખવાડીએ આ સ્થળે મોટો મેળો ને ગુજરી બગાય છે, અને ઉદ્ધવજીની મૂર્તિને ખૂન ધામધૂમ સાથે અહીં લાવનામા આવે છે.

કાગડા જોયા, જ્યૂતર દીડા, નાનડડા મીકું મીકું ગાતા, સીસકારતા ચપળ પખીડા દીડા નેમા એક જાતના લાંબ જાતીનાળા ચકલા, Robin Redbreast જેના લાગ્યા

જિતયાં, જિતયાં, તે પાડા સપાટ બોય ઉપર મુચુકુંદ ગુફા રહી પાછળ, ને આળ્યા આ તો પુરીને સીમાકે, ખેતરોમા

એક ઉપર પાચ, ને મુકામમા પગ ધર્યો । ઝં, રસુધારાના પ્રવાળી । મોજ નેરા । કેના આ દસ મર્લલ ।

અધ્યા ડોસા । હજુ તારા પુગણુ. ટાટિયામા કસ છે, હો । ક્યા સુધી ગણેશે, એ જીજી વાત, પણ અત્યારે તો છે ।

અને આજે સવારે પુરીથી પગ ઉપાડયા . પાછા વળનાના વર્ણુતની શી જાણ ? હું તો નદી, પક્ષાડ અને ઘન વનરાજિ નીરખતો,

માઈલના પથરા જોતાનું જ જૂથી ગયો । વિનાયક ચટ્ટી પછી ડાબે હાથે આનતા નવા શીખ ગુરુદ્વારામાં અમે થોડા રોખાયા એ વાત હવે કાને. અત્યારે જા થયા છે, ને લખું છું તે પણ વચ્ચાતું નથી, સ્વયમપિ લિખિતં સ્વયં ન વાચયતિ ।

મઠચટ્ટી, તા. ૩-૬-'૫૩

આ તો અહીં સુધી પગ પહોંચ્યા, પણ ક્લમ રહી ગઈ પાછળ । ઘાટચટ્ટીમાં મેં ઢાંગળ ઉપર કાગુ દેખાય ત્યાં સુધી નોંધ કરી, કેમ કે નોંધપોથી મિસ્તરમાં રહી ગઈ હતી, તે છેક સમીસાગરના આવી હતી એ ઉતાવળમાં કેટલું ચ ટાવ્યું રહી ગયું હતું. અહીં એ ટપકાવી લઉં .

વસુધારાથી પાછા ફરતા મારી જરફની જૂથ થોડી ભાગી હતી. સૂરજ જોયે આવ્યો હતો, ને તેને ડે પ્રતાપે પહાડો પૂર બહારમાં પ્રગટ થયા હતા. માના હોઆ પછી સામે દિગ્ગિરિઓની જે શ્રેણીઓ દેખાઈ, તેમાંની એકમાં નખશિખ તુપારાન્વાહિત ધરણ પર્વતોની પરપરા જોઈને હું સંતુષ્ટ થયો હતો. આખા ચ જરફીશા જરફ્યોસલા. ખીન્નુ, પેના વસુધાગના દસ્યે જોમો ફરેલો જમ ફૂટી ગયો હતો. ઉપર ચઢતે આવ્યો ધારાઓ ઉપર જ ફરેલી હોનાથી ખીન્નુ ધ્યાન ન્હુ નહોતું પરંતુ પેના માથે સરોવર હોનાનો જે નહેમ જોમો થયો, તેને લીધે એવો દષ્ટિકેર થયો. જેમ નીચે જિતરતો ગયો ને પાછળ જોતો ગયો તેમ પડખેથી ધારા ઉપગની છત દેખાતી ગઈ છત જેવું દેશું ચ નથી. જમશ્ચી તરફની ધાગ જે જરફના રેડામાંથી નીસરે છે તે રેડો છેક જોયે સુની ચડતો દેખાયો હતો. મતલબ કે ઉપગ સપાટ પ્રદેશ નહોનો, ને તળાવ-ફળાવ કઈ નહોતું.

અનુ. અમે વિનાયકચટ્ટીથી જિતરતે ડાબે પડખે, નદી ઉપર નવા બધાયેના પેના શીખ ગુરુદ્વારામાં જિત્યાં ત્યાં પાટિયું છે કે " આ ગોર્ધિઠ ઘાટ છે, અહીંથી જાર માર્ગનો માર્ગ છે, ત્યાં લક્ષ્મણજીનું

મદિંગે છે.” અમે મહાનગા જઈને બેઠા ને ત્યાં ગહેના માણસ સાથે તીંગતે રાતો દરી. જાણ્યું કે ઉપર હેમકુડ સામન જે ધામ છે ત્યાં ગુરુ ગોવિંદસિંહે પૂર્વજન્મમાં તપ કર્યું હતું. આની ખબર થોડા જ વગસો ઉપર શીખોને પડી હતી. ત્યાંની યાત્રા જૂનમાં ખૂબે છે, જ્યાં એક શીખ જુરાન, મા, પત્ની અને બે માળકો, (એક ચારેટ્ટુ ને બીજી છએક વગસનું) સાથે આ વિકટ યાત્રા કરીને દમણા જ ઊતરી આવ્યો હતો.

પેલા બાઈએ કહ્યું કે એ રથાનના ગહેનાગઝોના કહેવાથી ત્યાં લક્ષ્મણજીનું મદિંગ ખંધાયું હતું, ને પછી હવે ગુરુદ્વારા પશુ થયો છે આ બધું જોતા અને લાગ્યું કે ત્યાં શીખ ધામ પશુ જમાનનાનો વિચાર કોઈ રીતે ક્યાકથી ઉપજ્યો હશે. જેમ હોય તેમ, શીખ અને સનાતનીનો યોગ સુદર છે, લક્ષ્મણજીનું મદિંગ શીખધામ અને, એથી કુડું બીજું શું ?

તેડે ■ કે ત્યાં ઉપર વિશાળ સરોવર છે, ને અત્યંત સુદર રથળ છે. ૧૪,૦૦૦ શીટથી વધારે જાયો એ પહાડ છે.

અમે આ કાઠેથી જોયું, એક નવી સામેથી આતીને અનરને મળતી હતી તેને કાઠે કાઠે ઉપર વિટ્ટ કેડી ચઢતી હતી બાગ જ માઈસિમા આટલી જાગ્યાઈ, તે કેટલો બધું જ gradient ઢોળાવ હશે !

અરતુ. આગળ આવનાં એક શૃંગ ઉપરથી ધુમાડો નીકળતો દેખાયો. પાકુશ્વર પામે જતા એ કુંગર સામે કાઠે આવ્યો. ઉપર દેવદાગના ખાડ વિમા સગળના હીમ. કેટલાક સાવ નાગા થઈને તારના ચામના જેના જિના દતા. દન દનો. બીજે દન કાંતે ગળના પીપતચનો-મા સૂને સૂને સામે સામે કાઠે જીએ ગળનો દેખ્યો.

~ નાડકેશ્વરમાં યોગવટ્ટી તથા વાસુદેવનાં દર્શન કર્યાં. તે વખતે આવતી થઈ. બહુ મદી ચડી, થપ્પી જ...અહીં ચઢના થયા જ છે.

ધાટ્યટીનાળો દુકાનદાર પોતાની બદમાસી માટે પ્રસિદ્ધ થઈ પશ્ચો
છે કાવિલ તબજુહ્દર તત્તલ ।

બસ, આખે રસ્તે સામે બઢરાધેટા, ઘોડા, ખચ્ચર અને ગધેડાની
વણુકારો મળ્યા જ મરે છે એ આવે છે ત્યારે એકલદુકન નહિ પણ
લાવનશ્ચર્યે જ આવે છે શેક્સપિયરની આફતોની જેમ they
come not single species but in battalions

પદ્મમે માર્કસે દેવદાર પૂરો થયો, ને ચીડ—pine આ થો ત હજી
આને છે રસ્તામાથી એક સંકુ ચીડફળ—pine cone જડ્યું, તે
અધાને બતાવીને ટર્પેન્ટાઈન તથા રોઝન આળખાવ્યા

અને એ જ માર્કસે સામેની પહાડ તારી ઊધડી, ને ગોમુખમાથી
શિખરયુગન સામે આવી ઊભું. ઉપર ચઢતે પાછળ ફરીને જોયું તે જ એ
વસુધારા જતે પણ સામે એડું જ ધનનદ્ય દેખાયું ત્યારે Queen
Sheba's Breasts (Quiler Couch “King Solo
mon's Mines”) યાદ આવ્યું એ- માર્કસ સુધી આ મુન્દર
દર્શન થયા હતા

શુ બીડ ! શુ ઝવડા ! શો ત્રાસ ! પહેના આ યાત્રાની નિહિતા
નિસર્ગજનિત દત્તી હવે માનવજનિત ત્રાસ એને ક્યા પે આગી મળે છે
મોટર જલ્દણી આ યાત્રાનું નવું ત્રાસે બાધું રી હી છે એનો
માળખજો ગદરાન ઉપર, દિંદુ ધર્મભાવનાની પવિત્રતા ઉપર અને
માણસાઈ ઉપર, આગમ નથનો એનો પ્રતી મળો છ ધગમુથી એ
ઉત્તરનારીને અપશે ને અર્ધો જોશીમદ સુધીની યાત્રાને ભગખા જશે
સાડું ! તું ત્રાસ ! ત્રાસ ગિનાડી ઘોઘા આ થો ! દિંદુ ધર્મભાવનાની
જડડપ સાડું ! ત્રાસ એમત મૂળખાવગને પગ આ જૂખ્યા સમાગી
વરુટોળા ગેજા મી જરાના કે । અત્યુ કાગળજ જે ને તે
યોગ્ય જ છે ખીમ્તુ ન્યુ થરાપણ કે જ નહિ મતુ જ યોગનાપૂર્વનું

છે, આધાનાના ગોળાગાર નથી એ તો હૃદયની કોમળ બાંસના આનું
આવું ખોલાવે છે, વિવેકને પણના આસરીને ।

તા. રજની સારે ઘાટથી નીચાને ચાલ્યા નિષ્ક્રમ ગાથી જોશી-
મહાની ચડાઈ, પાછળની તોર માર્કની જિતગઈ પડી, ગમી એમ
હડની નરતુ મીસી બની ગઈ ।

જોશીમ તરફ આગળ વધ્યા તેમ પળીઓનો કલગ ઘણો વધ્યો,
તેમ એ પળુ દર્શાવે ન મળે । માત્ર ડાગડાનો કવચિત્ સભળાતો
ખોખરો રત તેમ અપરાધ એ પળી વચારે જ્યાં એ એ છે એ કહે
છે—“ચુ દિ દી ડિ, દિ દી ડિ, ચુ દિ દી ડિ, દિ દી ડી ।”

શુ તાપ પડે છે બાઈ । આસ્તાન કે આકૃત આપ । અને અમારી
ચાન છે કીડીને વેગે ના, એમ પળુ નહિ, પીડીઓ તો અમને વટાવીને
કેટલી એ આગળ નીચી જતી રહે ।

પદાડોના પડખા જોભા ચીડથી ભરેલા કે હિપર ધારે ધારે એની
ખારો દેખાય છે, જાણે મુડનનો સમય થઈ ગયો છે । પદાડનાયાની
રોમાડની ઔપધિ વનસ્પતય લોમાનિ મૂલ્યા (વર્ષનાના) ત્વચ પ્રાવિશન ।
એનું અંતરેય વાકા માર્યું બને છે અથવા, ગોડી નિ પુરોત્તમનાસ
દે છે તેમ, નિતાઈ ચિત્ત હોવે પુરુષ શરીર, હરિ હરિ ચિત્ત ગયા વહે નીર
અગ્નિ એ ગિર્ગિનયનના નીચ, ન આ નનાની તે પુનઃ

મને પાગ મરુગ આ પડોચા, ત્યા નદાયા ધોરા, એ વૃદ્ધની
તમિયત ધણી જમડી દત્તી ન્યુમોનિસ થઈ ગયો હતો એ ગરુગ માને
કાંકે છેવટે છૂટ્યા એક વૃદ્ધા, ને એક વૃદ્ધ જે ચૂડી ચગરાડે ચડી, પળ
સઘડી પડ્યા કોળીએ તો આગળ વધતુ જ નહ્યું, પાછા પડતુ નહિ ।

વાદ સઘ નાદ । ... પળ એના વર્ષનમા મો રસ નથી. મને
રસ કે પ્રાસની મોજમા

ગરુડગ મામા જમી કીને અમે ગપાડ પડી નીચલા ને ડહમે
માર્જિત ધીનકોટિ આવી ની બી. ' મર્જ રખત ન્યુ પ્રનાગમા મેં
મસની ગદ બેતા ટોળા ની. દના, નાથી આ મ્તા વ ર્ધી મય
મનાનો તા શ, પશુ મ્તાન્ગ મધી આખો મ ન માનરખી નાનથી
ક્રમેકસ બરેની દની તા બેકામ પશા દના જોર્ડ જોર્ડને પગ મૂવે
પડતો દના દટિપૂત ન્યસેપાદમ્ ।

મસ ન પકડના અમે મદ મુ ધી પગપાગા આન્યા છીએ. સામે પાડ
મોટા ગમગીનો નવો ગ્તો આયો જાય છે, એણે આ મુદા માર્ગનું
ગણુ ધોની નાખ્યુ છે, દૂધ પી ના કોર્ડ ન મજે, તેથી દૂર સરતુ તો
સરતુ, પશુ માવો, ને દર્દી મુદા મજે છે, જ્યા પડેના દ-કેદ દ બીડ ગ્દેતી,
ને આના પશુ કાકા ગ્દેના । “ દનો જ્યા વાસ જુનમુનો ગૃગાનો ગાન
ગાયે છે ” ।

કાગ ભગવાન ! તને તે તુ કહીએ ।

પશુ આ તો મધો જૂનનાણી, સાધુગાર્ડ કમળાટ થયો જમતની
ગતિ કાળ, સ સારના સ સરજુની અભિષ્ટિ અર્થે, વ્યાનકાગિક સત્યના
ઉત્કર્ષ માટે જડગી છે કે આ મદાપદાડોના પડદા ખૂટી જાય, એના
વનો માનવીની મદામક્ષામા બલિ જની જાય ને એના પેટાગ પોતાના
ખજાના એની પાનાગમૂખને સતોડના હિનાડી નાખે, કારખા ન બધે
રથપાય, કુલગઉલોગ કૂલેકાને, નામગિ સમૃદ્ધિ અને સભ્યનાની
હરીકાર્તમા ગ્રામ્ય સાદાતનો હોમ થર્મ જાય, જમતના બાઈગધ દેશોની
સાપત્તિ દગિકાર્તમા ગદનાન અને એકદ ગીતે ભારત હિનત
મગ્ત તથા ખૂમ સાધનગવિષ્ટ જની રહે, કાસ્મીરની જેમ હિમાનયના
તુપાગમડિત શિખરો, યુધ્ધકુળે અને વન ઉપવનો પશુ શ્રીમતોના
વિચારસ્થાનો તરીકે પોતાને ધન્યભાગ લેખતા થીએ, પડાડના બપરા ઘેટા
લામશા પશુમિ સહ સ્વાહા એ શ્રુતિક્રિત અનુસાર વધારેમા નધારે

મુયોગિત રીતે માનવીની સાચીખોળી આસ્ત્રકતાઓની પૂર્તિના યત્નમાં યોગ્ય યજ્ઞ—દૂડામાં દિમાનય ત્વર, હિલોગ, વેપાર અને આગેદ નિનોદ પ્રમેદનુ ધીખણ “ટ્રિસ્ટ” કેન્દ્ર બની ગયું છે.

પીપ નકોટિમાં યાનાબારને લીધે સાવ ખૂદના મેદાનમાં ગત ગાળી હતી, પણ અર્ધો, અધ્યતીમાં, યાત્રાની લાઈન મોડગ્સે બદલી નાખનાથી, મોડગાં જગા મળી છે

મહલચટ્ટી, તા ૪-૬-૧૯૨૨

કેલગથી ચમોલી (વાલ સાગા)નું વર્ષુન તો થઈ ગયું છે, હવે એ જ માર્ગ હિન્દો આવ્યો છે માર્ગી આજે સવારે ૪૦૦ (૪૨૦ નહિ હો.) વાગે હુ ઊપચો ચમોલીનાળા પુન આગળથી ડાળે દાથે બગનાન કેદાને માર્ગે ચલો. જ્યુ જ જાણીતુ લાગ્યું જિતગની થઈ ચડ, ને ચડ બની ગઈ જિતગ, એટલો ફર- મે નાની ચનીઓ પસાર નીતે જોપેશ્વર આ યુ, જ્યાની મે પહેલા વખણાયેલી દુધાને ત્યા પીધી, સદરહુ મુજબ સરસ હતી, ને દુધાનદાગ પણ સર-સરી નતો એનો એ હશે

જોપેશ્વર મદાદેનુ મહિં છૂર્ણ પણ પિશાગ છે દર્શન કર્યા ત્યા પરગુગમની ફગી, ને મણેશ, ને જીજુ કેટનુ ચ બેથુ નેનુ છે ત્યાના પૂજારી રાનનકને દીધા બધા મહિરોના ઘાટ જગતાથજના મહિરના ઘાટના છે. આ આનાગનુ મગ્ધુ વર્ષુનના અર્ધો અતિવિસ્તાર થઈ જાય

ઓર આજે મહો! મુજગતીઓ તો રોગ વાગ વાગ મળ્યા મે કે આ યાત્રામાં આ સાન એમનો દુધના વળ્યો છે

ત્યારે, અન નદાનો સમ હેડગો મુ મી કોમળ ન્યુનુ નામ છે! એ પયુ અમર અ-ન-મ-ન-ના! મોગ ન મગે આ દિમાનયમાં જ્યુ જ જાણે કોમળ આ વીંછિયો હેડ પયુ, માનવીને મ. પડાવે છે,

પણ દોરદાંખર બીજું છોડીને એને પહેલો ખાય છે. એની એમના મોં કે જીભને કશી અસર નથી થતી ! માત્ર માનવી એનાર્યા ખમાતો નથી !

ત્યાં કાખર દેખાઈ. આપણી કમ્પાં કંઈક મોટી છે. પેલા “ટિટ્ટીડિ-ટિટ્ટીડિ”વાળાં પંખી દીણાં. એની પૂંછડી લાંબી ને માછલાંની પૂંછડી જેવી પહોળી ફાટેલી છે. રંગ કાળો ને અમુક ધોળો ભાગ પણ છે. કલકલિયાં જોયાં. એનો કંઠ કુણો ને મીઠો છે, આપણે ત્યાંનાં કલકલિયાં જેવો આનો કંકેશ અને કલજલાટિયો નથી.

પગ પવનપાવડી જેવા જિપજ્યા; ચાક વજેરેએ વિદાય લીધી ! મહત્તરી ચમોક્ષી એ માઈલમાં જરા ઓછું, ને ચમોક્ષીથી મંડલચટ્ટી નવ માઈલ. કુલ ૧૦૧ માઈલ તો ખરા જ. રસ્તામાં પરવારી, નાહીધોઈને હસેક વાગે આ ચટ્ટીની ધર્મશાળામાં પહોંચી ગયો છું.....આનન્દ આનન્દ છે. તે સિવાય બીજું કશું જ નથી.

ધાન વાવવા માટે પાંસળાં ચપ્પી લ્યો એવાં બળદીયાંથી ખેતરો ખેડાય છે, ખાતરની ઢગલીઓ વળાય છે, હળ ચાલે છે, સમાર દેવાય છે. ઘણે સ્થળે તો દર ચોપાઈ પણ ગયાં છે. નદીનાળામાંથી ઘણી યુક્તિ-યુક્ત કુનેદથી પાણીની નીકો વાળી લેવાય છે.

નાનાં તેમ જ નાનકડી નદીઓ જેવાં ઝરણાં પુષ્કળ છે. અહીં જ સામે મુન્દર વહેળો છે. રણિયામણું સ્થળ છે.

જાણ વાગ્યા છે. મુકામ ઉપરથી બિતરી, બજાર પસાર કરીને, એ જ પુલ ઉપર પાછો આવ્યો કે જે વાટે હું આ ગામમાં દાખલ થયો હતો. વીસેટ શીટ નીચે સુંદર નદી નાનામોટા પહાણમાં રમતી રમતી, ખળખળ દસતી ચાલી જાય છે. હું પથરા ઠેકતો નીચે બિતરીને તેને કાંઠે એક શિલા ઉપર બેઠો છું. નિર્મળ સ્ફટિકશું જળ, ફેન-મુદ્રણ-તરંગ ! પથરાઓની ચડજિતરમાં નાનકડાં ધોધાં રચતી, આમતેમ દિલને ડોલાવી નાખે તેવી રીતે અંગોને મરોડતી પોનાનો માર્ગ કરતી જાય છે.

કવન જગતી મને ધર્મ જુગલૂના સદેશ મુલાવે છે, એમાનુ થોડુ થોડુ દ યાજી જકે દુ, પણ ધણ નથી સમજાતુ પણ એ કેવુ બોને છે. પેના છુનશુવિમાને પણ આગી જાય છે. શોભા કીર્તિ અને જીભડી, એ નો સ્ત્રીના મુખ્ય અસ ગલા ને. તેથી તો શ્રીકૃષ્ણે એને નારીના પ્રધાન સમજોડપ ગણાવીને તેમા પોતાના દર્શન અજીનને ગાળ્યા. એ- દાણુ પણ મૂગી મરે, તા એનો જ માપ ગર્ભે જાય. પેતુ ચમરામિયુ છે, કે અમેગિનામા એ દમશીને અદાનત આગળ ખડો ગવામા ખા-યો એના ઉપર એવો આરોપ હતો કે એણે પોતાની દમસણુને માગ માયો હતો ન્યાયાધિશ અને તોદમતદાગ વચ્ચે વાનચીત ધર્મ આ રીતની થઈ

ન્યાયા-અત્યા ખાર્ડ, તે મગ્દ થઈને ખાર્ડ માણસ ઉપર હાથ ચડા થો ?

તોદમત-પણ સાહેબ, એ સનારે બીને ગત મુધી ને ગતથી માડીને સનાર મુધી બસ મોનમોન જીને માડુ માથુ ખાર્ડજન છે, તે માગથી છેવટે ન ખમાયુ, ને વાખ વાનાં જગતા પણ એની લપનથી બધ થઈ નહિ, એટલે શુ-રુ ?

ન્યાય-પણ એ નેરા શુ માગે છે ?

તોદમત-સાહેબ, એ તો એ કેતી જ નથી !

આયુ કઈક આ નહીનુ છે. પણ મોગે કે, કે એ મો ધણુ ગમે કે, ને જીવનમગ આમ માગી સામે બો-ના ધરે તો યે મને ગરના ધરે !

મન વિચારે ચદયુ સર્વ આતમબાન બોવો, અનુભવવો, એ સર્વ સાવનનો ધ્યેય એને મદા વિન્ટ સિદ્ધિ નહી છે પણ જીએ તો ખગ —કેડા મીડો ધવન નાય છે, સૂર્યનો કેમગ તાપ હનકો હનકો તમે છે,

માટી પથ્થર આ બધે નિમ્તર્યા, મારા પગને પખાળતી આ સરિતડીના
જઠ કિલોના કરે છે, અને આકાશ એ સર્વને મનનખ અનનશ આપતું
જુઓ, કેવું ખાતીખમ છતાં સજારે ભર્યું છે ।

અને પડી જુઓ આ નાના આ પાંચ સિનાય તમા ખીંટ કોઈ
ચીજ છે ખડી ?

આ નાના જ શા માટે ? પશુ, પખી, મ્યાવજ જ ગમ મધુ જ
જુઓ, યરિક્ત્ર જાણી જગમ ચ પતંગી ચ વચ્ચ સ્થાવર ચ, એમાનું કશું
પણ એવું છે ખરું, કે જેમા એ જ પાંચ સિનાયનું, આ નાનાના
અણુએ અણુના એ જ અશો સિનાયનું વશુ વશુ હોઈ શકે ? ત્યારે
અધૂલત પણ સર્વન આ સર્વ હુમમ છે, એ સર્વમય હું છું, એમા તે
વધારે પડતું અધરું સમજવાનું કયા આપું

આ બાજુ રૂપ ગની વાત થઈ અતઃ જુઓ, તો એ જ સત્તા,
એ જ મૂર્તિ, એ જ આનદરૂપ આત્મા. જે સચચર, દષ્ટાદષ્ટ સૃષ્ટિમા
નથી, તો ખીજું છે જ શું ? આ લાખો, વરોડો, અખળો નામ
રૂપ રંગ આકારના જમેલામાથી વ્યક્તિમાથી કે સમુદાયમાથી, એટલે
એક જ સત્ અશ લઈ લ્યો, ને પછી શું રહ્યું ? “વશુ નહિ” પણ ન
રહ્યું । ચિત્ત લઈ લ્યો, તો સત્ને અનનશ કના ? આનદ લઈ લ્યો, તો
ચિત્ત તો રહ્યું જ શેવું ? . એ જ, એ જ સર્વજ છે, એ જ હું છું,
તું છે, તે છે, એ જ આ છે, એવું છે, પેવું છે નથી તો નશું જ નથી
—“વશ જ નથી” પણ નથી ।

વાહ ! આ નરી એકલતામાથી, કોરીમોરી અદિતીનામાથી આ
બધું નિનમ્યું । અરે, નિસ્થા જેવું બારમું । આત્મા વા દ્વમેક એવામ
આસીવ નાચલિચનમિપત્ । પહેના સત્ જ હતું, પહેના અસત્ જ હતું,
પહેનો આત્મા જ હતો, પ્રથમ અલ્પ જ હતું, અગાઉ એકમાન મૃત્યુ જ
હતું . નારનાર, નિવિધ પનારે હિપનિરદો આ વિચિત્ર અદિતી

વરતુને સમજાવના માટે ફેરવી ફેરવીને યુક્તિઓ ચોજે છે, કે કેમે ય યો
ઓ! જરીક સમજો અશ પણ માનવબુદ્ધિમાં બિતરે ! અરે, પણ આ
તો રપટ અનુભવની નાત છે, એમાં ગમ્મને અનનાશ જ કરી ગયો ?
શુ મહેશો ? શેના નડે મહેશો ? કેવી રીતે મહેશો ? ચદ્વાચાડનમ્યુદિત યેન
વાગમ્યુદયતે કેન ક પસ્યેત પણ જાત્રી શી લમણાદોડ ? ઉનના
ગોટાળા વધારવાની નાતો છે સમજાવના જતા હિલટા કોચા વળે છે, ને
સાગો જે ઘઈ થોડું સમજ્યો હોય તે ય ખોવાઈ જાય છે, તેથી તો
તદેતત્ત્વ મૃપિરગિરા પુરોવાચ નૈતદર્શનવ્રતાડવીત ઝં ઝં ઝં ! એ જ
પ્રેમ ! એ જ આનન્દ ! ! એ જ મે ! ! !

તા. ૫-૬-૧૯૨૨, વર્ણાયાકુટ

આજે સવારના ઠા વાગે રવાના એ ને જે ખાડી લાગી પડી !
“ઉત્તગપથ”માં જે તુગનાથ છોખ્યા પત્રીના સન સન માર્જનના
આશ્રીબાણ છતા સવન વનને લીધે ચિત્તને દગી નેતી ગતનાર્જના વર્ણન
હોશયી થયાં છે, તે જ હવે ઉનડે ગતે ચડાર્જમાં પનદાર્જ ગર્જ પખી
ઓના મનરવની શી વાત કરવી ! કોઈ ગાય, કોઈ મીસોનીઓશી
વાસળીઓ બળાવે, કોઈ બલ્લે પ્રમો -રે, કોઈ -યનમા -ગીને સતોય
પાગે, કોઈ સત્યાવે, કોઈ દોસનાવે, કોઈ મનાવે, કોઈ બટના -રે
બધી જ કોમન, મધુર, મનોહારી, હૃદયને સમુદ્વસિત -રે તેવી
આ હમય રેનાતી રાણી અમારા “પહેનવાન” નામ- એક સાર્થ
આ દાડનાને હયમયાની નાખે એની ચડાર્જ સામે ઢળાદમયો વિરોધ
નોધાવતા દતા, ત્યા એ પખી બોલ્યું

મે -ત્યુ, “આ શુ -ડે છે તે સાબજો તો ખા ! ”

‘ શુ મહે છે ? ’

‘ ફરી સાબજો-જુઓ, “ એ તો હોય હોય, એમાં શુ ? એ તો
હોય હોય, એમાં શુ ! ” એમ મહે છે

“હા બાઈ, સાન સાચી વાત

ડાળી ગાજીએ ઝાડીમાં પાટડા ખમજ્યા અને લાગ્યું કે કોઈ મોઢું
જનના સચનું હોયું જોઈએ મેં જરા આખો માડીને જોયું, પણ
કશું ન દેખાયું ખડખડાટ આગળ ચાલ્યો ને એ-એ-એ જનનાર
ડાળી તરફથી ઊતરીને જમણી ગાજીએ ખીજીમાં ઊતરી ગયું ફેતરા
જેનું તો ખરું જ હાથપુટ, નોટા ઝાનાળું, દોઢે હાથની પૂછડી
છેડા તરફ જડી થતી, પૂઝું છેડા તરફ અર્ધો ભાગે નાનું, મો કાનની
ટીશીઓ અને અડધા પગ મળા, શરીરનો એ-દુ ગગ જગ આઠો
આસમાની, આગના પગ પાછના પ્રતા નીચા જેને અગ્રેજીમાં
Lamur -કે છે ને જનનું હોયું જોઈએ અથવા તો વણિયરની જાનનું,
પણ ધણ વધારે મોટું, બહુ ડાળું

આજ! મારો મારો મિત્ર! જમણી તરફથી લનના આવ્યો-
“ઓ મ્” “ઓમ્ પખી” તો તર ચર્ચાયો ધન્ય હો! લગભગ
એ ફર્તાળ સુધી સભળાયું ઓ મ્, ઓ મ્.”

પત્રી બધેયો ખી ચો-“પિત પીઠી” મેં તરત વાધો ઊઠા થો
‘ઓ વાત બોલી’ મોનો તુહિ તુહિ’ અને ત્યાંથી એ પખી
“તુહિ તુહિ” બોલતું ગયું કાપવાની જેમ એનો ગસબ લનના
વાનાર ગુને ભરી દે છે

પપીદા! પિયુષી બોલી ન બોલ
પિયુષી બોલી ન બોલ, પપીના
તુહિ તુહિ એ બોલ

ચ, ચ, ચ-’ બીજી વાત નહિ

જનનચની આવી પાગરનાસા છાડી દીધું, ન બીમસેન ચટ્ટી
આવી ત્યાં દૂધ પીને બાંધે ઉપર ચડ્યા છુમનાય ઘાસના વન,

ચીડમાની ત્રીજી ઝાત " રઈ " અથવા ચીંદુ, જે મીઠા સાકડા બિયા ચીડ છે, ઉપર ચડતા આસપાસના કુગરા, ખીણો, ચોગીઓ બધુ જ આ સુદર વૃક્ષરાજિથી ભરેલુ છે

શી આ એકાંત તુગનાથની દશા ' માત્રીઓની બીડ, કુડની અસહ્ય ગદ્ગદી, નવુ મળેલુ પડા બાહ્યલોનુ તોડાન . .

ચડયા, બિતર્યા ' . ઔસથી ભરેલો આ તુગનાથ, પૂરી મોસમમા શિનભેગીની ધૂણીની શિખા શો વાન પ્રળપી બિહતો હશે.

ગર્ભ નખને બાણિયાકુડ તરફથી ચઢીને ભીમમન ચઢી તરફથી બિતરતે નવુ ઊમા નાના નાના સસના જોયા હતા. એને કન્ડ કહે છે. આ વખતે વિશેષ બાણ્ય કે એ યશુ એટલા સુવાળા હોય છે કે માનવી નો હાથ અડે કે તગત એ મરી જાય છે. અહો ' માણસમા કેટલું એ ! આ વનરપતિ રીંછિયો માણસ પાસે આવતા જ તેને એવો ડંખે છે કે દિનસો સુધી લાલ્લ જાણે છે. ને બદગ, ઘેટા, માય વગેરે તેને નિગતે ખાય છે, પણ એની છબ્બને નનળતો ય નથી ' માનવી પ્રત્યે એવી એને ખીજ ' અને પશુમા, આ કડ પચગના સ્પર્શમા જન્મે, શુવે ને મરે છે, પણ માનવીના સ્પર્શમાજથી પ્રાણુ છોડી દે છે ' બધા પશુપખી માણસની ગધથી દૂર નાસે છે, એ બાણીતી દખાવત છે

એટલી બધી ધમાન ચાને છે, એટલો જનમલાટ થઈ ગયો છે કે મહા ક્યો આ નોક ટપકાડુ છુ .

શનિવાર, તા ૬-૬-'૬૩, ઉર્લામઠ

પખી નન જોને !

ચાર વાગે બિડીને જા વાગે માણુ આવના હજી તુગનાથની બિતરાર્થ ચાને છે, એકસગ્ગો ઉતાગ છે જેવો જગનમા પ્રવેશ કર્યો

તેવો જ પખીર ઘેરી વળ્યો. ચોતરફથી એમની અમૃતસન્નાહીઓ રેલાના માડી, ઢેલુ ઢેલુ બોલે છે—“શુ દરો હો” “કરાગ્ના તો ઢહીએ છીએ” “એટલુ બહુ શુ?” “વાદરે” “નારે”
સ સાગ્ના બ્યવહારમાં થતી નગભગ બધી વાતચીતો આ પખીઓના કલમનાટમાંથી નિષ્પન્ન થાત છે એ બધામાં પ્રધાન સુગ હતો—“ઓન-વોય સુર્જ જી હુ” એમ ઢહીને પછી બાણે હસે મોઝા બેઠાગની બાણે મસ્કરી.

પગ તુ તે સર્વની વચમાં એકનાયો એક લનનાર, બર્યોપૂર્યો સુરીનો, સ્પષ્ટ, શુદ્ધ, નાન તથા હૃદયને ભરી દેતો રણકે છે—ઓમ્! એ એક જ પખી મોનતુ હોય છે થોડે દૂર સમજાઈને એનું આદ્વાન શ્રવણ-ગોચર થતુ વિગ્રમે, ત્યા તરત બીજાનો પ્રણુપોકાર સાગે. બજારના માડે છે. બરીપથે આ પખી છે જ નહિ બાકીના ત્રણેય શિનપથે કોની મગન પ્રણુન-ગમઝટ વનને ગજવતી ગહે છે આ હજારો ચાનીઓમાંથી કેટલાનુ લક્ષ આ વિગ્રમ તરફ આપ્યોતુ દશે! આ બધી મીઠી પગ તુ ગજસી પખીઓલિયોડપી વૈષ્ણવી સાયાની વચમાં રણકે છે આ એકલ પ્રણુના આદ્વાન ઓમ્! ઓમ્!

અમે ભોડમાન્ય ગણ્યતા યાત્રાપથથી બેઠા ચાનીએ છીએ, એ દકીકતની ચન્ચાર સઘમાં વારવાર આવે છે મતભેદ નહિ જગતિજ આમતમાં નથી હોતા? આવતા આવતા “પહેનસન” રહે “નરતો તો આપણે લીધો છે તે જ ખરો છે પહેલા સસારી ભગવાનના દર્શન કરીને પછી બાવાને પાપે ચડવુ જોઈએ”

મેં સામુ પૂછ્યુ, “પહેલા બાવાનુ શમ્ભુ લઈ, બહુ જાણના જેવુ જાણીને પછી જ સસારી દેરને પડખે ચડવુ વધારે ઇષ્ટ નથી? એ જ ન્યાયે તો પ્રથમ વીસ વર્ષ ઋષિત્રુજમાં રહીને પછી સસારમાં પડનાનુ વેદો રહે છે. વેદમનુચ્ચ આચાર્યાડતેવાસિનમનુશાસ્તિ । સત્ય વદ । ધર્મ

ચર । સ્વાધ્યાયામા પ્રમદ । પ્રગાત્તુ મા ક્યવચ્છેત્સી ઝયાદિ એમ
મા વિગાજનો પામે । મ્યો પગ જણાં લોગનાં સત્તયે એ સાગ માગ્યો
દેવ, નિહાડે નીમાતીને ગોબા થો હોય, તો જ તે ખગેખરા ખીતી
નીગે ”

x

x

x

ત્યા મધ । નન કે ત્યા પેતી નથી બસ ખેતી છે ત્યા નનગોખા
ગોગી છે એ બેનો ગેગ ખાનો નથી નીને નીકે પદાડોના પગ્યા
ખેતીથી બરના રૂ છે છ માર્કન થયા દરો, નીચે ની મુની ગિનયા, ને
ગાનગમ્ય ચની આરી ત્યાથી ને પદાડી ખેતી લાગી, તેની શી નાત
રીએ । સામે ઢાઠે માછતો મુધી જાયા હુગગ નખશિખ ખેતીની
પાથોથી બચ્ચ । અને નાનામોટા ગામડાથી આ પદાડોની ગોઠ
મઠાર્ક ગયેની છે દરય ખૂન આદુનાદલ છે અને ચાનીએ છીએ એ
તમ્મ પશુ એ જ ગિયતિ દરો, પરન્તુ એ અમારી નીચે હોનાથી અને
તેને વેર્ડ ગન્તા નડોતા નનગોખાને બદલે દલે આ જનશોખા આરી

દલે છે મુધી ચીડ, જોસ કે એમાનુ તથુ જ નથી હુથુના મુદર
દક્ષો ધણા છે પડોપા ડીનો પશુ નમડો ધણો છે

એમ મથગે ઝગ્ગ ઉપગ મોટુ બધુ ઠનેમનન પાટિયુ લગાનુ છે,
Height above sea level 5000 ft .. ત્યા ખેસીને થોહુ
ટાચણુ નુ .

આ સાન યાત્રામા ચોરીએનો ઉપદ્રવ અસાધારણ છે યાત્રા પશુ
અસાધારણ છે ને । જાગેલી ॥ પ્રમાણમા બ મારી પશુ નિસ્તરે છે.
બે દિનસથી સાબળાએ જીએ કે ઉખીમડમા ઘણી ચોરીએ થઈ, ને
સાત આપ સાડુ વેશવાગી પ- ૧૫૫ પશુ કે ચોરી બદમાસી ગ્વા માટે
સાડુવેશ જેરી સનડ ખીગ્ગ ગેમા મળી શકે ? ગ્ગે આનના આરી
ચર્ચાએ ધની સાબળા.

ઉપી પહોચીને ધર્મશાળામાં કેરા નાખ્યા છે મદમા દર્શન કરી
આવ્યા કેદારનાથની શિયાળાની ગાદી આગળ બહારી કેદારની વ્યવસ્થાની
કમિટિએ નીમેતા બ્રાહ્મણે અમને લાખી લય- વાતો સબળાવી, ને
પત્રી, મ્હો જોઈ ચરણોદ્ધ શુ બોલીને આપ્યું હશે ? વિઘ્નપાદોદક
પીવા પુનર્જન્મ ન વિચલે ? આ બગરાન કેદારનાથના સાન્નિધ્યમાં રિષ્ટાનુ
પાદોદ્ધ કયાથી આવ્યું ? .. કોણ પૂછે છે ? પછી બીજા મદિરમાં
ગયા ત્યાં દુર્ગાઓ, કુમારીઓ, પાર્વતી, મહાદેવ, પાડવો અને બીજા
કર્ષક દેવદેવતાનો રાજુમેળો બચો હતો ત્યાં પણ બુદ્ધિમાન શ્રોતાને
પોતાની શ્રદ્ધા નીબાનવી મુસ્કેન થઈ પડે એના ગપોડાની પરેડ ચાક્ષી
એખા અનિરુદ્ધની મૂર્તિઓનું પણ એવું જ થસ, હ ગધડા વગરની,
અર્થહીન પ્રતિમાઓના પુજ મૂર્તિઓ, મૂર્તિઓ, મૂર્તિઓ !
એન્માત્ર કેદારનાથ સિવાયનું બીજું બધું કેટલું અધ્યાને, રુચિવિધાતક
અને ધર્મબાનને બાધ છે ? પણ એ જ દશા સનાતન ધર્મના ધણાબગ
તીર્થો પગલે નથી જોનામાં આવતી ? તીર્થના બ્રાહ્મણોએ કવો દાટ
વાળ્યો ? આજે પગ્મ પરિન, પતિતપાર- સનાતન ધર્મ જડ, મૂઠ,
અધશ્રદ્ધાનું જનસમાજની આધ્યાને exploit કરીને તેમના ખીસા
દળના જગા માટેની અધમ યુક્તિઓનું ગપાજપ જતી ગયેનો સર્વન
દેખાય છે એનો એક જ ઈનાજ છે—શિવગ, કેળવણી, જ્ઞાનપ્રસરણ !
ધીમે પગલું ચોક્કસપણે અસરમાં એવો આ એ- જ માર્ગ છે
Exploiters શોડોનું જીવનના બધા જ ક્ષેત્રોમાંથી ઉન્મૂલન થયું
જોઈએ એમાં ધર્મક્ષેત્ર અપનાવ નથી, બનકે એ અન્યથી અધિક
અનન્યનાણું પાત્ર છે

તીર્થબ્રાહ્મણોએ અને અમુ- ગ્રનાગના પૌગણિકોએ જન પોના માથી
જને તેટલો પ્રયત્ન સાતન ધર્મને હારગમ્પ જનારી મુન્ના માટે ચો
હોય, ને હજુ ય દરે જુઓ, દમ્મિનાપુગ્મમાં બીમ મોર્નદાગિના ગમે ને
એ જો ફટકારે, તે મોર્ન આપીને પડે આજુ ઉપર, અચળગદમા !

પાડવો ઘોળનામા બણે, તેની લેખણપાની અને રસોડુ પણ આજે
ખનાનાયા ' સીતાનુ રસોડુ, વેળણ નગેરે અયોધ્યામા સાચવીને રાખેલા
આજે પણ બોધાયો ' એ બધે, પણ એ ધર્મની જઠ એવી મજબૂત
છે, હજારો મવતસરોએ એને એવી સુદૃઢ કરી મૂકી છે કે તેના હાર્દને
હાનિ થવાની નથી વિવેચ્છુદ્ધિ જેની જરા પણ વિડસી હોય તેના
બધા જ ધર્મપ્રેમીઓ ભયે કશું " બોલી બગાડે " નહિ, પણ આ બધા
કલ્પનાવિહારોની પાછળ રહેલું તરન સમગ્રી લક્ષ્મીને એ પોતાની શ્રદ્ધા તથા
આસ્થાને અજના દેતા નથી, ને દેશે ય નહિ, એ નિર્વિનાદ છે શુદ્ધિહીન
માનનીને પણ બે ધડી નિચાડ કર્ગતો કરી મૂકે એવી આ બધી ચિત્ર
નિચિત્ર તથેશ્માતી કથાજાળા ઝીલી થવાનું મુખ્ય દારણ પેટ છે. લાખ
ધનનાર દરવામા આવે તો પણ આ દડકીડતને બાધ નહિ આવે. અપનાદો
તો બધાને હોય છે, એની કોઈ ના નથી રહેતું. આવી રચનામળને
આખીને આખી ઊગડી મૂકનામા આવે તો પણ આ મહાપાત્રના
અદ્ભુત માહાત્મ્યને ગળે ય બાધ આવે તેમ નથી, બનકે તેની અસખ
મહત્તા તેના શુદ્ધ અકરમા સનિશેપ પાની નીચે એમ છે વિવેકીયાત્રી
બધું જ દરના જેવું નરતો જતો કર્યું પણ મોએથી ન રહેતો છતો, મહુ
સમગ્રીને મનમા હ સ્વચ્છિતને સતેજ ગળીને નથી એ પોતાની શ્રદ્ધાને
અજના દેતો તેમ નથી રાજૂરોની આશ્વાને અજાનના પ્રયત્ન કરતો
દેવામા આ આખું વિવેચન શુદ્ધિમાનો માટે જ છે

જાણ ભગવાન પેતાન દામ જે જાય છે ઉછુતનજ એવી
પગમસત્તાના નિયમને નજ વર્તીને એ યથોચિત પગિર્તન નરાધ્યા જ
દવાનો સનાતન ધર્મની શુદ્ધિનો સમય ભવે ધણો દૂર નથી, એના
મંગલ ચિહ્નો અષ્ટ દેખાય છે જે દેવ રહેતા પ્રનાસ = જ્ઞાનમય શૂનિમા
વિચરીને અર્દન્ટો, શ્રમણો, મુનિઓ, સિદ્ધો અને શ્રુતિમૃતિનારોએ
અને ભગવાન બાખ્યદારે અતૌકિક પ્રેરણાબ્યોન પ્રાપ્ત દરીને જીવન
મરણના ગદસ્યોને બાધ્યા છે તે, દિમાત્મની યાચાની મહત્તાને જગા પે
આખ્ય આવે, એ બાગના કોઈ પણ સન્તાનને ગમે જ કેમ ? અગતુ

ખીડ ગે- વાન નોધની ન્હી મર્ આ તો આખુ કોણુ ગાન્ધા
જાય કે ? આનમગડ આનતા પ'ના શાગ પી ના શ્રીમંત્-ગાથાઈ
મદાગમ્ની આ ધામમાયા પાત્રી નગની સરાઈના બેગે થયો ઉભય
પક્ષે આનન્દ થયો, ને કુગન સમાચાર પુઝારા ખૂબ પ્રેમથી નમે
નાનાયણાન થયા આગળ ચાનતા ચિત્રકૂનાળા અમુ- મદનના સધ
પણુ મળ્યો હતો.

આ કોળાનુ નામ લેતા ચાલુ આનુ કે જગનચરીમાથી મગેના
કોળાનુ શા- મણિપાકુડમા સાગરે ખીચડી સાથે થયુ, તે પણુ આનુ.

ખણિપાકુડમા એ- ઘનતા બની, જે યાત્રીઓને બોધપાઠ રૂપ છે
એ- હડીના ઉપાડનારાઓએ એવો દાવો ન્યો કે તુડનાથ તથા
ત્રિયુગીનાગયણુ જાઓ તો અમને ત્યાં પણુ તીર્થની ખીચડી તથા
ધનામની હંસાર્ધ મળવી જોઈએ હખીન્ત એવી છે કે માત્ર જ્યાં મુનામ
કરવામા આવે, એટલે કે સળગ રૂઠ ધનામ મુધી મુનામ રહે ત્યાં
મજૂરોને ખીચડીની હંસાર્ધ ગહે એવો તેમની સાથે થતી ચિટ્ટી અગે
નિયમે છે, અને આ યાત્રામા ચાર ધામ સિવાય ખીચુ કોઈ તીર્થ
ખીચડીધનામની હંસાર્ધ માટે પાત્ર ગણાતું નથી ખૂબ તરાર શ્રી,
ત્યાના ચૌધરી (મુખી)એ પણુ તેનો પક્ષ જોયો ઉખીમઠમા એનો
નિર્ણય કરાવવાનુ રાખીને સધ આગળ ચાલે પણુ ઉખીમઠના
ચૌધરીએ રપષ્ટપણે હડીરાળાના દારાને ઉગડી દીધો. ફરે- ચટીના
ગામે ચૌધરી હોય છે જના હડી, ધડી, ઘોડો કે બોજી નરનામા આવે,
ત્યા તરત ચૌધરી ધામે જઈને કારદેસર ચિટ્ટી કરાવવી જરૂરી છે ચિટ્ટી
કરતે ઉપયુક્ત તથા બક્ષીસ ધનામ વગેરે બધી જાગતોમા અસહિયતા
કરાની લેવી જોઈએ

આ માર્ગે આનતા માડડા તેમજ લગૂ વાદરા દેખાયા બીમચટ્ટીએ
એ- વૃક્ષની યાનામા એમીરે અમે દૂધ પીતા હતા ત્યાં સામે મોટા લગૂર

જેવા કેના બાકા ભુલિયા ! કેના બગવાન ! એ ચારે, તે સિદ્ધી ચાવને
પશુ વગર એની છટાદાર અદાથી, હસાથી ચાલે

ઉખીમકે આનના ખેતીની ખરી ખૂમી જોવામા આવી બાણિયા-
દુડથી જોતરીને નદી પાર નરી, અને પત્રી જોઈતો ગત ! શો
કૃષિનન !

અખરોટના મદાટકો અર્ધે ઘણા છે. જુરાનીચટી આરતા પહેના
ગિરાદક્ષપાનનગદ, અને ચટી હોખા પત્રી રૂળમગીયા આવે છે

રામગઢા, તા. ૮-૬-'૬૨, પૃષ્ઠાદર્શી

આ નોંધ મગ્ગમાથી ત્રણ આનાની એ- મીલુમતી નઈ આવીને
ગતના બધા આગમ નરે છે ત્યારે ટપખાવી ગ્લો છુ .

ગઈ કાતે સરાગના ઉખીમકથી ૪-૫૦ નામે રવાના થયા અહીંયા
મદામિની પાઠ કરી.

ઓહો ! શો પગમ દિનસે ખેતીનો હાહ દીકો ! આવમગડથી હુ ગરા
પગ દુગરા નખશિખ પગથિયા-ખેતીની નહરીઓથી ઉભરાય છે જાણે
કે સમૃદ્ધિને શિખરે પહોચવાની સોડીઓ ! માર્કો ઉપર માર્કો સુધી
સામે નરે ભગ્યક ખેતી દીગી પદાડેના પડખામા, ગામે, તળેગીએ
બધે જ નાના મોટા ગામે ગોરનાથેના-જાણે રત્નો જગ્યા ! સમૃદ્ધ
ગામે, પામ મેડીદાર મોટા મનોનાળા મગ્ગના મોગ ગામે, અને તે
પશુ નજીક નજીક નનરાજિના હાથો મુકામતો કરે તેવો છે
અન્નોત્પાદનનો આ રોનમદાર મહિમા ગઈ વખતે છુટકેતાર જતે મારા
દિલ ઓ દિમાગને પ્રસન્નનાથી ખરી દેવ જે કૃષિદમ્ય જોવામા આ યુ
તેની સગખામણી આની સાથે ચર્ચ શકે. ખરુ છે કે કૃષિમા દશુ
નયનન નથી, એ તો ગસ બળદીયા, છાણુ, ખાનર, માત્રી, “ તારી
ખૂનને . ”, તોહુ, લાન્ડુ—એ બધુ તે ખેતી પરનુ આ ખેતી
ઉ ૨૧

તો એવા સુત્રાણુખા, કર્શ ગણને ઢ'પના-ભાનનાના પદમા ઉપાડીને તેને ડાબ્યતરથી સબર ભરી દે છે. કાવ્ય યશસેડ્યકૃત વ્યવહારવિદ શિવેતર-ક્ષતયે, એ મમ્મટની વ્યાખ્યા અર્થે જનત દીપે કે

મદાન્તિ પાર ન્રીને જગ ચઢ્યા ત્યા આવી ગડરાવની યુનિરસિની . . . આ સમ્યાએ સારી પ્રગતિ ન્રી છે, ને વણા મ નો ચર્ચ ગયા છે. આ ના નાનાચટ્ટીએ ત્રા રુદ્રપ્રયાગથી આનતા માર્ગનું મિથન છે.

પ ખેડુની મોની તો હોય જ. દર વખતે નવું વાગે છે, પણ નોધનામા પુનરુક્તિ ન ચે શોભે. આજની પ્રાત કાળની મિજલસમા ' જોય વોય, સુઈ જાયો.' " ઢહેનાગ લટનાળા લવમાગની પ્રધાનતા હતી. આ બધા બોલે છે, ને તેને માનનમોનીમા ઘગીએ છીએ, તે વાચતા તો સીધુ સરળ લાગે છે, પણ પ્રયેદમા આરોહ અરોહની લગ્નોથી મગ્ધુ મોડનુ કેવુ નોજી- નામ થાય છે, એ કેમ ઢરીને જતાવી રાખાય ?

તક્ષા અથના બધૂગ ચટ્ટી આવી, પછી મક્ષા આવી. ત્રાના બગીચામા એ- બજૂરી જોઈ વાક. એ-ની અટુલી, પથ્થરની સાધમા એનુ બી કનાથી પડ્યુ દશે ? અને બીજી દીરી અર્થે

આ બધૂગ પામે પેના લાડનાના પાત્રો બને કે. પણ નાગખાના સૂતા પડ્યા દતા, અને પાન કરાન વેચાતા ન દીક્ષા.

ચડજીતર કરતો તો ચે પથ ઉપાય તો છે જ ને ! સુદર રણિરામભો, રહિયાગે, મનોહારિ, હંદરગમ માર્ગ. એ-ને- લાળી મેરનાભો. જાણે પતંગ બિડચો હોન એવો બાસ ચયો. નગર ઠેરવી, તા નાન-કુ ઉપાગુ પખી, ને એની લાથે- લાળી શ્વેત પૂછડી. એવુ તો મજાનુ લાગ્યુ. એ ઝાડીમા ક્ષણુનારમા અદર- ચર્ચ મધુ.

" પડેનાન" સાથે જતા એડ આ-ની ચડાઈ ચડતા મે વિનોદમા વ્યુ, " આ ચડાઈ કરા નનગએ જાણી હશે. "

એ કહે, “ ભગવાને જ તો વળા ! ”

“ ના, બાઈ, આ ચકાઈ ભગવાને નથી કરી ”

“ ત્યારે ? ”

“ માણસે ”

“ માણસ ભગવાન નહિ ? ”

હુ સમજી ગયો. અનધિકારમાં અદ્વૈત પડે, ત્યાં ઝેર સિનાય બીજી શું થાય ? કલિયુગમાં જ્યાં જ વેદાન્ત છાટશે, એ શાસ્ત્રનાક્ય ડગતે ને પગને કેવું સાર્થક બજાયા છે ! દ્વૈતની ભારામાં જ જગત સાથે વાત કરવી જોઈએ.

“ ના, બાઈ, માણસ જરાયે ભગવાન નથી એક કવિ કહે ”

‘ આદમ કેા ખુદા મન નહો, આદમ ખુદા નહિ,
નેહિન ખુદા કે નૂએ આદમ જુદા નહિ । ’

“ માણસ ભગવાન નથી આવું આવું વગર સમજ્યું ન બોલીએ ભગવાન માનવીની અદર વસે છે એ ખરું, અને અહીં બેઠો બેઠો એ માનવીને સાથે રહેતે જવા નિતવે છે પણ ખરો પગનું માનવી જોઈ રહેતે જાય છે, ને હૃદયમાં વસતા ભગવાનને પણ પોતાની સાથે તાણી જાય છે । ”

ત્યારે માનવી શું છે ?—જગતને કેવી રીતે સમજાવવું ? નાચાર-ભરણ શું રવું ?

માનવી એટલે મન ધારદૂર વગગી વાસનાઓ અને કર્મફલની ગાહડી એવી જાતજાતના વિષયો ભોગવવાની લાનસાઓનો એ સમુદાય છે પણ મન આપમેળે માન અમુ-એના પકાગના જ રિસયો ભોગવી શકે કે જે મા નડે ગ્રાહ્ય છે પગનું એને તો એવું પણ ઘણું જોઈએ છે કે જે રથૂન હોઈ રથૂન નડે જ સહી સમાય એવા વિષયો ભોગવવા

માટે તે મથાઓગ્ય ઇદ્રિયો સહિતનું ચ્ચૂન સરીગ ધાગ્યુ કરે છે એ પાચ ઇદ્રિયોનડે એ બની ચ્ચૂન નાસનાઓને મનાવના મથે ૮ એ મન અને તનનું યુગન ત માનની એની અન્નર દનાશુ ચનનપ્રમુ કરી । એને પોતાના નર્મદ્વજ બોગનના માટે તથા સન્માર્ગે ચાનીન છૂગી જના માટે પૂરતી શક્તિ આપે છે. પત્રી એ ગકિતનો માનવી કરી પાઠો દુકુપનાગ કરે, તેમા કોર્ડ શુ કરે ? ન્ધિરે જનારે પડાડ સગળ્યા ત્યારે માનનીએ એના ઉપર ચડવુ જ, એવો કોર્ડ નાપદો એણે નહોતો ન્યો માનની પોતાની સાર્યવૃત્તિઓને પોપના માટે એ પડાડોમા આની ચડાર્કઓ કાતરે છે, તેમા પોતે ચડે છે, ને અન્યને ચડાવે છે ઇશ્વર તેમા સાન તટસ્થ છે

આની આવી નાતો ચાનતી હતી ત્યા જુલજુલિયું બોલ્યુ એજ્ઞાસે બોલ્યા ક્યું. એના ગળાના ડટડા કેમ નાંદિ ચર્ડ જતા હોય । આટલો બધો શ્વાસ એ નાનડી મુડી જેનડી નાયામા ક્યા ભરી ગાખતુ હશે ।...

મૈખડા ચડી આવી. મોગી ખેતી, મોટા ગામ, અને મોટા મનાને જોતા જોતા ચાના જર્ઘએ છીએ હા વાગે ફાટા ચટ્ટીએ પહોચ્યા

નદાવુ છે ક્યાય નજીકમા સારો વડેગો છે ? .સામાન્ય રીતે મુકામ આવ્યા પહેના કોર્ડ થોગ્ય જનપ્રપાત મગી જાય ત્યા હું નાહીધોર્ડ ક્ષેતો પશુ નાહ્યા પત્રી વવારે ચાનવુ પડે તો પાઠો પગસેવો થાય, એવી આશકાને લીધે આજે નથી નાહ્યો...હા, ચાર ડગલા આગળ જશે ત્યા વહેગો છે

હું ત્યા ગયો ઉપર જોયુ તો જિયેથી એ આવે છે, ને પનચક્કીઓની પરપરા ચલાવે છે હુ ચક્કો ઉપર સૌથી ઉપરની છે'ની ચક્કીમાથી ઘોધ પડતો હતો ત્યા પહોચ્યો સાન નિર્જન, સાન એકાત' ત્યાથી બબ્બર જિબી દેખાતી હતી મન નાચી ગિડયુ. જેવો માએ જાયો તેવો મસ્ત થઈ ને નાહ્યો. કપડા વોયા. ઘોધની નીચે ધમધમાટ નાહ્યો

અહીં રેડિયો ધુસી ગયો છે. મોટા દુકાનદારો દરિદ્રાર્થમાં બેટરીના સેટ વગાડવગાડ કરે છે...

વાદ ! ભગવાન કેદારના પથ ઉપર નિસર્ગની મહેર છે, ને બધી વાતે સૌન્દર્યની લીલાકર છે ! ખેતી ગઈ, ને પાછી વનશ્રી સોળછળાએ ખીલી નીકળી. સોન નદી સાથે સાથે ચાલે છે. ચીડ પાછાં દેખાયાં. નીચે, નીચે, સઘન વનમાં ચર્ધને ઊતરીએ છીએ. મંડળથી બીમચઢી-વાળા પંથની સરસાઈ દરે એવું નિર્ગિડ વન આ છે. ત્યાંની જોમ અહીં પથ, અનેક વૃક્ષોનાં ચડ તથા ડાળાં ઉપર જાડી જાડી ટુંગ જામી છે; જાણે લટકતાં ચીથરાં. કેટલાંક જાડ ઉપર તો હાથ હાથના પરસરવોપજીવી છોડવાની હારો ને હારો લાગી પડી છે. વનની શીતળ છાયાને લીધે ખરા ખપોરનો તડકો પથ જણાતો નથી.

ઊતર્યા, ઊતર્યા, તે નીચે નદી સુધી. ત્યાં પુલ તૂટી ગયેમો હોવાથી, નીચે ઊતરીને ઠામચલાકિ પગથીએ ચર્ધને સામે પાર ગયા, અને પછી અડધું શરૂ થયું.

પનન ફુંકાવા લાગ્યો. વાદળ ઘેરાયાં. પણ વરસાદ ન પડ્યો કેમ કે વાયુ વાદળને વહી ગયો. ધન્યવાદ, થેન્ક્સ ! ડાઁ વાગે રામપુર ચટ્ટી પહોંચ્યા, ને નીરાંને બેઠા. આગળથી આવેલા માણસે ઉતારો મેળવ્યો હતો.

શ્રી પુરુષોત્તમ, તા. ૯-૬-૧૯૩૬

ધન્ય ધન્ય ! ધામમાં આવ્યા છીએ. જપોરના બે વાગ્યા છે, દર્શન સ્પર્શન, પૂજન, ભોજન વગેરે કરીને આસન ઉપર નીરાંતે બેઠો બેઠો આ નોંધ દુઃસપ્ત છું. પણ લજ્જ કલમ પાછળ છે. રામપુરની વાત લખતે વખતે રાત વધારે ચર્ધ ગઈ, ને તત્કાળ માટે પડતી મુકાબ હતી, ત્યાં પાછા આગળ આવીએ.

સનારે નહેના ડિપડયા છીએ આજની પખીમોતીમા એય,
સૂઝ જાઓ” પ્રધાનપદે છે. પણ એની સનાદ માનવી અમને કેમ પગડે?

આ યધુ કોમળ કોમળ લાગે છે આમ તા ત્રિમાવના પદાગા,
દર્શ કેડીઓ, ધોંગા વૃક્ષો જળના ઝૂની તપાનો,—એ યધુ કેવું નહ્યું
છે, છતાં, જેને વિવેકી દ્રષ્ટિ છે તને સર્વ કોમળતા જ કેમ દિસે છે?
પ્રભુ! સદૈવ, સર્વ મધુરતા અને આનંદ જ આનંદ અમને દેખાળે!
મદ્ર કર્ણેભિ શૃણુયામ દેવા । મદ્ર પર્યેમાલમિ ચજગા ॥ હે પ્રભુ!
માયાપતિ મહેશ્વર! તારુ યજ્ઞન નરનારા, તાગ રહસ્યને પામવાની
મદા ।ક્ષા મેનતા અમે, તારી કૃપા નડે બવે રુડુ જ સાબળાએ, ને રુડુ
જ દેખીએ! એ રહસ્ય શુ છે?

હે પનાથા, તમે સ્વરૂપે કોણ છો? શુ છો? હે જળ! તું સાચે
તસ્વે કરીને કોણ અને શુ છે? હે પ ખેરુ, હો તો ખગ તમારુ આતર
રહમ્ય! હે મદાવૃક્ષો, હે નન્દપતિ—ઔઘધિઓ—નિરુધિઓ! તમે
સાચેસાચ શુ છો?

પ્રેમ! કોમળતા! આનંદ!

બીજા બાળમોઢના કાળજમાથી અમૃત નીતગતા શુ તમે નથી
નિહાળી ગયા? એના પાખામાથી જીવનતાતા શિનાન્નિત ઝરતુ તમે નથી
દીકું? અમો તો એન્મે ગ્યમે દેખાયુ છે નાગડાને તમે નીરાત કોઈ
વાગ ગડુ ટુનારીને મધુર મધુર મ સ્વરાવલિઓ રેનાનતો સાબળ્યો છે
કે નહિ? ના રને પણ જાતજાતના મદ મીઠા લાગે । ઝરતી તમે નથી
સુણી? મનાબીજા જળધોધના જળ જોને સૂર્યસ્થિમ સાથે રમતા
નનગી સુદડી ઓઢેના તમે નથી બાજના? અને મ્હોર લખાતા
મનખોને પોતાની બારી કે જાળકો આગળ લગી લગીને લાડીના મધુવેણ
સનતા તમે શુ નથી જાણના? સર્વનું હૃદય પ્રેમ છે, ગે જ આનંદ છે,
એ જ કોમળતા છે, એ જ પ્રભુ છે! યાત્રામાત્રનું એ જ ગદસન છે, કે એ

સર્વવ્યાપી પ્રેમપ્રણુ કે જે લાભો નેરોડો નામરૂપોની પાછળ સતાર્થ રહેવો કે, તેને તેના પ્રત્યેક આત્માના નીચેથી પશ્ચી પાડીને પાગખી નેતા શીખવું વ્યાસદ્વારિ- જગતના બધા જ માનની પ થીંભા વધુદત્ત બાસે કે પગ્નુ નસ્તરમાં તેનું મ્શુ છે જ નહિ, વાનદાગમાં, આ બધી નિસર્ગની સમૃદ્ધિને અન્ન પુરોગામી સુદર દસ્યસમૂદી મુનાગને સુન્દરતર પ્હીને જ હુ સતોષ માનીશ કેમ કે સુન્દરતમ કહેવામાં ગોણુ ખાઈ જનાર આ દિમાનયમાં એક દેખે, ને બીજુ બૂને, એવી પાર વગગની સૌન્દર્યલક્ષરીઓ વિન્સે છે હુ આને તમ પ્રત્યય લખાડુ, ને પછીથી તેને પાડો ખેચવો પડે, એ રી- નદિ તેથી “તર”માં જ તર બની રહેવું, અને તેના ય “તર”ની રાફ જોડી, એમાં સનામતી િ છતા, પરમાર્થમાં, આ જગતમાં કના ય તાગ્તમ્ય નથી, બધું જ એકસમાન, એકરસ, ત્રિદુધનાનન્દ છે સર્વનો એ જ રસ છે, એ જ સાગ છે, રસો વૈ સ । શ્રુતિ કહે છે કે એ સર્વ રસને જે પામે છે, પિઝાને છે, તે તે આનન્દીમવલ્લિ, રવ્ય આનદ્વય, રવ્ય રસ બની વતય > એ રસ- પ્રણુને અમાગ નમનનાર હો । હુ એ જ હોખો ।

ઉપર . ઉપર ઉપર આનન્દ માધુર્ય, સર્વત્ર, સર્વથા, સતત । ફરીથી - હુ, કે બધે જ એ છે, ને તે સિનાયનું જે બીજુ બામે છે, તે નામુ હોઈ અતલ કે, નિવેળ તેની વાટચિત્તિ ન્યાં ને બધું જ પ્રેમ કે, બધું જ પ્રણુર છે પ્રણુર એ જ છે પ્રણુરમાં જેને અ ન દેખાય, તેની દષ્ટિ િ બૂન કે જે બીજુ દેખાય કે, તે પ્રણુરો અપ્રણુવ અણ છે, પ્રણુવેતર છે છતા તેો ય ઉપયોગ છે જેમ ગોટની સદિતની કેરીને આપણે કેરી જ નહીએ છીએ, અને જનારે તેનો કેરીથી ઈતર ભાગ દાય આવે છે ત્યારે તેને દુઃ ળીએ છીએ પણ તે માટે કેરીને દોર દોતા નથી, તેમ અરે, નિવેડી માટે તા ગે ગોગની પણ ઉપર બી ગહે કે । તેનું જ પ્રણુનુ, પ્રણુના ઈતર અગનુ, તેમ જ વગ્નુ- માત્ર ॥ અતલ અગનુ અણુપુ એ જે નણે, માયામેતા તરતિ તે ॥

તેથી, શાના ઉપર અંતઃક્રી અણુગમેા દગ્વેા એ શુ અજાનનુ અમૂ-
લક્ષણુ છે માનવીના દુર્ગુણો પણુ સદુપયોગ થતા યોગ દોષ ૬—જો
ઉપયોગ દગ્ના આપડે તો ચોનકસ્તર દુર્લભ ।

આમ મનની તરગારણિની આનદવદરીઓમાં રમતા રમતા આદ્યા
જાઈએ છીએ ... જગનની ખૂણીઓ હુ જાણુ છુ ત પ્રમાણુ
સાથીઓને ચીંધેા, ત્રિવિધ નસ્તુઓના અતઃ મ અર્થો વટાવતા રમે-
ય એ આતુ છુ. નાનારગી ફૂતો અને મજરીઓ લસી ન્હા છે, મજ
સ્થળે મજરીઓએ મમરી જેવા ફૂન પથ ઉપર વેધાં છે, જાણે યાત્રીઓને
મોતીડે વધાવે છે ત્યાં તો—

આહ ! આસ ઘડીબર થબી ગયો । સામે જે પહાડો વચ્ચેના
ઓનામાં દર્શન થયા, ભગવાન કેવારના શુભ્ર મન્નકના ।... વતો વાવો
નિવર્તન્ટે । ભગવાન ભોળાની ભોમ । જગતના વ્યવહારનો જે ભોળો, તે
પરમતત્ત્વનો મદાર ઝિત । કુટિલતા જેને વર્જ્ય છે, તે જ સાચો યાત્રી
હોઈ શકે આજ્ઞાતા જ મૃદુતા છે, મૃદુતા જ પ્રેમ છે, પ્રેમ જ આનંદ
છે, આનંદ જ ભગવાન છે બધુ જાણુતો છતાં, જે સદૈન નસતુ, તે ભોળો
શકર એના નામ તો જુઓ—શમ્ ભૂ । શાન્તિ અને સુખ જેમાંથી
પ્રાપ્ત થાય તે શમ્ કર, જે સત્સર્વથા પરમ સુખનો જ નરનારો જે તે
સદાશિવ, કે જે નિત્યનિગતઃ મ ગણરૂપ છે । અરે, રુદ્રરૂપે પણ જે
દુ ખ, વનરા, કંઠાસથી સતપ્ત છવોને પોતાના માતૃહૃદયમાં પ્રેમથી
શમારી લઈને દુ ખથી મુક્ત કરે છે, તેવો દયાળુ નુણાળુ ભગવાન
કૈનાસપતિ આ સામે સૂર્યપ્રકાશમાં કર્પૂરગૌ સરિમતનદન નિરાશ
રહ્યો । ત્રિયુગીનારાયણ પહોચવાને છ દર્શનગળાકી રક, ને આત્રી ત્રાપી
થતા લાગે છે

જરા પણુ નીનતા ન હોના છતાં નીન બાસતુ નિર્મલ પદ વિષ્ણો,
તેને ભેઠીને બેઠેતુ ત્રિપુરાગ્નિ ધનન જટામૂથ એ જોના નિચાગ આવે

છે—ત્યારે આ પિરાટસ્વરૂપ રાંકડુ નૃત્યે ચઢે, અને આ મદાગટાની
ઘટોને છૂટી કરીને તાલ સાથે એને વીંઝે, ત્યારે—

પદં શિબ્યોર્ગ્રામ્યદ્ મુજપરિપરમ્પ્રહગમ્ ।

મુદુર્થૌર્દૌરમ્ય ગાત્યનિમૃતજટાતાહિતતદ્ય—

એ ઉકિતની સત્યતામાં શું જાડી રહે ? જલ કેદારનાથ !

ત્રિશુભીનારાયણ પહોંચ્યા; સોન દર્શનાદિ કર્યાં. કલાકેકમાં બધું
થઈ ગયું. ભોજનપાણી પણ આગળથી આવેલા રસોડામાં તૈયાર હતો,
તેને ઠેકાણે પાડ્યાં.

ત્રિશુભીને જોગવી ભોગવીને સંઘ ઊપડ્યો આગળ.....

એ જ ગાઠ વનાવણિઓમાં ચડાવિનરનો માર્ગ ચાલે છે. ત્રિશુભીથી
સોન નદી સાથે થઈ મઈ છે. એક એક પે અદક દેખાવો આવે છે...

સોનપ્રયાગ આવ્યું. કેટલું ય ઊંચાં ત્યારે ત્યાં પહોંચ્યા. ઉપરથી
ધમધમ કરતી ધોધરૂપે પછડાતી ઊતરતી મંદાકિનીને સોન અહીં મળે
છે. આ તે મંદાકિની, કે મન-ડાકિની ! એને મંદાકિની કયા વિદુષી
કહી દશે ! માનવીઓમાં જોવામાં આવે છે તેવો જ, આ નદીના નામને
પણ તેના ગુણ સાથે સીધો વિરોધ છે ! એ મન્દા નથી. એ તો માધસે
લગભગ આડસો શીટના ઢોળાવની સરેરાસે ધોધની પરંપરાગ્રપે પછડાતી,
દીસાતી જ છેક સુધી ધસે છે.

ત્યાંથી પાછા ઉપર ! નીચૈર્ગચ્છત્ર્યુપરિ ચ દરા...ગૌરીકુંડ
પહોંચ્યા. ત્યાં અમે આ દસ માઠલની દોડ પછી, ગરમ કુંડમાં પગ
થોડા ઝાલ્યાં, ને પછી ઊપજા આગળ.

વાદ ! જાંબી રીતે આનંદ કહેવો ! મંદાકિનીને જોડે ખડખે નાના
મોટા જલપ્રવાનોની જીલ્લતા છે. જોડે મહર્ષિ આત્મા હોઈશું ત્યાં સામે
કઠિના ઉત્તર પડાડના પડખાણાં લાગ્યું પ્રેમલીંગ, તે ધોળી દૂધની સરિતા

પ્રન્દી, એની જિઆઈ નસુધાગથી ય વધારે શી એ ઠી હૃદય ગમ મોહનતા' ત્યા તો વળી ખીજો તેવો જ પ્રપાત આવ્યો. 'અમારે પડ મે કેમ એકે ય નહિ? બધા સામે તટે જ કેમ?

અરે એમ તે હેય. અમારી તરફે પણ એક પછી એ- બે સગિનાઓ. જીએથી સરસ્તી ઢલઢલનિનાદ કરતી, જુઓ, નીચે ચાલી ગઈ!

"માણેક્ષાનજી, આ બે પડખા વચ્ચે દગીકાઈ ચાલી રહી છે, કે કોણ વધારે રસ રેલાવે છે. જુઓ આ તરફે આ ત્રીજો આવ્યો. આ નીચે જતી ગઈ."

"એમ કેમ કરીને કહી શકાય? કદાચ સામે પાસે વધારે ઘોઘ પણ આવે."

"એહો, ત્યારે આપ તો સામી ટીમનાળા બાગો છો, અપનેનાના તહિ. અરજી તો ફિર દેખ મિલિયો."

સામે પણ અરજી આવ્યા, પન્નુ અમારા પક્ષે જોઈ વધુ, ને છેવટે રામનાડા આનતા મુધીમા ત્રણચાઝે જોને અપનેનાને જીત ગયે.

અને બપોરો ખી થો—"તુલિ તુલિ. તુલિ તુલિ." ફેટને ય મુધી એણે ભજન ગાયુ એનુ પાલુ, ત્યા જુનજુતે એકીટસે લાણુ લચક ભાણુ ક્યુ. જીભા રહીને અમે માનજો એ સાબળુ પણ એટલુ બધુ લાણુ, કે ડથુ વાદ જ ન ગયું.

રામનાડા ૯,૦૦૦ શ્રીટની જિઆઈ ૧ડી સરસ રાત નીતાવી. મીશુમતી વેચાતી લા ઠીને મન્થો એટનો નોઘબાગ નખ્ખો.

આજે નીડગાયુ કે પાા વાગે આ નખતે તો બરદના રેડા પચુ નથી આજે ફકત એક જ આવ્યો, તે ય નાનડો.

કેદારની ધન જટાની છટા દેખાઈ ધન્ય હો! ગોરો ભગવાન કેદારનાથની જય!

એ પખી કહે, “ભેસો ભેસો જિંદી જા, જિંદી જા!” આમ મસ્તરી નરે બધુ એક સાથે કહે ચાકેના ચાત્રીઓની આવી મજા સાગ પખીને શોભે? આ સાબળીને બીજુ પખી બોલ્યું, “હરિ, હરિ, હરિ! હરિ હરિ હરિ ઓમ!” કનાથ સુધી એણે આ ભજન ગાયુ એટલે સભાજન બધ યાચ ત્યા બીજુ એને હિપાડી લે એમને એમ

આબ્યા ઊતર્યા, નાહ્યા, પૂજન, દર્શન, સ્પર્શન છ ધ્યાં ભોજન કીધા કેદારપૂર્વતની દિમઝટલાપ્રાત સૂર્યે મનભગ જતાવી જરા દિનસ વધ્યો, ને ભગવાન કેદારે પોતાના જ મસ્તખાથી માયાવી ધનન વાદળીઓ ઉત્પન્ન કરી, ને થોડી વાગ્યા માયારાદળને અચગો ભગવાને માથે ઓઢી લીધો.

પાય વગસમા કેટલો ફેગફાર! મારો અનુભવ પાછો કેવો હતો? મહિરમા બીડ, ગોખને ગોખને મૂકેની મૂર્તિ આગળ પ્રાક્ષણ જિઓ ઊભો ચાત્રીઓને પૈસા મૂકા બરાડા પાડીને મોનાવે, હડસેને, તાણે, શાપવચનો બોને, ડોળા નહે, ને ધક્કા મારીને બીજાને બેચે શોગમકોગ, અશાંતિ, કનેશ, પૈસો ન મૂકે તો આ ભર તેમ જ પેના ભવની ધમકીઓ. કેઈ મુખે, આનંદથી, શાન્તિથી, એકચિત્તે આ શાન્તિ કપ ભગવાનને બાજુ શકે નહિ, ત્યજ જ્યોતિર્નિગના ખડમા યે અધમાર, પૂજનગીગોનો શોગમકોગ, ક્યમ પડાવવાની ધમાન, ધક્કામુઠી, પટાનાળા ઝોના હાકોટા, ચીંછી ભોય, બહુ ડાણુ ડાણુ,

અને આ વખતે? એમ નું કશું નહિ! ઓટવા આગળ લામ્બાની આડ નરી છે. પૂજાર્યોઓ ચીડીઓ ફડાવે કે, અંતે કમ પ્રનાણે તેમની પાયસાતની દુધીઓ અદ પ્રવેશ પામે છે ગણેશની પૂજન ગીને એક મડગા મહિરમા પ્રવેજે, ત્યારે ફાટકમા બીજાને દાખન રે

મંદિરમાં મોખનાઓમાં જે પાડવો, પાડવપત્ની, કૃષ્ણ નંદીની રંગેરની પ્રતિમાઓ આગળ જોવા મળેના શ્રાવણો યાત્રીઓ જીવ વર્ષ નાખતા હતા, તેમાંથી કશું ન મળે સમાપ્તપણા માત્ર નહોતું જ પ્રતિમાઓના પૂજન માટે જેના તેના પૂજારીઓ નિમગ્નિ આપે છે ખીજી બધી મૂર્તિઓ હવે એમની એમ ઉપેક્ષિત મળે છે દર્શન સ્પર્શન પૂજન-મધુ સંતોષકારક રીતે અને પ્રમાણમાં યથાવિધિ થાય છે અંદર, નિજમંદિરમાં તો આગસ જડાઈ ગયો છે પેટ્રોમેક્સની બત્તી ગાખરામાં આવી છે, એટલે પ્રનાશ પૂરતો છે, ને રસ્યજી બગવાન પૂર્ણ રીતે દેખાય છે. બીડ નધાર પડતી થવા પામતી નથી આ નિયમજી ગઈ સામથી શરૂ થયું લાગે છે.

કુડો વગેરેના યથારિધિ દર્શન થયા રુદ્રિઓ, બ્રહ્મભોજનો, દક્ષિણાઓ વગેરે થઈ ગયા છે

જુઓ કેદારના ધામ નિશે મદરીનાથ-કેદારનાથ સમિતિ પોતાના છેનાઈ. સ ૧૯૫૨ના નિવેદનમાં શું મળે છે —

“બગવાન શ્રી કેદારનાથના દર્શન તથા પૂજન માટે હંમિની તરફથી યોગ્ય વ્યવસ્થા કરાઈ છે. શરૂઆતથી જ, યાત્રીઓની સખ્યા વધતી નધારે હતી તે વખતે બગવાનના દર્શનાર્થીઓની કમનાર તથા શાન્તિ દુર્લભ પૂજા અને દર્શનની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે ગઈ સાન યાત્રીઓ તેમ જ મંદિરની વધારે સ્વચ્છ માટે મુખ્ય પ્રવેશદ્વારની સામે એવી ગોદાવરી કાનામાં આવેલી છે કે જેને લીધે બીડમાં એ ઉભયની તડનીફો દૂર થઈ ગઈ છે ”

Look at this picture and that' કેવું બધું આદરપાત્ર પરિસ્થિતિ !

હું મેં માર આ ભૂમિને પદાકાન્ત રંગી ચૂક્યો છું બાગતના છેડ કન્યાડુમારીથી ચર્ચને પુરી તથા કનકતાલી કાળી, અને પશ્ચિમે દ્વારકા

સુધીના ઘણા તીર્થો જોનામા આવ્યા છે. અને એ સર્વ અનુભવને અતે નિશ્ચયપૂર્વક એનું કહેવું પ્રાપ્ત થાય છે, કે કેદારનાથની બધી સાદાઈ તથા સાદી બધ્યનાની તોને આવે એનું કોઈ પણ યાત્રામાનનાનિત સ્થળ બાગતની સીમામા નથી મદિની પાળ્ળનો એ પ્રચલ સ્વેત હિમાનય, ચેનગ્ધી ખગખગ બિનરી આનતી અનેડ નાનીમેટી નદીઓના વર્ષુમધુર અક્ષમધુર પ્રપાનો, ચારે તરફ ફરી વળેલી હિમાચલદિત શિખરેણીઓની વચમા શોભતુ આ વિશાળ મેદાન કેટલી ય સગિતાઓ ભેગી થઈને મદાદિની બને છે. એ સ્તોત્રિનીઓને નાનાનિધ નામ આપેના છે, પરંતુ તે સર્વનો ઉપસદાર મન્દાદિનીમા છે—કે જે મન્દાદિની કે જ નહિ જરૂરે ઉત્પાતિની છે ।

સમગ્ર સનાતન ધર્મના ઉદ્ધારક, અરક્ષક અને અવર્ધક ભગવાન બાધ્યનાગ્ના દેહોત્સર્ગનું આ દિવધામનું મદિરની પાળ થોડે જ છેડે એમની સમાધિનું સ્થળ બનાવનામા આવે છે ત્યા થોડું થોડું, પ્રમાણમા સાર નજીક કહેનાય એવું અખૂનરા જેવું બાધકામ મડાય છે શ્રાવણમા જ જેના દર્શનનો લાભ મળી શકે એના મદિરની ઉપર આવેલા કેટલા ય વિરમયદારક તીર્થસ્થાનો અહીં છે. પણ એ જગ્યાની નિગતો આ નોધમા અસ્થાને છે. એ તો જે કેદાર બધ તેને આપોઆપ ગોર, પંડા કે છતર ધ્રાહણ પાસેથી કે કોઈ પણ સારી ભોમિયાપોથીમાથી મળા રહેશે. અહીં તો આપણે જસ માવના બડાર ખોલી રલા છીએ, તે બગરમાનના નહિ કિન્તુ હૃદયમાનના છે ।

ગૌરીકુળડ, તા. ૧૦-૬-૧૯૩૬, સત્રારના ૯

ક્રાંતે સાજે આરતીના દર્શન કર્યો આજે સત્રારે પાા વાગે પગને પાળ વાળ્યા. ભગવાન કેદારના ધનન દર્શન કર્યો, અને હૃદયમા વિગ્ધની વ્યથાના અણુસાગ જગરા ।જિનયાં...ઈશ અને મુંડક ઉપનિષદોના લલકાર કરતો, વાગવા પાડો આખ તથા હૃદયને હિમાનયના દર્શનથી બગતા નહિ થાકનો, દુઃખભેગ વાસ્થે!.....

પ ખીઓ! સભળાના નહિ ઉપનિષદની વાણીનું, વેદાન્તકેસરીનું ગર્જન સામળીને નિસર્ગ ચાન્ત બની ગઈ જાયું! પદાડના ડડડ, જળના ખળ ખળ, પ ખીના કનર અને માનવીના બડબડ, એ સર્વ નાદોનો અન્તિમ અભિપ્રાય તો પ્રણવમા જ છે ને? તેને માદ કરતા ડથુ - ડ છે જ કના! જે કોઈ સર્વન પ્રણવ જ દેમે, પ્રણવ જ સુણે પ્રણવ જ સુધે, પ્રણવ જ અપર્શે, પ્રણવ જ ચાખે અને દશે ઇન્દ્રિયોદ્ધારા પ્રણવ જ પ્રણવ અનુભવી જાયું, એ આ યાત્રાને સાર્થક કરીને જીવનને છતી જનાનો માટે ખોનો, તાર સરે લનદારો—ઓ—મ્ અરે, આ કોઈ સામુદાયિક પોદાર નથી. આ તો પ્રત્યેક જીવાત્માના અતરનો, ચિત્તની શુદ્ધિનો એકબનાયો અદ્ભુતક્ષી નાદ છે!

ઉપનિષદનાણી સામળીને પદાડે પણ પુલ્લિત થયા! કેમ કે બે માર્ગ નીચે જિતમાં એટલે પાઠ વનરાજીએ કુંગરાને ઊર્ધ્વ દીવા એક પ ખી બોલ્યું “એ સુણ્ય કે? ડર્ધ સુણ્ય કે?” ત્યાં તરત બૂલદ સરે, ભર્યે ગગે ઉત્તર આવ્યો—“ઓહ યસ્! ઓહ યસ્! ઓહ યસ્!” આ એમ બામન છે! તેમા જીવજીવન તગત જ એક દીર્ઘ પ્રચયન રક્ષાનું.

પાળી રળતી નાટના વર્ણન શા? એ તો જિતરવાની વાત? વિચાર આવે છે, કે પ્રત્યે-યાત્રી આ યાત્રાના મૂલ્ય જીવી જીવી દૃષ્ટિએ આકે છ પોતપોતાના સરદાર પ્રમાણે તે તેને સમજે છે, દેખે છે, જાયું છે, ને ઘટાવે છે ગઈ દારે રાતતા માણે-નાનજી, ચકુભાર્ધ (સધનેતા) વગેરેના અગ્રદથી પાડવોના મદાભિનિષ્ક્રમણની વાત મે સભળાની પુરુષો જિર એના પ્રત્યાવાતમા નિચારગભીર મૌન, જે કે કેટલાકના મૌન કારણ નિકા પણ હશે, આ પ્રચયને જાનરડાની મરજ પણ સારી હશે! અને અમુક સ્ત્રીનર્ગના પ્રત્યાધાનમા “જ્યારા! દુ ખ તો ખરેખર પાડવો જ પડ્યું, એવું જીવન કોઈ દેવને નથી પડ્યું,” નગેરે! ટકેનારે અગ્નિકેષુ રક્ષાભિવિવેદન નિશે જે હન્યોદ્ધમાર ઢાઢયા છે, તે સાચા જ છે!

આઠ વાગે ગૌરીકુડ પહોચ્યા .

ગુપ્તમારી, તા ૧૧-૬-૧૯૩૨

ગૌરીકુડથી ધ્રાને ને ધ્રાને ગમપુર આનીને રહ્યા આનંદપૂર્વક ગત વીતાવીને સનારે ૫ વાગે પાઠા બિપડયા ઉપનિષદની ઋચાના ઉચ્ચારણમાં આજે પણ ૫ખી બેઠ્યા નહિ ને બેઠ્યા હોય તો સભળાયા નહિ ઝણટામધ માંડિયો ચાચા બચ છે એક સ્થળે એ- ૫ખી બેઠ્યુ માણે-નાનજી ડે, “આ શ દહે છે ?”

“એ દહે છે—” માણે-વાનજી, સૂઈ જાઓ, હા, હા, હા !” એ દહે છે કે વહેના ચાગ વાગે ૫થે પડ્યુ જોઈએ તેને બદલે આ પાચ વાગે પગના માંડયા છે, એવુ જીંધનુ જોઈ હોય, તો સૂઈ જાઓ એમ ઢરીને પછી મરઢરીમા હસે છે .”

આવી ૫ખીમોની મડલ ચઢીથી ઉપર ચઢતા ધણી બધી આવી હતી આ ગમ્મત ચાનતી હતી ત્યાં એ- ગ્રીણુ યુ ૫ખી પૂછે છે, “એ ખરુ છે ? એ ખરુ છે ?” અને તરત એ ૪ ૫ખી દશે કે ખીજુ દશે, પણ જવાબ મળ્યો, “ખરેખરુ ખરેખરુ !”

આ ૫ખીઓનું ઠામ મદિનાઓના જેવુ છે ગે બેમા થઈને બોનના માડે, ત્યાં કોર્ડ કોર્ડનું સાબળે નહિ, ને નહે બધા જ, they tread on each other's heels, અને આખા ગામની કુચની ! આ ખરુ, ને આ ખાહુ, ને આ, ને તે નિન્દા ને યુગની ! વચમા વચમા જાગ્ગન પણ કરે ખરા, ને ગળુ બધાનુ કુણુ માખણુ જેવુ

ધનાંધન ચાવીએ છીએ બેતીની ધૂમ મયેની નિદાગીએ છીએ ખીણોમા અને કુગરામા ઘેરુ ધુમ્મસ બર્ધુ ૩ યુગનીને એના માર્તિન બાબી, ને ફળગીયો આપ્યો આપણે ત્યાં મહી હાંના કોતરોમા રણોની રગેરેના પાગીતરોએ ફગાડીઓ મરી છે, પણ તેમને ૫ આ

દિમાનના કુળ ગોમાથી વાહી શીખનાનું મોઝે નમ છ પહોડોના પડખામા પગથિના પાડીને બાગ નમાવ્યા છે સડ- ઉપગના મનનમા જમને થોડા તાજા રુમ, પીચ અને નીના જરદાળ ખાધા અહીં અખરોટ, એટનટ પીચ રુમ, જરણુ સફરજન નાગી વર્ગના ફળ વગેરે અને પ્રકાર તથા જાતના ઉમાડાન છે

પછી પગ ઉપાચા ઉપગની સરારી નર્સરીમા તો ન જઈ શકાયુ. પછી આવી જુરાની ચત્રી, તે પછી નાગચણુ, તે પછી નાના અને— ગુપ્તદાશી! પ વાગે ની ગેના, વચમા ના- આખો ભાગીને ૧૦ નાગે પહોચ્યા હીએ નાહી ઘોઈ શ્રીનિશનાયના દર્શન કરીને બેઠા હીએ જમનાને હજી થોડી વાર છે ગઈ થાનામા આ આખો ભાગ રહી ગયો હતો, કેમ કે ચારધામમા એ આવે નહિ એટલે આ મારે પણુ નવું છે.

ગુપ્તદાશીમા પ્રવેગ કરતા જ, ‘આધારિ- વિશ્વાલય’ (પ્રાથમિક શાળા) પાસે મે પીળા ચપલુ મહાવૃક્ષ જોયુ. ૫૦-૬૦ ફીટ ઊંચુ, ને વિશાળ ક્ષેત્રનાવાળુ, પાદકે પાદકે મોને મઢેનુ એની મહે- એવી તો પ્રખળ હતી કે માથુ કુ ખી આવે જરા પચાસ વઢમ ચાફના, ને એક ડામગના જેવા લાગતા મનનના આગળમા અહીંના લીમડા આખા વગેરે દેશી કાંડ જોવામા આવ્યા

હનાપાળી મુ સગસ છે જેમ ઉખીથી સામે ગુપ્તદાશી દેખાતી હતી, તેમ અહીંથી નદીપાર પર્વતની ચોખ્ખા ઉખીમહ શોભી રહ્યું છે સાજો પેના ચપા નીચે પાળ ઉપર દોઢે મના- મેશ ખૂન આનદ આવ્યો

ચદ્રાપુરી, તા ૧૨-૬-૧૯૩૨

પ્રતે રાતના ગુપ્તદાશીમા શ્રીવિશ્વેશ્વરની આગતીના દર્શન કર્યા આજે ૫ નાગે ચાની ની બ્યા, તે સીધા પહોચ્યા અહીં, ૯ માર્દન, ૭ના વાગે રસ્તો છે- સુધી મહાકિનીને તટે તટે ચાલ્યો છે, હેક નદી

કઠિ નદીને લગભગ સમતન આટલે દૂર મુધી આ પહેલી જ વાર પથ આપ્યો છે મદામ્ની સખીઓ સહિત નિશાળ ચર્ચ છે એનો ધસારો અને ધમાન એના એ છે દારી છોડવાને બે માર્ગ થયા હશે, ને પેના પખીની જોડ દેખી, કયા ? એકાદ હાથ સાળી સદેહ લટમ્ની પૂઝડીવાળા ઉપાળા પખીની, જેની નોધ એક રથો ૯ તર્કચૂક્યો છું

અર્થોનો ઉતારો નિશાળ અને ખૂબ સરસભર્યો છે પળાનો માણસ ધણો દામગરો છે નદીએ જઈને ખૂબ નાજા ધોયા અર્ધો પટ સો'ક ફીટ જોડસો પહોળો સહેજે હરો, ધસારો એવો સખત છે, અને મોગી મોગી શિનાઓ ઉપર થઈને ધસતા જળના ઉઠાળા એના જખગ કે કે વહેણના તગો તરફ જોઈ રહેના જે ચક્કર આવે નાહીને, જળથી પખાગાતી એક મોગી છાટ ઉપર આસન જમાનીને પ્રેમ અને આનંદ ખૂનંડ ઉપનિરદનો ચાહ મ્યો નિશાળ એતનવતા વાગિપટમા એ-મદામ્નીસમિલચદનચર્ચિતા શિનશિના ઉપર માત્ર આસન હતુ ખૂબ જ આનંદ, જન સહયુરુદેવ ! અનતવીર્ય, અનતપ્રભ શ્રીગુરુદેવનો સદા સર્વથા જય જયમર હો !

ત્રણ વાગ્યા "વાર્નિદોરી" આગળ ની જા મર્ચ અમે પણ તેની પાછળ લાઈને દોગી અમત્તમુનિ પહોચવાને ત્રણેક કર્તાંગ બાળી હતા, ને આગ્યો એ પીપસો તેની નીચે માતાનુ નાનંદુ ચરતો ઉપાગુ મહિ, ને તેની પાછળ નનુ નમ્મો મુદ્દ મે માગનુ મનન બીધવ-પુડધાગી એક મદામ્નાએ મને જાઈને પૂચ્ચુ, "ગ્રામીય, આપ ન્દા નિરાજતે હૈ ?"

"નખન"

"નખનમે મ્હા પગ ?"

"નદા મડોશ્વગ્ગન આગ્રમ દૈ નહા પગ" મે સદિગ્ધ જવાબ આપ્યો

'હિં તો ચદ આપન દિ ગ્યાન દૈ, ચદા હી મુનમ નીએ ચદ તો જયેન્દ્રપુનીઝ મદારાજકા ગ્યાન હૈ' "

મને સ્નાનદાશ્રય થયું તરત જોડા ઠાઢીને હું ઉપર ચઢ્યો. બાનાજીએ આખા સઘને ત્યાં રોનાઈ જવાનો ખૂબ આગ્રહ કર્યો, પણ શું થાય ? રસોડું આગળ ચાલી ગયું હતું ફરી ફરીને બધું બતાવ્યું — સુદર મહેમાનગર, બાજુ પગલું પોતાનું આસન તથા રસોડું, સુદર નાનકડો બગીચો, ઉપર બનાવેલી ટાકી જેમાં ઢમળ વાગ્યા છે, ગૌશાળા મહિર વગેરે ગેરે ચામ ધામ ૧૯૪૮માં ફર્યો ત્યારે આ માર્ગ નહોતો આ પો, કેમ કે મગોતરીથી કેદાર અને ત્યાંથી ઉખીમડ ચઢીને બહારી ગયો હતો વળી તે વખતે તો આ મકાન પણ નહોતું

સામે મદાન્તી ઉપર ઘાટ પણ બાધેનો હતો હમણા જ મડતેશ્વર રા. શ્રી મહેશ્વરનન્દજીનો સઘ અહીંથી પસાર થયો ત્યારે અહીં રોકાયો હતો ઠંકુ જળ પી, ખૂબ આનન્દ અનુભવીને શ્રી હનગ્રીના ચાર્જની આજ્ઞા લઈને અમે પથે પળ્યા

આમા લાગના પડયા છે લીંબુ જેવડા મરચાંથી વૃક્ષો લચી રહ્યા છે મહાકાન પીપળા જિભા છે મદાન્તીને લગભગ સમતન શૂમિએ થતો નજી પથ ચાલ્યો જાય છે વાદળ હોવાથી તડકો લાગતો નથી, જો કે બે દિનસથી ચોમાસા જેવો ધામ અને ઉમ્ખાટ છે પણ રમ્મ માર્ગ, ખેતીનો પ્રદેશ અને છાયાની વિપુલતાને લીધે આનંદથી માઈસો સરકી જાય છે

અગત્ય મુનિ ગમે પડેઆ છીએ ધર્મશાળામાં બેસીને આયમતે અજવાળે આ ટાયણ થાય છે એક વધારે દિનસની પેદન મજસ, ને રૂદ્રપ્રયાગથી મોડરુ prosaic પ્રકરણ પાણુ જિઘડશે, છું

રૂદ્રપ્રયાગ, તા ૧૩-૬-૧૯૩, શનિવાર

શિરસ્તા પ્રભાણે, પાચ વાગે અગસ્ત્યમુનિનો મુકામ છોડ્યો આ છેદની મજને જરા પૂછડું નહોતું ફરીથી ઝહેલું પડે છે કે વીંછીની જેમ આ યાત્રાનો ડાબ તેને છેડે દેખાયો ? રસ્તો છેદના પાયેડ માર્ગનો

જરા આઠરો છે, ને ખાસી મોગી ખૂધો ચડી બિતરવાની છે નિયમ સરની યાત્રા કરનાગ પહેનો કેદાર કરના રુદ્રપ્રયાગથી બસ છોડીને બિપડે, ત્યારે આ પાંચ માર્ગન તેને આખી યાત્રાની વાતગી ઉપે થોડો સગખો પ્રસ્તાવનાની રીતે પગિચા ડગલે ' પાધડીનો વળ છેડે, તેમ છેલ્લા માર્ગન સાથે જ એ ચલા પડ્યા ' વળા ચલના ઢાળ તે છેલ્લા વીસેક માર્ગનમા મારા પગને તળિયે ફેફના પડ્યા, વગેરે નાની સગખી પણ સતાવનારી ઉપાધિઓ ઊભી થઈ, એટલે એ વળમા વિશેષતા પુગઈ '.

રુદ્રેશ્વર મહાદેવનાગી ધર્મશાળામા ઉતારો છે બરાબર સગમના ઘાટ ઉપર મહાન્ત્રી મોટા ધમખાડા મારની ધૂરાપૂવા ઢગલી રનામ ઝાટલી હતી, તે અનન્નદાનો ફૂકાડો દેખીને જાણે હરી ગઈ ' એની બોમડી બધ થઈ ગઈ ' સાન ગાન્ત અને સગળ ગીતે વરેની એ અનન્નદાના પ્રચડ આક્રમણ આમળ ઢગી પડીને તેનામા સમાઈ જાય છે ઉત્તરથી દક્ષિણ વહેતી મહાને પૂર્વથી રુદ્રઉપે ધમી આનતી વિશાળ અનન્ન જાણે છરીથી ડાખી નાખે છે, ને તેના ઘોળા ડહોળા જળની નીચે મહાના ઘેરા શામળા જળ સગકી જાન છે, ચૂંચચાપ અનન્નો ધસારો દઈ ધસારો ' એની મર્ગના કઈ મર્ગના ' યાત્રાની સમાપ્તિ પણ જાણે મૂક પર તાર દેતી થાય છે '.

દડી દડીનાગા અડીથી જૂટા થાય છે આ સચ્ચિદાનંદ નામના અધ વૃદ્ધ સન્યાસીના પુરુષાર્થ વડે ઊભી થયેની ઉપનાર સગથા અએની આ ધર્મશાળા છે એના દ્રનાખાના છે, શાગા-પાકશાળાઓ છે, અડધી ટોનેજ પણ છે, ને આ સરામો પગચિયાનો ઘાટ જે રીધો બરાબર સગમ ઉપર બિતરે છે અને ન્યા એમ જ ને નદીઓમાથી વાગદરતી વોગે ભરી શનાય છે, તે પણ આ સન્યાસીના જ પ્રયતનનું કળ છે.

હવે બસની જોડાણ આનતી નાનું પહેના " જેટ " નું રીઝર્વેશન મળ્યું છે.

હર્પમિશ્ર, તા ૧૭-૬-૧૯૩૨ બુધવાર

દિવસોને જતા ઠઠવા લાગે છે. જાણે કે ચોવીસ નાનાં બે દિવસ ત્રીસરી જાન છે. રુદ્ર પ્રયાગથી તા ૧૪ની સવારે ૫૫ પહોંચ્યા શ્રીનગર, અને ત્યાંથી વિશેષ જાણુ આપીને એ જ વાપનેને પુન સુધી લઈ ગયા ત્યાંથી મજૂરો ની, પુન પાર નીને પ્રીતિનગર ત્યાં અગાઉથી અથેલા માણુસોએ બે વાગ્યાના 'જેટ' નુ નછી દ્યુ દત્ત. ૧૦ થી ૨ રોનાયા ને પગી ઊપડ્યા ૩૩ વાગે દેવપ્રયાગ ત્યાં રોકાયા વગર આગળ ચાલ્યા તે ૮૧ વાગે હપીકેશ. જસમા લગભગ ૬૦ માર્મલ નીને આજે પહોંચી છોડ્યા ગત હપીકેશમા ગાળી ગતના જ્યારે ગાજવીજ સાથે પનન જોરથી કુ ઢાયો, ત્યારે સડેને યાદ આપુ કે—નમો બ્રહ્મણે । નમસ્ત વાયો । ત્વમેવ પ્રત્યક્ષ બ્રહ્માસિ ॥ ત્વામેવ પ્રત્યક્ષ ત્રહ્માવાદિપમ્ ।' એ જ નરો ઢાટકો થયો.

કેનારથી પાગ વળતે ત્યાંથી ગૌરીકુડ ૭ રામપુર પાા ગુપ્તનાશી ૧૧૧, અદ્રાપુરી ૬ અમરતમુનિ ૪, અને રુદ્રપ્રયાગ ૧૧ માર્મલ, કુન ૪૮ ત્યાંથી જસ પહોંચી, તે શ્રીનગર જાની. અને ત્યાંથી સીધા પ્રીતિનગર દેવપ્રયાગ, હપીકેશ, ને હરદ્વાર ત્યાંથી રેનમા દિલ્હી, અને—અમદાવાદ. હાથેમા

મહત્વની ભૂલોનું

શુદ્ધિપત્રક

પાન	પ ક્રિા	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૪	૧૪	અર્ધા	ધૃતિ
૯	૮	ઉત્તરખંડ	ઉત્તરખંડ
૯	૧૫	"	"
૧૧	૨૧	દનમા	દનમા
૧૬	૧૯	બગમર	બાગચાર
૩૪	૯	આસથ	અસથ
૩૬	૧૨	લેવા	લેનાના
૪૦	૧૦	લહડા	લહડા
૪૦	૧૯	અપવાની	આપવાની
૪૧	૯	ચદ્દા	ચદ્દાથી
૫૦	૭	મુગધ	મુગધ
૫૦	૧૬	હઠો હઠો	હઠો હઠો
૫૦	ફટનોટ	મગાહના	મગાહના
૬૮	૧૭	જમાડવા	જમાડવા
૭૧	૧૪	મુગ	મુગ
૭૫	૧૯	ફળદૂપ	તદૂપ
૮૩	૯	ઉજળા	ઉજળા
૮૫	૨	ને અર્ધો જ ગહી	(ઉગી નાખો)

૧૧૪	૨૩	સંગ	સાધ
૧૧૫	૨૨	ફાંંગો	ફાંગો
૧૨૨	૨	નવાણુ	નવાણુ
૧૨૭	૧	ભોર	ભોટ
૧૨૯	૧૪	ગિરીગહવરો	ગિરિગહ્વરો
૧૩૧	૩	નર્થે	નર્થો
૧૩૨	૨	શુ હો ?	શુ હોય ?
૧૩૨	૭	ચૌખાગિરિ	ચૌખામાગિરિ
૧૩૩	૫	સદૈવ	સદૈવ
૧૪૩	૮	ત્રિપથગા	ત્રિપથગા
૧૫૪	૨૧	છે ?	છે !
૧૫૫	૨૫	આ રથળનું	આ રથળનું
૧૬૦	૧૫	થડિયા	થડિયાં
૧૬૨	૪	જના	જૂના
૧૬૩	૨૨	જની	જૂની
૧૬૯	૧૪	ખાજ	ખાજ
૧૭૧	છેલ્લી ૬, ૮, ૧૨, ૧૫ ૯ ૧૪ ૧	ધુતુ	ધુતુ
૧૭૨			
૧૭૭			
૧૮૦			
૧૮૭			
૧૭૭	૧૨	પહાડથી	પહાડની
૧૮૬	૧૦	ધેરાથો,	ધેરાથો,
૧૯૬	૨૪	હોવાથી	હોવાની

૨૦૭	૨૩	પછાતવાળો	પછીતવાળો
૨૧૧	૪	ચૌખંબા	ચૌખંબા
	૬	ચૌખંભ	ચૌખંબા
૨૧૨	૪	સંસ્કૃતિમાત્રત્વં	સંસ્કૃતિમાત્રત્વં
૨૧૫	૨૩	કાગડા એનો	કાગડાએનો
૨૨૨	૧૧	ગંડરથ	ગંડરથલ
૨૨૪	૩	ગંડું	ગંડું
૨૩૭	૧૩	ફેશોપ્રયોગ	ફેશોપ્રયાગ
૨૪૨	૧૧	લહેરી	લહેરી
	૧૨	લામગગાર્થ	લામગગાર્થ
૨૬૧	૨૨	સરસ્વતી	અલકનંદા
૨૬૪	૧	અલકનંદા	સરસ્વતી
૨૬૬	૬	નામધેયં...	નામધેયં...
૨૬૮	૯	આજવાળાં	અજવાળાં
૨૬૯	૧૧	અનકનંદા	સરસ્વતી
૩૦૬	૬	Species	Spies
૩૧૨	૨૪	આત્મા	આત્મા
૩૧૪	૨	ખખજાં	ખખજાં
૩૨૮	૧	એ શું	એ તો
૩૨૯	૨૨	ખડખે	પડખે
	૨૪	પડખાણા	પડખામાં
૩૩૪	૩	કલ્પવર	કલ્પવ
૩૩૬	૧૬	લીમડા;	લુણ,

ક્રમાંક

શ્રીસયાજી સાહિત્યમાળા

કિંમત

- ૧ દક્ષિણકૃષ્ણસદર્શન-સ્વામી પ્રણવતીર્થજી ૬-૭૫
- ૨ ગુજરાત-એક દર્શન-શ્રી સિમપ્રસાદ બી. રાજગોર ૧૨-૦૦
- ૩ વડોદરા રાજ્યની સાહિત્યપ્રવૃત્તિઓ-
શ્રી ભરતરામ મહેતા અને શ્રી રમણિકરાય દેસાઈ ૩-૨૫
- ૪ વિજ્ઞાનવિનોદ-શ્રી પોપટલાલ ગો. શાહ ૨-૭૫
- ૫ રેવાને તીરે તીરે-ડૉ. મંજુલાલ ૨. મજમુદાર ૬-૫૦

શ્રીસયાજી બાલજ્ઞાનમાળા

- ૧ શકુન્તલા-રવિશંકર ન. પાઠક. ૧-૫૦

શિશુજ્ઞાનમાળા

- ગુજરાતનાં પદ્મીચિત્રો-ભાગ-૧, ૨, ૩, ૪-ભાગ ૧ ૦-૫૦
- શ્રી સોમાલાલ શાહ અને શ્રી પ્રભુભાઈ દેસાઈ
ભાગ ૨, ૩, ૪ ૦-૬૬

પ્રાચીન ગુર્જર ગ્રન્થમાળા

- ૧ વર્ણક-સમુચ્ચય, ભાગ ૧-મૂલ પાઠ. સં. : ડૉ. ભોળીલાલ જ. સાંડેસરા ૭-૫૦
- ૨ બાલણકૃત નલાખ્યાન-સં. : પ્રો. કે. કા. શાસ્ત્રી ૮-૦૦
- ૩ હિંદ્યભાતુકૃત વિક્રમચરિત્ર રાસ-સં. : સ્વ. પ્રો. ખલવંતરાય કે. ઠાકોર ૨-૦૦